ಡಿ . ವಿ . ಗುಂಡಪ್ಪ

28

ಜ್ಞಾಪಕಚಿತ್ರಶಾಲೆ – ೪

ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರುಗಳು

ಮುಖಪುಟ

ಜ್ಞಾಪಕಚಿತ್ರಶಾಲೆ

ಡಾ. ಡಿ.ವಿ. ಗುಂಡಪ್ಪ

Published by the **Gokhale Institute of Public Affairs** on the occasion of its Platinum Jubilee with the financial assistance from **The Director, Kannada and Culture Department, Government of Karnataka** and **The Mythic Society, Bengaluru.**

e-Book
028v1.0.0
Date: October 10, 2018
ISBN: 9788193777930
Created by: Sriranga Digital Software Technologies Private Limited
sririangadigital.com

ಅರಿಕೆ

ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಇದು, ಇಂದಿನ ದೇಶಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ, ಮಿಕ್ಕ ಸಂಪುಟಗಳಿಗಿಂತ ಕೊಂಚ ಹೆಚ್ಚು ತುರ್ತಿನದೆಂದು ನನಗನ್ನಿಸಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದರ ವಿಷಯವು ರಾಜಕೀಯ. ನಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯವು ಹದಕ್ಕೆ ಬಂದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ದೇಶಜೀವನದ ಯಾವ ಅಂಶವೂ ಹದಕ್ಕೆ ಬರಲಾರದೆಂದು ನನ್ನ ನಂಬಿಕೆ. ನಮಗೆ ತಕ್ಕ ರಾಜ್ಯಕ್ರಮವೆಂಥಾದ್ದೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಇನ್ನೂ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವವರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಒಂದಷ್ಟು ಇದ್ದೀತು.

ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿರುವ ಹತ್ತು ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ದಿವಾನರುಗಳು ಆಡಳಿತ ನಡಸಿದ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆದಾಯವ್ಯಯಗಳು ವರ್ಷದಿಂದ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಬೆಳೆದವು, ಯಾವ ಯಾವ ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆದವು, ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿಯೂ ದೇಶಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಏನೇನು ಬದಲಾವಣೆಗಳಾದವು-ಇಂಥ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಪುಸ್ತಕ ಇನ್ನೂ ಬಹು ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಯಸುವವರಿಗೆ ಸರಕಾರದ ವಾರ್ಷಿಕ ವರದಿಗಳೂ ಆಗ ಇದ್ದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗಳಿಗೆ ದಿವಾನರುಗಳು ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಭಾಷಣಗಳೂ ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳಾಗಿವೆ. ಇತರ ಪ್ರಕಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೊರೆಯಬಹುದಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿರುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲೇಖಕನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಮನೋಮುದ್ರಿಕೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥವು ದೇಶಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲ. ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯರಾಗಬೇಕಾದ ಕೆಲಮಂದಿಯ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಶೀಲಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ನಿದರ್ಶನಗಳ ಮೂಲಕ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಉದ್ದೇಶ. ಈ ಮಿತವಾದ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ತಾರೀಖು, ಸ್ಥಳ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದರೂ ಅಷ್ಟೇನೂ ಅನಿವಾರ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುದು ನನ್ನ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

ಈ ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ತಾರೀಖುಗಳು, ಸ್ಥಳಗಳು ಮೊದಲಾದ ತಪಶೀಲುಗಳು ನನ್ನ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿರುವಂಥವು; ದಾಖಲೆ ನೋಡಿ ಕೊಟ್ಟವಲ್ಲ. ನನ್ನ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಲೋಪಗಳೂ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯಗಳೂ ಇರುವುದು ಅಸಂಭವವಲ್ಲ. ತಾರೀಖು, ಅಂಕಿ, ಹೆಸರು, ಅಡ್ಡಹೆಸರು ಮೊದಲಾದ ತಪಶೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾದಗಳೇನಾದರೂ

ಕಂಡುಬಂದರೆ ವಾಚಕರು ಅಂಥಾದ್ದನ್ನು ತಾವು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದೆ ನನಗೂ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ.

ಸರಕಾರದ ಮುಖ್ಯ ನಾಯಕರಾದ ದಿವಾನರುಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥವು ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತ ಪ್ರಜಾನಾಯಕರನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣತೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಗ್ರಂಥ ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅದಕ್ಕೆ ದೊರೆಯಬಹುದಾದ ವಾಚಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತೂ ಇಳಿದುಹೋಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದೂ ನನಗೆ ಭಯವಿದೆ. ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳವರು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲೇಖನಮಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನು ಎಂ. ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರು, ಡಿ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರು, ಕೆ. ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ರಾಯರು, ಎಸ್. ಆರ್. ಬಾಲಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದಿರುವ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿರುವ ಲೇಖನಗಳ ಬಹುಭಾಗ 'ಸುಧಾ' ವಾರಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ವಾಚಕರು ತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಅವರಿಗೂ, 'ಸುಧಾ' ಪತ್ರಿಕೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರಿಗೂ ನನ್ನ ಮನಃಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆ. ಅನೇಕ ಚಿತ್ರಪಟಗಳನ್ನೂ ಎರವಲು ಕೊಟ್ಟು 'ಸುಧಾ' ಕಾರ್ಯಾಲಯದವರು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪುಸ್ತಕದ ಕಡೆಯ ಭಾಗವನ್ನು (ಉಪಸಂಹಾರ: 'ರಾಷ್ಟ್ರಸಂಸ್ಥಿತಿಯ ಮೂಲಸೂತ್ರಗಳು' ; ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೨: 'ಸ್ವತಂತ್ರವೋ, ಅತಂತ್ರವೋ?') 'ಪ್ರಜಾವಾಣಿ' ದಿನಪತ್ರಿಕೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿತು. ಈ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಪಾದಕರಿಗೆ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಲೇಖನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿ ॥ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಆರ್. ರಾಮಸ್ವಾಮಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಟಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಆತ ಅದನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಎಂದಿನಂತೆ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದಾಖಲೆಗಳನ್ನೊದಗಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ನೆರವಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀ ಕೆ. ಚಿದಂಬರಂ ಅವರು ಆಕಾರಾದಿಯನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಮಹಾಜನರಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಾಜನರು ಕೃಪೆ ತೋರಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ. ಸರ್ವಂ ಶಿವಂ.

ಬೆಂಗಳೂರು
ಜೂನ್ ೧೯೭೧

ಡಿ.ವಿ.ಜಿ.

೧

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪೂರ್ವದ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಹಿಂದೂ ಜನದ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲವಿಸ್ತರವು ಒಂದು ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ಗಣನೆ. ಪ್ರಭವ ಸಂವತ್ಸರದ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಅಕ್ಷಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಕಡೆಯವರೆಗೆ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಒಂದು ಕಾಲಮಾನ. ಈ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಕಾಲಪುರುಷನ ರಥಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅರವತ್ತು ಅರಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಭವದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಭವದರೆಗೆ ಆ ಚಕ್ರದ ಒಂದು ಆವರ್ತ. ಅಥವಾ ವಿಭವದಿಂದ ವಿಭವಕ್ಕೆ, ಶುಕ್ಲದಿಂದ ಶುಕ್ಲಕ್ಕೆ. ಹೀಗೆ, ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳ ಆವರ್ತವೇ ಷಷ್ಟ್ಯಬ್ದಿ. ಪುರುಷಾಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಒಂದು ಆವರ್ತದ ಗಣನೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾದದ್ದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಮ್ಮ ಜನ ಷಷ್ಟ್ಯಬ್ದಪೂರ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದು ಉತ್ಸವ ಮಾಡುವುದು ವಾಡಿಕೆ.

ಮೈಸೂರಿನ ಸುವರ್ಣಯುಗ

ಮೈಸೂರಿನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಷಷ್ಟ್ಯಬ್ದಪರ್ಯಾಯವೊಂದು ಮುಗಿದು ಇಂದಿಗೆ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷವಾಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ. ನನ್ನ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳನ್ನು-೧೮೮೧ ವಿಕ್ರಮ ಸಂವತ್ಸರದಿಂದ ೧೯೪೦ ವಿಕ್ರಮ ಸಂವತ್ಸರದವರೆಗೆ-ಒಂದು ಸುವರ್ಣಯುಗವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯಾಗಲಾರದು.

ಇಂಡಿಯ ದೇಶದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಎರಡು ಯುಗಗಳೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು: (೧) ಪೌರಾಣಿಕ ಯುಗ, (೨) ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಯುಗ. ಪುರಾಣವೆಂದರೆ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಕಿಂವದಂತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಊಹಾಪೋಹ ಕಲ್ಪನೆ-ಇವು. ಅದು ಬಾಹ್ಯಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ್ದು. ಚರಿತ್ರೆಯೆಂದರೆ ತಾರೀಖು, ಸ್ಥಳ, ಮನುಷ್ಯಸಂದರ್ಭ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಪೌರಾಣಿಕ ಯುಗವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಯುಗವೆಂದೂ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಯುಗವನ್ನು ವರ್ತಮಾನ ಯುಗವೆಂದೂ ಸಂಕೇತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ವರ್ತಮಾನ ಯುಗವನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಮೈಸೂರಿನ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ (೧೮೮೧-೧೯೪೦) ಚರಿತ್ರೆಯು ಉತ್ತಮ ಮಟ್ಟದ ರಾಜ್ಯಪ್ರಗತಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ರಾಜ್ಯದ

ಸಂಕಲ್ಪ, ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಯತ್ನ, ರಾಜ್ಯದ ಸಾಧನೆ–ಈ ಮೂರು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಧುನಿಕ ಮೈಸೂರಿನ ವೃತ್ತಾಂತವು ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾದದ್ದು.

ಐದು ಘಟ್ಟಗಳು

ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಕಳೆದ ಐದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಘಟ್ಟಗಳು ಐದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು:

1. ಯದುರಾಯರ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಯ ದಿನದಿಂದ ನವಾಬ್ ಹೈದರಾಲಿಯ ಆಕ್ರಮಣದ (ಸುಮಾರು ೧೭೬೦) ವರೆಗೆ.
2. ೧೭೬೦ರಿಂದ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನ ಅಂತ್ಯದವರೆಗೆ (೧೭೯೯).
3. ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣದಿಂದ (೩೦-೬-೧೭೯೯) ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದವರು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಾಗಿನವರೆಗೆ (೧೮೩೧).
4. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು (೧೮೩೧–೧೮೮೧).
5. ರಾಜ್ಯದ ಆಳ್ವಿಕೆ ಪುನಃ ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗಿನಿಂದ (೨೫-೩-೧೮೮೧) ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರ ಅವಸಾನದ ವರೆಗೆ (೩-೮-೧೯೪೦).

ಈ ಐದನೆಯ ಘಟ್ಟದ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಥೆಯನ್ನು ಆ ಕಾಲದ ದಿವಾನರುಗಳ ಮೂಲಕ ಈ ಲೇಖನಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗುತ್ತದೆ.

***

ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಮೂರನೆಯ ಸಾರಿ ಪುನಃಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದದ್ದು ೧೮೮೧ ರಲ್ಲಿ. ಅಂದಿನಿಂದ ೧೯೪೧ರ ವರೆಗಿನ ದಿವಾನರುಗಳು ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ:

1. ಸಿ. ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರು (೨೫-೩-೧೮೮೧—೨೦-೧-೧೮೮೩).
2. ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು (೧೨-೨-೧೮೮೩—೧೦-೮-೧೯೦೦).
3. ಟಿ. ಆರ್. ಎ. ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು (೧೧-೮-೧೯೦೦—೧೭-೩-೧೯೦೧).
4. ಸರ್ ಪಿ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು (೧೮-೩-೧೯೦೧—೨೯-೬-೧೯೦೬).
5. ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು (೩೦-೬-೧೯೦೬—೩೧-೩-೧೯೦೯).
6. ಟಿ. ಆನಂದರಾಯರು (೧-೪-೧೯೦೯—೯-೧೧-೧೯೧೨).
7. ಸರ್ ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು (೧೦-೧೧-೧೯೧೨—೯-೧೨-೧೯೧೮).
8. ಸರ್ದಾರ್ ಎಂ. ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸುರವರು (೧೦-೧೨-೧೯೧೮—೫-೩-೧೯೨೨).

9. ಸರ್ ಎ. ಆರ್. ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು (೬-೩-೧೯೨೨—೩೦-೪-೧೯೨೬).
10. ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಎಂ. ಇಸ್ಮೆಯಿಲ್ ಸಾಹೇಬರು (೧-೫-೧೯೨೬—೩೧-೫-೧೯೪೧); ಸರ್ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು (೨೦-೪-೧೯೩೩—೩೧-೮-೧೯೩೩) [ಬದಲಿ].

ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯವರಾದ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಿಂದ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರವರೆಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾನು ವ್ಯಕ್ತಿಶಃ ದೂರದಿಂದಲೋ ಹತ್ತಿರದಿಂದಲೋ ಕಂಡವನು. ಅವರ ನೆನಪು ಮುಂದಿನ ಚರಿತ್ರಕಾರನಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾದೀತು.

ಸ್ಥಳಾಧಿಕಾರಿಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ

ವ್ಯಕ್ತಿಚರಿತ್ರೆಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಆ ಕಾಲದ ಸರಕಾರದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಬಹುದು. ಆ ಲಕ್ಷಣ ಎಲ್ಲ ದಿವಾನರುಗಳ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾದದ್ದು, ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದೀಚಿನ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದ ಯುಗದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದದ್ದು; ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದದ್ದು ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ದಿವಾನರುಗಳಿಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಭಾರವೆಂಥಾದ್ದೆಂಬುದು ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಊಹ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆ ಸರಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸ್ಥಳಾಧಿಕಾರಿಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ೧೮೩೧ ರಿಂದ ೧೮೮೧ ರವರೆಗೆ ಐವತ್ತು ವರ್ಷಕಾಲ–ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರವು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳಿತಷ್ಟೆ? ಆ ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ದೃಢಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಯಾವ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿ ನಡಸತಕ್ಕದ್ದು, ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ಅಂತಸ್ತಿನ ಅಧಿಕಾರಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿತ್ತು. ಶೇಕ್‌ದಾರರು, ಅಮಲ್ದಾರರು, ಸಬ್‌ಡಿವಿಜನ್ ಆಫೀಸರು, ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರು—ಇದು ಅಧಿಕಾರಿ ಸೋಪಾನ. ಶೇಕ್‌ದಾರರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅವರೇ ಮಾಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕು. ಅಮಲ್ದಾರರು ಶೇಕ್‌ದಾರರ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಬಾರದು—ವಿಶೇಷ ಕಾರಣವಿದ್ದ ಹೊರತು. ಅಮಲ್ದಾರರಿಗೆ ತಾಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು, ಮತ್ತು ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಜೆಯೆಲ್ಲ ಆತನನ್ನು ತಮ್ಮ ಮುಖಂಡನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿತ್ತು. ಜನಕ್ಕೆ ಆಗ ಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ಯವುದೇ ಇರಲಿ–ದೇವಸ್ಥಾನದ ದುರಸ್ತಿ, ಕೆರೆ ಕುಂಟೆಗಳ ರಿಪೇರಿ, ಊರಿನ ಪಾಕೀಜ, ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ನಿವಾರಣೆ, ಅನ್ನಸತ್ರಗಳ ಏರ್ಪಾಟು, ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಬಂದೋಬಸ್ತು–ಅದು ಅಮಲ್ದಾರರನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಅಮಲ್ದಾರನ ಗೌರವವನ್ನು ಸಬ್ ಡಿವಿಜನ್ ಆಫೀಸರೂ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರೂ ನಡೆಸಿಕೊಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಅಮಲ್ದಾರನ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಭಂಗ ತರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರವರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಅಹವಾಲು ಹೇಳಿಕೊಂಡರೆ "ಅಮಲ್ದಾರರನ್ನು ಕಂಡು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಿ" —ಎಂದೇ ಜವಾಬು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತಾವು ತೀರ್ಮಾನ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅಮಲ್ದಾರರನ್ನು ಕೇಳಿಯೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಮಲ್ದಾರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಯಿತ್ತು.

ಅಧಿಕಾರಗೌರವ

ಅಮಲ್ದಾರನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಜನಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯತಃ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿತ್ತು. ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಗೌರವದ ಕಾರಣದಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಬುದ್ಧಿ ತುಂಬಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಶಕ್ತಿಯೂ ಇತ್ತು. ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಭ್ಯುದಯ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಅಮಲ್ದಾರನೇ ಸೂತ್ರಧಾರನಾಗಿದ್ದವನು.

ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರ ವಿಚಾರವೂ ಅಷ್ಟೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರ ಮಾತೇ ಕಡೆಯ ಮಾತು. ಸರಕಾರವು ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗುವಂಥ ಯಾವ ಹುಕುಮನ್ನೂ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಜೆಗೆ ಸರಕಾರವೆಂದರೆ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರು, ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಿಗೆ ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹ ಶಕ್ತಿ ದೃಢವಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡುವುದು ಆತನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು.

ಧರ್ಮೋ ರಕ್ಷತಿ ರಕ್ಷಿತಃ ॥

–ಎಂಬಂತೆ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಗೌರವವನ್ನು ಜನ ಕಾಪಾಡಿದರೆ ಆ ಜನವನ್ನು ಆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಕಾಪಾಡುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಆ ಗೌರವವು ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಪ್ರಜೋಪಕಾರಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಗೌರವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಜನ-ಆಗಿನ ಸರಕಾರವೂ ಆಗಿನ ಪ್ರಜೆಯೂ-ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು.

ಶೈಥಿಲ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ

ಈ ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಈಗ ಊನ ಬಂದಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ದರ್ಪಕ್ಕೆ ಹಾನಿತಟ್ಟಿದ್ದು ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿಯಾರು. ಅದು ಪೂರ್ತಿ ನಿರಾಧಾರವಾದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡವರು, ಮಿಸುಕಿದರೆ ದಿವಾನರಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು, ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು, ಒಂದೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸದೆಯೇ ಸರಕಾರ ಹುಕುಂ ಹೊರಡಿಸುವುದು– ಇದು ಆಗ ಕೊಂಚ ಮೊದಲಾಯಿತು. ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರು ಕೌನ್ಸಿಲರುಗಳು ಅಮಲ್ದಾರರನ್ನು– ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರರನ್ನು ಸಹ-ಹತ್ತು ಜನರೆದುರಿಗೆ ಅವಹೇಳನ ಮಾಡಿದ್ದುಂಟು. ಹೀಗೆ ಅಮಲ್ದಾರರ ಕೈ ದುರ್ಬಲವಾಯಿತು. ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರೂ ದುರ್ಬಲರಾದರು.

೧೯೪೮ರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವರಾಜ್ಯಬಂದು ‘ಜವಾಬ್ದಾರಿ’ ಸರಕಾರ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಆಡಳಿತದ ಬಿಗಿಯೂ ಶಿಸ್ತೂ ಯಾವ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿ ಬಲ್ಲೆ. ರುಜುವಾತು ಕೊಡಲಾರೆ. ವಾಚಕರು ಕೇಳಿರುವ ವರದಿಗಳು ನಾನು ಕೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವರು ರುಜುವಾತು ಕೊಟ್ಟಾಗ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಲು ನಾನು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ.

***

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಪೂರ್ವದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನಗಳು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಮೂರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು: (೧) ಮಹಾರಾಜರು, (೨) ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟರು. (೩) ರಾಜ್ಯಸೇವಕವರ್ಗ–ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವಿಸ್ ಮೊದಲಾದ ವೇತನಗ್ರಾಹಿಗಳ ವ್ಯೂಹ (Public Service). ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗ ಇಂದಿನವರಿಗೂ ಪರಿಚಿತವಾದದ್ದು. ಮಹಾರಾಜರ ಮತ್ತು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟರ ಕಾರ್ಯವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು.

ಮಹಾರಾಜರು

ಮಹಾರಾಜರ ಅಧಿಕಾರ ನಾಮಮಾತ್ರದ್ದು, ಮುದ್ರಿಕೆ ಒತ್ತುವ ಮಾತ್ರದ್ದು (ರಬ್ಬರ್ ಸ್ಟ್ಯಾಂಪ್), ವಾಸ್ತವಿಕವಾದದ್ದಲ್ಲ, ಕಾರ್ಯಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ–ಈ ರೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಅದು ಬರಿಯ ಆಗ್ರಹಪ್ರಧಾನವಾದ, ಅಸಂಗತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದವರೆಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವಿಕ ಪ್ರಭಾವವಿದ್ದವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹೊಸತಿನಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರು, ಮತ್ತು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಅವರಿಗೆ ಗುರುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು; ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟರು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಮೊದಮೊದಲಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಕೈವಾಡ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇರಬಹುದು.

ಅನಂತರ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಕಾರ್ಯರೀತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರ ಉಸ್ತುವಾರಿ ಜಾಗರೂಕವಾಗಿತ್ತು.

ಆಮೇಲೆ ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಸನ್ನಿಧಾನದವರು ಮಹಾರಾಣಿ (Regent) ಆಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೇ ಇತ್ತೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಉಸ್ತುವಾರಿ ಕೊಂಚ ಜೋರಾಯಿತೆಂದು ಅಸಮಾಧಾನ ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆಂದೂ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಅದು ನಿಜವೋ ಅಲ್ಲವೋ, ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಮಾತಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಕೈಕೊಂಡವರಲ್ಲ. ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಗೌರವ ಬರುಬರುತ್ತ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತೆಂದು ಆಗಿನ ಜನ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆಕೆಯ ತರುವಾಯ ಬಂದ ಮಹಾರಾಜರು ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರಂತೂ ಸಾಂಕುಶ ರಾಜಪದ್ಧತಿಯ (Constitutional Monarchy) ಆದರ್ಶ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಃ ಪರಾಮರ್ಶೆ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸನಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುತ್ತಿದ್ದ ಟೀಕೆಗಳನ್ನೂ ಚರ್ಚೆಗಳನ್ನೂ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನೋಡಿ ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯದ ದೃಷ್ಟಿ ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇಶಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ

ಸ್ಥಳಪ್ರಮುಖರೊಡನೆ ಮಾತುಕಥೆ ನಡಸಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. [1]

ಹೀಗೆ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಪ್ರಜೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನೇಕ ಮಾರ್ಗಗಳಿದ್ದವು. ಆ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಲ ಮಾಡಿದ ಸಲಹೆಗಳಿಗೂ ಸೂಚನೆಗಳಿಗೂ ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಸರಕಾರ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದ ಕಾರ್ಯ ತಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ದೂರ ಸಮ್ಮತವಾಗಬಲ್ಲದು, ಎಷ್ಟು ದೂರ ಹಿತಕರವಾಗಬಹುದು–ಎಂಬುದನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಆಗಾಗ ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಸರಕಾರ ಮಾಡಿದ ಶಿಫಾರಸುಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ತಡೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ತಡೆಯ ಭಯ ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಲಕ್ಕಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅದು ಬಹು ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಯಾವ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಆದ ಟೀಕೆ, ಯಾವ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಹಾರಾಜರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅವರು ಅದರಿಂದ ಅಸಮಾಧಾನ ಪಟ್ಟಾರೋ ಎಂಬ ಭೀತಿ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಸರ್ವದಾ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ಬರಿಯ ಹೆಸರಿನ ದೊರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಅವರು ಗೊತ್ತಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಪಟ್ಟವರಾದರೂ, ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದವರಲ್ಲವಾದರೂ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದರು. ಅದೇ Constitutional Monarchy. ಎಲ್ಲ ಸರಕಾರಿ ಆಡಳಿತಗಳಿಗೂ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊತ್ತವನು ಮಂತ್ರಿ. ಆದರೆ ಆ ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರಿಸುವವನು ಸಿಂಹಾಸನಸ್ಥನಾದ ಪ್ರಭು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ೧೮೮೧ ರಿಂದ ೧೯೪೮ರವರೆಗೂ ಇದ್ದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಅಂಥಾದ್ದು.

ರೆಸಿಡೆಂಟ್

ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ. ಇಂಥ ಅಧಿಕಾರಿ ೧೮೮೧ಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಇತರ ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಗುಂಪಿಗಾಗಲಿ ಒಬ್ಬ ಇರುತ್ತಿದ್ದ. ಆತನನ್ನು 'ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ಏಜೆಂಟ್' (Political Agent) ಎಂದೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ರೆಸಿಡೆಂಟನಿಗಿದ್ದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ಜಾತಿಯವು:

1. ದೇಶೀಯ ರಾಜರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೌಲು ಕರಾರುಗಳ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅವರು ವಿಹಿತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಯೆ?–ಎಂದು ನೋಡುವುದು.
2. ರಾಜರ ದರ್ಬಾರು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆಯೆ? ರಾಜರು ದೇಶಾಭ್ಯುದಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಯೆ?– ಇದರ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡುವುದು.
3. ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ನಷ್ಟವನ್ನಾಗಲಿ ಅಪಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವೇನಾದರೂ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆ? –ಎಂದು ನೋಡುವುದು.

ಈ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ವೈಸರಾಯ್ (ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್) ಪ್ರಭುವಿಗೆ ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ವರದಿ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಅಧಿಕಾರಿ ಈ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ನೆವದಿಂದ ಮಹಾರಾಜರ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಮನಸ್ವಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕುವುದೂ ಆಧಿಕಪ್ರಸಂಗಿತನ ತೋರಿಸುವುದೂ ಸಾರ್ವಭೌಮಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಚಾಡಿ ಬರೆಯುವುದೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜರಿಗೂ ಅವರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಸ್ನೇಹ ಸಹಾಯಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ರೆಸಿಡೆಂಟರುಗಳೂ ಆಗಾಗ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೂ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡುವವರೂ ಹೆದರಿಸುವವರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲೇಬೇಕು.

ಇಂಥ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಪಣೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕ್ಷುದ್ರ ವಿಚಾರ ಹೇಳಿ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ದೇಶೀಯ ಜನರೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ವಾರಕ್ಕೊಂದು ಸಲ ತಪ್ಪದೆ ರೆಸಿಡೆಂಟನಿಗಾಗಲಿ ಆತನ ಆಪ್ತರಿಗಾಗಲಿ ಭೇಟಿ ಕೊಡುವ ಚಾಡಿಕೋರರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಇಂಥ ಕ್ಷುಲ್ಲಕರನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರಿಗಿದ್ದ ಒಂದು ಹೇಳಲಾಗದ ಮುಜಗರ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಧೀರವರ್ತನೆ

ಈ ಕಷ್ಟ ಕೊನೆಗೊಂಡು ದಿವಾನರು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಉಸಿರಾಡುವಂತಾದದ್ದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಜನರಿಗೆ ಆಗ ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಮನ್ನಣೆ (Prestige) ಯಶಸ್ಸುಗಳು ಅವರಿಗೆ ವಜ್ರಕವಚವಾಯಿತು. ಯಾವ ರೆಸಿಡೆಂಟನೂ ಯಾವ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಅವರಿಗೆ ಹೆದರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಷವರ್ಧಂತಿಯ ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿಯೂ, ದಸರಾ ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಎಲ್ಲ ದೇಶೀಯ ಜನರೂ ಸಭಾ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾಸನ ಹಾಕಿ ಮಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯುರೋಪಿಯನ್ ಜನಗಳು ಮಾತ್ರ ಕುರ್ಚಿಯನ್ನಲಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ನಡೆಯುವುದಾದರೆ ತಾವು ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಬರತಕ್ಕವರಲ್ಲವೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪರಂಗಿ ಜನ ಹೇಳಿದರು: “ನಾವು ಷರಾಯಿತೊಟ್ಟು ಬರುವವರು. ನಮಗೆ ಪಂಚೆ ಧೋತ್ರಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ, ಉತ್ತರೀಯ ನಮ್ಮ ಸಂಪ್ರದಾಯವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಉಡುಪಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪೀಠ ಕುರ್ಚಿ.”

ಇದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೇಳಿದರು: “ಯುರೋಪಿಯನ್ ಜನರಿಗೋಸ್ಕರ ಬೇರೆ ದರ್ಬಾರು ನಡೆಯಲಿ. ಆ ಹೊತ್ತು ದೇಶೀಯ ಮಹಾಜನರೂ ಕುರ್ಚಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಕೂಡುವರು. ವಿದೇಶೀಯರಿಗೂ ಸ್ವದೇಶೀಯರಿಗೂ ಮಾನಮರ್ಯಾದೆಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ವದೇಶೀ ಜನ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು.”

ಮಹಾರಾಜರು ಇದನ್ನು ಮನಸಾರ ಒಪ್ಪಿದರು. ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಎಷ್ಟೋ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪರಂಗಿ ಜನದ ಠೇಂಕಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರು. ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದ ರೆಸಿಡೆಂಟರು ಈ ಮಹನೀಯನ ಮನೋಗತವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ನಮ್ರರಾದರು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟರ ಪಿಶುನ ವೃತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗಿಯಿತು.

ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ರಾಜ್ಯದ ಉನ್ನತಿ ಅವನತಿಗಳು ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದವು, ಸತ್ತ್ವಹೀನರಾದ ದಿವಾನರು ರೆಸಿಡೆಂಟನಿಗೆ

ಅಂಜಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು, ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಇಂಗಿತದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ದಿವಾನರುಗಳು ರೆಸಿಡೆಂಟನಿಗೆ ಮುಖೋಲ್ಲಾಸ ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು.

ದಿವಾನ ಪದವಿ ಹೀಗೆ ಸುಖದ ಹೂವಿನ ಹಾಸಿಗೆಯೇನೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ.

೨

ಭಾರತದ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವಾದಿ

ಸಿ. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು

ಚೆಟ್ಟಿಪುಣ್ಯಂ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರವರನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದವನಲ್ಲ. ಅವರು ಸತ್ತು ಐದಾರು ವರ್ಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು.

ರಂಗಾಚಾರ್ಯರವರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಕುರಿತು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಬರೆದಿದ್ದೇನೆ. ಅದು ಐವತ್ತೇಳು ಐವತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ. ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸಂಗತಿ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯ ಅರಿವು ಅಷ್ಟು ಹಿಂದೆ ಆಗಿತ್ತೆಂಬುದು.

ಇಂಡಿಯ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವಾದಿ ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರವರು. ಅವರು ೧೮೮೧ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ (Representative Assembly –ರೆಪ್ರೆಸೆಂಟೆಟಿವ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ) ಈಗ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿದೆ. ಕಾಲ ಪ್ರವಾಹವು ಎಷ್ಟೋ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನೂ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಎಷ್ಟೋ ಮತಗಳನ್ನೂ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದೆ. ಎಷ್ಟೋ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅದು ಆಗಲೇಯಿಲ್ಲವೆಂದೆನಿಸಿದೆ. ಹಾಗೆ ಕಾಲದ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನಷ್ಟವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಒಂದು.

ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ

ಮೈಸೂರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ರೀತಿ ನಮ್ಮ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬೋಧಪ್ರದವಾಗಿದೆ. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಂಥ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರಾದರೂ ಆ ಆರಂಭಕ್ಕೆ ಯಾವ ಉತ್ಸವವನ್ನೂ ನಡಸಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ತುತ್ತೂರಿಯನ್ನೂ ಊದಿಸಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಮಂಟಪ ವೇದಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜರು ಅಧಿಕಾರ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ನವರಾತ್ರಿಯ ದರ್ಬಾರು ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಬಹು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನಿಂತುಹೋಗಿದ್ದ ಆ ಉತ್ಸವ ಪುನಃ

ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಜಾಜನರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಸಂಭ್ರಮಪಟ್ಟರು. ಆ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡಲು ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಮುಖ ಜನರು ಬಂದು ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದರು. ಆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ರಾಜ್ಯಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರೊಡನೆ ಮಾತುಕಥೆಯಾಡಿದರು.

ಹೀಗೆ ನಿಯಮ ನಿಬಂಧನೆಗಳಿಗೆ ಒಳಪಡದೆ ಸ್ನೇಹರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ. ಆ ಮೊದಲನೆಯ ಸಾರಿಯ ಅನಿರ್ಬಂಧ ಸಭೆಯ ಅನುಭವದಿಂದ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಉಪಯುಕ್ತ ವಿಷಯಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದವೆಂದೂ, ಹಾಗೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರೂ ಸರಕಾರವೂ ಪದೇಪದೇ ಕಲೆತು ವಿಚಾರವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಲಾಭವುಂಟೆಂದೂ, ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರಜೆಗೂ ಇರುವ ದೂರವು ಕ್ರಮೇಣ ತೊಲಗಿ ಹೋಗಿ ಸರಕಾರವೂ ಪ್ರಜೆಯೂ ಒಂದೇ ಜೀವನದ ಎರಡು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಹಕಾರಿಗಳಾದ ಅವಯವಮಾತ್ರಗಳೆಂಬ ಭಾವನೆ ಬೆಳೆದು ಬಲಪಡುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯೆಂಬುದು ನಿಯತವಾಗಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಸರಕಾರದ ಹುಕುಂ ಹೊರಡಿಸಿದರು.

ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಯೋಚನೆ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಇದ್ದದ್ದು. ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಮಹಾರಾಜರು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದೆಂದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದವರು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆ ಕರಾರಿನ ಅಂಶಗಳು ಯಾವಯಾವುವೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಲು ಆಗಿನ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಕಮಿಷನರು ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಕಮಿಷನರ್ ಗಾರ್ಡನ್‌ರವರಿಗೆ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಾಗಿ ಸಲಹೆಗಾರರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಕರಾರುಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲು ಅವಕಾಶವಾಯಿತು, ಅದನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದು ಈ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ: "ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರವು ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮುಖ ರೈತರ, ವರ್ತಕರ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರ ಒಂದು ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು."

ಆದರೆ ಈ ಶಿಫಾರಸನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿತು. ನೇರವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಆಡಳಿತಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲೇ ನಾವು ಮಾಡದಿರುವ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಂಥ ಒಂದು ಅಧೀನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತರುವುದೆ? ಅದರ ಪರಿಣಾಮ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲೇನಾದೀತು? ಇದು ಅವಗಿರಿದ್ದ ಶಂಕೆ.

ಈ ಇಂಗಿತವನ್ನು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಗ್ರಹಿಸಿ ಆ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಆಗ್ಗೆ ಕೈಬಿಟ್ಟಂತೆಮಾಡಿ, ಅನುಕೂಲ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದರು. ಅಂಥ ಅನುಕೂಲ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಕೂಡಲೆ ಹಿಂದಿನ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿದರು.

ತಂಬಟೆ ಹೊಯಿಲಿಲ್ಲ, ವಾದ್ಯದ ಹಲುಬಿಲ್ಲ.

ಇಂಥಾದ್ದನ್ನೇ ಕಾಳಿದಾಸನು ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬೇಕು “ಫಲಾನುಮೇಯಾಃ ಪ್ರಾರಂಭಾಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ. ಯಾವ ಪೂರ್ವ ಸಿದ್ಧತೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಯಾರ ಗಮನವನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸದೆ, ಕಾಡುನೆಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಸಿಯಂತೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೃಕ್ಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು.

ದೇಶಹಿತಚಿಂತೆ

ರಂಗಾಚಾರ್ಯರವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದದ್ದು ಎರಡು ವರ್ಷ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ. ಅವರು ರಾಜ್ಯಪ್ರಗತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ದಿಙ್ಮಾತ್ರ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ದೇಶದ ಪ್ರಜಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತದ ಖರ್ಚನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು–ಈ ಎರಡು ಅವರ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಮೂಲಸೂತ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ದೇಶದ ಸಂಪದಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಚಿಂತೆ ಅವರು ಮದರಾಸು ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಅವರ ತಲೆಗೆ ಅಂಟಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ವೈನಾಡು ಪ್ರಾಂತದ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಚೌಬೀನೆ ಮರಗಳನ್ನು ಅವರು ಅನುಭವಸ್ಥರಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಆ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ ಮಾದರಿಗಾಗಿ ಒಂದಡಿ ಚದರದ ಹಲಿಗೆಗಳನ್ನು ಕುಯ್ಯಿಸಿ ನಯಮಾಡಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಒಂದು (ಬ್ಯೂರೊ) ಅಲಮಾರನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಪೂರದ ಮರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ತು ಅಪಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ಆಶಯ.

ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೋ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಕಡೆಯೋ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಯಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳ ನಕಾಶೆಯನ್ನೂ ಕಟ್ಟಡಗಳ ನಕಾಶೆಯನ್ನೂ ಬರೆಯಿಸಿದ್ದದ್ದು ಅವರ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಹೀಗೆ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಆರ್ಥಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದೂರಾಲೋಚನ ಶೀಲರಾಗಿದ್ದರು.

ಅಧ್ಯಯನ

ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ. ಅವರು ಗ್ರೀಕ್ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಅರಿಸ್ಟಾಟಲಿನ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡಿದ್ದರೆಂದು ಆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಗುರುತು ಸಂಕೇತ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ರಾಜ್ಯಸುಧಾರಕರಾಗಿದ್ದವರ, ರಾಜ್ಯನಿಪುಣರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದರು. ಜಾನ್ ಸ್ಟುಅರ್ಟ್ ಮಿಲ್ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳಂತೂ ಅವರಿಗೆ ತುಂಬ ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಮಿಲ್ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನು ಬರೆದ 'ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ರಾಜ್ಯ' (Representative Government) ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರು ಬಹುವಾಗಿ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಗುರುತುಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ, ಆದರೆ ಆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಓದುವುದು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆಹೋಯಿತು. ಅಂಥ ಮೋಡಿ ಬರವಣಿಗೆ. ಅಕ್ಷರಗಳು ಸ್ಫುಟವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಹುಳ ಹರಿದಂತೆ ಹರಿದಿರುತ್ತವೆ.

ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಬರವಣಿಗೆ ಒಪ್ಪಿತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಅವರು ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ತಾವು ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳಿ ಇತರರಿಂದ ಬರೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ (Amanuensis) ಉಕ್ತಲೇಖಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಎಂ. ನಾರಾಯಣರಾಯರು. ಇವರು ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರ್ ಪದವಿಗೆ ಹತ್ತಿ ಹುದ್ದೆ ನಡಸಿದವರು. ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಅಣ್ಣಾಜಿರಾಯರು. ಇವರು ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಷನರ್ ಹುದ್ದೆಗೇರಿದರು.

ಉಡುಪು

ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರು ಉಡುಪು ತೊಡುಗೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೀರಾ ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದಿದ್ದವರು. ಅವರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಸರ. ಕೋಟನ್ನು ದಗಲೆದಗಲೆಯಾಗಿ ಹಾಕುವರು. ಕೋಟಿನ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಹಾಕಿಬಿಡುವುದು ಅಪರೂಪವಲ್ಲ. ರುಮಾಲನ್ನಂತೂ ಕೈಗೆ ಬಂದಂತೆ ಸುತ್ತುವರು, ಈ ಸೊಟ್ಟೆಪಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಹೆಂಡತಿ ಅಲಮೇಲಮ್ಮನವರು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ಕೇಳಿದರಂತೆ:

ಅ: “ಬಟ್ಟೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬಾರದೆ ?”

ರಂ: “ನಾನೇನು ಮಾಧವರಾಯನೆ ? ಆತನಾದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಪರಂಗಿ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಬೇಕು. ನಾನು ಸೊಗಸುಗಾರ ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲ.”

ಇದನ್ನು ನನಗೆ ಅಲಮೇಲಮ್ಮನವರೇ ಹೇಳಿದರು. ಯಾವಾಗ ನೋಡಿದರೂ ಏನೋ ಅವಸರ. ನೆನಸಿಕೊಂಡಾಗ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೊರಡುವರು, ಅಥವಾ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಗೋ ಹೊರಡುವರು. ಆಗ್ಗೆ ರೈಲು ಇನ್ನೂ ಹೊಸದು. ದಿವಾನರು ಹಾಸಿಗೆ, ಬಟ್ಟೆಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಂದು ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಿಡುವರು. ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿದವರು ಯಾರಾದರೂ ಬಟ್ಟೆಬರೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟರೆ ಉಂಟು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಾಗೆಯೇ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದು.

ಇದು ಆಗ ಬೆಂಗಳೂರು ರೈಲ್ವೆಸ್ಟೇಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರವರಿಗೆ ಒಂದು ಅವಕಾಶವಾಯಿತು. ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ಹಾಸಿಗೆಯ ಸುರುಳಿ, ಬಟ್ಟೆಗಳ ಒಂದು ಸೆಟ್-ಇದನ್ನು ದಿವಾನರ ಮನೆಯಿಂದ ತರಿಸಿ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಕೈಗಾವಲಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಾವು ಹೋದ ಕಡೆ ತಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಬರೆ ಬಂದಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು ಅದು ಯಾರ ಕೆಲಸ–ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರಂತೆ. ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆ ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರವರಿಗೆ ಮೇಲ್ದರ್ಜೆಯ ಉದ್ಯೋಗ ಸಿಕ್ಕಿತಂತೆ.

‘ಡೈನಮೊ’

ಮೈಸೂರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲ ಜಿ. ಬಿ. ಮ್ಯಾಲೆಸನ್ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ಮಿದುಳನ್ನು ‘ಡೈನಮೊ’ ಯಂತ್ರವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದು ಯಥಾರ್ಥವೆಂದು ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ಬುದ್ಧಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಡೈನಮೊ ಯಂತ್ರದಂತೆ ಅವಿಶ್ರಾಂತವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಸತ್ತಾಗ ಅವರ ವಯಸ್ಸು ೫೨.

ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಆತುರದ ಸ್ವಭಾವದವರು. ಸೋಮಾರಿತನವನ್ನೂ ಪಡಪೋಶಿತನವನ್ನೂ ಕಂಡರೆ ಕೂಡಲೆ ರೇಗಿ ದಂಡಿಸುವರು. ಅವರ ಈ ಸ್ವಭಾವ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿತ್ತು, ಮತ್ತು ಅವರೂ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು.

ನಾನು ಒಂದು ಸಂಗತಿ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದದ್ದು ‘ಸತ್ಯಾಲಯ’ ಎಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿ. ಆ ಮನೆ ಇದ್ದದ್ದು ಬೆಂಗಳೂರು ಅರಮನೆಯ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ, ಅರಮನೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಫರ್ಲಾಂಗ್ ದೂರದಲ್ಲಿ. ಆ ಮನೆ ಈಚೆಗೆ ಸೊಂಡೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಸ್ವತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಮಹಾರಾಜ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೂ ರಾಜ ಪದವಿಗೆ ತರಪೇತು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬೆಂಗಳೂರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿದ್ದರು. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ಮನೆ ಹತ್ತಿರವಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಯಾವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಥಟಕ್ಕನೆ ಅರಮನೆಗೆ ಬಂದುಬಿಡುತ್ತಾರೋ ಎಂಬ ಅಂಜಿಕೆ ಆಗ ಇನ್ನೂ ಬಾಲಕರಾದ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿತ್ತು.

ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಏರ್ಪಾಟಾಗಿತ್ತು. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ರುಮಾಲಿಟ್ಟು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಬ್ಬ ಆಳು ಅವರ ಮನೆಯ ಗೇಟಿನ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಕೈಸನ್ನೆಯಿಂದ ಅವರು ಹೊರಡುವುದರಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಐದಾರು ಗಜ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆಳಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಎರಡನೆಯ ಆಳು ಇನ್ನೈದು ಗಜ ಆಚೆಯಿದ್ದ ಮೂರನೆಯ ಆಳಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ಎಂಟು ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಆಳುಗಳ ಕೈಸನ್ನೆಯ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಅರಮನೆಗೆ ವರ್ತಮಾನ ತಲುಪುವುದು. ಒಡನೆಯೇ ಮಹಾರಾಜರು ಎದ್ದು ಚೊಕ್ಕಟ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪೋಷಾಕು ಧರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಆಫೀಸು ರೂಮಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವರು. ದಿವಾನರು ಏಳೆಂಟು ನಿಮಿಷಗಳೊಳಗಾಗಿ ಬಂದು ಮಹಾರಾಜರು ಚಾಕಚಕ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ವ್ಯಾಸಂಗನಿರತರಾಗಿರುವರೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿ ತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇದು ನಾಟಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಒಂದು ವರ್ಷವೇ ಬೇಕಾಯಿತು.

ಒಮ್ಮೆ ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ದಸರಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಸಂತೋತ್ಸವ ನಡೆಯಿತಂತೆ. ಆಗ ಓಕುಳಿ ಚೆಲ್ಲುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಆ ಸಂಭ್ರಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡಿಕೊಂಡು ಕಿರಿಚಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಜಗನ್ಮೋಹನ ಬಂಗಲೆಯ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಏನೋ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿದ್ದ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಕಿರಿಚಾಟವನ್ನು ಕೇಳಿ ಧಡಧಡನೆ ಇಳಿದು ಬಂದು ತಮ್ಮ ವಾಗಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಒಂದೆರಡು ಕೈಪೆಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ ಅವರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಗದ್ದಲವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಸಿದರಂತೆ.

ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಹಿತಶತ್ರುಗಳಲ್ಲ; ಮೇಲೆ ಮಧು, ಒಳಗೆ ವಿಷ ಇದ್ದವರಲ್ಲ. ಔಷಧ ಹಾಕಬೇಕಾದ ಕಡೆ ಖಾರವೂ ಕಹಿಯೂ ಆದ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಸಲೇಬೇಕು. ಹಾಗಾದ ಹೊರತು ರೋಗ ವಾಸಿಯಾಗದು. ಇದು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ನಡವಳಿಕೆಯ ಮರ್ಮ.

ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನ

ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಮದರಾಸಿನವರು. ಅವರ ಮನೆಮಾತು ಕನ್ನಡವಲ್ಲ, ಅದು ತಮಿಳು. ಅವರು ಚಾಕರಿಗಾಗಿ ಬಹುಕಾಲ ತೆಲುಗು ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ತೆಲುಗು ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಿತ್ತು. ಅವರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಬಂದದ್ದೂ ಅವರ ಸ್ವಂತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಅವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದವರು ಆಗಿನ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಅವರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಬರಲು ಕಾರಣ ಯಾವುದಾದರಾಗಲಿ, ಕಾರಣಕರ್ತರು ಯಾರಾದರಾಗಲಿ, ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯಕರ್ತವ್ಯ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂದು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಕಂಡುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೆ ಅವರು ಮೈಸೂರಿನವರಾದರು. ಅವರ ಉದ್ದೇಶ ಸರ್ವವೂ ಮೈಸೂರಿನ ಭವಿಷ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಅವರು ಮೈಸೂರಿನವರೊಡನೆ ಮೈಸೂರಿನವರೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟು ಮೈಸೂರಿನವರಂತೆ ಬಾಳಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅವರು ಬದುಕಿದ್ದಷ್ಟು ದಿವಸವೂ ಮೈಸೂರೇ ಅವರ ತವರೂರಾಯಿತು.

ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಮನಸಾರ ಶ್ರಮಿಸಿದರು. ಅವರ ಆಸಕ್ತಿಯೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಬಸವಪ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಕುಂತಲದ ಕನ್ನಡ ರೂಪ ಅವತರಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕ ಕಂಪೆನಿಯೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಣಿ ಕಾಲೇಜಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ನೆವದಿಂದ 'ಬಾಲಿಕಾ ಗೀತ ಮುಕ್ತಾ ಕಲಾಪ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗೀತೆಗಳ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಹಾಡುಗಳ ಸಂಕಲನ ರಚನೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಂಜನಗೂಡು ಸುಬ್ಬಾಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಅನಂತನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜಯರಾಯಾಚಾರ್ಯರು, ಗಿರಿಭಟ್ಟ ತಮ್ಮಯ್ಯನವರು. ಸುಂದರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು 'ಕಲಾಪ' ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಸೊಗಸಾದ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ. ಸೊಗಸಾದ ಮಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಮೈಸೂರನ್ನು ತಮ್ಮ ತಾಯ್ನಾಡಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆನ್ನಲು ಗುರುತು.

ಅನುಬಂಧ

[ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ಶೀಲಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವ ಕೆಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ತಾ ॥ ೭-೧೨-೧೯೬೯ರ 'ಡೆಕ್ಕನ್ ಹೆರಾಲ್ಡ್' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಲೇಖನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಲೇಖನವನ್ನು ಬರೆದ ಶ್ರೀ ಎ. ಎಸ್. ಆರ್. ಚಾರಿಯವರು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ದೌಹಿತ್ರರು; ಕೆಲಕಾಲ ಮೈಸೂರು ಹೈಕೋರ್ಟಿನ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿ ನಿವೃತ್ತರಾದವರು.]

He [Rangacharlu] was my grandfather on the mother's side. I am the oldest living member in the family (90). I have no personal knowledge of the incidents narrated, but I can vouch for their authenticity, since I heard them from close relations and friends.

So far as I know, they have not been mentioned in any of his biographies. In those days three brilliant students of Mr. Powell whose statue adorns the Presidency College even to this day, had passed the Public Service Examination instituted by the Government. All three of them, viz., Sir Muthuswami Iyer, Sir V. Bashyam Iyengar and Rangacharlu joined the Government service much coveted like Sub-Registrars etc.

The former two resigned their jobs and took to Law, but Mr. Charlu continued in service rising to the grade of a Deputy Collector. He had a prodigious memory and it is said that on one occasion when working under Mr. Noble Taylor who was planning the Railways, he was able to master in one night intricate problem and place it before his astonished boss the next day. Mr. Charlu served most of his time in the Telugu districts of the Madras Presidency so much so that he was more at home with Telugu than Tamil, his mother-tongue. He

used to talk and think in Telugu, though his knowledge of the English language and literature was unmatched.

After the abdication of Sri Krishnaraj Wodeyar, Mysore State came under the British rule and was administered by a Chief Commissioner originally under the Madras Government but later directly under the Governor-General. At the time of Sri Krishnaraj Wodeyar's death the Palace affairs were in a chatoic state. There were large debts to be paid and larger claims true and false against the ruler. The Chief Commissioner wanted a Hindu officer of ability and integrity to settle the affiars of the Palace, and he indented upon Madras for the loan of such an officer.

The Madras Government selected Mr. Charlu and sent him on deputation to Mysore. It was a Herculean task to settle the Palace affairs but Mr. Charlu did this with his usual ability, fair-mindedness and humane outlook. The claims of creditors were sifted and paid off in a fair and just manner. The Palace properties were classified and catalogued, a large number of useless servants were pensioned off, a budget of revenue and expenditure prepared and suitable arrangements for the maintenance and education of the young Prince, Sri Chamaraj Wodeyar, made.

Mr. Charlu earned the high commendation of the British Government, which continued to administer the State until 1880. Mr. Charlu became the Revenue Secretary and during that period there occurred an event of some importance. To its credit it must be said that the British Administration which took over from the Native Governments functioned very efficiently for a number of years, but latterly it had

deteriorated considerably. Most of the higher officers were British, including the Superintendents of the three divisions into which the State had been divided–viz., Nandidroog, Ashtagram and Nagar. There was a large amount of corruption in the services and efficiency was at a low ebb.

Mr. Charlu thought of bringing to the notice of the Governor-General, the Secretary of State and even Parliament this sad state of affairs and he compiled a booklet entitled “Fifty Years of British Administration in Mysore” using the pseudonym of ‘Mysorean’ as the author. He could not get a printer or publisher in India bold enough to bring out the booklet. So he had to send the manuscript to London to get it printed. The book created a great sensation in official circles. It is said that orders for promotion of Mr. Charlu had been passed, and the ink was not yet dry when this bomb exploded and the order was promptly cancelled. The publication of the booklet trouncing the British Administration did not stand in the way of Mr. Charlu later on becoming the Dewan.

Mr. Charlu was a notable every of corruption in public services. During his three years' tenure as Dewan, corruption was completely eradicated. Many stories are told about his ways of putting down corruption. One such is worth recital. There was a Munsiff notoriously corrupt and Mr. Charlu got to know of this. The Munsiff too on his part learnt that the Dewan had been apprised of his corrupt practices; and with a view to forestall any disciplinary action, he sought an interview with the Dewan.

The interviews granted by the Dewan were quite informal and unconventional. The Dewan sat in one room and the

visitors in the adjoining one. Conversation carried on in the Dewan's room could be easily heard by the visitors. Knowing that the Munsiff was sitting in the adjoining room waiting for an interview Mr. Charlu started conversation with an imaginary person in a loud voice easily heard by the Munsiff something like this: “Corrupt officials think they can hoodwink me and that I am not aware of their doings. Let them disillusion themselves. I know everything, the amount of bribes taken and the parties who gave the bribes. The corrupt officials cannot escape” etc.

Not a word of this was lost on the Munsiff who sat quaking in his shoes in the adjacent room. He felt discretion was the better part of valour and quietly slipped away without meeting the Dewan and promptly sent in his resignation.

Mr. Charlu was very careless about his dress, one may call it uncouth. On one occassion he was sitting in the verandah where his brother-in-law Sir Bashyam Iyengar, already a leader of the Bar, was meeting his clients among whom were Rajas and big zamindars. Sri V. B. in contrast to Mr. Charlu was a slow speaker, partly due to the time taken by him to weigh every word before he spoke. In his usual slow manner he was giving advice to his client, a big zamindar. Mr. Charlu who watched this for some time lost patience and shouted at Sir V. B. saying “Verri Mundakoduka [this was his favourite abuse, which means-mad son of a widow], why don't you say quickly what you want to say instead of fumbling over it?”.

The zemindar was horrified to see this uncouth figure chastising the leader of the Bar until it was explained to him who he was and that was his mannerism.

There are many anecdotes about Mr. Charlu space forbides my quoting them. I have selected only three of them because they have not hither to seen the light of the day.

೩

ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ

ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್

ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರೂ ಮದರಾಸಿನವರೇ–ಪಾಲಘಾಟ್ ಕಡೆಯವರು. ಆದರೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕರಸಿಕೊಂಡವರಲ್ಲ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರನ್ನು ಕರೆತಂದವರು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಮದರಾಸಿನ ಸರ್ವಿಸಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕೊಯಮತ್ತೂರು, ವೈನಾಡು, ಪಾಲಘಾಟ್ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಸರಕಾರಿ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿಬರಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಕುಟುಂಬದ ಪರಿಚಯವಾಗಿ, ಶೇಷಾದ್ರಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮೇಧಾವಿ ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟಾಗಿತ್ತು. ತಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿಯೂ ಸ್ನೇಹನಿಷ್ಠರಾಗಿಯೂ (Loyal) ಇದ್ದ ಜನ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಶೇಷಾದ್ರಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡರು.

ದರ್ಪಶೀಲತೆ

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರನ್ನು ನಾನು ಕಂಡವನಲ್ಲ. ನನ್ನ ಹಿರಿಯ ಬಂಧುಗಳೊಬ್ಬರು ಅವರನ್ನು ದೂರದಿಂದ ಕಂಡಿದ್ದರಂತೆ–ಬಹು ದೂರದಿಂದ. ನನ್ನ ಬಂಧುಗಳು ಶೇಕ್‌ದಾರಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಪೆನ್‌ಷನ್ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವರು. ಅವರು,

"ಏನು ಮಹಾನುಭಾವನಪ್ಪ! ಎಂಥ ಮಹಾಪುರುಷ! ಹಣೆಯ ತುಂಬ ವಿಭೂತಿ. ಕರ್ರನೆಯ ಮೈಬಣ್ಣಕ್ಕೂ ಆ ಬಿಳಿಯ ವಿಭೂತಿಗೂ ಎಷ್ಟೋ ಹೊಂದಿಕೆ. ಆಳೂಕೈ ಯುದ್ದದ ಮನುಷ್ಯ. ಏನು ಠೀವಿಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ!"

–ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡಿದರು.

ನಾನು ಕೇಳಿದೆ:

ನಾನು: "ಅವರು ಏನು ಹೇಳಿದರು?"

ಅವರು: “ಏನೋ ಹೇಳಿದರು. ಯಾರಿಗೋ ಹೇಳಿದರು. ಯಾರೋ ನಾಲ್ಕೈದು ಮಂದಿ ಭಾರಿ ಭಾರಿ ಜನ ಇದ್ದರು. ಅವರು ಮಾತನಾಡಿದ್ದು ನನಗೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆಯೆ?”

ನಾನು: “ನೀವೆಲ್ಲಿದ್ದರಿ?”

ಅವರು: “ನಾನು ಕಾಂಪೌಂಡ್ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ಗಜ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದೆ. ಆ ಕಾಂಪೌಂಡಿನೊಳಗೆ ಹೋಗುವವರಾರಯ್ಯ! ಹುಲಿಯಿದ್ದ ಹಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇನು ದರ್ಪ! ದರವಾಲಿ ಹಾಕಿದ ಜವಾನರು ನಾವು ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುತ್ತಾರೆಯೇ?”

ನಾನು: “ನೀವು ಹೋಗಿದ್ದದ್ದು ಯಾಕೆ?”

ಅವರು: “ಎಲ್ಲರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರಲ್ಲಪ್ಪ ಆತ ಮಹಾನುಭಾವ ಅಂತ. ಆತ ಹೇಗಿರುತ್ತಾನೋ ನೋಡೋಣವೆಂದು ಹೋದೆ. ನಾನು ಇದ್ದ ಕಡೆಯಿಂದಲೇ ಕೈ ಮುಗಿದೆ. ಅದು ಆತನಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತು. ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರುಗಳೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ದೂರ ದೂರ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಅಂಥಾದ್ದರಲ್ಲಿ ನನ್ನದೇನು ಮಹಾ!”

ಈ ಮೇಲಣ ಸಂಭಾಷಣೆ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನಕ್ಕೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು. ಅವರು ಮಹಾಶಕ್ತರು, ದರ್ಪಶೀಲರು ಎಂಬುದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅದು ಸರಿಯಾದ ಗುಣ ಗ್ರಹಣವೆಂದೇ ಅವರ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದವರಿಗೂ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಾಗದಗಳ ವಿಲೇವಾರಿ

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಕೈಬರಹ ಸ್ಫುಟವಾದದ್ದು. ಓದಲು ಕಷ್ಟವಲ್ಲ. ಅವರ ವಾಕ್ಯರಚನೆಯೂ ಸರಳವಾದದ್ದು. ಹಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿತ್ತೂ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸರಕಾರ ಹೊರಡಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಹುಕುಮುಗಳನ್ನು ಅವರೇ ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಬರೆದು, ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯವರಿಗೆ ಸಹಿಹಾಕುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆದರೆ ಹತ್ತಾರು ಕಾಗದಗಳನ್ನು ತಿಂಗಳಗಟ್ಟಲೆ ಫೈಸಲಾತಿಗಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಹೆಸರಘಟ್ಟ, ಮಾರೀಕಣಿವೆ, ಶಿವನಸಮುದ್ರ ಇಂಥ ಕೆರೆ ಸರಸ್ಸುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಏರ್ಪಾಟು, ರೈಲು ಬಡಾವಣೆ, ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದೊಡನೆ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ–ಇಂಥ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಗ್ರಾಮಸಂಚಾರ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೊಡನೆ ಮಾತುಕಥೆ, ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಭೇಟಿ–ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವರ ಕಾಲದ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗ ವಿನಿಯೋಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಚೀಫ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಚೆಂಗ್ಯೈ ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಎರಡು ಮೂರು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ತಾವು ಖುದ್ದು ನೋಡಬೇಕಾದ ಕಾಗದಗಳೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಎರಡು ಮೂರು ವಾರ ಆ ಬಾಕಿ ಫೈಸಲಾತಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡುವರು. ತಾವು ಒಬ್ಬರೇ ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಫೈಲುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಾವೇ ಓದಿ ನೋಡಿ ತಮ್ಮ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಬರೆದಿಡುವರು. ಮೂರುನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಬಾಕಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಹಳೆಯ ಕಾಗದಗಳೆಲ್ಲ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ವಾರಗಳೊಳಗಾಗಿ ಫೈಸಲಾತಿಗೆ ಬರುವುವು. ಆಮೇಲೆ ಮೂರುನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ದಿವಾನರಿಗೆ ಈ ದಿನದಿನದ ವ್ಯವಹಾರದ (Routine) ಚಿಂತೆ ಇಲ್ಲ,

ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರ ಕಾರ್ಯರೀತಿ

ಈ ರೀತಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಎಚ್. ವಿ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು. [2] ಇವರು ಸಹಾಯಕನನ್ನೋ ಗುಮಾಸ್ತನನ್ನೋ ಕೇಳುವರು:

"ಎಷ್ಟು ಫೈಲುಗಳು ಬಾಕಿ ಇವೆ?"

ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೂವತ್ತಿವೆಯೆಂದರೆ "ಅಷ್ಟೇ ತಾನೆ?" ಎನ್ನುವರು. ಅದು ಇನ್ನೂರೋ ಮುನ್ನೂರೋ ಆಗುವವರೆಗೂ ಹೀಗೆ.

"ಇರಲಿ, ಇರಲಿ. ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ?"

ಮುನ್ನೂರು ಫೈಲುಗಳಾಯಿತೆಂದರೆ ಎಂದೋ ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎಂಟು ಘಂಟೆಗೆ ಕಛೇರಿಗೆ ಬಂದು ಕೂಡುವರು. ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ಗುಮಾಸ್ತನ ಸಹಾಯವೂ ಬೇಕಿರಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದು ಮಹಡಿ ಹತ್ತಿ ಜವಾನನಿಂದ ಬೀಗ ತೆಗೆಯಿಸುವರು. ತಾವು ತಂದಿದ್ದ ಸವಾರಿ ಕುದುರೆಯನ್ನೋ ಗಾಡಿಯನ್ನೋ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಹನ್ನೆರಡು ಘಂಟೆಯವರೆಗೂ ಈ ಕಡೆ ಆ ಕಡೆ ತಿರುಗದೆ ಫೈಲುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸಂಗಮಾಡಿ ತೀರ್ಮಾನ ಬರೆದಿಡುವರು. ಸ್ಫುಟವಾದ ಅಕ್ಷರ. ವಿಶದವಾದ ವಾಕ್ಯಶೈಲಿ. ಈ ರೀತಿ ನಾಲ್ಕೈದು ದಿವಸ ನಡೆದು ಫೈಲುಗಳೆಲ್ಲ ಕರಗಿಹೋಗುವುದು. ಆಗ ತಮ್ಮ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಹೇಳುವರು:

"ನೋಡಪ್ಪ–ಎಲ್ಲ ಮುಗಿದಿದೆ. ಇನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಂಚ ಪುರಸತ್ತು ತಾನೆ?"

ಸಿ. ಎಸ್. ಬಾಲಸುಂದರಂ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರೂ ಸಹ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಈ ಜಾತಿಯೇ. ಅವರುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಇದ್ದ ಅನುಕೂಲ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳ ಮಾಹಿತಿ, ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯ ಸೌಲಭ್ಯ. ಆ ಇಲಾಖೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಾನೂನು ಕಟ್ಟಳೆಗಳೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಬೆರಳ ತುದಿಯಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಚಾರದ ಪೂರ್ವಚರಿತ್ರೆಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರವಂತವಾದ ಧೋರಣೆಯಿಂದ ಅವರು ಸರಕಾರದ ಪರವಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನ ಬರೆಯಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು.

ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆ

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಕಾರ್ಯವಿಚಕ್ಷಣರೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟಾಂಶವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಾತು ಇನ್ನೊಂದಿದೆ. ಅದು ಅವರು ಪ್ರಜಾನುಮೋದನೆಗಾಗಿ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟವರಲ್ಲವೆಂಬುದು. ಒಬ್ಬ ಜರ್ಮನ್ ಚರಿತ್ರಕಾರನು 'ಪ್ರಜೆ' ಎಂಬ ರಾಜ್ಯಾಂಗವನ್ನು ಹೀಗೆ ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ:

"The people is that part of the State which does not know its own interest."

"ಪ್ರಜೆ ಎಂದರೆ ರಾಜ್ಯದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸ್ವಹಿತವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲಾರದೋ ಆ ಅಂಗ" –ಎಂದು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಬಹುಶಃ ಈ ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜೆಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಸರಿ. ಆದರೆ ಓಳ್ಳೆಯದು ಯಾವುದು? ಅದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕಾದುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಜೆಯಲ್ಲ. ದೇಶದ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಪ್ರಾಜ್ಞರೇ ಒಳ್ಳೆಯದಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕಾದವರು.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯವಿಚಕ್ಷಣರಾದವರು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನಕ್ಕೆ ದೊಂಬಿಯಿಂದ ವಿಘ್ನ ಬರಬಾರದು. ಈ ಆಲೋಚನೆಯೂ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಧಿಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಹಿಡಿದ ದಾರಿ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ದಾರಿಯಲ್ಲ. ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು ಸರಿ. ಆದರೆ ಅದು ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದರ ಬದಲು ಪ್ರತಿಕೂಲವೇ ಆಗಬಹುದು. ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದ್ದ ಸಭೆಯನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಭೆಯನ್ನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಹಿಸಿ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ನೀತಿಯಾಯಿತು. ಅದು ಉತ್ಸಾಹರಹಿತವಾದ ನೀತಿ; ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಉದಾಸೀನದ ನೀತಿ.

***

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿದ್ದುದು ತಕ್ಕ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ. ಅವರು ಬಹು ವಿಚಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ

ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರ ಹೆಸರನ್ನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇದ್ದವರು ಕಂಟ್ರೋಲರ್ ಇ. ಆರ್. ಸುಬ್ಬರಾಯ ಅಯ್ಯರ್; ಸೆಷನ್ಸ್ ಜಡ್ಜಿ ಸುಬ್ಬರಾಯರು; ಎ. ರಂಗಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು; ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ವಿಜಯೇಂದ್ರರಾಯರು.

ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಜಯೇಂದ್ರರಾಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇವರು ಪೂರಾ ಮೈಸೂರಿನವರು. ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದದ್ದಲ್ಲದೆ ಒಳ್ಳೆಯವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರು. ರೂಪವಂತರೂ ಹೌದು.

ಜಯರಾಮರಾಯರು

ಇವರಂತೆಯೇ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು, ರೂಪಾಯಿಗೆ ಹದಿನಾರಾಣೆ ಮೈಸೂರಿನವರು ಜಯರಾಮರಾಯರೆಂಬವರು. ಇವರು ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವರು. ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಇವರು ಹಿಂದೂ ಮತ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಸೊಗಸಾಗಿ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಮಿಷನರಿಗಳ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳಿಗೆ ಸಮಂಜಸವಾದ ಉತ್ತರಗಳನ್ನೊದಗಿಸಿ ವೇದಮತದ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರಂತೆ. ಬಾಲಕರಾಗಿದ್ದ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಲು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ಜಯರಾಮರಾಯರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಜಯರಾಮರಾಯರು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಲು ಕೊಂಚ ಕಾಲ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಜಯರಾಮರಾಯರ ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿಯಿತು.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಸಾಧನೆ

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದದ್ದು ಸುಮಾರು ಹದಿನೇಳು ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ದಿನಚರಿಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥರೂ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹರೂ ಆದ ನಾನಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು:

1. ರಾಜಸಮ್ಮುಖ;
2. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರ;
3. ಸಂಪದಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕಾರ್ಯಗಳು;
4. ಆಡಳಿತದ ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿ.

ಈ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ದಕ್ಷರಾದ ನಾಯಕರನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅವರ ವೇಳೆಯ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗ ಉಳಿದ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿಗೆ ವಿನಿಯೋಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಭುಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದರು:

1. (ಹತ್ತನೆಯ) ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರು;
2. ಮಹಾರಾಣಿ ಕೆಂಪನಂಜಮ್ಮಣ್ಣಿಯವರು–ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಸನ್ನಿಧಾನದವರು.

ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭ. ಮಹಾರಾಜರು ಬಾಲಕರು, ಮತ್ತು ಅನುಭವವಿಲ್ಲದವರು. ಅವರ ತರುವಾಯ ಮಹಾರಾಣಿಯವರಾದರೋ ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಣ ಪ್ರಪಂಚ ಕಾಣದವರು; ರಾಜ್ಯಭಾರದ ಮಾಹಿತಿ ಇಲ್ಲದವರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಿಂದ ದಿವಾನರಿಗಿದ್ದ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಪ್ರಗುಣಿತವಾಯಿತು. ಯಾವ ಅಚಾತುರ್ಯ ನಡೆದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ದಿವಾನರು ಜವಾಬ್ದಾರರೆಂದು ಜನ ಭಾವಿಸುವುದು ಸಹಜವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಎದೆಕೊಟ್ಟರು.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ನಡಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ಮೂರು: (೧) ಶಿವನಸಮುದ್ರದ ವಿದ್ಯುದುತ್ಪಾದನೆ, (೨) ಮಾರೀ ಕಣಿವೆಯ ಜಲಾಶಯ, (೩) ಹೆಸರುಘಟ್ಟದ ಜಲಾಶಯ.

ಇಂಡಿಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ವಿದ್ಯುತ್ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಕೀರ್ತಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭದ್ರಪಟ್ಟಿರುವುದು ಅದರ ಆಧಾರದಿಂದ.

ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಉತ್ಪಾದನೆ

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಕಸಬಿನಿಂದ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಅಲ್ಲ; ವಿಜ್ಞಾನಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ತುಮಕೂರಿನ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ತಲೆಗೆ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪ್ರಭಾವ ಹೇಗೆ ತಟ್ಟಿತೋ ತಿಳಿಯಲು ಪ್ರಮಾಣವಾದ ಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲ. ಅವರು ವಿದೇಶೀಯ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದವರು ಮತ್ತು ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದವರು. ಅವರು ಅಮೆರಿಕದ ವೃತ್ತ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಉತ್ಪಾದನ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನೂ ಕುರಿತ ವಿವರಗಳನ್ನು ಓದಿದ್ದರಂತೆ. ಅದರಿಂದ ಶಿವನಸಮುದ್ರದ ಯೋಚನೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯಿತಂತೆ. ಇದು ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು.

ಅವರಿಗೆ ಅದು ಹೊಳೆದಂತೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಏಕೆ ಹೊಳೆಯಲಿಲ್ಲ?

೧೯೦೩-೪ರಲ್ಲಿ ನಾನು ಕೋಲಾರದ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನ ರೀಡಿಂಗ್ ರೂಮಿನಲ್ಲಿ 'ವೈಡ್‌ವರ್ಲ್ಡ್ ಮ್ಯಾಗಜೀನ್' ಎಂಬ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಆಗಾಗ ಓದುತ್ತಿದ್ದೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮೋಟಾರ್ ಯಂತ್ರಗಳು ಆಗ ತಾನೆ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮೋಟಾರ್ ಯಂತ್ರದ ರಚನೆ, ಅದರ ಉಪಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಒಂದು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಲೇಖನ ಆ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಮೋಟಾರ್ ಯಂತ್ರದ ಕೆಲವು ಅಂಗಗಳ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಬಂದಿದ್ದವು. ನಾನು ಆ ಲೇಖನವನ್ನು ಓದಿ ಆ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದೆ. ಆದರೂ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ನಾನು ಎಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿದ್ದೆನೋ ಆಮೇಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇದ್ದೇನೆ. ಪತ್ರಿಕಾಲೇಖನದಿಂದ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರಿಗೆ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಬಂತೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಹೇಳಿದರೆ ನಾನು ಅದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಭಾಶಕ್ತಿ ಆಕಾಶದ ಗಾಳಿಯಂತೆ. ಅದು ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಕಡೆ ಬೀಸುತ್ತದೆಯೋ ಕಾರಣ ಹೇಳಬಲ್ಲವರಾರು?

***

ಎಂ. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಯ್ಯ ಎಂಬವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ೧೯೩೨ ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಇಲಾಖೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹೀಗೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ: ಕಳೆದ

ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದುತ್ಪಾದನೆಯ ಸಾಧ್ಯತೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಜಿನಿಯರುಗಳಿಗೆ ತೋರಿ, ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರೆಸಿಡೆಂಟರಿಗೂ ಕೆಲವು ವಿದೇಶಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರವೂ ನಡೆದಿತ್ತಂತೆ. ಆದರೆ ಯೋಜನೆಯ ವಿವರಾಂಶಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆ ನಡೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಆ ಯೋಜನೆಯ ಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಮನಗಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪೂರ್ಣ ಮಾಹಿತಿ ಪಡೆದುಬರಲು ೧೮೯೯ ರಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಲ್ಯಾಟ್‌ಬಿನಿಯರ್ (Captain Latbiniere) ಎಂಬಾತನನ್ನು ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಅಮೇರಿಕ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ವಿದ್ಯುದ್ಯೋಜನೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರಲು ಇದೇ ಪ್ರಾರಂಭವೆನ್ನಬಹುದು.

ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಯೋಜನೆಯ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳನ್ನು ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತಮಾಡುವ ಹವಣಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಪ್ರಜಾನುಕೂಲ ಚಿಂತನೆಗೆ ನಿದರ್ಶನ. ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನವು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಯದಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ–ಪ್ರಗತಿಪರವಲ್ಲದ ಪರಕೀಯ ಸರಕಾರದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಅತಿಶಯವಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ–ಈ ಬೃಹದ್ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಮಹತ್ತ್ವ.

ಹೆಸರುಘಟ್ಟದ ಜಲಾಶಯ

ಹಳೆಯ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಜಲಕ್ಷಾಮವನ್ನು ನಾನು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಕಂಡವನು. ಹೆಸರುಘಟ್ಟದ ಕೆರೆಯಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ನೀರು ತರುವ ಯೋಜನೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರದು. ಅವರಿಗೆ ಆ ಯೋಚನೆ ಬರಲು ಪ್ರೇರಕವಾದದ್ದು ನೀರಿಗಾಗಿ ಪದೇ ಪದೇ ಏಳುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಹಾಕಾರ. ಹೊರ ಊರಿನ ಕೆರೆಯಿಂದ ಕಾಲುವೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಹರಿದು ಬರುವುದೊಂದೇ ಉಪಾಯವೆಂದು ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ ತಕ್ಕ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡಸಿದವರು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್. ಆದದ್ದರಿಂದ ಮನೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಅತಿಥಿಗಳು ಬಂದಾಗ ಅವರನ್ನು ಹೇಗೆ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದರೆ ಮೊದಲು "ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಕಾಫಿ ಕೊಡಿ" ಎನ್ನುವರು. ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು 'ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಕಾಫಿ' ಎಂದು ಕರೆದದ್ದನ್ನು ನಾನು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಸಲ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. "ನಮಗಿನ್ನೇನೂ ಬೇಡ–ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಕಾಫಿ ಮೊದಲು ಬರಲಿ" ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು ಜನ.

ಮಾರೀಕಣಿವೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ನಮ್ಮ ಮಾತಿನ ಧೋರಣೆಯಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಹೆಸರು ಹೇಗೋ ಬಂದಿತು. ನಾನು "ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಮಾರೀಕಣಿವೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ ಹಣ ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಯಿತು" ಎಂದೆ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೇಳಿದರು:

"ಹಾಗೆನ್ನಬಾರದು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಮಹಾ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿರಬೇಕು. ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಸಾಗರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ತಪ್ಪಿನಿಂದಲ್ಲ; ಜನದ ತಪ್ಪಿನಿಂದ. ಅಂಥ ಭಾರೀ ಕೆಲಸದಿಂದ ಫಲ ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಜನರಲ್ಲಿ ಕೊಂಚವಾದರೂ ಪೌರುಷ ಸಾಹಸಗಳಿರಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಮೈಸೂರು ಜನರಲ್ಲಿ ಆ ಗುಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ? ಮಾರೀಕಣಿವೆ ಕೆರೆಯ ಅಣೆಕಟ್ಟಿನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬ್ಲಾಕು ('ತಾಕು') ಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ನೀರು ಸರದಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಪಡಿಸಿ, ಜೌಗಿನಿಂದ ಆಗುವ ಮಲೇರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು. ಜನ ಬಂದು ನೆರೆದಂತೆ ಈ ಅಪಾಯಗಳು ತಪ್ಪಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಮೊದಲು ಜನ ಬಂದು ಸೇರಬೇಕು. ಇದದ್ಕಾಗಿ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ".

ಈ ಹೊತ್ತು ಮಾರೀಕಣಿವೆಯ ಪ್ರದೇಶ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಮದರಾಸ್ ಪ್ರಾಂತದಿಂದ ಜನ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿ ಬಾಳೆ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರಂತೆ. ಬೆಂಗಳೂರಿಗೂ ಮದರಾಸು ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೂ ಬರುವ ಬಾಳೆಯೆಲೆ, ಬಾಳೆಕಾಯಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾರೀಕಣಿವೆ ಕೆರೆಯ ಪ್ರಾಂತದವೆಂದು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿರುವವರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಮನೋವೃತ್ತಿ

ಸರ್ ವಿಲಿಯಂ ವಿಲ್ಸನ್ ಹಂಟರ್ ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ವಿದ್ವಾಂಸನೂ, ಚರಿತ್ರ ಲೇಖಕನೂ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರನ್ನು ಕುರಿತು– "He gave his head to Herbert Spencer, and his heart to Parabrahman" ಎಂದು ಹೇಳಿದನಂತೆ. ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹರ್ಬರ್ಟ್ ಸ್ಪೆನ್ಸರ್ ತಾತ್ತ್ವಿಕನಿಗೂ ತಮ್ಮ ಹೃದಯ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಧಾರೆಯೆರೆದಿದ್ದಾರೆ–ಎಂದು ಹಂಟರ್ ಮಹನೀಯನ ಮಾತು.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಪ್ರಾಚೀನ–ನವೀನಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಮನ್ವಯಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವರು ನವೀನವನ್ನು ತೆಗಳಿದವರಲ್ಲ. ನವೀನದಲ್ಲಿ ಆದರಣೆ ತೋರಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ಪುರಾತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ವಿಜ್ಞಾನಮನೋವೃತ್ತಿ; ಪರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ವೇದಾಂತ ಮನೋವೃತ್ತಿ. ಈ ಎರಡೂ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕ ಪಡುವಂತೆ ಸಮ್ಮಿಳಿತವಾಗಿದ್ದವು.

***

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಜಾ ರಾಜಕೀಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮನೋವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದೆ. ಕಾರ್ಯಶೀಲರಾದವರಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತೊಂದರೆಯ ಮಾತೇ. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸಾಹವೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಉಳ್ಳವನಿಗೆ "ನೀನು ಅವರನ್ನು ಕೇಳು. ಇವರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸು. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸಲಹೆ ನೋಡು" –ಎಂಬೀ ರೀತಿಯಾದ ನಿಯಮವನ್ನು ಹಾಕುವುದು ಅವರ ಕಾಲಿಗೆ ಹಗ್ಗ ಸುತ್ತಿದಂತೆ. ಅದು ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ತೊಡಕು. ಅವರು ಅದನ್ನು ಸಹಿಸರು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅಂಥವರು. ಅವರಿಗೆ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೆ ಗಮನ. ಕೆಲಸ ಬೇಗ ಬೇಗ ನಡೆಯಬೇಕು, ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯನ್ನು ದೌಡಾಯಿಸಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರು

ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಮುನಿಸಿಪಲ್ ಸಭೆಯ ಒಂದು ಸಂಗತಿ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದವರು ರಾವ್‌ಬಹದ್ದೂರ್ ಬಿ.ಕೆ. ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರು. ನಗರದಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಂಚಾರ ಮಾಡದಿದ್ದ ಗಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ದಿನದಿನವೂ ಅವರು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಏಳು ಘಂಟೆಯೊಳಗಾಗಿ ನಗರದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಓಣಿ ಓಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುತ್ತಾಡಿ ಸ್ಥಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಅನಾಮಧೇಯವಾದ ಸಂದಿ ಗೊಂದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಹಳ್ಳಗಳು, ಬಚ್ಚಲುಗಳು, ರೊಚ್ಚಿನ ರಾಶಿಗಳು, ಜನ ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಅನನುಕೂಲಗಳು–ಎಲ್ಲ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಮತ್ತು ಅವರು ಕಾರ್ಯದಕ್ಷರು. ಯಾವ ಅನನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಸರಿಪಡಿಸಬೇಕು, ಅದು ಬೇಗಲೂ ಮಿತವ್ಯಯದಿಂದಲೂ ಆಗುವುದು ಹೇಗೆ–ಎಂಬುದನ್ನು ತಮಗಿದ್ದ ಅನುಭವದಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರು ಮುನಿಸಿಪಲ್ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಘಂಟೆಗೆ ಹದಿನೈದಿಪ್ಪತ್ತು ವಿಷಯಗಳ ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬ ಕೌನ್ಸಿಲರ್ ಎದ್ದುನಿಂತು ಸಾವಕಾಶದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ "ಸ್ವಾಮಿ, ಓಬಯ್ಯನ ಗಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ..." ಎಂದು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಹೇಳತೊಡಗುವನು.

ಬಿ. ಕೆ. ಜಿ.: "ರಂಗಪ್ಪ ಅಲ್ಲವೇನಯ್ಯ ಮಾತನಾಡುವುದು?"

ರಂ: "ಹೌದು."

ಬಿ. ಕೆ. ಜಿ.: "ನೀವು ಎಷ್ಟನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದ್ದೀರಿ?"

ರಂ: "ಹದಿನೈದನೆಯದು."

ಬಿ. ಕೆ. ಜಿ.: "ಈಗ ನಾವಿರುವುದು ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ."

ರಂ: "ಸ್ವಾಮಿ, ಬಹು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ..."

ಬಿ. ಕೆ. ಜಿ.: "ನೀವು ಹೇಳುವುದು ಕೊಳಾಯಿ ಹತ್ತಿರ ನೀರು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ತಾನೆ?"

ರಂ: "ಹಾದು ಸ್ವಾಮಿ, ಬಹು ದಿನದಿಂದ..."

ಬಿ. ಕೆ. ಜಿ.: "ಈಗ ಹನ್ನೆರಡು ಘಂಟೆಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿ. ಅದು ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಮೇಲೆ ಸಬ್ಜೆಕ್ಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ."

ರಂಗಪ್ಪ ಹೋಗಿ ನೋಡುವ ವೇಳೆಗೆ ಬೇಕಾದ ರಿಪೇರಿಯೆಲ್ಲ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

‘ಸ್ಥಾಯೀ ಸಮಿತಿ’

ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ನಡೆಯಿತು. ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಮಂದಿ ಮುಂದಾಳುಗಳು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಒಂದು ಅಧಿವೇಶನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಾವಾಗಿ ಆ ಸಭಿಕರನ್ನು ಬೇರೊಂದು ಖಾಸಗಿ ಸಭೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರು. ಆ ಸಭಿಕರು ಖಾಸಗಿಯಾಗಿ ನಡಸಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿದರು:

“ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರವು ನಮ್ಮನ್ನು ಇದು ಅರ್ಜಿದಾರರ ಗುಂಪು ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಾವು ಬರಿಯ ಅರ್ಜಿದಾರರಲ್ಲ. ನಾವು ಅಧಿಕೃತರಾದ ರಾಷ್ಟ್ರಕ ಪ್ರಜೆ (Qualified Citizens). ನಮಗೆ ಸರಕಾರದ ನಿರ್ವಾಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಾನವಿರಬೇಕು. ನಾವು ವರ್ಷಕ್ಕೊಂದು ಸಾರಿ ಇಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆ ನಡಸಿದ್ದರಿಂದ ಜನಕ್ಕೆ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗದು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಿಂದ ಜನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವುಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ಈ ಸಭೆ ವರ್ಷದ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕು. ಒಟ್ಟು ಸಭೆ ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತೈದು ದಿನವೂ ಸೇರುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಒಂದು ಸ್ಥಾಯೀ ಸಮಿತಿಯನ್ನು (Standing Committee) ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಕಮಿಟಿಯನ್ನು ಸರಕಾರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಕಾನೂನು ಮಸೂದೆಗಳನ್ನೂ ಆಡಳಿತದ ಇತರ ಏರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನೂ ಆ ಸಮಿತಿಯ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು.”

ಈ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಲ್ಲಿ ಪ್ಲ್ಯಾಂಟರ್ ಕ್ರಾಫರ್ಡ್, ರೆವೆರೆಂಡ್ ಗಲಿಫರ್ಡ್ ಮೊದಲಾದ ವಿದೇಶೀಯರೂ, ಸ್ವದೇಶೀಯರಲ್ಲಿ ಎಂ. ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಡಿ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರೂ, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರೂ, ದಾವಣಗೆರೆಯ ಎಚ್. ನಂಜುಂಡರಾಯರೂ ಇದ್ದರೆಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ. ಈ ಖಾಸಗಿ ಸಭೆ ತನ್ನ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿತು. ಸರಕಾರದಿಂದ ಯಾವ ಜವಾಬಾಗಲಿ ಕಾಗದ ಬಂತೆಂಬ ತಲಪುಚೀಟಿಯಾಗಲಿ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಮಾರನೆಯ ವರ್ಷ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಈ ಪ್ರಸ್ತಾವವನ್ನೆತ್ತಿದರು. ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸಿದರು. “What about that Committee?” (ಸಮಿತಿ ಏನಾಯಿತು?) ಎಂದು ಒಬ್ಬರು ಕೇಳಿದರು.

ದಿವಾನರು: “Which Committee?” (ಯಾವ ಸಮಿತಿ?)

ಒಬ್ಬ ಪ್ರತಿನಿಧಿ: “We appointed a Committee?” (ನಾವು ಒಂದು ಸಮಿತಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದೆವಲ್ಲ?)

ದಿವಾನರು: “It is for you to find it out. Government know of no Committee” (ನೀವೇ ಪತ್ತೆ ಮಾಡಬೇಕು; ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಮಿತಿಯ ವಿಚಾರ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ.)

ಅದಕ್ಕೆ ಮಾರನೆಯ ವರ್ಷ ಪುನಃ:

ಪ್ರಶ್ನೆ: “What happened to that Committee?” (ಆ ಸಮಿತಿ ಏನಾಯಿತು)?

ದಿವಾನರು: “The Committee is dead.” (ಸಮಿತಿ ಸತ್ತಿದೆ.)

ಇನ್ನೊಬ್ಬರು: “Is it burnt or buried?” (ಅದನ್ನು ಸುಟ್ಟರೆ ಇಲ್ಲವೇ ಹೂತರೆ?)

ದಿವಾನರು: “Which would you like?” (ಯಾವ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕು ಹೇಳಿ?)

ಹೀಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ಬಿಸಿಬಿಸಿ ಮಾತಗಳೂ ಘರ್ಷಣೆಗಳೂ ಆಗುತ್ತಿದ್ದವು.

ಆದರೆ ಇದರಿಂದ ಯಾರೂ ನಿದ್ದೆ ಕೆಡಲಿಲ್ಲ. ಯಾರ ಊಟಕ್ಕೂ ತಂಟೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಓದಿದವರಿಗೆ ಇದು ಹಾಸ್ಯವಿಷಯವಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಜನದ ಸಾಮಾನ್ಯ ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಸರಕಾರದ ಕಡೆಯಿಂದ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯೂ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದವರು ನೂರು ಮಂದಿಯಾದರೆ “ಒಳ್ಳೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸರಕಾರ ಏನೋ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ, ಅದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯದೇ ಆದೀತು” ಎಂದುಕೊಂಡವರು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ. ಉದಾಸೀನರಾಗಿದ್ದವರು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ.

ಠೇಂಕಾರ

ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಒಳಗಡೆ ವೈಮನಸ್ಯವೇ ಇತ್ತು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಮಾತಿನ ಧೋರಣೆಯೂ ಮುಖಭಂಗಿಯೂ ಅಧಿಕಾರದರ್ಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು.

ಒಂದಾನೊಂದು ಸಾರಿ ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೋ ಒಬ್ಬ ಸಭಿಕರನ್ನು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ದಬಾಯಿಸಿ ಕೂಡಿಸಿದರು. ಆಗ ಸಭಾಪ್ರೇಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಒಬ್ಬಾತ. ಹೀಗೆ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಆಗಾಗ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಅಪರೂಪವಲ್ಲ.

ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಆಗಿದ್ದವರು ಸರ್ ವಿಲಿಯಂ ಲೀ–ವಾರ್ನರ್. ಈತನು ಮಹಾ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದೂ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದವನು. ಈತನು ಬರೆದ 'ದಿ ಸಿಟಿಜನ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯ' (The Citizen of India) ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕ ಎಲ್ಲ ಸ್ಕೂಲು ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠ್ಯಗ್ರಂಥವಾಗಿತ್ತು. ಹೈಸ್ಕೂಲ್ ಹೆಡ್ ಮಾಸ್ಟರಾದ ಎಂ. ಬಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು 'ಹಿಂದೂ ದೇಶದ ನಾಗರಿಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ನಾನು ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪುಸ್ತಕ, ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ–ಎರಡನ್ನೂ ನೋಡಿದವನು. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪುಸ್ತಕದ ಭಾಷಾಶೈಲಿ ಲಲಿತವಾಗಿ ಗಂಭೀರವಾಗಿತ್ತು. ವಿಷಯದ ಧೋರಣೆ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಹೊಗಳುವುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ದೊರೆತ ಮನ್ನಣೆ ಬಹುಕಾಲ ಸಾಗಲಿಲ್ಲ. ಲೀ-ವಾರ್ನರ್ ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕ (Imperialist).

ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರ ಆಗ್ರಹ

ಆತ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಸಭಿಕರ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ತನ್ನ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ ಬಳಿಕ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯ ಕಾಗದವನ್ನು ಬರೆದ: “ನೀವು ಸಭೆಯನ್ನು ನಡಸಿದ್ದು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ತಲೆಹರಟೆ ಹರಟುವ ಸಭಿಕರನ್ನು ಹಾಗೆ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸಿ ಅದುಮಿಡಬೇಕು.” ಇದು ಲೀ–ವಾರ್ನರನ ಪತ್ರದ ಸಾರಾಂಶ, ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರಿಗೆ ಇದರಿಂದ ಸಂತೋಷವಾಯಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವರು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಆ ಕಾಗದವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿ ಪಿ. ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದರು.

ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರು ಹೇಳಿದರು:

“ಶೇಷಾದ್ರಿ, ಈ ಕಾಗದಿಂದ ನೀವು ನಾಚಿಕೆಪಡಬೇಕು, ಮೈಮುಟ್ಟಿನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಹಿಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದೀರಿ! ನಿಮ್ಮ ಜೊತೆಗಾರನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಈಗ ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರಾಬಲ್ಯವುಂಟಾಗಬಾರದು, ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಬೇಕು–ಎಂಬುದಲ್ಲವೆ ಅವನ ಆಶಯ? ಆ ಆಶಯಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಆತ ಕಾಗದ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ನಮಗೆ ಅದೇನು ಹೆಮ್ಮೆಯ ವಿಷಯ? ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿದವರು ನೀವು. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನೀವು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ ನಡವಳಿಕೆ ನನಗೆ ಕೊಂಚವೂ ಒಪ್ಪಿತವಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಯಾಗಿರಲಾರೆ. ಈ ಹೊತ್ತೇ ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿಗೆ ನನ್ನ ರಾಜೀನಾಮೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.”

ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರ ಈ ಕಟುವಾದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಧೋರಣೆಯ ಅಸಂಗತತೆಯನ್ನು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರಿಗೆ ತಮ್ಮ ವಿಷಾದವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ಆ ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾವು ಏನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಕೇಳಿದರು.

ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರು: “ಈ ದಿನ ಸಭಾಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ನೀವು ನಿನ್ನೆ ನಡೆದ ಅಸಂಗತಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷಾದ ಸೂಚಿಸಿ ಸಭೆಯ ಕ್ಷಮಾಪಣೆಯನ್ನು ಬೇಡತಕ್ಕದ್ದು.”

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡತನ ತುಂಬಿತ್ತು. ಅವರು ಮರುಮಾತನಾಡದೆ ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡಸಿದರು.

ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರ ಧರ್ಮಪೋಷಣೆ

ಪಿ. ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರು ಆಂಧ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತರು. ರಾಜ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲ ಆಧುನಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಣತರಾದವರು. ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು, ಪರಿಶುದ್ಧರು.

ಇವರು ಮದರಾಸ್ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದವರು. ಆ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ 'ರೆವಿನ್ಯು ಮ್ಯಾನ್ಯುಯಲ್' ಎಂಬ ಭೂಸ್ವತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಾನೂನು, ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಡಿಕರಿಸಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟವರು. ಆ 'ಮ್ಯಾನ್ಯುಯಲ್' ಗ್ರಂಥವೇ ಮೊನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆಯವರೆಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗ್ರಂಥವಾಗಿತ್ತು. ಈಚೆಗೆ ಏನಾಗಿದೆಯೋ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು.

ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರು ತಾವು ಎಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರೂ, ತಮ್ಮ ಪಕ್ಕದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಷ್ಟು ಗ್ರಂಥ ಮುದ್ರಣ ಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನಿರಿಸಿ ಕೆಲಸಗಾರರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಋಗ್ವೇದದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಿಗೂ, ವಿವಾಹಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ, ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ಮೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮ ನಿಬಂಧಗಳಿಗೂ ತೆಲುಗು ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ, ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಬರೆದು ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಎರಡು ಪುಟವಾದರೂ ಅಚ್ಚಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಅವರ ಧರ್ಮ ಪೋಷಣ ಕಾರ್ಯ ಅವರು ಬದುಕಿದ್ದಷ್ಟು ದಿನವೂ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಅವರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟಿನಲ್ಲಿ 'ಚತುರ್ವೇದ ಪರಿಪಾಲನ ಸಂಘ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸಿದರು, ಅದರ ಹೆಸರನ್ನು ನಾನು ಒಂದು ಕಟ್ಟಡದ ಗೇಟಿಗೆ ತಗುಲಿಹಾಕಿದ್ದ ಹೆಸರುಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದೆ. ಆ ಹಲಗೆ ತಗುಲಿಹಾಕಿದ್ದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವೇದ ಪಾಠಶಾಲೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತಂತೆ. ನಾನು ನೋಡಿದಾಗ ಒಂದು ಪ್ರೈಮರಿ ಪಾಠಶಾಲೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ಆರ್ಕಾಟ್ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಅವರ ಮನೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ.

ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಮಾನವನ್ನು ನಿದರ್ಶನಪಡಿಸತಕ್ಕ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಗತಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮೊಮ್ಮಗನಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿದ ಹೆಸರು. ಆ ಹೆಸರು 'ಪಾಣಿನಿರಾವ್' ಎಂಬುದು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ವೈಯಾಕರಣ ಶಿರೋಮಣಿಯಾದ ಪಾಣಿನಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಮೊಮ್ಮಗನಿಗೆ ಇಟ್ಟದ್ದು ಈ ಕಾಲದವರಿಗೆ ಸೋಜಿಗವೆನಿಸೀತು.

ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಸಂಜೆ ಮದರಾಸಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪುರುಷರಾದ ಸರ್ ಪಿ. ಎಸ್. ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರೊಡನೆ ಅವರ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೆ. ಕಾರು ಹಳೆಯ ಅಠಾರಾ ಕಛೇರಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದಾಗ ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಆ ಕಟ್ಟಡದ ವಿಚಾರವನ್ನೆತ್ತಿ ಏನೋ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದರು. ನಾನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತ "ಚಂಚಲ್ ರಾಯರು...." ಎಂದೆ. ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಥಟಕ್ಕನೆ ತಮ್ಮ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಜೋಡಿಸಿ ಎತ್ತಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ "ನನಗೆ ಪರಮ ಗುರುಗಳು" ಎಂದರು. "ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಗುರು ಚಂಚಲ್‌ರಾವ್, ಎರಡನೆಯ ಗುರು ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಘವಯ್ಯಂಗಾರ್."

"ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಜನ ಏನೇನು ಕೆಲಸವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲರೂ ಏಕಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿಸುವುದು ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರ ಕಾರಣದಿಂದ. ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರು ಮೊದಲನೆಯವರು. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಾಘವಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಎರಡನೆಯವರು. ಮಿಕ್ಕವರು ಆಮೇಲೆ."

ಹೀಗೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದವರು ಚಂಚಲ್‌ರಾಯರು.

ಲೀ–ವಾರ್ನರನ ರಾಜನೀತಿ

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಾಗ ಸರ್ ವಿಲಿಯಂ ಲೀ-ವಾರ್ನರ್ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನಾಗಿದ್ದನಷ್ಟೆ. ಆತ ಒಂದು ದಿನ ಬೆಂಗಳೂರು ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಭೇಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಲಾಸುಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ. ಎಫ್. ಎ. ತರಗತಿಯನ್ನು ಸಮೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ. ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನ್ನು ಕುರಿತು (ಆಮೇಲೆ ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರಾದ ಎಂ. ಜಿ. ರಂಗಯ್ಯನವರನ್ನು ಎಂದು ನೆನಪು) ಕೇಳಿದ:

"ನಿನ್ನ ಸ್ಥಳ ಯಾವುದು?"

"ತಿರುಪತ್ತೂರು–ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ."

"ನೀನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಇಷ್ಟು ದೂರ ಏಕೆ ಬಂದೆ?"

"ಇಲ್ಲಿ ಫೀಸ್ ಕೊಂಚ ಕಡಮೆಯಾಗಿದೆ. ನಾನು ಬಡವ. ಎರಡು ಮೂರು ರೂಪಾಯಿ ಮಿಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ."

ಲೀ–ವಾರ್ನರ್ ಸಾಹೇಬನು ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಲೇಜು ಫೀಸಿನ ದರ ಹೆಚ್ಚೆಂದೂ, ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕಡಮೆಯೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡು ಬೆಂಗಳೂರು ಮೈಸೂರುಗಳ ಕಾಲೇಜು ಫೀಸಿನ ದರವನ್ನು ಮದರಾಸಿನ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವೆಂದು ದಿವಾನರಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದ.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಬರೆದ ಪತ್ರದ ಸಾರಾಂಶ ಹೀಗೆ:

"ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಜೆಗಳು ವಿದ್ಯಾವಂತರಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ ಆಶಯ. ಮೈಸೂರಿನ ಜನಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯಾನುಕೂಲ ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಇದೆ, ಅವರು ಸ್ಕೂಲು ಫೀಸಿಗಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ವೆಚ್ಚಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ಜನದ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಫೀಸು ವಿಧಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ ಸರಕಾರ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಚಾರದ ಆಶಯವನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದೆ. ಬೇರೆ ಕಡೆ ಯಾರು ಏನೇ

ಫೀಸು ವಿಧಿಸಿರಲಿ, ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಹಾರಾಜರವರ ಉದಾರನೀತಿಯನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ."

ಈ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ನೋಡಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ತಣ್ಣಗಾದ.

ಒಂದು ಅಪವಾದ

ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ೧೮೯೪ರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಮೃತರಾದರು. ಅದರಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಕೋಲಾಹಲವೆದ್ದಿತು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರೆಂದು ಬೀದಿಗುಂಪಿನ ಜನ ಅಂದುಕೊಂಡರು. ಜನವಾರ್ತೆ ಹರಡುವುದು ಹೀಗೆ ತಾನೆ? ಒಬ್ಬರು ಇಲಿ ಎಂದದ್ದನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಹುಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾರಾಜರ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ಹೇಗೋ ಬಂದ ದೇಹವ್ಯಾಧಿಯೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾರ ಒಳಸಂಚೂ ಯಾರ ಕೃತ್ರಿಮವೂ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದೂ ಈಗ ಎಲ್ಲರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆಮೇಲೆ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಯಾರು ಬರಬೇಕು? ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲ ಮತ್ತು ಕಕ್ಷಿಪಕ್ಷಗಳ ಒಳಸಂಚುಗಳು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲೇ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಿಟಿಷರೊಡನೆ ಸಂಚು ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಒಂದು ವಾದ. ರೀಜೆಂಟರೇ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ರೀಜೆಂಟರು ಇರಬೇಕಾದರೆ ತಾವೇ ರೀಜೆಂಟರಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ–ಇದು ವಾದ. ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷದ ವಾದ: ರೀಜೆಂಟರು ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಮಹಾರಾಣಿ ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಸನ್ನಿಧಾನದವರೇ ರೀಜೆಂಟರಾಗಬೇಕು: ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರ ಅವರ ಕೈಯನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು. ಇದು ಪ್ರತಿವಾದ.

ಎರಡು ಕಕ್ಷಿಗಳು

ಈ ವಿವಾದ ಬಹು ಉದ್ವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಮಹಾಜನ ಸಭೆಗಳೂ ಅರ್ಜಿಗಳೂ ಪತ್ರಿಕಾಲೇಖನಗಳೂ ಎಣಿಸಲಾಗದಷ್ಟು ನಡೆದವು. ಮಹಾರಾಣಿಯವರೇ ರೀಜೆಂಟರಾಗಬೇಕೆಂಬ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರೇ ನಾಯಕರೆಂದು ಜನ ಅಂದುಕೊಂಡರು. ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಬೀಗಬಂಧುಗಳಾದ ಅಂಬಳೆ ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಒಬ್ಬರು ಮುಖಂಡರೆಂದು ಅವರಿವರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಆರೋಪಣೆ ಹೊರಿಸಿದ್ದು ಒಂದು ಸ್ವಾಭಿಮಾನದ ಅತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅನ್ಯ-ಅಸಹನೆಯ ಫಲಿತಾಂಶವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವೀರ ಮೈಸೂರಿಗರಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಕೈಬಿಟ್ಟು ಹೋದೀತು ಎಂಬ ಭೀತಿ ಹುಟ್ಟಿ ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರಿನ ಹೊರಗಿನವರಾದ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರಿಂದ ಭಂಗ ಬಂದೀತೇನೋ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯುಂಟಾಗಿ ಆ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಮೇಲೆ ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸಿದರೆಂದು ಒಂದು ಪಕ್ಷದ ವಾದ.

ಈ ನಾನಾ ವಾದಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತೂಕಮಾಡಿ ನೋಡಿ ಯಥಾರ್ಥವೇನೆಂಬುದನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುವುದು ಈಗ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಯಥಾರ್ಥವೇನಾದರೂ ಇರಲಿ, ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರಿಗೆ ಕೊಂಚ ಕಾಲ ವಾತಾವರಣ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಖಂಡಿತ. ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಣಿಯವರು ರೀಜೆಂಟರಾಗಿರತಕ್ಕದೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದಮೇಲೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಆ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಮನಸಾ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಮಹಾರಾಣಿಯವರಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ನಡೆದು ಕೊಂಡರೆಂಬುದು ಅಷ್ಟೇ ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿದೆ. ಮಹಾರಾಣಿ ರೀಜೆಂಟರ ಕೈಕೆಳಗೆ ಅವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದದ್ದು ಆರು ವರ್ಷಕಾಲ.

ಪಕ್ಷಪಾತವೆ?

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೊದಲನೆಯ ತಕರಾರು ಅವರ ಪ್ರಜಾಧಿಕಾರನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಕುರಿತದ್ದಾದರೆ ಎರಡನೆಯದು ಅವರು ಮದರಾಸಿನವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವಿಶೇಷಾಶ್ರಯವನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರಿಗೆ ಮೊದಮೊದಲು ಮೈಸೂರಿಗರಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಿಚಯ ಕೊಂಚದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಮೈಸೂರಿಗರಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಸಮರ್ಥ ಜನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಆಗ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ತಾನೆ? ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಮದರಾಸು, ಕುಂಭಕೋಣ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡಿತ್ತು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಕೆಲಮಂದಿ ಮದರಾಸಿನವರನ್ನು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಕರಸಿಕೊಂಡದ್ದುಂಟು: ಅವರು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೆಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡದ್ದೂ ಉಂಟು: ಈ ಆಶ್ರಿತರ ಹಿಂಬಾಲಕರಾಗಿ ಬಂದರು–

ಅಮ್ಮಿಲಿ ಅವ್ವಿಲಿ ಅಪ್ಪಿಲಿ

ಹೀಗೆ ಅಡಿಗೆಯವರು, ಪರಿಚಾರಕರು, ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗುಮಾಸ್ತೆಗಳು, ಕಾರಕೂನರು ಎಲ್ಲರೂ ತಮಿಳರಾದರು. ಮೈಸೂರಿಗರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮನೆ ಅನ್ಯಾಕ್ರಾಂತವಾಯಿತೆಂದು ಅಸಮಾಧಾನವಾದದ್ದು ಅನ್ಯಾಯವೆಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳರು. ಹೀಗೆ ಬೆಳೆಯಿತು "ಮೈಸೂರಿಯನ್ ವರ್ಸಸ್ ಮದರಾಸಿ" ಎಂಬ ಕಲಹ. ಇದು ಕೆಲವು ವರ್ಷ ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿಯಂತೆಯೇ ಇತ್ತು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆ–ಮೈಸೂರಿಗರು ಮೈಸೂರು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲಸಿದ್ದರಿಂದ ಹುಟ್ಟು ಮೈಸೂರಿಗರೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ವಿವಾದ ಮುಗಿಯಿತು.

ಶ್ರದ್ಧೆ–ಸದಾಚಾರ

ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಸಂಭಾವಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ಮೈಕೈ ಎಂದೂ ಕೊಳೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಲಂಚರುಷುವತ್ತುಗಳ ಸುದ್ದಿ ಅವರ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾಗಿ, ತಪ್ಪಿತಸ್ತರನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ದಂಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕೊಂಚವೂ ಪಾಲುಮಾರದವರಾಗಿದ್ದರು.

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದ ಆಚಾರ ನಿಷ್ಠೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಉದಾಸೀನರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮೊದಮೊದಲು ಅವರು ಹೆಚ್ಚು ಆಚಾರಶ್ರದ್ಧೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವಂತೆ.

ಬೆಸಂಟ್ ಮಹನೀಯಳ ಪ್ರಭಾವ

ತಿಯೊಸಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಆನಿಬೆಸಂಟ್ ಮಹನೀಯಳು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದು ದೈವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಿದ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಮನಸ್ಸು ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿತೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಹಾಗಿರಬಹುದು. ಆನಿಬೆಸಂಟ್ ಮಹಾ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ವಾಗ್ಮಿ. ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಪಾಂಡಿತ್ಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಆಕೆ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಆಫೀಸ್ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿದಳಂತೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಷಣವು ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ತುಂಬ ಪರಿಣಾಮ ಮಾಡಿತು. ಸಾವಿರಾರು ಜನ ಆ ಭಾಷಣವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿದರು.

ಈ ವಾರ್ತೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಕಿವಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಅವರ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿತು. ಅವರು ಆನಿಬೆಸಂಟರವರ ಮಿಕ್ಕ ಎರಡು ಭಾಷಣಗಳನ್ನೂ ಖುದ್ದಾಗಿ ಕೇಳಿದರು. ಅವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಆಕೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಮಹಾತ್ಮ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ತುಂಬ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದವು. ಬಳಿಕ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಆಕೆಯನ್ನು ಮುಖತಃ ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿದರು. ಅವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅದೊಂದು ಮಹಾದೈವಿಕ ಘಟನೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೃಂಗೇರಿ ಗುರುಗಳ ಸಂಪರ್ಕ

ಇದಾದ ಕೆಲವು ವಾರಗಳೊಳಗಾಗಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಶೃಂಗೇರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಶಿವಾಭಿನವ ನರಸಿಂಹಭಾರತೀ ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿದರು. ಜಗದ್ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶಂಕೆ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡರು. ಗುರುಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ದೊರಕಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಆಚೆಗೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಶೃಂಗೇರಿ ಸನ್ನಿಧಾನದ ಶಿಷ್ಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪಂಕ್ತಿಯವರೆಂದು ಗಣ್ಯರಾದರು. ಆಗಾಗ ಗುರುದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಶೃಂಗೇರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುರುಗಳೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿದ ಸಮಯ ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಅಮೃತಯೋಗ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

‘ಕುಮಾರ ಭವನ’

ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಕಡೆಯಿಂದ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ‘ಕುಮಾರ ಭವನ’ ಎಂಬ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಮನೆಯ ಹೆಸರು ಅವರ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಬಂದ ಪದ. ಕುಮಾರಪುರಂ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಎಂದು ಅವರ ಹೆಸರಿನ ಪೂರ್ಣ ರೂಪ. ಕುಮಾರಪುರಂ ಎಂಬುದು ಬಹುಶಃ ಅವರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ‘ಕುಮಾರ’ ಎಂದರೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಸ್ವಾಮಿ. ಕುಮಾರ ಭವನದ ನಕಾಸೆಯನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿ ಮನೆಯನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದವರು ಕಂಟ್ರೋಲರ್ ಈರೋಡ್ ಸುಬ್ಬರಾಯರ್ ಅವರು ಎಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಅದೇ ಈಗ ‘ಕುಮಾರ ಪಾರ್ಕ್’ ಎಂದೂ ‘ಕುಮಾರ ಕೃಪ’ ಎಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸರಕಾರದ ಸತ್ರ.

ಮನೆಯನ್ನೇನೋ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿತಿ ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಕೆ ತಮ್ಮ ಅಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಆಪ್ತರಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದರು. ಸುಬ್ಬರಾಯರ್, ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರ ಅಯ್ಯರ್ ಮೊದಲಾದವರು ಬಹು ವಿಧವಾಗಿ ಅಂಗಲಾಚಿಕೊಂಡರು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಕುಟುಂಬ ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗಂತೆ:

“ನೀವು ಮನೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಜಾಗ ಕಾಡು ಕೊಂಪೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನೆರೆಹೊರೆಯಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಮುತ್ತೈದೆಯರೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಗುಡಿಯಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ನಾನು ಬರತಕ್ಕವಳಲ್ಲ. ಬೇಕಾದವರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ವಾಸಮಾಡಲಿ. ನಾನು ಇದ್ದ ಕಡೆಯೇ ಇರುತ್ತೇನೆ.”

ಆಕೆ ಹೀಗೆ ಹಟಮಾಡಿರುವುದು ತಿಳಿದ ಬಳಿಕ ಆಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಲು ಬಹುದಿನ ಮಾತುಕಥೆ ನಡೆಯಿತು. ಬಂಧುಮಿತ್ರರು ಬಂದು ಆಕೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿರುಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರು. ಕಡೆಗೆ ಆಕೆ ಹೇಳಿದ ತೀರ್ಮಾನ ಹೀಗೆ:

“ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕಾಲ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಆಗಬೇಕು. ಶುಕ್ರ ಶನಿ ಭಾನು ಸೋಮವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮಾರ್ಚನೆ, ಸಹಸ್ರ ನಾಮಾರ್ಚನೆ, ಸೂರ್ಯ ನಮಸ್ಕಾರ, ರುದ್ರಾಭಿಷೇಕ ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಯಬೇಕು. ವಾರಕ್ಕೊಂದು ಸಲ ಸುವಾಸಿನಿಯರ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪೂಜೆ ಆಗಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಾದಿಗಳ ಪುರಾಣ ನಡೆಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ನಾನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದು ಸಂತೋಷದ ಕಾರ್ಯವಾದೀತು.”

ವಿರೂಪಾಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು

ಇದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರರವರು ಬಹು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿದರು. ಆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಶ್ರವಣಮಾಡಿಸಲು ನಿಯಮಿತರಾದವರು ಆಗಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಪಾಠಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದು ಕಾಲಾನುಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿಯೆಂದೂ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಹಾನಗಲ್ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು.

ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು ಕುಮಾರ ಭವನದ ನಡುಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಮಹಡಿಯಿಂದಿಳಿದು ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷವೋ ಅರ್ಧ ಘಂಟೆಯೋ ಕುಳಿತು ಪುರಾಣ ಕೇಳುವರು. ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ದಿನ ನಡೆದ ಬಳಿಕ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ವಿರೂಪಾಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರನ್ನು ಕುರಿತು ಶೃಂಗೇರಿ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು, ಅಂಥ ಒಳ್ಳೆಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಜಗದ್ಗುರು ಸನ್ನಿಧಾನದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರೆಂದು ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಿದರು. ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ಅದುವರೆಗೆ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರಾಗಿ 'ತರ್ಕಪಂಚಾನನ' ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು ಗುರುಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾಠ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶವಾಯಿತು.

‘ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ’

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ರವರಿಗೆ ಮಹಾರಾಜರುಕೊಟ್ಟ ಬಿರುದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಬಿರುದಲ್ಲ; ಅದು ಯಥಾರ್ಥವಾಚಕ. ‘ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರ’ ಎಂಬ ಮಾತುಹೇಗೆ ಗಂಭೀರ ಭಾವಪುಷ್ಟಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅದು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೂನಾಧಿಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದು.

ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಸೇವಾಕರ್ತರ ಮಟ್ಟವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮೂರು ಮಾತುಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ: (೧) ಪಾಲಿಟಿಷನ್ (Politician) ಅಥವಾ ರಾಜಕೀಯಸ್ಥ; (೨) ಅಡ್ಮಿನಿಸ್ಟ್ರೇಟರ್ (Administrator) ಅಥವಾ ಆಡಳಿತಗಾರ; (೩) ಸ್ಟೇಟ್ಸ್‌ಮನ್ (Statesman) ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯಕುಶಲಿ, ರಾಜ್ಯ ವಿಚಕ್ಷಣ. ಈ ಮೂವರಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯಸ್ಥನು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲೂ ಕೈಯಾಡಿಸುವವನು. ಅವನು ಯಾರಿಗೂ ಜವಾಬ್ದಾರನಲ್ಲ. ಬೀದಿಯ ಘೋಷಣೆ, ಕೋಣೆಯೊಳಗಿನ ಸಂಚು, ಜನದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕಿರುವ ಕಷ್ಟ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕಬಹುದಾದ ಆವುಟ, ಕೂಗು, ಆರ್ಭಟ, ವಿನಯದ ಸೋಗು, ಉಪಾಯ, ಬೆದರಿಕೆ–ಇಂಥ ನಾನಾ ಅವತಾರಗಳು ರಾಜಕೀಯಸ್ಥನಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಅವನದು ಒಂದು ಕಸಬು. ವೈದ್ಯರೂ ವಕೀಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಸಬುಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಲು ಅನುಸರಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ರಾಜಕೀಯಸ್ಥನೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾನೆ–ಹುನ್ನರುಗಳು, ಒಳಸಂಚುಗಳು, ಉಪಾಯಗಳು, ಜನ ಪ್ರಚಾರಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ. ರಾಜಕೀಯಸ್ಥನ ಕಸಬು ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೊಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ.

ಈತನಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ದರ್ಜೆಯವನು ಆಡಳಿತಗಾರ. ಈತನು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುಳ್ಳವನು. ಅದು ಗೊತ್ತಾದ ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತವಾದ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ಈತನ ಮೇಲೂ ಜನರಿರುತ್ತಾರೆ, ಕೈಕೆಳಗೂ ಜನರಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲ್ಪಟ್ಟವರು ಈತನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕೆಳಗಿನವರಿಂದ ಆಗಮಾಡಿಸುವುದು ಆಡಳಿತಗಾರನ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ಅವನು ರಾಜ್ಯದ ವಿಧಿ ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನೇರವೇರಿಸಬೇಕಾದವನು. ಈತನನ್ನು ರಾಜ್ಯಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಳೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭಾರದ ಮುಖ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಹೊರುವವನು ಈತ.

ಆಡಳಿತಗಾರನಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ದರ್ಜೆಯವನು ರಾಜ್ಯವಿಚಕ್ಷಣ ಅಥವಾ ಸ್ಟೇಟ್ಸ್‌ಮನ್. ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಟೇಟ್ಸ್‌ಮನ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಹುತೂಕದ ಮಾತೆಂದು ಗಣಿಸಿ ರಾಜ್ಯ

ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಆ ಪದವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ ರಾಜ್ಯವಿಚಕ್ಷಣನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ನಾಲ್ಕು:

1. ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವ ನೂರಾರು ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದದು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ.
2. ಹಾಗೆ ತಾನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವಾಪರ ಕ್ರಮವನ್ನು (Order of priorities) ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲು ಆಗಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಕೊಂಚ ತಡೆದು ಆಗಬಹುದಾದದ್ದನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಮುಖ್ಯ–ಗೌಣಗಳ ವಿವೇಕವೇ ಒಂದು ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ.
3. ತಾನು ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಅವನು ಕಾಲಾನುಕೂಲವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾರ್ಯಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಕಾಲ ದೇಶ ವರ್ತಮಾನಗಳು ಅನುಕೂಲವಾಗಿವೆಯೆ? ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಎಂಥ ಸಮಯ ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು, ಎಂಥ ಸ್ಥಳ ಎಂಥ ಸಂದರ್ಭ ಅನುಕೂಲ–ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡದೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಆತ ಕಾರ್ಯಾರಂಭ ಮಾಡಲಾರ.
4. ಉಪಾಯಜ್ಞತೆ. ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಧನಜನ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ಆತನು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ದುರ್ಬಲವಾದದ್ದನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಅತ್ಯುತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹದಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಹೇಗೆ? ನಿರುತ್ಸಾಹದ್ದನ್ನು ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ಬಾಯಿಬಿಚ್ಚದಂತೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು ಹೇಗೆ? ಯಾರ ಮೇಲೆ ಯಾರನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು? ಎಲ್ಲಿಂದ ಏನನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು? ಇಂಥ ಉಪಾಯ ಚಿಂತನೆ ರಾಜ್ಯಕೌಶಲದ ಜೀವಾಳ.

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಆದದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಲಾರ್ಡ್ ಕರ್ಜನ್ನಿನಂಥ ತೀವ್ರ ವಿಮರ್ಶಕನ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದರು. ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಿಚಕ್ಷಣರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು ಬಿಸ್ಮಾರ್ಕ್ ಮತ್ತು ಕೆವೋರ್. ಅವರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಷ್ಯ ರಾಜ್ಯವೂ ನೇಪಲ್ಸ್ ರಾಜ್ಯವೂ ಮೈಸೂರಿನಂತೆಯೇ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯಗಳು. ಆದರೆ ಆ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರರಾಜ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಹೂಡುವ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಬಿಸ್ಮಾರ್ಕನೂ ಕೆವೋರನೂ ಆ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಯೂರೋಪಿನ ನೆರೆರಾಜ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸಂಚುಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಪಡಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು. ಮೈಸೂರಿಗೆ ಅಂಥ ಅವಕಾಶವಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಆ

ಅವಕಾಶವನ್ನು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ರಾಜ್ಯ ಕೌಶಲ ತೋರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುಬಂಧ
‘ದೇಶಾಭಿಮಾನಿ’

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಕಾಲದ ಮುಖ್ಯವಾದ ರಾಜಕೀಯ ಘಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಮೈಸೂರು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ ಎಂಬವರೊಬ್ಬರು ‘ದೇಶಾಭಿಮಾನಿ’ ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ವಾರಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಟೀಕೆಗಳು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿದ್ದವು. ನಾನು ಆ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡವನಲ್ಲ. ಅದರ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಆಗಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಹಕಗಳೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದವಂತೆ. ಉದಾಹರಣೆ: ಒಬ್ಬ ಹಳ್ಳಿಗನಿಗೂ ಒಬ್ಬ ಪಟ್ಟಣಿಗನಿಗೂ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಹಳ್ಳಿಗನು ದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪಟ್ಟಣಿಗನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆಗ ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕವಾಗಿ ಮೈಸೂರನ್ನು ಹಿಂದೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಪಟ್ಟಣಿಗನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಹ: “ಹಾಗಾದರೆ ಈಗ ಯಾರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಸ್ವಾಮಿ?”

ಪ: “ಈಗ ಚಾಮಪ್ಪ ಅಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.” (ಇಲ್ಲಿ ‘ಅ’ ಎಂಬ ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರ, ‘ಆ’ ಎಂಬ ದೀರ್ಘಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ. ಇದು ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಯ ತಪ್ಪಂತೆ!)

ಹೀಗೆ ಕುಹಕ ಕುಚೋದ್ಯಗಳು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ನೀತಿ ಮೀರಿದಾಗ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರಿಗೆ ಕೋಪಬಂತಂತೆ. ಸರಕಾರದವರು ಆಗ ‘ದೇಶಾಭಿಮಾನಿ’ ಅಚ್ಚಿನ ಕೂಟದ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೆ ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕಿ ಕೈವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಪತ್ರಿಕೆ ನಿಂತುಹೋಯಿತು. ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಗಳೂ ಯಂತ್ರವೂ ಸಹ ಮಾಲಿಕರಿಗೆ ವಾಪಸಾಗಲಿಲ್ಲ; ಯಾವುದೋ ಪೊಲೀಸ್ ಸ್ಟೇಷನಿನಲ್ಲಿದ್ದವಂತೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಗಳನ್ನೂ ಯಂತ್ರವನ್ನೂ ವಾಪಸು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅದು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಅನಂತರ ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಅವರ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು. ಹೋದ ಸಾಮಾನನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅವರಿಂದಲೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಗಳೂ ಆ ಯಂತ್ರವೂ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದವೆಂಬುದು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಯಿತು. ಹಾಗೆ ಮುಗಿಯಿತು ಆ ಕಥೆ.

ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿ

ಮೈಸೂರಿನ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿ (Oriental Library) ಎಂಬ ಪ್ರಾಚ್ಯ ಗ್ರಂಥಾಲಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸಿದವರು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳು ನೂರಾರು ಅಮುದ್ರಿತವಾಗಿ ಅರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಈ ನಷ್ಟವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿ ಆ ಮಹಾಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದದ್ದು ಆ ಸಂಸ್ಥೆ. ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಂದಲೂ, ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ಪುರಾತನ ಗ್ರಂಥಗಳ ತಾಳೆಯೋಲೆಯ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನೂ, ಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನೂ, ಶಿಲಾಲಿಪಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ ಪಟ್ಟಿಮಾಡಿ, ತಕ್ಕ ಕಪಾಟುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಖ್ಯಾಂಕನ ಹಾಕಿ ಜೋಪಾನ ಮಾಡುವುದೂ ಜನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದೂ ಆ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯಗಳು.

ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಎ. ಮಹಾದೇವಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೆಂಬ ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದರು. ಮಹಾದೇವಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ, ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿಗೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯೂ ಇತರ ವೇದವೇದಾಂಗ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದವು. ಹೀಗೆ ಹಿಂದೂ ಜನದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಮಾಡಿಸಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಆಗಿರುವ ಉಪಕಾರವು ಸ್ಮರಣೀಯವಾದದ್ದು. ಈಚೆಗೆ ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೆಲ್ಲ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ಶಿಶುವಿವಾಹ ಪ್ರತಿಬಂಧ

ಎಂಟು ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲೋಸುಗ ಶಿಶುವಿವಾಹ ಪ್ರತಿಬಂಧ (The Mysore Infant Marriages Prevention Regulation 1894) ಎಂಬ ಕಾನೂನನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಜಾರಿಗೆ ತಂದವರು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು. ಈ ಸಮಾಜಸುಧಾರಣೆಯ ಉಚಿತತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜಾಜನ ಅದನ್ನು ಇಷ್ಟದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ. ಈ ಸುಧಾರಣೆಯನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಆ ಹೊಸತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಆದವು. ಬಳಿಕ ಅದು ಸರ್ವಜನರಿಂದಲೂ ಸಮ್ಮತಿ ಪಡೆದಿದೆ.

ಶಿಶುವಿವಾಹ ನಿರೋಧದ ಕಾನೂನಿನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ನನಗೆ ತಿಳಿದ ಒಂದು ಕಥೆ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಸ್ಕೂಲ್ ಮೇಷ್ಟರು ತಮ್ಮ ೫೩-೫೪ ನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿ ತೀರಿಹೋಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ, ಒಬ್ಬ ಏಳೆಂಟು ವರ್ಷದ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆ ಬಾಲಿಕೆಯ ತಂದೆಯೂ ಸ್ಕೂಲ್ ಮೇಷ್ಟರಾಗಿದ್ದವರು; ನಿವೃತ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಮದುವೆ ನಡೆದದ್ದು ತಿರುಪತಿಯಲ್ಲಿ. ಅದರ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಮೈಸೂರಿನ ಕಾನೂನು ಕುಂಪಣಿ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಲಾರದೆಂದು. (ಕುಂಪಣಿ ಎಂದರೆ ಕಂಪೆನಿ, ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯ ಕಂಪೆನಿ, ಕಂಪೆನಿ ಮುಗಿದು ಬಹುಕಾಲದ ಮೇಲೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯಕ್ಕೆ ಕುಂಪಣಿ ಎಂಬ ಜನರೂಢಿಯಿತ್ತು.) ಈ ವಿವಾಹದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕರಾರೆದ್ದಿತು.

1. ಮದುವೆ ನಡೆದದ್ದು ಮೈಸೂರು ದೇಶದ ಒಳಗಡೆ ಅಲ್ಲ.
2. ಹುಡುಗಿಯ ವಯಸ್ಸು ೮ ದಾಟಿತ್ತು.

ಸರಕಾರವು ಕೋರ್ಟುಗಳಿಗೆ ಹೋಗದೆ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಆ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನೋ ದಂಡನೆ ವಿಧಿಸಿತ್ತು. ಬಹುಶಃ ನಿರ್ಬಂಧವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿತ್ತು. ಸ್ವಾರಸ್ಯದ ಸಂಗತಿ ಈಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾನಂತರ ಆ ಬಾಲಿಕಾವೃದ್ಧರ ಶಾಂತಿಪ್ರಸ್ತದ ದಿವಸ ಆಚಾರ್ಯರ ಅಕ್ಕ ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದ ಮುದುಕಿ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಹೇಳಿದಳಂತೆ:

“ಶೀನಪ್ಪಾ, ನೀ ಅಡಿಕಿ ಹಾಂಗೇ ಬಾಯಾಗೆ ಹಾಕ್ಕೋಬೇಡ. ಕಣ್ಣು ಗುಡ್ಡಿ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟೀತು. ಪದ್ಮಾ ಬಾಯಾಗೆ ಅದನ್ನು ಅಗಿದು ಮೆತ್ತಗೆಮಾಡಿ ನಿನ್ನ

ಬಾಯಾಗೆ ಉಗುಳುವಂತೆ ಹೇಳು.”

ವಿವರಣೆ ಅನಾವಶ್ಯಕವಲ್ಲವೆ?

***

ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಮಾಡಿಸಿದ ಇತರ ಸಮಾಜಸಂಸ್ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ಎರಡು:

1. ಆಗ ಪಂಚಮರೆಂದೂ ಈಗ ಹರಿಜನರೆಂದೂ ಹೆಸರಾಗಿರುವ ಪ್ರಜಾವರ್ಗಗಳ ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು.

2. ದಿನದಿನವೂ ಹಗಲು ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ದುಡಿಯಬೇಕಾಗಿರುವ ರೈತ, ಬಡಗಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಮಿಕ ಜನದ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು (ನೈಟ್ ಸ್ಕೂಲುಗಳು).

   ೧೯೭೦ನೆಯ ಇಸ್ವಿಗೆ ಇವೇನೂ ದೊಡ್ಡ ಸುಧಾರಣೆಗಳೆನಿಸದಿರಬಹುದು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವು ದೊಡ್ಡವು. ಈ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಾವ ಸರಕಾರವೂ ಆಗ್ಗೆ ಮಾಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಗಿನ ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಅದು ಏನೋ ವಿಚಿತ್ರವೆಂದೇ ಎನಿಸಿತ್ತು.

೪

ರಾಜಧರ್ಮ ಪ್ರವೀಣ

ಟಿ. ಆರ್. ಎ. ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು

ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ತರುವಾಯ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಬಂದವರು ತಿರುಚನಾಪಳ್ಳಿಯ ರಾಯಲು ಆರೋಗ್ಯಸ್ವಾಮಿ ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು. ಅವರು ದಿವಾನ್ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ಏಳು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಮಾತ್ರ.

ರಾಜಧರ್ಮ ಪ್ರವೀಣ ಟಿ. ಆರ್. ಎ. ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೊಲಿಕ್ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು. ಸತ್ಯಸಂಧರೆಂದೂ ನಿಷ್ಕಪಟಿಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದವರು ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿ. ಅವರ ಸೌಜನ್ಯ ಸೌಶೀಲ್ಯಗಳನ್ನು ಬಹುಜನ ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು ಸಣ್ಣಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದಲೂ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದಲೂ ಉಚ್ಛ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವರು. ಅವರು ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮದರಾಸಿನ ಮಿಲಿಟರಿ ಶಾಖೆಯ ಗುಮಾಸ್ತೆಯಾಗಿ. ಆಮೇಲೆ ಮದರಾಸಿನ ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಇಲಾಖೆಯ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬ್ಯಾರಿಸ್ಟರ್ ಜಾನ್ ಡಾಸನ್ ಮೇಯ್ನನ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಮೇಯ್ನ್ ಎಂಬಾತ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಆಗ ಮದರಾಸು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಕಾಲ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಮುನ್ಸಿಫರಾಗಿದ್ದು ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಮೈಸೂರು ಸರ್ವಿಸಿನಲ್ಲಿ ಹೆಡ್ ಶಿರಸ್ತೆದಾರರಾಗಿ ಸೇರಿ, ೧೮೮೪ರಲ್ಲಿ ಚೀಫ್ ಜಡ್ಜಿಯ ಪದವಿಗೇರಿದರು. ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅವರು ಆ ಹುದ್ದೆ ನಡಸಿ ಜನಪ್ರಿಯರಾದರು.

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುವ ಘೋಷಣೆಯಂತೆ ೨೫-೩-೧೮೮೧ ರಲ್ಲಿ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲ ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರಷ್ಟೆ? ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರಲು ಒಂದು ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಕೌನ್ಸಿಲಿನಲ್ಲಿದ್ದವರು (೧) ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು, (೨) ಪೂರ್ಣ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು, (೩) ಅಟ್ಟುಪಾಕಂ ರತ್ನಸಭಾಪತಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಅವರು.

ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಕಾಲ ಸೀನಿಯರ್ ಕೌನ್ಸಿಲರ್ ಆಗಿದ್ದದ್ದಲ್ಲದೆ, ೧೯೦೦-೦೧ ರಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರು ಖಾಯಿಲೆ ಮಲಗಿದಾಗಲೂ ಇತರ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದಿವಾನರ ಜವಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಸಮರ್ಥರೆನಿಸಿದರು.

ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನರಾದದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಆಸ್ಥಾನದ ಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವಂತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಅವರಿಗೆ ದಿವಾನ್ ಪದವಿ ದೊರಕುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವದಂತಿ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದು ನಿರಾಧಾರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ಬಹುಕಾಲ ಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ.

ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರ ಜನ, ಸಮಾಜಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನೂ ಕ್ರೈಸ್ತ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನೂ ಬೆರಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ತೀರಾ ಕಡಮೆಯದು. ಅವರು ಯಾವ ವಿಪರೀತಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಹೋಗದೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸೌಜನ್ಯ ಸಮಾಧಾನಗಳ ಪರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವವರು.

ಆರ್ಕಾಟ್ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಚಾರಿಟೀಸ್, ದೇವರಾಜ ಬಹದ್ದೂರ್ ನಿಧಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂಘಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿಯವರು ವಿಶೇಷವಾದ ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸಿದ್ದರು.

೫

ಸರ್ ಪಿ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು

ಶ್ರೀಮಾನ್ (ಉತ್ತರೋತ್ತರ 'ಸರ್' ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಡೆದ) ಪಿ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗಾಗಿ ಒಂದಷ್ಟು ಕಾಲ ಕಾದಿರಬೇಕಾಯಿತು.

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪುರುಷರಾದ ಆದಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು. ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನನಿಗೆ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದದ್ದೂ, ಅನಂತರ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಉಚಿತಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದೂ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಮಹಾರಾಜರು ೧೮೦೭ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ಯಳಂದೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಜಹಗೀರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದೂ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಸೇರಿದ ಸಂಗತಿಗಳು. ದೇಶದ ಕೆಲವು ಯಾತ್ರಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸತ್ರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಬಹುಮಂದಿ ಈಗಿನವರಿಗೂ ತಿಳಿದಿದೆ.

ಆ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತ ಕಥಾನಾಯಕರು.

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ವಿದ್ಯಾವಂತರು, ಸಂಭಾವಿತರು. ಅವರಲ್ಲಿ ವಿನಯ, ಸೌಶೀಲ್ಯ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಆಶ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ನೈಜವಾಗಿದ್ದವು. ಮತ್ತು ಅವರು ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಅಧಿಕಾರ ನಡಸಿದವರು.

ಪದವಿಗಾಗಿ ತರದೂದು

ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಬರುವ ವೇಳೆಗೆ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ತುಮಕೂರಿನಲ್ಲಿ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಾಗಿದ್ದರಂತೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ದೌಲತ್ತು ಭರಾಟೆಯಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದೀತೇನೋ ಎಂದು ಅವರ ಪಕ್ಷದವರು ಭೀತಿಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನಶೀಲರಾಗಿ ಹೆಸರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಪಕ್ಷಕ್ಕಿದ್ದ ಭೀತಿ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಚಪಲಿಸಿ ಕಂಗೆಟ್ಟಿತ್ತಂತೆ.

ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಇದ್ದ ಉಪಾಯ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದೊಂದೇ ಎಂದು ಅವರು ಸ್ನೇಹಿತರು ಆಲೋಚಿಸಿದರು. ಈ ಆಲೋಚನೆ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಲಾರ್ಡ್ ಕರ್ಜನ್ ವೈಸರಾಯ್ ಆದ; ಆತನ ಮೈಸೂರು ಭೇಟಿ ಸದವಕಾಶವಾಯಿತು. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಏಕೈಕ ಶ್ರೀಮಂತ ಪ್ರಜೆ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಶ್ರೀಮಂತನಾದ ಲಾರ್ಡ್ ಕರ್ಜನ್ ಮಹಾಶಯನನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಕರೆದು ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು ಯಥೋಚಿತವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು.

೧೯೦೦ ನವೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ವೈಸರಾಯ್ ಲಾರ್ಡ್ ಕರ್ಜನ್ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ದಯ ಮಾಡಿದ. ಆತನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಾಸಾದವೆಂಬ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ (ಬ್ಯಾಂಕ್ವೆಟ್ ಹಾಲ್) ಭೋಜನ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಆ ವಿಶಾಲವಾದ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಜನ್ನನೂ ಆತನ ಪರಿವಾರದವರೂ ಅವರ ಜೊತೆಗೆ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಂತರೂ ವಿವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತಿ ಪಡೆದರು. ಆಮೇಲೆ ಆ ಭೋಜನಮಂದಿರವನ್ನು 'ಕರ್ಜನ್ ಹಾಲ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಬಿಲಿಯರ್ಡ್ ಮೇಜುಗಳು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮೇಜುಗಳು ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದು.

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದದ್ದು ಐದುವರ್ಷ ಮಾತ್ರ. ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ತ್ವದ ಸಂಗತಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಅದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರವರ ಸಿಂಹಾಸನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೋತ್ಸವ (Investiture)-೧೯೦೨ರ ಆಗಸ್ಟ್ ೮ ರಂದು. ಈ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ಲಾರ್ಡ್ ಕರ್ಜನ್ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿ ಬಂದಿದ್ದ. ಆಗ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಜನ್ ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣ, ಆತನ ದರ್ಪ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರರು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದ್ದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು. ಅಗ್ರಿಕಲ್ಚರಲ್ ಇಲಾಖೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರಪಟ್ಟದ್ದು ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ. ಕೋ-ಆಪರೇಟಿವ್ ಇಲಾಖೆ ಪಾರಂಭವಾದದ್ದು ಆಗಲೇ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಶೈಥಿಲ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ವಿನಯಶೀಲರು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಅವರು ಯಾರ ಮೇಲೂ ಠೇಂಕಾರ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲ. ಯಾರ ಮೇಲೂ ಅವರು ಹಗೆತನ ಸಾಧಿಸಿದವರಲ್ಲ. ಅವರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಸಾವಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತೆಂದು ಜನ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರಕಾರದ ಯಂತ್ರ ಶಿಥಿಲವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಒಳ್ಳೆಯತನವೆಂದೂ ಆ ಒಳ್ಳೆಯತನ ಕೃತ್ರಿಮವನ್ನು ಕಾಣದ್ದೆಂದೂ ಕಾಠಿನ್ಯ ತೋರದ್ದೆಂದೂ, ಅದು ಹಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಉದಾಸೀನರಾಗಿ ಮಾಮೂಲ್ ಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಠರಾದರೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಷ್ಟು ನಡಸಬೇಕೋ, ಎಷ್ಟು ನಡಸದಿದ್ದರೆ ಪುಕಾರಿನ ಭೀತಿಯುಂಟೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥರು ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳೂ ದಿವಾನಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರೂ ದಕ್ಷರೂ ಆದ ಜನಕ್ಕೆ ಕಡಮೆ ಏನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಎಚ್. ವಿ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರೂ, ಎಂ. ಶಾಮರಾಯರೂ. ಡಿ, ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರೂ ಆಗಿನ ಘಟಾನುಘಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಚಾಣಾಕ್ಷರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದವರು ಡಿ. ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರು.

ನರಸಿಂಗರಾಯರು

ಡಿ. ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರನ್ನೂ ಅವರ ಕಾರ್ಯರೀತಿಯನ್ನೂ ತುಂಬ ಹತ್ತಿರದಿಂದ ನೋಡುವ ಅವಕಾಶಗಳು ನನಗಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕನ್ನಂಬಾಡಿ (ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಸಾಗರ) ಜಲಾಶಯದ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಮದರಾಸು ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ವಿವಾದ ಬಂದಿತ್ತಷ್ಟೆ? ಆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾರ್ವಭೌಮ ಸರಕಾರವು ನೆದರ್ಸೋಲ್ (Nethersole) ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇಂಜಿನಿಯರನ್ನು ಪಂಚಾಯತಿದಾರನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿತು. ಆ ಪಂಚಾಯತಿದಾರನ ಅವಗಾಹನೆಗಾಗಿ ಮೈಸೂರಿನ ಕೈಫಿಯತ್ತನ್ನು ಬರೆಯುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಡಿ. ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರಿಗೆ ವಹಿಸಿದರು. ನರಸಿಂಗರಾಯರು ತಯಾರು ಮಾಡಿದ ಆ ಕೈಫಿಯತ್ತನ್ನು ನೆದರ್ಸೋಲ್ ಸಾಹೇಬನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡು, ಮದರಾಸ್ ಸರಕಾರವೂ ಆ ರೀತಿ ತನ್ನ ಕೈಫಿಯತ್ತನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಕೆಲಸ ಸುಗಮವಾಗುವುದೆಂದು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿದನಂತೆ. ಇಂಥ ಮೇಧಾವಿಗಳು ಡಿ. ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರು.

ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ದಿವಾನಗಿರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಗರಾಯರು ಇದ್ದದ್ದು ಸಣ್ಣ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿ - ದಿವಾನ್ ಕಛೇರಿಯ ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರಾಗಿ.

‘ಸೆಕ್ರೆಟೆರಿಯಟ್ ಮ್ಯಾನ್ಯುಯಲ್’

ವೈಸರಾಯ್ ಕರ್ಜನ್ನನು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾಗ ಇಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತದ ಏರ್ಪಾಟು ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಾಮರ್ಶೆಮಾಡಿ, ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರವು ಸಿಮ್ಲಾ ಸರಕಾರದ ಕೇಂದ್ರ ಕಛೇರಿಯ ಏರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸಬಹುದೆಂದು ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟನಂತೆ. ಅದರಂತೆ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರವು ಡಿ. ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರನ್ನು ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಕಳುಹಿಸಿತು. ಇದು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ.

ನರಸಿಂಗರಾಯರು ಹಾಗೆ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಹೋಗಿಬಂದ ಬಳಿಕ ‘ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟ್ ಮ್ಯಾನ್ಯುಯಲ್’ ಎಂಬ ನಿಯಮಾವಳಿಯ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಸರಕಾರಿ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ದಾಖಲೆ ಮಾಡಿಡುವ ವಿಧಾನ, (ಫೈಲ್) ದಫ್ತರುಗಳನ್ನು ‘ಅರ್ಲಿ’, ‘ಅರ್ಜೆಂಟ್’, ‘ಇಮ್ಮಿಡಿಯೇಟ್’ ಎಂಬ ಮೂರು ಜಾತಿಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸೋಣ, ಆಯಾ ದಫ್ತರಕ್ಕೆ ಫ್ಲಾಗ್-ಚೀಟಿ ಸಿಕ್ಕಿಸೋಣ, ಆ ಚೀಟಿಗಳು ಬೂದು ಬಣ್ಣ, ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ರಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ದಪ್ಪ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿರೋಣ - ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕ್ರಮಪಡಿಸಿ ರೂಢಿಗೆ ತಂದವರು ಡಿ. ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರು.

ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರುಬಾರು

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಆದರೂ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕಳೆ ಏರಲಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ನಾನು ಚಿಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ನನಗೆ ತೋರಿದ್ದೇನೆಂದರೆ ಆಗಿನ ಜನದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೀವ್ರತೆ, ಒಂದು ಕಾವು, ಒಂದು ಹೊಸತನದ ಲವಲವಿಕೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ನರಸಿಂಗರಾವ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಸಹಜವಾಗಿ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು, ಗಂಭೀರ ಸ್ವಭಾವದವರು, ಉದಾರಿಗಳು, ಮತ್ತು ಜಾಗರೂಕತೆಯುಳ್ಳ ಗ್ರಂಥವ್ಯಾಸಂಗಿಗಳು. ಅವರಿಗೆ ನೇತ್ರಪಾಟವ ತೀರಾ ಕಡಮೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಅವರು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಷ್ಟಕಷ್ಟವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಅವರಿಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಅಭಿಮಾನ ಇತ್ತು. ನಾನು ವಾರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಲವಾದರೂ ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಅವರೊಡನೆ ಮಾತುಕಥೆ ಆಡಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಅವರೇ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ನಾನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ದಿವಸದ ಅನುಭವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಐದಾರು ಮಂದಿ ಸ್ನೇಹಿತರ ನಡುವೆ ನರಸಿಂಗರಾವ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾನು ಹೊಸ್ತಿಲುದಾಟಿ ಒಳಹೊಕ್ಕ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು "ಇಂಥವರು ಬಂದರು" ಎಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವರು. ನರಸಿಂಗರಾವ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಸಂತೋಷ ಸೂಚಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೂಡಹೇಳಿ, ಒಬ್ಬ ಚಾಕರನನ್ನು ಕುರಿತು "ಫಲಾಹಾರಕ್ಕೆ ತರಹೇಳು" ಎನ್ನುವರು, ಆ ಚಾಕರ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕುರಿತು "ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ರು, ಬೇಗ ಹೋಗು" ಎನ್ನುವರು, ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು ಎರಡು ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆ ಹೋಗಿ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ, ರಾಮಾಚಾರ್ಯರು ಐದು ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿ ಗುಂಡಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ "ಬೇಗ" ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಿಷ್ಟು ನನಗೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷವಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬಾತ ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಫಲಾಹಾರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬರುವನು. ಆತನ ಹಿಂದೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ನೀರನ್ನು ತರುವನು. ಮೂರನೆಯಾತನು ಕಾಫಿ ತರುವನು. ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು ಬರುವರು. ಅವರಿಗೂ ಉಪಾಹಾರ. ಅದೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ.

ಹೀಗೆ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕೆಳಗಿನಿಂದ ತಿಂಡಿ ತರುವವರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೋ ಮೂವರೋ ಮಧ್ಯೆ ನಿಂತುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಸ್ನೇಹಿತ ಅತಿಥಿಗಳು ಐದಾರು ಮಂದಿಯಾದರೆ ಫಲಾಹಾರ ತಂದವರು ಐದಾರು ಮಂದಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿರುತ್ತಿದ್ದರು - ಮಾತು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಬಂದ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ಯಜಮಾನರ ಸಂಗಡ ಏನು ಮಾತನಾಡುವರೋ ಅದನ್ನು ಕಾದು ನೋಡುವುದೇ ಐದಾರು ಮಂದಿಯ ಕೆಲಸ.

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಮಿತ್ರಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಎಕ್ಸೈಸ್ ಕಮಿಷನರ್ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದರೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಈ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರು "ಎಕ್ಸೈಸ್ ಕಮಿಷನರು ಊರಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ" ಎನ್ನುವರು. "ಅವರು ಶಿವಮೊಗ್ಗದ ಕಡೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ."

ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆಚಾರ್ಯರು "ಶಿವಮೊಗ್ಗದ ಕಡೆ ಅಲ್ಲ, ಕೋಲಾರದ ಕಡೆ" ಎನ್ನುವರು.

ಹೀಗೆ ಮಾತು ಎಲ್ಲಿಂದೆಲ್ಲಿಗೋ ಹೋಗುವುದು. ಒಂದು ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲ, ಒಂದು ಕಟ್ಟು ಪಾಡಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸೂ ದಾರ ಹರಿದ ಗಾಳಿಪಟದಂತೆ ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಫಲಿತಾಂಶ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಮಾತನಾಡಿದವರಿಗೆ "ನಾವೂ ಮಾತನಾಡಿದೆವು" ಎಂಬ ಸಮಾಧಾನ.

ಒಂದು ದುರ್ಘಟನೆ

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರಿ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೇನೂ ಆಗದೆ ಇದ್ದರೂ, ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಜಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಒಂದು ಸಂಗತಿ ನಡೆದದ್ದು ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಆ ದಿವಾನ್‌ಗಿರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪತ್ರಿಕೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಉತ್ಸಾಹ ತೋರಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಟೀಕೆ ಕಟುವಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು. 'ಮೈಸೂರು ಸ್ಟ್ಯಾಂಡರ್ಡ್' ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಅರ್ಧವಾರಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸೋದರಪ್ರಾಯವಾದ 'ನಡೆಗನ್ನಡಿ' ವಾರಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಲೇಖನಗಳು ಖಾರಖಾರವಾಗಿ ಹುಳಿಹುಳಿಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆ ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಸಂಪಾದಕರು ಎಂ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಹೋದರರು. ಅವರು ಮೈಸೂರಿಗರು.

ಒಂದು ಸಾರಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಅಧಿವೇಶನ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ (೧೯೦೪-೦೫) 'ಮೈಸೂರು ಸ್ಟ್ಯಾಂಡರ್ಡ್' ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮೈಸೂರು ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂ. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಯ ಬಾತ್ಮಿದಾರರ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ಅವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವರು ಸಭಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸರಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು. ಇದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಷ್ಟು ಟೀಕೆಗಳು ಬಂದವು.

ಕೆಲವು ವಾರ ಕಳೆದ ಬಳಿಕ ಬೆಂಗಳೂರು ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ, ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನರ ಅರಮನೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ, ಆಂಜನೇಯಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿಯ ಬಳಿಯ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿದ್ದ 'ಮೈಸೂರು ಸ್ಟ್ಯಾಂಡರ್ಡ್' ಅಚ್ಚಿನ ಕಾರ್ಯಾಲಯದ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ದರೋಡೆಯ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅಚ್ಚಿನ ಕಾಗದದ ಒಂದು ಬೇಲನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆಳೆದು ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಿದ್ದದ್ದಲ್ಲದೆ ಆಫೀಸಿನ ಒಳಗಿದ್ದ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನೆಳೆದಾಡಿ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದರು : ಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಯಾರು ಯಾರು ಲೇಖನ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಪತ್ತೆಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೋ ಏನೋ.

ಈ ಘಟನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೊಲೀಸ್ ಇಲಾಖೆ ಉದಾಸೀನವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತೋರಿತು. ಯಾವ ಸಂಗತಿಯೂ ಪತ್ತೆಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಬೀದಿಜನದ ಮಾತೇನೆಂದರೆ - ದಿವಾನರ ಅತ್ಯಭಿಮಾನಿ ಯಾರೋ, ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದವರು ಯಾರೋ ಆ ಕೆಡಕಿನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿರಬಹುದೆಂದು. ಅವರು ಯಾರಾದರಾಗಲಿ,

ಅವರ ಉದ್ದೇಶವೇನಾದರಾಗಲಿ; ಆ ಘಟನೆಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಯಶಸ್ಸು ಕಳೆಯೇರುವಂತಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಸೌಹಾರ್ದ

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರನ್ನು ನಾನು ಮೊದಲ ಸಾರಿ ಕಂಡಾಗ ಅವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾಗಿ ಆರೇಳು ವರ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ಅಂದು ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಸಮಾರಾಧನೆ. ಬಹುಮಂದಿ ಮಾಧ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದಯಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರು ಇನ್ನೂರೈವತ್ತು ಮಂದಿ ಇರಬಹುದು. ಭೋಜನದ ವಿಜೃಂಭಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೂ ಅದು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ ಕೆಲಸ. ನಾನು ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸದಿರುವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ೧೯೬೦ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಜನರಿಗೆ ಆ ಪರಿಶವಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಾದೀತೆಂದೂ ಪೂರ್ವಿಕರನ್ನು ಅವರು ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕರೆಂದು ತೆಗಳಿಯಾರೆಂದೂ ನನಗೆ ಭಯವುಂಟು. ಆ ಹೊತ್ತು ನಾನು ನೋಡಿದೆ ದಿವಾನ್ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಔದಾರ್ಯವೆಂಥಾದ್ದು, ಆದರಣೆಯೆಂಥಾದ್ದು - ಎಂಬುದನ್ನು. ಎಲ್ಲ ಪಂಕ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಅವರು ಗಮನವಿರಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪಕ್ಷಪಾತದ ಆರೋಪ

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪ್ರಬಲಿಸಿದರೆಂದು ಜನ ಆಡಿಕೊಂಡದ್ದುಂಟು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರಲ್ಲ ಎಂದು ನಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರು ಅವರ ಸ್ವಂತ ಮನೋಭಾವದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಆಡಳಿತದ ಏರ್ಪಾಟುಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ತಿಳಿದು ತಿಳಿದು ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲ. ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಗುಣಹೀನನನ್ನು ತಂದವರಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಇದ್ದ ಪರಿವಾರವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಕೊಂಚ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಣದೇವರ ಗುಡಿ ಇತ್ತು. ಅದು ಈಗಲೂ ಇದೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಅದು ಈಗ ಬಹು ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದೆ. ಒಂಭತ್ತು ಹತ್ತು ಚದರಡಿ ಇರಬಹುದು. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಗುಡಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದದ ಮುಖ್ಯ ಕಟ್ಟಡದಿಂದ ಅರ್ಧ - ಮುಕ್ಕಾಲು ಫರ್ಲಾಂಗ್ ದೂರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಎರಡಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಒಂದು ನೀರಿನ ಹಳ್ಳವಿತ್ತು. ಪ್ರತಿ ಸಂಜೆಯೂ ಆ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಾರತಿ ಭಜನೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರೂ ತಮ್ಮಂದಿರು ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರೂ ಸಪರಿವಾರವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿಗಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಂಗಳಾರತಿಯಾದ ಅನಂತರ ದೇವರ ನಾಮದ ಸಮರ್ಪಣೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲಮಂದಿ ಅತಿಭಕ್ತರು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದಿದು:

> ಎದ್ದೆದ್ದು ವದೀತಾನೆ ಮಧ್ವರಾಯ
> ನಮ್ಮ ಮಧ್ವರಾಯ ನಮ್ಮ ಮಧ್ವರಾಯ ॥
> ಅದ್ವೈತಿ ಭಂಡನ್ನ ಸ್ಮಾರ್ತರಂಡೀಗಂಡನ್ನ
> ಎದ್ದೆದ್ದು ವದೀತಾನೆ ಮಧ್ವರಾಯ
> ನಮ್ಮ ಮಧ್ವರಾಯ ನಮ್ಮ ಮಧ್ವರಾಯ ॥

ಇದನ್ನು ತಾಳ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಹಾಡುವವರೂ ಕೇಳುವವರೂ ಕಣ್ಣುಸಂಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಹಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಹಾಡುವವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆ ಒಂದು ಸಮಾಧಾನದ ಜೊತೆಗೆ ಬೇರೊಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸದಿಂದ ಅದು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಮಾಧ್ವೇತರರಿಗೆ ತಿಳಿದು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಹೆಸರಿಗೆ ಒಂದು ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ತರುವಂತಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಯಾರೋ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದ ಮೇಲೆ

ಅವರು ಆ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಚೀಮಾರಿ ಹಾಕಿ ಆ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರಂತೆ. ಆದರೆ ನಡೆದದ್ದು ನಡೆದುಹೋಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಅಪಯಶಸ್ಸು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಬಂತು.

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಮತತ್ರಯ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿಗಳನ್ನು ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದ್ದುಂಟು. ಅವರ ಮಿತ್ರ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಎಚ್. ವಿ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು, ಎಂ. ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾಧ್ವೇತರ ಮಹನೀಯರು ಬಹುಮಂದಿ ಇದ್ದರು. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ಶೃಂಗೇರಿ ಜಗದ್ಗುರುಗಳವರನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಾದಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಅನ್ನಸಂತರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದುಂಟು.

ಹೀಗೆ ಎಷ್ಟೋ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ - ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರು ಮತಪಾಷಂಡಿತ್ವವಿಲ್ಲದವರೆಂಬುದಕ್ಕೆ.

ಸ್ವಂತ ನಡತೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿಗರ್ವಿಗಳೂ ವಿನಯಶೀಲರೂ ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರೂ ಪರಿಶುದ್ಧರೂ ಆಗಿದ್ದರು.

೬

ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು

ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಪಿ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ತರುವಾಯ ಬಂದವರು ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು. ಇವರು ತಂಜಾವೂರು ಕಡೆಯ ಸ್ಮಾರ್ತ ದೇಶಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಠೀವಿ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಇವರು ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರದ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ದಕ್ಷರೆಂದು ಹೆಸರು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದವರು. ಪೊಲೀಸ್ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ ಆಗಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು. ಅದು ಮೊದಲನೆ ಪ್ಲೇಗ್ ಹೊಡೆತದ ಕಾಲ. ಪ್ಲೇಗ್ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇನಾಕ್ಯುಲೇಷನ್ ಮೊದಲಾದ ಏರ್ಪಾಟನ್ನು ಸರಕಾರ ನಡಸಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಪ್ರಜಾಜನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಖ್ಯಭಾಗ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿತು. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆ ವಿರೋಧ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಭೀತಿ. ಹೊಸ ವೈದ್ಯಚಿಕಿತ್ಸೆಯೂ ಇನಾಕ್ಯುಲೇಷನ್ ಎಂಬ ಔಷಧವನ್ನು ಮೈಯೊಳಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚುವ ಪದ್ಧತಿಯೂ ಮತ್ತು ಮನೆಯಿಂದ (Segregation) ದೂರ ವಾಸಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಜನಕ್ಕೆ ಬಹು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತ್ತು. ಗಂಜಾಂ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟಿಗಳೂ ಪೈಲ್ವಾನರೂ ಈ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗೆ ಮುಂದಾಳುಗಳಾದರು. ಹೀಗೆ ಪಡೆ ಸಾಗಿಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಕೆಲಸ ಪೊಲೀಸ್ ಮೊಖ್ತೇಸರರಾದ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂತು. ಅವರು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದಲೂ ವಿಚಕ್ಷಣೆಯಿಂದಲೂ ನಡೆಸಿದರಂತೆ. ಹೀಗೆ ಬೆಳೆಯಿತು ಮಾಧವರಾಯರ ಯಶಸ್ಸು.

ವ್ಯಕ್ತಿಲಕ್ಷಣಗಳು

ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಕಾರವೂ ಆತನಿಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವಸಂಪತ್ತಿನ ಒಂದು ಮುಖ್ಯಾಂಶ. ಮಾಧವರಾಯರು ಎತ್ತರವಾದ ಆಳು. ಮೈ ಹೊಂಬಣ್ಣ. ರೂಪವು ಗಂಭೀರವಾದದ್ದು. ನೋಡುವವರಲ್ಲಿ ಗೌರವಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡಬಲ್ಲದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಉಡುಪಿನ ಇಡಂಬರ. ನೀಲುವಂಗಿ, ಸರಿಗೆಯ ಉತ್ತರೀಯ ಮೊದಲಾದ ಪೋಷಾಕಿನ ಡೌಲು ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾಧವರಾಯರ ಮಾತೂ ಧ್ವನಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ. ದರ್ಪವಂತನ ಮಾತು. ದರ್ಪವಂತನ ಧ್ವನಿ. ಆತ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಯಾರೋ ಅಸಾಧಾರಣ ಪುರುಷ,

ಮಹಾ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ಎಂಥವರಿಗೂ ಅನ್ನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದವರು ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು.

ಬಹು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರನ್ನು ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಎರಡು ಪಾರ್ಟಿಗಳು

ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೮೭೦-೭೫ ರಿಂದ ಮೂವತ್ತು ನಲವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು ಹೋರಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೈಸೂರು ಪಾರ್ಟಿ. ಇನ್ನೊಂದು ಮದರಾಸು ಪಾರ್ಟಿ.

ಮೈಸೂರು ಪಾರ್ಟಿಗೆ ಕೋಲಾರದ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಾಗಿದ್ದು ಹೆಸರಾದ ಬಿಂಡಿಗನವಲೆ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಕೇಂದ್ರವಿಗ್ರಹವಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಪಕ್ಷದ ಮಹಾವಾಕ್ಯ “Mysore for Mysoreans” ಎಂಬುದು: ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವು ಮೈಸೂರಿನವರಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಇರಬೇಕು - ಎಂದು. ಈ ಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದ ಮಹಾವಾಕ್ಯ “Mysore for India” ಎಂಬುದು: ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರಬೇಕು - ಎಂದರೆ ಭಾರತೀಯ ಜನರಿಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಇರಬೇಕಾದದ್ದು. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಪಕ್ಷದ ಕೇಂದ್ರವಿಗ್ರಹ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಮುಂತಾದವರು.

ಪಕ್ಷಕಲಹದ ಪರಿಣಾಮ

ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಆದದ್ದೇನು? ಮೈಸೂರಿಗರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ದರ್ಜೆ ಮೂರನೆಯ ದರ್ಜೆಯ ಜನ ತಾವು ಮೈಸೂರಿಗರೆಂಬ ನೆವದಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೆಗಳನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಒಂದು ಪಕ್ಷ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಾಲಾಕುವಂತರು ಭಾರೀ ಹುದ್ದೆಗಳ ತಮಿಳರ ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತಾವು ಚಾಕರಿ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು. ಆ ಕಡೆ ತೊಪ್ಪೆಗಳು, ಈ ಕಡೆ ಚಾಲಾಕುವಂತರು. ಈ ಪಕ್ಷಗಳ ತಕರಾರು ವಿನೋದಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಉದ್ವೇಗಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇತ್ತು. ಪಕ್ಷಕಲಹದ ಕಾವು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಜೋರಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿಗರು ಮೈಸೂರಿಗರಾದಂತೆ, ಹೊಗೆಯಾಡುವುದು ಕಡಮೆಯಾಯಿತು. ಆದರೂ ಬೂದಿಯ ಕೆಳಗಡೆ ಕೆಂಡಗಳಿದ್ದವು. ಗಾಳಿ ಬೀಸಿದಂತೆ ಬೂದಿ ಹಾರಿಹೋಗಿ ಕೆಂಡ ಎದ್ದು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.

ಉಭಯಪಕ್ಷಿಗರು

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರು ಮೈಸೂರಿನವರಿಗೆ ಮೈಸೂರಿಗರು. ಆದರೆ ಮದರಾಸಿಗರಿಗೆ ಹೊರಗಿನವರಲ್ಲ. ಆದಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಕೊಯಮತ್ತೂರು ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದವರು; ಮತ್ತು ದಿವಾನ್ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಬೀಗಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿ ಮದರಾಸಿನವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಜನರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ ಕೆಲ ಮಂದಿ ಉಭಯಪಕ್ಷಿಗರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯು ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವದ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆ.

ಉಭಯಪಕ್ಷಿಗರಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಮಂದಿ ಸುಮಾರು ಅಮಲ್ದಾರ್ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಷನರ್ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿದ್ದವರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲಮಂದಿ ರಾವ್‌ಜಿಗಳು. ಈ ಉಭಯಪಕ್ಷನಾಯಕರುಗಳು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನ, ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಸನ್ನಿಧಾನ - ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಆಪ್ತರೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶ್ರಮಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಏಳು ಘಂಟೆಗೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ದಪ್ಪದಪ್ಪ ಮುದ್ರೆ, ಕರ್‍ರನೆಯ ಅಂಗಾರದ ಪಟ್ಟೆ; ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ತುಳಸೀದಳ, ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಹಾರಾಡುತ್ತ 'ಸುಮಣಿಮಂಜರಿ' 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ' ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ದೊಡ್ಡವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಅದಾದ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ತೆರಳಿ ಅದರ ಪಕ್ಕದ ಮನೆ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಪಾಟನಭವಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆಗಳು ಮಾಸಿರುವುವು; ಅಂಗಾರ ಅಳಿಸಿಹೋಗಿರುವುದು; ತುಳಸೀದಳ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕುಂಭಕೋಣದ ಕನ್ನಡ:

"ಹಾಂಗದಾ ಆಗೂದು"
"ಹೀಂಗದಾ ಇರೂದು"
- ಇದು ಒಂದು ಜಾತಿ.

ಲಾಯರುಗಳ ಹುನ್ನರು

ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿ ದೊಡ್ಡ ಆಫೀಸರ ಮುಂದೆ ಅಹವಾಲು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದಾಗ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಲಾಯರುಗಳು ವಾದಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಕಾಣಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಮುನ್ಸೀಫರು ಜಯರಾಮ ಅಯ್ಯರ್ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ವಾದಿಸುತ್ತ: "ಮೈ ಕ್ಲೈಂಟ್ಸ್ ಮಣೀಸ್" (My client's moneys) ಎಂದು ಲಕಾರ-ನಕಾರಗಳನ್ನು ಳಕಾರ-ಣಕಾರಮಾಡಿ ತಮಿಳರಂತೆ ಉಚ್ಚರಿಸೋಣ; 'ಅರ್ಲಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಯರ್ಲಿ' ; ಮಾತಿನ ನಡುನಡುವೆ 'ನಾ ಶೊಲ್ರುದು' - ಎಂದು ಕನ್ನಡ ಮರೆತುಹೋದ ತಮಿಳರಂತೆ ಮಾತನಾಡೋಣ, 'ಅವಳದಾ' ಎನ್ನೋಣ; 'ಆಂ' ಎನ್ನೋಣ. ಹೀಗೆ ವಿಧವಿಧವಾದ ಧ್ವನಿತಗಳಿಂದ ಈ ಲಾಯರು ತಮ್ಮ ಕಡೆಯವರೆಂದು ಜಯರಾಮಯ್ಯರವರು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹುನ್ನರು ಮಾಡೋಣ.

ಹೀಗೆ ಕಪಟಗಳನ್ನೂ ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಆಗಿನ ರಾಜಕೀಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.

ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವೈಷಮ್ಯ ಮತ್ತೆ ಕೊಂಚ ತಲೆಯೆತ್ತಿತು.

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರಾಗಲಿ ಮಾಧವರಾಯರವರೇ ಆಗಲಿ ಸ್ವತಃ ಪಕ್ಷ ಕಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರೆಂದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪಕ್ಷಪೋಷಣೆಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆಗಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆಗಿನದು ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮಾಧವರಾಯರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರಭವಿಷ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ ಯಾವ ರಾಜಕೀಯ ಪಂಗಡಕ್ಕೂ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಶಕ್ತಿ ಇದ್ದದ್ದು ಮಹಾರಾಜರ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಅನುಮೋದನೆಯಲ್ಲಿ.

ಆದರೆ ಅನುಯಾಯಿಗಳ ವಿಚಾರ ಹಾಗಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಹುದ್ದೆಗಳು, ರಿಯಾಯಿತಿಗಳು, ಅಲೋಯೆನ್ಸುಗಳು, ಪ್ರೊಮೋಷನ್ನು ವರ್ಗಾವರ್ಗಿಗಳು, ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟ್ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹಗಳು. ಇವೆಲ್ಲ ಆಗಬೇಕಾದರೆ ತಾವು ಒಬ್ಬ ಮಹಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಲೇಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಕಕ್ಷಿಪಕ್ಷಗಳು ಚಿಲ್ಲರೆ ಜನರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂಥಾ ಚಿಲ್ಲರೆ ಜನ ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿದ್ದರು. ಪಾಟನ ಭವನದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇರಳವಾಗಿದ್ದರು. ಅದರಲ್ಲಿ

ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಆ ಹೇರಳದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿ ಎರಡು ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಪ ಹಾಕುತಿದ್ದವರು.

ಈ ಧೂಪಕಾರರು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಧೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಚಾಡಿಮಾತು. "ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಹೀಗೆಂದರು, ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರು" ಎಂದು ಇವರ ಮೇಲೆ ಅವರನ್ನೂ ಅವರ ಮೇಲೆ ಇವರನ್ನೂ ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಿ ಅವಹೇಳನ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮೆದುರಿಗಿದ್ದವರಿಗೆ ಮುಖೋಲ್ಲಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮಾಧವರಾಯರಿಗೂ ಇದ್ದ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಚಿಲ್ಲರೆ ಜನರ ಪಿಶುನತೆಯಿಂದ ವಿಕಟರೂಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. "ಕೃಷ್ಣ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಉಮೇದು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವರು ಶ್ರೀಮಂತರು. ಲಾರ್ಡ್ ಕರ್ಜನ್ನನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಅವಕಾಶ ಕಡಮೆ" -ಎಂದು ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದ ಬಳಿಕ ಅವರು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹುಡುಕಿದರು. ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ಆಹ್ವಾನ ಬಂದದ್ದು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ.

ತಿರುವಾಂಕೂರಿನಲ್ಲಿ

ಹೀನ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ದಿವಾನರಾದರು.

ತಿರುವಾಂಕೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಜನಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮೂರು ಗುಣಗಳು ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದುವೆಂದು ನನ್ನ ಗಣನೆ:

1. ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಕು (Personality);
2. ಕಾಯಪಟುತ್ವ;
3. ಹೊಸ ಸಾಧನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹ.

ಮಾಧವರಾಯರು ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವರೂಪ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವರು. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಂದಿಯ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ಇದ್ದರೆ ಹೊಸಬರು ಯಾರು ಬಂದರೂ ಮಾಧವರಾಯರ ಕಡೆ ಬೆಟ್ಟು ತೋರಿಸಿ "ಇವರು ಯಾರು?" ಎಂದು ಕೇಳುವರು. ಅವರ ಮುಖದ ವರ್ಚಸ್ಸು, ಅವರ ಎತ್ತರ, ಅವರ ಕಣ್ಣ ನೋಟದ ಚಾಕಚಕ್ಯ, ಅವರ ದಿರಸಿನ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು - ಇವು ಮೊದಲು ನೋಟಕರ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಸಾರ್ವಜನಿಕದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಈ ರೂಪಸಂಪತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಬಂಡವಾಳವೆನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಮಾಧವರಾಯರು ಸೋಮಾರಿತನದಿಂದ ಕುಳಿತವರಲ್ಲ. 'ಉಸ್ಸಪ್ಪ' ಎಂದು ನಿರುತ್ಸಾಹ ಪಟ್ಟವರಲ್ಲ. ಯಾರೊಡನೆಯಾದರೂ ಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಪಾಲುಮಾರದ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಅವರು ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಶಾಸನಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆ

ಮಾಧವರಾಯರು ತಿರುವಾಂಕೂರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಎಂಬ ಶಾಸನಸಂಸ್ಥೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಿತ್ತು. ಮಾಧವರಾಯರು ಅಷ್ಟು ಸಾಲದೆಂದು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ 'ಶ್ರೀಮೂಲಂ' ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ಬಳಿಕ ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಯ ಜೊತೆಗೆ ತಿರುವಾಂಕೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಶಾಸನಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು (ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್) ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸಿದರು.

ಕಾಲಟಿ

ತಿರುವಾಂಕೂರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಧವರಾಯರ ಆಡಳಿತ ಜನಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಸಮಸ್ತ ಇಂಡಿಯಕ್ಕೂ ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಒಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಅವರು ಆಗ ಮಾಡಿದರು. ಅದು ಶ್ರೀಮದಾದಿಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವನ್ನು ಗುರುತುಹಿಡಿದು ಹಿಂದೂ ಜನಕ್ಕೆ ಉಳಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಕೆಲಸ. ಆ ಕಾಲಟಿ ಪ್ರದೇಶವು ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಜನರಿಂದ ಆಕ್ರಾಂತವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮರೆತುಹೋಗಿತ್ತು. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಶಿವಾಭಿನವ ನರಸಿಂಹಭಾರತೀ ಜಗದ್ಗುರುಗಳವರ ಪ್ರೇರಣೆಯ ಮೇರೆಗೆ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರವರು ಆ ಜಾಗವನ್ನು ಅನ್ಯಮತಸ್ಥರ ಪಾಲಾಗದಂತೆ ಉಳಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಿದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಆಚಾರ್ಯರ ತಾಯಿಯವರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಶಾರದಾ ದೇವತಾಲಯವನ್ನೂ ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸನ್ನಿಧಿಯನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಆ ಪ್ರದೇಶವು ಪೂರ್ಣಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮನಶ್ಶಾಂತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ತಪೋಯೋಗ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದೆ.

ಎರಡು ಘಟನೆಗಳು

ತಿರುವಾಂಕೂರಿನಿಂದ ಮೈಸೂರಿಗೆ ದಿವಾನರಾಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ನಡಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳು ಎರಡು: (೧) ಅವರೇ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲಿನಿಂದ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕಾ ವಾಗ್ಬಂಧನದ (Mysore Newspapers Regulation–1908) ಕಾನೂನನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದು. (೨) ಜನೋಪಕಾರಿ ದೊಡ್ಡಣ್ಣಶೆಟ್ಟರ ಸಭಾಮಂದಿರದ ಪ್ರಾಕಾರದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕೆಡವಿಸಿದ್ದು.

ಈ ಎರಡನೆಯ ಘಟನೆ ಜನದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ದೊಡ್ಡಣ್ಣಶೆಟ್ಟರವರು ಜನದಲ್ಲಿ ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದಿರುವವರು. ಅವರ ಸ್ವಭಾವವೂ ನಡೆನುಡಿಗಳೂ ಜನಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗತಕ್ಕವು. ಅವರು ತ್ರಿಕರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರು, ವೃದ್ಧರು. ಅಂಥವರು ಮಾಡಿಸಿದ ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾಧವರಾಯರು ಊನ ತಂದರೆಂಬುದು ಜನರ ಆಕ್ರೋಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನಿರಬಹುದು?

ಅಡ್ವೊಕೇಟ್ ಡಿ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರು ದೊಡ್ಡಣ್ಣನವರ ಲಾಯರು. ಅವರು ಜನಾನುರಾಗಿಗಳಾದ ಪ್ರಮುಖರು. ಲಾಯರ್ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾಗಿದ್ದವರು. ದಿವಾನ್ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಮೋಕ್ಷಗುಂಡಂ ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ವಕೀಲಿ ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಬಹುಕಾಲ ನಡಸಿದ್ದು ಡಿ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲಿ. ಡಿ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರಾದರೋ ಎಂ. ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ಪರಮ ಆಪ್ತರು. ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರೂ ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರೂ ಮೈಸೂರು ಪಾರ್ಟಿಯ ಮುಖ್ಯನಾಯಕರು: ಆದದ್ದರಿಂದ ಮದರಾಸು ಪಾರ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಗಳು.

ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರೂ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರೂ, ಶಿವಮೊಗ್ಗದ ಬಾಲಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಶಂಕರನಾರಾಯಣರಾಯರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರೂ, ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಮಾಡಿಸಿದ್ದ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕಾ ಕಾನೂನನ್ನು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಕಟುವಾಗಿ ಖಂಡನೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆ ಖಂಡನೆಗಳಿಂದ ವಿ.ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ತುಂಬಾ ರೋಷ ಬಂದಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ಮತ್ತೂ ಒಂದು ಸಂಗತಿ. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯು ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಸಭೆಗೆ ಇಬ್ಬರು ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಬಹುದೆಂದು ಒಂದು ಮೆಹರ್ಬಾನ್‌ಗಿರಿಯನ್ನು ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಪ್ರಜಾವರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿದರು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಾದರೋ ಆ ಮೆಹರ್ಬಾನ್‌ಗಿರಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯ, ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೇ ತನ್ನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿತು. ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಆ ಚುನಾವಣೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಚುನಾವಣೆ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಜನದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾವು ಉರಿಯೆದ್ದಿತು.

ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯ, ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯ ಇವರ ಮೇಲೆ ಮಾಧವರಾಯರ ಮನಸ್ಸು ಖಾರಖಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಘಟನೆಗಳಿಂದ ಹೊರಪಡುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಖಾರದ ಒಂದು ಫಲಿತಾಂಶವು ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರ ಕಕ್ಷಿಗಾರರಾದ ದೊಡ್ಡಣ್ಣನವರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಪೆಟ್ಟು.

ಟೀಕೆಗಳ ಪರಿಣಾಮ

ಬಹು ಜನ ತಮ್ಮ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೊರಪಡಿಸಿದರು. ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಟುವಾದ ಟೀಕೆಗಳು ಬಂದವು. ಮಹಾರಾಜರವರಿಗೆ ಹತ್ತಾರು ಮನವಿಗಳು ಹೋದವು. ಒಂದು ದಿವಸ ಸಂಜೆ ಸುಮಾರು ಏಳು ಎಂಟು ಘಂಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರು ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಬಂದು ದೊಡ್ಡಣ್ಣಶೆಟ್ಟರ ಸಭಾಭವನದ ಪ್ರಾಕಾರದ ಗೋಡೆ ಕೆಡವಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಖುದ್ದಾಗಿ ಪರಾಂಬರಿಕೆ ಮಾಡಿ ತೆರಳಿದರು.

ಈ ಎಲ್ಲ ಚಳವಳದ ಫಲಿತಾಂಶವು ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಅವರ ಕಾಲಾವಧಿ ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡುವಂತಾದದ್ದು.

ಈ ಸಂಗತಿ ನಡೆದದ್ದು 'ಜವಾಬ್ದಾರಿ' ಇಲ್ಲದ ಸರಕಾರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಆಗಿನ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಪದವಿ ನಿರ್ಭಯವಾದದ್ದಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಈ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ.

ಪತ್ರಿಕಾ ವಾಗ್ಬಂಧದ ಕಾನೂನು

ಮಾಧವರಾಯರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಸಮಗ್ರ ಇಂಡಿಯದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಸದಸ್ಯರಾದರು. ಅಂದಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಾಯಕರು ಇಂಥ ಗಣ್ಯಪುರುಷರು ತಮ್ಮೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರೆಂದು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ನಾಯಕಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಧವರಾಯರು ಮಹೋನ್ನತರಾದಾರೆಂದು ಬಹುಮಂದಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದರು. ಮಾಧವರಾಯರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವೇದಿಕೆಯಿಂದ ಹತ್ತಾರು ಕಡೆ ರಾಜಕೀಯ ಭಾಷಣಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು.

ಒಂದಾನೊಂದು ಕಡೆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬರು ಅವರನ್ನು ಅವರು ಮಾಡಿಸಿದ ಮೈಸೂರು ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕಾ ನಿರ್ಬಂಧದ ಕಾನೂನಿನ ಪೂರ್ವೋತ್ತರವೇನೆಂದು ಕೇಳಿದರು. ಮಾಧವರಾಯರು ಅದು ಮುಗಿದುಹೋದ ಕಥೆಯೆಂದು ಮೊಗುಮ್ಮಾಗಿ ಜವಾಬುಕೊಟ್ಟರು. ಅದನ್ನು ತಾವು ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಅನುಮೋದಿಸಿ ಕಾನೂನು ಮಾಡಿಸಿದರೆ, ಅಥವಾ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗಬಹುದೆಂದು ತಾವೇ ಊಹಿಸಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಮುಖೋಲ್ಲಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಕಾನೂನನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಯಾವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಯಶಸ್ಸೂ ಅವಕಾಶವೂ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ.

***

ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಪ್ರಥಮಶ್ರೇಣಿಗೆ ಹತ್ತಲಾರದೆ ಹೋದರೂ ಮೈಸೂರಿನ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಉದಾರಿಗಳೆಂದೂ ಜನಹಿತಕರ್ತರೆಂದೂ ಮನ್ನಣೆ ಒಂದಿತ್ತು. ಅವರು ಮಾಡಿದ ಜನಹಿತಕಾರ್ಯಗಳು ದಿನಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪನೆಯುಳ್ಳವು: ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಲಾಗುವಂಥವು ಅವುಗಳಲ್ಲಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಮೈಸೂರಿನ ಶಾಸನಸಭೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದೂ ಉಲ್ಲೇಖನಾರ್ಹವಾದ ಮಹಾಕಾರ್ಯ ಎಂದು ಗಣಿಸುವಂತಿಲ್ಲ.

ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಮಾಧವರಾಯರು ಉದಾರಹೃದಯದವರೆಂಬುದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ ಮಾತು. ಒಂದೆರಡು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಎಂ. ಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರು ತಿರುವನಂತಪುರದಲ್ಲಿ ಲಾ ಕಾಲೇಜಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಟೈಫಾಯಿಡ್ ಜ್ವರದಿಂದ ಮಲಗಿದರು. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಮಾಧವರಾಯರು ವಿಚಾರಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬೇಕಾದ ವೈದ್ಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯನ್ನೂ ಇತರ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರಿಗೆ ಒದಗಿಸಿ ತಾವೇ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆದು ಅವರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ನೇಹಾಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ತೋರಿದರು. ಇದು ಅವರ ಮೈಸೂರು ವಾತ್ಸಲ್ಯಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ.

ಔದಾರ್ಯ

ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭ. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರೀ ಛಪ್ಪಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು [3] ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ವ್ಯಾಕರಣ ಅಲಂಕಾರ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದಾಮ ಪಂಡಿತರು. ಸದಾಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯ ನಿಷ್ಠೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನುಕರಣೀಯರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಒಂದು ದಿನ ದಿವಾನ್ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಾಚನೆ ಮಾಡಲು ಹೋದರು. ರಾಯರು ಇವರನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉದ್ದೇಶವೇನು ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಿದರು.

ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಬಿನ್ನಯಿಸಿದರು (ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ):

“ನನಗೆ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರ್ಯಾವಿಯೋಗವಾಗಿ ಬಹುವರ್ಷವಾಯಿತು. ಮಕ್ಕಳಾದರೋ ಇನ್ನೂ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಲದ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಸ್ವಂತ ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಯೋಚನೆ ಬಂದು ನನ್ನ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ಋಣಬಾಧೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಇದು ನನಗಿರುವ ಕಷ್ಟ. ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡವನು ಪೂನಾದಲ್ಲಿ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗಿ ಎಲ್. ಸಿ. ಇ. ಪರೀಕ್ಷೆ ಪ್ಯಾಸ್ ಮಾಡಿ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅದೂ ನನ್ನ ಋಣಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ಕಾರಣ.”

ಮಾಧವರಾಯರು: “ಏನು ಮಾಡಿದರೆ ನಿಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದೀತು?”

ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು: “ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ ದೊಡ್ಡ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಒಂದು ಸಂಬಳ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೂ ಸರಿ, ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯವನು ಇನ್ನೂ ಏನೋ ಓದಬೇಕಂತೆ. ಅವನಿಗೆ ಕಾಲಕ್ಷೇಪ (Scholarship) ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರೂ ಸರಿ.”

ಮಾಧವರಾಯರು: ಅಯ್ಯೋ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೇ! ನಿಮಗೆ ಯಾಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಬರದಲ್ಲ! ಹೀಗೇನೆ ಕೇಳುವುದು? ಇದೂ ಆಗಲಿ, ಅದೂ ಆಗಲಿ. ಎರಡೂ ಮಾಡಿಸೋಣ.”

ಜನಸಾಮಾನ್ಯದ ಮನೋವೃತ್ತಿ

ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಿದವರು ಸ್ವಯಂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರೇ–ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಅಗಲಿಸಿ ಆಡಿಸಿ ಹೇಳಿದರು. ಅವರು ಆಡಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾತು ಕೂಡ ಕೇಳತಕ್ಕದ್ದೇ.

೧೯೧೦-೧೧ರಲ್ಲಿ ನಾನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರ ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಸವಿದ್ದೆ. ಮತ್ತು ಅವರಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ. ಆ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಲು ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ವಿಮರ್ಶನೆ ಮಾಡಿದವು; ಮತ್ತು ಆರು ಅಂಗುಲ ಎಂಟಂಗುಲ ದಪ್ಪ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿದ ಜಾಹೀರಾತುಗಳನ್ನು (Advertisement) ಬೀದಿ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲೂ ಗೋಡೆ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೂ ಅಂಟಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಒಂದು ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅವರು ನನ್ನ ಕೊಠಡಿಗೆ ದಯಮಾಡಿ ಬಂದು (ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ) ಹೀಗೆ ಕೇಳಿದರು:

“ಇದೇನಪ್ಪ ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕೋಲಾಹಲ? ಅದೂ ಆ ಮಹಾಲೋಭಿಯನ್ನು ಕುರಿತು? ರಂಗಾಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರು? ಖರ್ಚೆಲ್ಲ ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ ಕಾಸಿಗೆ ಕಾಸು ಗಂಟಿಕ್ಕಿದರು. ಮಹಾರಾಜರಿಗೇನು ದಾರಿದ್ರ್ಯವೆ ಅವರು ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ? ಇದು ಮಹಾ ಲೌಭ್ಯ. ನಮ್ಮ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆಯಿರಿ. ಔದಾರ್ಯವೆಂದರೆ ಇವರದು ಔದಾರ್ಯ! ಮುಕ್ತಹಸ್ತದಿಂದ ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.”

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿ ಮೇಲಣ ಕಥೆಯನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರೂ ನಗಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ಅದು ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ವೈದಿಕರ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನೋವೃತ್ತಿ. ಅವರು ರಾಜಾಶ್ರಯವನ್ನು ಬೇಡುವವರು.

ತನಿಮ್ನಾ ಶೋಭನ್ತೇ ಗಲಿತವಿಭವಾಶ್ಚಾರ್ಥಿಷು ನೃಪಾಃ ॥

“ಯಾಚಕರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೂ ಕೊಟ್ಟೂ ಬಡವರಾದ ರಾಜರಿಗೆ ಹಾಗೆ ಬಂದ ಬಡತನವೇ ಒಂದು ಸೊಗಸು.”

ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲದ ಸ್ಮರಣೆ, ರಾಜರು ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರು, ದೇಶ ನಿರುಪದ್ರವವಾಗಿತ್ತು, ‘ಕಾಲೇ ವರ್ಷತಿ ಪರ್ಜನ್ಯಃ.’ ಆದದ್ದರಿಂದ ರಾಜರು ವಿದ್ಯಾವೈದುಷ್ಯಗಳನ್ನು

ಪೋಷಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು.

ಮಾಧವರಾಯರ ತತ್ತ್ವಕುತೂಹಲ

ಮಾಧವರಾಯರು ಶೃಂಗೇರಿ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ಶಿವಾಭಿನವ ನೃಸಿಂಹಭಾರತೀ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಕಾಲಟಿ ಯಾತ್ರೆ ಹೊರಟಿದ್ದಾಗಲೂ ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗಲೂ ಸಹ ಮಾಧವರಾಯರ ಪಾಟಣಭವನದಲ್ಲಿ ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ದರ್ಶನಾನುಗ್ರಹ ಕೊಟ್ಟರು.

ನಾನು ಮಾಧವರಾಯರನ್ನು ೧೯೧೧ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿವೃತ್ತರಾಗಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಪಾಟಣಭವನ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದೆ. ಮನೆಯ ಮುಂದುಗಡೆಯ ವರಾಂಡದಲ್ಲಿ ಆರಾಮವಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಲಂಡನ್ ಮಿಷನ್ ಸ್ಕೂಲಿನ ಹೆಡ್‌ಮಾಸ್ಟರ್ ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು [4] ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಮಾಧವರಾಯರು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಮಾತನಾಡಿದರು. ನಾನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಹಿಂದೆ ಮಾಧವರಾಯರು 'ಹಿಬ್ಬರ್ಟ್ ಜರ್ನಲ್' ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಪತ್ರಿಕೆಯು ಗಹನವೂ ಉದ್ದಾಮವೂ ಆದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು. ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಅಂಥ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿ ಇದ್ದುದು ಅವರ ಸ್ವಭಾವದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ನಾವು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದವನು ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ತತ್ತ್ವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮ ಮಾಡಿರುವುದು ಅವಶ್ಯವೆಂಬುದು ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಬೇರೂರಿ ಬಂದಿರುವ ಒಂದು ಶ್ರದ್ಧೆ. ಅದು ಈಗಿನವರಿಗೆ ಸರಿತೋರುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಅವರೇ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಶಂಕರಮಠ

ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಶೃಂಗೇರಿ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಮಠದ ಕಟ್ಟಡ ಎಷ್ಟೋ ಕಾಲದಿಂದ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ–ಚಿಕ್ಕಪೇಟೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆ ಮಾಮೂಲ್‌ಪೇಟೆ ಸೇರುವ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಮಠವು ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ನಡಸಬೇಕಾದ ಪಾಠಶಾಲೆ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬೇರೊಂದು ಕಟ್ಟಡ ಅವಶ್ಯವೆಂದು ಕಂಡು ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಣೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗಳನ್ನು ಗುರುಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟವರು ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು. ಶಂಕರಮಠ ಆಚಾರ್ಯಪೀಠ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದದ್ದು ಸುಮಾರು ೧೯೦೭-೮ರಲ್ಲಿ. ಆಗ ಜಗದ್ಗುರುಗಳ ಸವಾರಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಚಿತ್ತೈಸಿ ಮಾಧವರಾಯರ ಪಾಟಣಭವನದಲ್ಲಿ ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಆಚಾರ್ಯ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಾದ ಕೆಲವು ವಾರಗಳೊಳಗಾಗಿ ಮಠದ ಮುಖ್ಯಕಟ್ಟಡದ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಸಾರಿ–ಬೆಳಗ್ಗೆ ಒಂಭತ್ತು-ಹತ್ತು ಘಂಟೆಯ ಸುಮಾರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಬರುವ ವೇಳೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅನೇಕ ಮಂದಿ ವೈದಿಕ, ಲೌಕಿಕ ಮಹನೀಯರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಛಪ್ಪಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮೋಟಗಾನಹಳ್ಳಿ ಶಂಕರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು ರಾಮ ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಹೊಸಕೋಟೆ ವೆಂಕಟರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಕಾನಕಾನಹಳ್ಳಿ ನರಸಿಂಹ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಹರಿಯಪ್ಪಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು, ನುಗ್ಗೆಹಳ್ಳಿ ತಿರುಮಲಾಚಾರ್ಯರು, ಆನಂದಾಳ್ವಾರ್ ಅವರು–ಇವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ಸರ್ ಕೆ. ಪಿ. ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರು, ಎಚ್. ರಾಮಯ್ಯನವರು, ಚೆನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣದ ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯನವರು, ಬಿ. ವಿ. ಲಕ್ಷ್ಮಣರಾಯರು, ಬಾಪಟ್ಲೆ ಸೀತಾರಾಮರಾಯರು, ಚೌಬೀನೆ ಸುಬ್ಬರಾಯರು, ಅನಗೊಂಡಹಳ್ಳಿ ಸುಬ್ಬಣ್ಣನವರು, ಚೌಬೀನೆ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನವರು, ಸಾಹುಕಾರ ಮರಿಯಪ್ಪನವರು–ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಲೌಕಿಕರಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯರು. ಮಾಧವರಾಯರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೋ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೋ ಪ್ರಸ್ತಾವಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆಗ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ಮಾತನಾಡುವುದು–ಇದು ಮಿಕ್ಕವರಿಗೆ ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಲೋಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಮಾತುಕಥೆಯೂ ಬರುವುದುಂಟು.

ಮಾಧವರಾಯರು ವಿದ್ವತ್ಪ್ರೇಮಿಗಳು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಭಗವತ್ಪಾದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದವು. ಮಠದ ಆಗ್ನೇಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ

ಅವರು ಎಂಟು ಹತ್ತು ಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಎಲ್ಲ ಜನವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ನೇಹ ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ಬೆಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀ ಮುರುಘರಾಜೇಂದ್ರ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳ ತರುವಾಯ ೧೯೦೯ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿ ನಗರದ ಪ್ರಮುಖ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಭವದಿಂದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಬಿಜಯ ಮಾಡಿಸಿ ಸ್ವಾಗತ ಪಡೆದದ್ದು ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಅವರ ಸಹಾಯ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗಳು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ದೊರೆತವು. ಜಗದ್ಗುರುಗಳ ಸವಾರಿ ತೋಟದಪ್ಪನವರ ಸತ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿತ್ತು. ಮಹಾ ಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಆರ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ಶಿವಶರಣ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ್ದು ಆಗ ಜಗದ್ಗುರುಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಎಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ. 5

ವೊಕ್ಕಲಿಗರ ಸಂಘ

ವೊಕ್ಕಲಿಗರ ಸಂಘ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದದ್ದು ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಆಶ್ರಯಗಳಿಂದ ಎಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ, ಸಂಘದ ಸ್ಥಾಪಕ ಪ್ರಮುಖರಾದ ಕೆ. ಎಚ್. ರಾಮಯ್ಯನವರಲ್ಲಿ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ತುಂಬ ಅಭಿಮಾನವಿತ್ತು. ರಾಮಯ್ಯನವರ ಸೌಜನ್ಯವನ್ನೂ, ಮಹಾಜನ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೂ ಅವರ ಚಾಕಚಕ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಧವರಾಯರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ರಾಮಯ್ಯನವರಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಶ್ರೀಮದ್ಯುವರಾಜರವರೂ ಸಹ ರಾಮಯ್ಯನವರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೆ ಬೆಂಬಲ ನೀಡಿದರು. ವೊಕ್ಕಲಿಗರ ಸಂಘದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಧವರಾಯರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದರ ವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ತೋರಿದರು.

ಮುಸಲ್ಮಾನ ಜನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಧವರಾಯರ ಅಭಿಮಾನ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಹಿಂದೂ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಐಕಮತ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸೌಧ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸೆನಿಕ್ (Saracenic) ಎಂಬ ಅರಬ್ಬಿ–ತುರುಷ್ಕ ದೇಶಗಳ ಶಿಲ್ಪಾಲಂಕಾರಗಳ ಗುರುತು ಕಾಣಬರುತ್ತದೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಆಧಾರವುಳ್ಳದ್ದೋ ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ. ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಅನ್ಯಮತೀಯರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾನು ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಹೇಳಬಲ್ಲೆ.

***

ಮಾಧವರಾಯರು ತಮಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಿದ್ದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದವರಲ್ಲ. ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವವರು ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಇಷ್ಟಮಿತ್ರರ ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುವುದು ಎಂಥವರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡಸಲು ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲದೆ ಬದಿಗಿರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥವರು ವಿರೋಧಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು ಅಪರೂಪವಲ್ಲ.

ಎರಡು ಪ್ರಕಟನೆಗಳು

೧೯೦೯ ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಟಣೆಗಳು ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದವು ಹೊರಬಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಹಿರಂಗಪತ್ರ (Open Letter). ಅದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ. ಅದರ ಕೆಳಗಿನ ರುಜು ‘Hosur Mari’ (ಹೊಸೂರು ಮರಿ) ಎಂದಿತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ವಿಷಯವೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೋ ಜುಜುಬಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಗಳಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಪ್ರೌಢಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶ ಆ ಲೇಖಕನಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಕಥೆ. ಇದರ ಹೆಸರು ‘ಪಿಶಾಚರೋದನ’. ಇದರ ಉದ್ದೇಶ ಯಾರೋ ಹುದ್ದೆದಾರರ ವಿನೋದ ವಿಲಾಸಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ನೆವದಲ್ಲಿ ಕೆಲಮಂದಿಯ ಅಂತರಂಗ ದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಹಾಕುವುದಾಗಿತ್ತು.

ಈ ಎರಡು ಪ್ರಕಟನೆಗಳೂ ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಪ್ರತಿ ಹಂಚಿದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದ ಸಂಸ್ಥೆ ಮದರಾಸಿನ ‘ಯುನೈಟೆಡ್ ಇಂಡಿಯ ಅಂಡ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಸ್ಟೇಟ್ಸ್’ ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವಾರ ಪತ್ರಿಕೆ.

ಈಗ ಬರುತ್ತದೆ ನನಗೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸಂಗತಿ. ಆ ಪ್ರಕಟನೆಗಳ ಲೇಖಕರು ಯಾರು? ಆಗ ನಾನು ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನವನು.

ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು

ಒಂದು ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ 'ಮೈಸೂರು ಸ್ಟ್ಯಾಂಡರ್ಡ್' ಪತ್ರಿಕೆಯ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿದ್ದ ಎಂ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರ ಅಣ್ಣಂದಿರು ಎಂ. ಗೋಪಾಲ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ನನ್ನನ್ನು ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ರಸ್ತೆಯಿಂದ ಹೊಸ ತರುಗುಪೇಟೆಗೆ ತಿರುಗುವ ಕಡೆ ಕಂಡರು. ಅವರು ಕೊಂಚ ದೂರ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ "ಇಲ್ಲಿ ಬಾ" ಎಂದು ಕರೆದರು.

ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರ. ದಪ್ಪನಾದ ಕನ್ನಡಕವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಮೇಲುಸಾಲಿನ ಹಲ್ಲು ಕೊಂಚ ಉಬ್ಬು. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಲವಾದ ಎತ್ತರವಾದ ದೊಣ್ಣೆ ಇತ್ತು. ಅವರು ಪತ್ರಿಕಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಗಳಿಸಿದ್ದವರು. ಪಳಗಿದ ಲೇಖನಿ ಅವರದು. ಅವರು ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನೇಮಿಷ್ಠರು. ಅವರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಅವರಂತೆಯೇ ನೇಮಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಸೌಮ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನಚಿತ್ತರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಕೊಂಚ ಕಟುವಾದಿಗಳೆಂದೂ, ಖಂಡಿತವಾದಿಗಳೆಂದೂ ನನಗಿದ್ದ ಪ್ರತೀತಿ. ನಾನು ಅವರಲ್ಲಿ ಭಯಭಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೆ.

ಚೀಮಾರಿ

ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಡನೆಯೇ ಕೊಂಚ ದಿಗಿಲುಬಿದ್ದು ಅವರ ಹಿಂದೆ ನಡೆದೆ. ಅವರು ಹೊಸ ತರಗುಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಗರಂ ರಾಮರೆಡ್ಡಿ ಬಿಲ್ಡಿಂಗ್ಸ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಕಟ್ಟಡದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆಯ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಒಳಹೊಕ್ಕರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಮೈಸೂರು ಸ್ಟ್ಯಾಂಡರ್ಡ್' ಅಚ್ಚಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಆ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿತ್ತು. 'ಸ್ಟ್ಯಾಂಡರ್ಡ್' ಪತ್ರಿಕೆಯೂ 'ನಡೆಗನ್ನಡಿ' ಪತ್ರಿಕೆಯೂ ನಿಂತುಹೋಗಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ವರ್ಷವಾಗಿತ್ತು. ಅಚ್ಚಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮಾತ್ರ ಆ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು.

ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆ ಕಟ್ಟಡದ ಒಳಗಡೆ ಯಾರೂ ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಅಂದು ಭಾನುವಾರವಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದಲೋ ಏನೋ, ಕೆಲಸಗಾರರೊಬ್ಬರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಕಟ್ಟಡದ ಒಳಹೊಕ್ಕ ಮೇಲೆ ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಹೊರ ಕದವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತ ನನ್ನನ್ನು "ಇಲ್ಲಿ ಬಾ" ಎಂದರು. ನಾನು ಹೆದರಿ ಹೆದರಿ ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನಾನು ಕಾಲಿಟ್ಟ ಕೂಡಲೆ ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ ಹೇಳಿದರು:

"ನೀನು ಮಾಡಿರುವುದು ಮಹಾ ಅಪರಾಧ. 'Open Letter to V.P. Madhava Rao', 'ಪಿಶಾಚ ರೋದನ' ಈ ಎರಡು ಲೇಖನಗಳೂ ನಿನ್ನವು ತಾನೆ? ನೀನು ಇಂಥ ಕ್ಷುದ್ರ ಲೇಖನಕ್ಕಾಗಿ ಲೇಖನಿಯನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಕಾರ್ಯ. ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ತಪ್ಪುಗಳು ಸೇರಿವೆ: ಮೊದಲನೆಯದು ಅದರ ವಿಷಯ ಕ್ಷುದ್ರವಾದ್ದೆಂಬುದು. ಎರಡನೆಯದು ಅದು ಬೇನಾಮಿಯಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು. ನಿನಗೆ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಮ್ಮೆಯೇನೂ ಇಲ್ಲ ತಾನೆ? ಇಂಥ ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕುವುದೇಕೆ? ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಡ ಹೊರಡುವುದೇಕೆ? ನಿನ್ನ ಬರವಣಿಗೆ ಯುಕ್ತವೆಂದು ನಿನಗೆ ತೋರಿದ್ದಿದ್ದರೆ ನೀನು ಅದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಸಹಿ ಹಾಕಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ನಾನು ನಿನಗೆ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧೈರ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆ."

ಹೀಗೆ ಬಾರಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ನಾನು ಏನು ಜವಾಬು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರು ಮತ್ತೆ ಉರುವಿ ಬಂದು ಹೇಳಿದರು:

“ಇದು ನಿನ್ನ ಕೆಲಸವಲ್ಲ.–ಆ ಮುದುಕನ ಕೆಲಸ. ನೀನು ಬರೆದಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ನೀನೇನು ಬಲ್ಲೆ? ಆ ಮುದಿ ಕೃತ್ರಿಮಿ ಏನೂ ಅರಿಯದ ಹುಡುಗನನ್ನು ಈ ಅನುಚಿತ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ನಿನಗೆ ಮಾತಿನ ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೆಂದು ಆತ ಕಂಡುಕೊಂಡು ನಿನಗೆ ಕ್ಷುದ್ರವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ. ಇಂಥ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿನಗೆ ಮೈಯುಬ್ಬಿಹೋಯಿತು! ನೀನು ನನ್ನ ಲೇಖನಿಯನ್ನು (Prostitute) ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿದೆ.”

ಪ್ರಮಾಣವಚನ

ನನಗೆ ಈ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಬಹು ನೋವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರವರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

"ನೀನು ನನ್ನ ಕೈಯ ಮೇಲೆ ಕೈ ಹಾಕಿ ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡಿಕೊಡು-ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇಂಥ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು."

ನಾನು ಅಂದಿನಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬೇನಾಮಿ ಬರವಣಿಗೆ ಬರೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಕ್ಷುದ್ರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಕೈಹಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದೆ. ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಆಗ ನಗುಮುಖ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಶ್ವಾಸದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು.

"ತಿರುಗಾ ಮುದುಕನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವುದನ್ನು ಬಿಡು. ಆತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನೇನೋ ಅಸೂಯೆಗಳನ್ನೂ ಕ್ರೋಧಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ನಿನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಲು ಕಾದಿರುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಆಶ್ರಯ ನಿನಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಆತ ಕಾಸು ಕೊಡುವವನಲ್ಲ. ಆತನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾದ ದ್ರವ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನಗೇಕೆ ಆ ಆಶ್ರಯ? ಸತ್ಯವೊಂದನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸು. ನಿನ್ನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ನೀನು ನಿಂತುಕೋ. ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಇರುತ್ತದೆ."

ನನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಈ ಮೇಲಣ ಘಟನೆ ಬಹು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಣಾಮವುಂಟು ಮಾಡಿತೆಂದು ನಾನೆಂದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಗೋಪಾಲಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರಿಗೆ ನಾನು ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಜಾರಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ.

ಇದೊಂದು ಉಪಕಥೆ. ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಜ್ಞಾಪಕ ನನಗೆ ಬಂದಾಗ ಈ ಉಪಕಥೆ ಅನುಗೂಡಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಂಶಲಕ್ಷಣ

ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡುಮನೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವೀರಚಿತ್ರವನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದೆ. ಆ ವೀರನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಕುದುರೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತಿತ್ತು. ಅದು ಯಾರ ಚಿತ್ರವೆಂದು ನಾನು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ಆ ವೀರನು ಮಾಧವರಾಯರ ಪೂರ್ವಿಕರಲ್ಲೊಬ್ಬಾತ, ಖಂಡೇರಾವ್–ಎಂದು ನನಗೆ ಉತ್ತರ ಬಂದಿತು.

ಆ ಚಿತ್ರ ಮಾಧವರಾಯರ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಭಾಗಶಃ ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂದು ನಾವು ಭಾವಿಸಬಹುದು.

೭

ಪ್ರಧಾನ ಶಿರೋಮಣಿ

ಟಿ. ಆನಂದರಾಯರು

ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಅನಂತರ ದಿವಾನ ಪದವಿಗೆ ಬಂದವರು ತಂಜಾವೂರು ಆನಂದರಾಯರವರು. ಇವರು ಆಗರ್ಭ ಶ್ರೀಮಂತರು, ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಂತರಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ದೊಡ್ಡ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದವರು. ಅವರ ತಂದೆಯವರು ರಾಜಾ ಸರ್ ಟಿ. ಮಾಧವರಾಯರು: ಬರೋಡದ ಮತ್ತು ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದವರು; ಮಹಾ ಮೇಧಾವಿಗಳೆಂದೂ ಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥರೆಂದೂ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರು. 'ರಾಜಾ' ಎಂಬುದೂ 'ಸರ್' ಎಂಬುದೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಬಿರುದುಗಳು. ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನಕ್ಕೆ ಸರ್ ಟಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಸ್ವಾಗತ ಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು.

ಆನಂದರಾಯರ ಹಿರಿಯರನೇಕರು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೆಗಳಿಗೇರಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು. ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬರ ಹೆಸರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ. ಅವರು ರಾಯ ರಾಯ ರಾಯ ಕೊಲ್ಲಂ ಆರ್. ವೆಂಕಟರಾಯರು. ಇವರಿಗೆ ಮೂರು ಸಲದ 'ರಾಯ' ಶಬ್ದದ ಬಿರುದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದಿಂದ ಬಂದದ್ದು. ಆನಂದರಾಯರ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪೂರ್ವಿಕರು ಬರೋಡ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗಿ ಘನತೆಗೇರಿದ ದಿವಾನ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಆರ್. ರಘುನಾಥರಾಯರು.

ಹೀಗೆ ಆನಂದರಾಯರದು ಘನತೆ ಪಡೆದ ಮನೆತನ. ಅವರ ಸ್ವಭಾವವು ಘನತೆ ಗಂಭೀರಗಳುಳ್ಳದ್ದು.

ಅವರು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದ್ದು ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ Attache ಎಂಬ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ, ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರ್ ಮೊದಲಾದ ಪದವಿಗಳಿಗೆ ಹತ್ತಿ ಕ್ರಮೇಣ ಕೌನ್ಸಿಲರ್ ಆಗಿ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮಾಧವರಾಯರಿಗೂ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಆ ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಅನುಭವದಿಂದ ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದರು. ಆನಂದರಾಯರು ದಿವಾನ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ಸುಮಾರು ಮೂರೂವರೆ ವರ್ಷಕಾಲ.

‘ಮಂಡಿಪೇಟೆ ಬಂದ್’

ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಸೂಚನೆ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಪರಿಚಿತವಾದದ್ದಲ್ಲ. ಆನಂದರಾಯರು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಷನರಾಗಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ನಡೆಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂತೆಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಾಂತರಗಳಿಂದ ಬಂದ ಸರಕಿನ ಗಾಡಿಗಳು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವವರಿಗೆ ಜಾಗಬಿಡದೆ ಸೊಟ್ಟಾಪಟ್ಟೆ ನಿಂತಿರುತ್ತಿದ್ದವಂತೆ. ಕಸ ಬಳಿಯುವುದಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವಂತೆ. ಈ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮ್ಯುನಿಸಿಪಲ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕೆಲವು ಹೊಸ ಏರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ಜಾರಿಗೆ ತಂದರಂತೆ. ಅದರಿಂದ ಸರಕಿನ ಗಾಡಿಯವರಿಗೂ ಮಂಡಿಯವರಿಗೂ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಅವರು ಅಸಮಾಧಾನ ತೋರಿದರಂತೆ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ‘ಮಂಡಿಪೇಟೆ ಬಂದ್’ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರತೀಕಾರವೆಂದು ವರ್ತಕರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ‘ಬಂದ್’ ಆಚರಣೆ ಮಾಡಿದರಂತೆ. ಆಗ ಆ ವಿಷಯ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟವರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆ ವರ್ತಕರಿಗೆ ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಹಾಗೆ ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಹೇಳಿ ಜನಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ತಂದವರಲ್ಲಿ ಆನಂದರಾಯರು ಮುಖ್ಯರು ಎಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.

***

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆನಂದರಾಯರ ಆಳಿಕೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ವಿಶೇಷಾಂಶವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಅದು ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ನಡೆಯಿತು. ಆರಕ್ಕೆ ಏಳಲಿಲ್ಲ; ಮೂರಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಏರುಗಳೂ ತಗ್ಗುಗಳೂ ಇಲ್ಲದ ಸಮತಲದ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಸುಗಮವಾಗಿ, ಏಳೋಣ ಬೀಳೋಣಗಳಿಲ್ಲದೆ, ಅಲಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಉಲ್ಲಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಮಿತಗತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಇತ್ತು ಅವರ ಮೂರೂವರೆ ವರ್ಷದ ಆಡಳಿತ.

ಆನಂದರಾಯರು ದಿವಾನ ಪದವಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವರ ವಾಸಕ್ಕೂ, ಕಾರ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಭೇಟಿಗಾರರನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೂ ಸ್ಥಳ ಸಾಲದೆಂದು ಬೇರೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಸ್ನೇಹಿತರು ಸಲಹೆಕೊಟ್ಟರು. ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರು ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಮೋದನೆ ಕೊಟ್ಟರಂತೆ. ಆದರೆ ಆನಂದರಾಯರು ತಮ್ಮ ಮನೆಯೇ ತಮಗೆ ಅನುಕೂಲವೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡ ಮನೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತೀರ್ಮಾನ ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಅವರಿದ್ದ ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಡದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಗಾರರಿಗಾಗಿ

ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಡೇರಾ ಹಾಕಿಸಿದ್ದರು. ಆಡಂಬರ ಬೇಡವೆಂಬುದು ಆನಂದರಾಯರ ಸ್ವಭಾವ.

ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ

ಆನಂದರಾಯರು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯ ಮನುಷ್ಯರು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಾಲನಿಷ್ಕರ್ಷೆ; ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮನಿಷ್ಕರ್ಷೆ.

ಅವರಿಗೆ ಕಣ್ಣಿನ ಉಪಾಧಿಯಿತ್ತಷ್ಟೆ? ಅದು ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೆರಳಿದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಅಂಗಾಂಗ ವ್ಯಾಯಾಮಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಅಂಗವ್ಯಾಯಾಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವೂ ನಿದ್ರೆಯೂ ತಪ್ಪುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ವೈದ್ಯರನ್ನು ಕೇಳಿ ಶತಪಥದ ಏರ್ಪಾಟನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು–ತಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಗೇ. ಮನೆಯ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಾಂಪೌಂಡಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮೂರಡಿ ಅಗಲದ ರಸ್ತೆ ಮಾಡಿಸಿದರು. ರಸ್ತೆಯ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲೂ ಹಸಿರು ಗಿಡಗಳಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಅವರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೋಲು ಹಿಡಿದು, ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಕನ್ನಡಕವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಆ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೂ ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ಶತಪಥ ಹಾಕತಕ್ಕದು. ಇದು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದ ಮೇರೆಗೆ. ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿದರೆ ಒಂದು ಮೈಲಿ, ಸಂಜೆ ಒಂದು ಮೈಲಿ. ಇಂಥ ಅಳತೆ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಗಳು ಅವರ ನಡವಳಿಕೆಯ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣ.

ಆನಂದರಾಯರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಘಟನೆಗಳು ನಡೆದದ್ದನ್ನು ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಮಿಸ್ ಟೆನ್ನೆಂಟ್

೧೯೧೦-೧೧ರಲ್ಲಿ ಅಮೆರಿಕದ ಮಿಸ್ ಟೆನ್ನೆಂಟ್ ಎಂಬ ಧರ್ಮೋತ್ಸಾಹಿಯೊಬ್ಬಳು ಇಂಡಿಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೂ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟಳು. ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಕೆಯ ಉದ್ದೇಶವಂತೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. ಸ್ತ್ರೀವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು–ಇವು ಆಕೆಯ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶಗಳಂತೆ. ಆಕೆ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ತಂಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಚಂದಾ ಹಣ ಶೇಖರಿಸಲು ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಕೆಲವರು ಆಕೆಯನ್ನು ಕುರಿತು, “ನಿಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಒಳ್ಳೆ ಕೆಲಸ ಏನೂ ಇಲ್ಲವೋ? ನಿಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ನೀವು ಸೇವೆ ಮಾಡಬಾರದೊ? ನಿಮ್ಮ ಘನೋದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸದೆ ಇಷ್ಟು ದೂರ ಬರಬೇಕಾದದ್ದೇಕೆ?” –ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಕೆ ಎದೆಗುಂದದೆ ತನ್ನ ಪರ್ಯಟನವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು.

ಒಂದು ದಿನ ಆಕೆ ತನ್ನ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು–ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಾಲ್ಯವಿವಾಹದ ಕೇಡುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಶಂಕರಮಠದಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುವಳೆಂದೂ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗುವರೆಂದೂ ಏರ್ಪಾಟಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಉಪನ್ಯಾಸ ಕೇಳಲು ಜನ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ–ಸಂಜೆ ಸುಮಾರು ಐದೂವರೆ ಘಂಟೆ-ಸಭಾಸ್ಥಾನದ ಬಾಗಿಲುಗಳು ಬಂದ್ ಆಗಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಪೊಲೀಸ್ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯಿಂದ ಆ ಸಂಜೆಯ ಸಭೆ ಸರಕಾರದ ಹುಕುಮಿನಂತೆ ರದ್ದಾಗಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬಂತು.

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರವು ಒಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭೆಯನ್ನು ತಡೆದದ್ದು ಬಹುಶಃ ಅದೇ ಮೊದಲನೆಯ ಸಾರಿ. ಅದರ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಊಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಯಾರಿಗೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆಹೋಯಿತು. ಎಲ್ಲ ಜನರೂ ಅದೇನಿರಬಹುದೆಂದು ಅಚ್ಚರಿಯಿಂದಲೂ ಕುತೂಹಲದಿಂದಲೂ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಉಪನ್ಯಾಸ ರದ್ದು

ಈ ವಿಚಿತ್ರ ನಡೆದ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಅಥವಾ ಮೂರನೆಯ ದಿನದ ಸಂಜೆ ಅದೇ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೆಂಟ್ಸ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ ಸೊಸೈಟಿಯ ಸದಸ್ಯರಾಗಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ವಿ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುವರೆಂದು ಪ್ರಕಟವಾಗಿತ್ತು. ಅಂದು ನಾನು ಕಂಡಂತೆ ಬಹುಶಃ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ತಂಡತಂಡವಾಗಿ ಆ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಬಂದರು.

ಈ ಸಭೆಯನ್ನು ಸಹ ಸರಕಾರದ ಆಜ್ಞೆಯು ತಡೆಯಿತು. ಸಭೆ ಬಂದ್ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಬಳಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೂ, ತಮಿಳು ಇಂಗ್ಲಿಷುಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದ ಮಾಧವಯ್ಯನವರೂ, ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರಗೋಷ್ಠಿಯೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಲಾಲ್‌ಬಾಗಿಗೆ ಹೋಗಿ ವಿನೋದವಾಗಿ ಮಾತುಕಥೆಯಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದದ್ದು ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾಪಕವಿದೆ. ಅಂದು ನನಗಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸರಕಾರವನ್ನಾಗಲಿ ಸಭೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಕುರಿತು ಒಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಆಡದಿದ್ದುದು. ಅವರು ಯಾವ ಟೀಕೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ, ಯಾವ ಊಹೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ನಾವು ಯಾರೋ ಒಬ್ಬರು ಅವರನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ:

“ಗುರುಗಳಾದ ಗೋಖಲೆಯವರು ‘ಇಂಥ ರಾಜಕೀಯ ವಿಷಮ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನೀವು ಯಾರೂ ಕೋಪಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಬಾರದು, ಸ್ವತಂತ್ರ ಟೀಕು ಮಾಡಬಾರದು. ಪ್ರಜಾತತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ ಯುಕ್ತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಡಸಬಹುದು. ಆ ತುರ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಸೊಸೈಟಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರ ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕೆ ಬಿಡಬಹುದು’ –ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಾನು ಈಗ ಯಾವ ಮಾತನ್ನೂ ಆಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಇಷ್ಟರ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಊಹಾಪೋಹಗಳಿಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟು ಆಧಾರಸಾಮಗ್ರಿ ಇರಬೇಕಲ್ಲ? ಅಂಥ ಸಂಗತಿಯೊಂದೂ ನನಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಂತೆ ನಾನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾಗಿದ್ದೇನೆ.”

ಹೀಗೆ ಆನಂದರಾಯರು ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಜಾರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದರು.

ಇದರ ಕೋಲಾಹಲ ಬಹುಬೇಗ ದೇಶದ ಆದ್ಯಂತವೂ ಹರಡಿತು. ಆನಂದರಾಯರು ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ದುಡುಕುವವರಲ್ಲ; ಉಗ್ರಪಕ್ಷದವರಲ್ಲ. ಅಂಥವರು ಹೀಗೆ ಮಾಡಲು

ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಅವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಅನುಮಾನಿಸಿದರು. ಯಥಾರ್ಥವೇನೋ ಇಂದಿಗೂ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ.

ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಉಪನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸರಕಾರ ತಡೆಯೊಡ್ಡಿದ ಪ್ರಕರಣದ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗೋಖಲೆಯವರು ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಂಡು ನಾವು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಏನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಅವರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದನ್ನೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದೊಡನೆ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತು ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ನಡಸಿದ್ದನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ನನಗೆ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು.

ಆ ಕಾಲದ ಇಂಡಿಯದ ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದೆರಡು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳು

ಆಗ್ಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಂಸ್ಥೆ ಹುಟ್ಟಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷವಾಗಿತ್ತು. ಅಂದಿನ ರಾಜಕೀಯಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳಿದ್ದವು:

1. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದಿಂದ ಕೆಲವು ರಿಯಾಯಿತಿಗಳನ್ನು, ಅನುಕೂಲತೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾವು ಕೇಳಬೇಕಾದದ್ದು. ಬ್ರಿಟಿಷರು ತಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಗಳು ಇಂಡಿಯನರು ಎಂದು ಭಾವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬಾರದು. ದೇಶೀಯ ಜನರಿಗೆ ಸರಕಾರದ ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವಿಸ್ ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಪಾಲು, ಸುಂಕ ತೆರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಿತಾಯ, ಕೆರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಾಭ್ಯುದಯ ಕಾರ್ಯಗಳು–ಇವನ್ನು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಇಂಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೇಳಬೇಕು: ಬ್ರಿಟಿಷರ ಬುಡಕ್ಕೆ ಏಟು ಹಾಕುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬಾರದು. ಇದು ಆನಂದರಾಯರ ತಂದೆ ರಾಜಾ ಸರ್ ಟಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಪಕ್ಷ.
2. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಿಯಾಯತಿಗಳೂ ಅನುಕೂಲತೆಗಳೂ ಅಷ್ಟೇ ನಮಗೆ ಸಾಲದು. ನಮಗೆ ಮೂಲಧಾತುವಾದ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ದೇಶವು ತನ್ನ ಶಾಖಾ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ–ಕೆನಡಾ, ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ಜನತೆಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವಂತೆ ನಮಗೂ 'ಡೊಮಿನಿಯನ್ ಸ್ಟೇಟಸ್' ಎಂಬ ಸಾಮಂತಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರವು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ವಾಗ್ದಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಾವು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಆ ದರ್ಜೆಗೆ ಹತ್ತಲು ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇದು ಗೋಖಲೆ ಮೊದಲಾದವರ ಪಕ್ಷ.
3. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರವು ತನ್ನ ಬಿಡಾರವನ್ನೆತ್ತಿ ತೊಲಗಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ರಂಗವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅವರು ಹೊರಡಲಿ. ಇದು ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ತಿಲಕ್ ಮೊದಲಾದವರ ಪಕ್ಷ.

ಆನಂದರಾಯರ ವರ್ತನೆ

ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಆನಂದರಾಯರವರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದ ಗೋಖಲೆಯವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ? ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲು ನಾವು ತೋರಿಸಬಹುದಾದ ರುಜುವಾತು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ.

ದಿವಾನ್ ಆನಂದರಾಯರ ನಡವಳಿಕೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿರುವ ಊಹೆಗಳು ಹೀಗೆ:

1. ಅವರು ಮಹಾರಾಜರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಹಾಗೆ ನಡೆದಿರಬಹುದು.
2. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಹಾಗೆ ನಡೆದಿರಬಹುದು.
3. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಮನೋಗತವನ್ನು ತಾವೇ ಊಹಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಗೆ ನಡೆದಿರಬಹುದು.
4. ಮಹಾರಾಜರ ಸಂಪ್ರಕ್ತಿಯೂ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಸಂಪ್ರಕ್ತಿಯೂ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವತಂತ್ರ ನಿರ್ಣಯದಿಂದ ಹಾಗೆ ನಡೆದಿರಬಹುದು.

ನನಗೆ (೩), (೪) ನೆಯ ಊಹೆಗಳು ಸರಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಗಂಟುಹಾಕಲು ಕೊಂಚಮಾತ್ರವೂ ಕಾರಣ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಸಹ ಈ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ತಾನಾಗಿ ಕೈಹಾಕಿರಲಾರ. ಗೋಖಲೆಯವರೂ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದವರು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲೇ ರಾಜಕೀಯ ಚಳವಳಿಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಸರಕಾರ ತಡೆಹಾಕದೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಏಕೆ ಕೈಹಾಕಿರಬೇಕು?

ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸದೆ ಸುಮಸುಮಾರಾಗಿ ವಾದಮಾಡಿ ಅವರ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದವರು ಆನಂದರಾಯರ ತಂದೆ ಸರ್ ಟಿ. ಮಾಧವರಾಯರು. ಆನಂದರಾಯರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಉಪನ್ಯಾಸದಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅಪಾಯ ಬಂದೀತೋ ಏನೋ ಎಂದು ಹೆದರಿ, ಅಥವಾ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದವರೊಡನೆ ತಮಗೆ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲುದ್ದೇಶಿಸಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಸಭೆಗೆ ಭಂಗ ತಂದಿರಬಹುದು. ಇದು ನನ್ನ ಒಂದಾನೊಂದು ಅನುಮಾನ. ಇದಕ್ಕೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆಧಾರವನ್ನು ನಾನು ಕೊಡಲಾರೆ.

***

ವಿ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆನಂದರಾಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿಮಾನವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ನನ್ನ ಶಂಕೆ.

೧೯೧೨-೧೩ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿಯವರು ಅಲ್ಲಿಯ ಬಿಳಿಯ ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಹೂಡಿದ್ದರು. ಆ ಬಗೆಗೆ ಇಂಡಿಯದ ಜನರು ತಮ್ಮ ಸಹಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಆ ನಿಧಿಗೆ ಚಂದಾಹಣ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಗೋಖಲೆಯವರು ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಬೇಡಿಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಮೇರೆಗೆ ಚಂದಾಹಣ ಶೇಖರಿಸಲು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಭೆ ನಡೆದು ಒಂದು ಸಮಿತಿ ಏರ್ಪಾಟಾಯಿತು. ಆ ಸಮಿತಿಯ ಪರವಾಗಿ ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಬಿ. ಕೆ. ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರೂ, ಕೆ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್ ಅವರೂ, ನಾನೂ ಚಂದಾ ಬೇಡುವುದಕ್ಕೆಂದು ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಆನಂದರಾಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋದೆವು. ಆ ವೇಳೆಗೆ ಅವರು ಪದವಿಯಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತರಾಗಿದ್ದರು. ನಮ್ಮ ದುರದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ದಿನವೇ ಆನಂದರಾಯರ ಕೈಗೆ ಮದರಾಸಿನ 'ಇಂಡಿಯನ್ ರೆವ್ಯು' ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯ ಒಂದು ಪ್ರತಿ–ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರ ಲೇಖನವನ್ನು ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದದ್ದು–ಬಂದು ಸೇರಿತ್ತು. ನಾವು ನಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಆನಂದರಾಯರ ಮುಖಮುದ್ರೆ ಗಡುಸಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ನಮ್ಮ ಮಾತಿನ ನಡುನಡುವೆ 'ಇಂಡಿಯನ್ ರೆವ್ಯು' ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮುಖಪತ್ರದ ಮೇಲೆ 'By Mr. V.S. Srinivasa Sastri' ಎಂದು ಅಚ್ಚಾದ ಪಂಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಡುತ್ತ "Why does this gentleman..." ("ಈ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ಹೀಗೆ ಏಕೆ...") ಎಂದು ಅಡ್ಡಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಯಲು ಅವರಿಗೆ ಏಕೋ ಮನಸ್ಸು ಬಾರದೆಹೋಯಿತು!

‘ಪಿಂಛನ್ ದಾರ’

ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಆ ಲೇಖನವಾದರೋ ನಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತದ್ದೇ: ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದ ಭಾರತೀಯ ಜನರು ಅಲ್ಲಿಯ ಬಿಳಿಯ ಜನರಿಂದ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನೂ ಅವಮಾನವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದದ್ದರ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿಮರ್ಶೆಯೇ ಆ ಲೇಖನದ ವಿಷಯ. ಆನಂದರಾಯರು ಇನ್ನೂ ರೇಗುತ್ತ “ಯಾಕೆ ಹೋದರು ನಮ್ಮ ಜನ ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕಕ್ಕೆ? ಇವರನ್ನು ಯಾರು ಹೋಗೆಂದರು? ಅವರ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಅವರು ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅನುಭವಿಸಲಿ. ಅಥವಾ ಹಿಂತಿರುಗಿ ತಮ್ಮ ಊರಿಗೆ ಬರಲಿ” –ಈ ರೀತಿ ವಾಗ್ವಾದ ನಡಸಿದರು.

ನಾವು ಯಾರೂ ಏನನ್ನೂ ಬದಲು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಜವಾಬು ಹೇಳಬಾರದೆಂದು ಹಿರಿಯರಾದ ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್ ಅವರೂ ನನ್ನ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸಿದರು. ನಾನು “ತಾವು ಹೇಳುವುದು ವಾದದ ವಿಷಯ. ನಾವು ಬಂದಿರುವುದು ಕಷ್ಟಪರಿಹಾರದ ಯಾಚನೆಗಾಗಿ. ಜನ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಅಲ್ಲವೆ?” –ಎಂದೆ. ಆನಂದರಾಯರು “ನಾನು ಈಗ ಪಿಂಛನ್‌ದಾರ (Pensioner). ನನ್ನಲ್ಲಿ ಈಗ ಏನಿದೆ?” ಎಂದರು.

ನಾವು ಬರಿಗೈಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದೆವು.

ಮೊದಲ ಭೇಟಿ

ನಾನು ಆನಂದರಾಯರನ್ನು ಮೊದಲ ಸಾರಿ ಕಂಡದ್ದು ೧೯೧೦ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ: ನನ್ನ 'ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಲು' ಪುಸ್ತಕದ ವಿಷಯದ ಬಗೆಗೆ ಅವರ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಬೇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಆಗ ಆನಂದರಾಯರು ನನ್ನನ್ನು ಬಹು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕಂಡದ್ದಲ್ಲದೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು:

"ನಿನ್ನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದಿಸಿ ಕೇಳಿದೆ. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾದ ಕೂಡಲೆ ಮೊದಲನೆಯ ಒಂದು ನೂರು ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಬಿಲ್ ಸಹಿತವಾಗಿ ನನಗೆ ಕಳುಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು."

ಆಗ ನನ್ನ ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ಅವರು ಕೊಟ್ಟ ಮೊಬಲಗೇ ನನಗೆ ಮೊದಲು ಗ್ರಂಥಲೇಖನದಿಂದ ಬಂದ ಆದಾಯ. ಅದು ಆ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಪತ್ರ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿದ್ದ ಸಾಲದ ಕೊಂಚ ಭಾಗವನ್ನು ತೀರಿಸಲು ವಿನಿಯೋಗವಾಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿ ಇದು: ಆ ವೇಳೆಗೆ ನನ್ನ ರಾಜಕೀಯವೆಂಥಾದ್ದೆಂಬುದು ಆನಂದರಾಯರಿಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರ ಪರಿಚಯವಾದದ್ದು ೧೯೧೦ ರ ತರುವಾಯ: ಆನಂದರಾಯರ ಸರಕಾರವು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಸಭೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿದಾಗ. ಅಲ್ಲಿಂದೀಚೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವರೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೂ ನಾನು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೂ ಆನಂದರಾಯರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ಹೇಗೋ ಬಂದಿರಬೇಕು.

***

೧೯೪೧ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರವು 'ಇಂಪೀರಿಯಲ್ ವಾರ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್' ಎಂಬ ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕ ಯುದ್ಧ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿ, ಆ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಬಿಕನೇರ್ ಮಹಾರಾಜರವರು ಸರ್ ಗಂಗಾಪ್ರಸಾದ ವರ್ಮರವರು ಸದಸ್ಯರಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿತು.

ಬಹಿರಂಗ ಪತ್ರ

ನಾನು ಬಿಕನೇರ್ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ವ್ಯಾಜಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಮಹಾರಾಜರ ಹೆಸರಿಗೆ ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ಬಹಿರಂಗ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ. (‘Problems of Indian Native States: Open Letters to H. H. The Maharaja of Bikaner’ —By A Mysorean)

ಈ ಬಹಿರಂಗ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ಸಣ್ಣ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದರು.

ಅಂಥ ವಿಮರ್ಶನಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಪಾಲನಪುರ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಯುವರಾಜರು ಒಬ್ಬರು. ಅವರು ‘ಟೈಮ್ಸ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯ’ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿದ್ದಲ್ಲದೆ ನನಗೆ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಒಂದು ಪತ್ರ ಬರೆದು ಅದರಲ್ಲಿ “ನೀವು ಸರ್ ಟಿ. ಮಾಧವರಾವ್ ಎಂಬವರ ಉಪನ್ಯಾಸದಿಂದ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದೀರಷ್ಟೆ? ಆ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ನನಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು” –ಹೀಗೆಂದಿದ್ದರು.

ಉಪನ್ಯಾಸದ ದಪ್ತರುಗಳು

ಸರ್ ಟಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳ ಪುಸ್ತಕ ನನ್ನಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಪುಸ್ತಕ ಒಂದುಂಟೆಂಬುದೂ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಆ ಪುಸ್ತಕ ಮುದ್ರಿತರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರಲೂ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗಾದರಿರಲಿ; ಆನಂದರಾಯರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ನನಗೆ ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾಗಿ ತಿಳಿದುಬಂದೀತು: ಅದು ತಿಳಿದು ಬಂದ ಮೇಲೆ ನನಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಕಾಗದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಬರೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಾನು ಆನಂದರಾಯರ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೆ. ಅವರು ಎಂದಿನಂತೆ ಮರ್ಯಾದೆ ತೋರಿ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು “ನಾನೇ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದೆ. ನೀವು ಬಂದದ್ದು ಒಳ್ಳೆಯದೇ ಆಯಿತು” ಎಂದರು.

ನಾನು: “ಸಂದರ್ಭವೇನೋ?”

ಆ. ರಾ: “ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಂದೆಗಳವರ ಉಪನ್ಯಾಸದಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದೀರಲ್ಲ? ಆ ಉಪನ್ಯಾಸ ಹೇಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು ನಿಮಗೆ?”

ನಾನು: “ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರ ಕೃಪೆಯಿಂದ. ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ.”

ಆ. ರಾ.: “ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬುದು ನನ್ನ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ನೀವು ನನ್ನ ತಂದೆಗಳವರ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡಿದ್ದೀರಾ? ಇದಿಷ್ಟೇ ನನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆ.”

ನಾನು: “ನಾನು ಆ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ನೋಡಿಲ್ಲ. ನಾನು ನೋಡಿರುವುದು ತುಣುಕು ಮಿಣುಕುಗಳನ್ನು; ಯಾರೋ ಕೊಟ್ಟಷ್ಟನ್ನು. ನನಗೆ ಅದನ್ನು ಕೊಟ್ಟವರು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರೆಂದು ಪೂರ್ಣನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಮಾಧವರಾಯರ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಾರವತ್ತಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದೇನೆ.”

ಆ. ರಾ.: “ಆ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ನಿಮಗೆ ಇಷ್ಟವುಂಟೊ?”

ನಾನು: “ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇಷ್ಟವುಂಟು. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇಷ್ಟವುಂಟು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಕಾಣದಿದ್ದೇನೆ.”

ಆ. ರಾ: "ನಾನು ಅದನ್ನು ನಿಮಗೆ ನೋಡಲು ಕೊಟ್ಟೇನು. ಅವು ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕು–ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಉಪನ್ಯಾಸಗಳು. ಹನ್ನೆರಡು ಉಪನ್ಯಾಸ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳು–ರಾಜ್ಯವೆಂದರೇನು, ಅದರ ರಚನೆ ಹೇಗಿರಬೇಕು–ಇವನ್ನು ಕುರಿತವು. ಇದು ಮೊದಲ ಭಾಗ. ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ ವಿಚಾರ. ಇದು ಹನ್ನೆರಡು ಉಪನ್ಯಾಸಗಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸರಕಾರದ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳು, ಅವುಗಳ ರಚನೆ, ಉದ್ದೇಶಗಳು, ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು, ಹೀಗೆ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರೋಡದ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳು ಅವು. ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿ, ಆ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಈ ಎರಡು ಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ."

ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತ ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದಫ್ತರುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮುಂದಿಟ್ಟರು. ನಾನು ಆ ದಫ್ತರುಗಳನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೋಡಿದೆ. ದಪ್ಪವಾದ ಬಿಳಿಯ ಫುಲ್ ಸ್ಕೇಪ್ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ವಿಶದವಾದ ಕೈಬರಬದಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಅದನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರು.

ನಾನು: "ಇದು ನನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಭಾಗ್ಯ."

ಆ. ರಾ.: "ನೀವು ಮೊದಲು ಒಂದು ದಫ್ತರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ನೋಡಿ. ಅದನ್ನು ವಾಪಸ್ಸು ಕೊಟ್ಟು ಎರಡನೆಯ ದಫ್ತರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ."

ನಾನು: "ಆಗಬಹುದು. ತಮ್ಮಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರವಾಯಿತು."

***

ದಫ್ತರನ್ನು ತಂದು ನಾನು ಓದಿ, ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದ ವಾಯಿದೆಯೊಳಗಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ತಲಪಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ದಫ್ತರನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಆನಂದರಾಯರು ಕೇಳಿದರು:

ಆ. ರಾ.: "ಹೇಗಿದೆ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳು?"

ನಾನು: "ತುಂಬ ಬೋಧಪ್ರದವಾಗಿವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ವ್ಯಾಸಂಗಿಗಳಿಗೂ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯಸ್ಥರಿಗೂ ಅವಶ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥ ಇದು. ನಮ್ಮ ದೇಶೀಯ ರಾಜರುಗಳಂತೂ ಇಂಥ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಓದಿದರೆ ಅವರ ಭವಿಷ್ಯವೂ ಅವರ ಪ್ರಜೆಗಳ ಭವಿಷ್ಯವೂ ಎಷ್ಟೋ ಉತ್ತಮವಾದೀತು."

ಆ. ರಾ.: "ಇದನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಖರ್ಚಾದೀತು?"

ನಾನು: "ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ; ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾವಿರ ಆಗಬಹುದು. ಅಚ್ಚಿನ ಕರಡು ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದರೆ ನಾನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಯಾವ ರುಸುಮನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನಲ್ಲ. ನನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು."

ಆ. ರಾ.: (ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಯೋಚಿಸಿ) "ಎರಡು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ವೆಚ್ಚವಾಗುತ್ತದೆಯೆ? ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಹಣ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ? ನಾನು ಬಡವ (I am a poor man)."

ಈ ಉತ್ತರ ಬಂದಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ಷಣ ಇರುವುದಕ್ಕೂ ನನಗೆ ತಾಳ್ಮೆ ಇರದೆಹೋಯಿತು. "ತಾವು ಆಲೋಚಿಸೋಣವಾಗಲಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೈಮುಗಿದು ಹೊರಟುಬಂದೆ.

ಲೋಭವೆ?

ಆನಂದರಾಯರು ಲೋಭಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ನನಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ವೈ. ಎಂ. ಸಿ. ಎ. ಎಂಬ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಸಂಸ್ಥೆಗೂ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮಂದಿರಕ್ಕೂ ಇತರ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಯಥೋಚಿತ ದ್ರವ್ಯಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದರೆಂಬುದು ನನಗೆ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ನನ್ನ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರು ಉದಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

೧೯೧೦ರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಉದಾರತೆ ತೋರಿದವರು ೧೯೧೪ರಲ್ಲಿ ಆ ಗುಣದ ಅಭಾವವನ್ನು ತೋರಿದ್ದರ ಅರ್ಥವೇನು? ಆ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒಂದು ಕಾರಣ ಒದಗಿರಬಹುದೆಂದು ನಾನು ಊಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ.

ನನ್ನ ಊಹೆ

ಎರಡು ಸಂಗತಿಗಳು ನನ್ನ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ:

1. ೧೯೧೦ರ ವೇಳೆಗೆ ನನ್ನ ರಾಜಕೀಯ ಪಂಥ ಎಂಥದೆಂಬುದು ಆನಂದರಾಯರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ೧೯೧೪ರ ವೇಳೆಗೆ ಅದು ಸ್ಫುಟವಾಗಿತ್ತು. ನನ್ನದು ಪ್ರಜಾರಾಜಕೀಯ.
2. ೧೯೧೦ರ ವರೆಗೆ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೂ ನನಗೂ ಪರಿಚಯವೇ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ೧೯೧೪ರ ವೇಳೆಗೆ ನಾನು ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಹಚಾರಿಯೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಆನಂದರಾಯರಿಗೆ ತಿಳಿದು ಬಂದಿರಬೇಕು.

ಇದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನನ್ನ ಊಹೆಯ ಮಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್ಯದ ಆಧಾರ ಉಂಟೋ ಇಲ್ಲವೋ ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ.

***

ಆನಂದರಾಯರು ನಯವಿನಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಭಾವಿತರು. ಅವರು ದಿವಾನರಾಗಿ ಶಾಸನಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವರು ಆ ಸಭೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಸಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ಆಗ ನಾನು ಪ್ರೆಸ್ ಗ್ಯಾಲರಿ (Press Gallery) ಎಂಬ ಸುದ್ದಿಗಾರರ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅಂಥ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಯ ವಿಷಯ 'ಹಿಂಡೂ ರಿಲಿಜಸ್ ಡಿಸೆಬಿಲಿಟೀಸ್ ಬಿಲ್' (Hindu Religious Disabilities Bill) ಎಂಬ ಕಾನೂನಿನ ಮಸೂದೆ (Draft). ಹಿಂದೂ ಮತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಾತ ಮತಾಂತರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದರೆ ಆತನ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಭಾಗ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಆಗ ಇದ್ದ ಕಾನೂನು. ಇದಕ್ಕೆ ಮನ್ವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆಧಾರವುಂಟು. ಅದನ್ನು ತಿದ್ದಿ, ಮತಾಂತರಸ್ವೀಕಾರವು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತದಲ್ಲಿರುವ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಆ ಮಸೂದೆಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಈ ಮಸೂದೆಗೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು. ಶಾಸನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದವರು ಆಗ ಸೀನಿಯರ್ ಕೌನ್ಸಿಲರ್ ಆಗಿದ್ದ ಸರ್ ಕೆ. ಪಿ. ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿದ್ದವರು ಹೈಕೋರ್ಟ್ ಜಡ್ಜಿ ಪದವಿಯಿಂದ ಆಗ ನಿವೃತ್ತರಾಗಿದ್ದ ಎ. ರಂಗಸ್ವಾಮಿ ಐಯಂಗಾರ್ಯರವರು. ಮೈಸೂರಿನ ಅಡ್ವೊಕೇಟ್ ಎ.

ರಾಮಣ್ಣನವರೂ ('ಭಿಕ್ಷಾನ್ನದ ರಾಮಣ್ಣ'), ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಅಡ್ವೊಕೇಟ್ ಡಿ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರೂ ಬಹು ತೀವ್ರವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಸಿದರು. ವಿರೋಧ ಪಕ್ಷವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಆ ಮಸೂದೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ.

ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರಿಗೂ ಸಹ ಆ ಮಸೂದೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮತವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಆ ಬಗೆಗೆ ಉತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆದರೆ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಮಿಷನರಿಗಳ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಒತ್ತಾಯದಿಂದಲೂ ಸರಕಾರ ಆ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುವ ವ್ಯಾಜ ನಡಸಿತೆಂದೂ, ಜನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿದ್ದದ್ದು ಸರಕಾರದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಾಗದೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿತ್ತೆಂದೂ ಜನ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ನಾನಾದರೋ ಆಗ ಕೇವಲ (ರಿಪೋರ್ಟರ್) ವರದಿಗಾರನಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಆನಂದರಾಯರನ್ನು ಕುರಿತಾಗಲಿ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತಾಗಲಿ ಟೀಕೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಆನಂದರಾಯರನ್ನು ಅವರ ಆಡಳಿತದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲು ಕಾರಣವಿರಲಿಲ್ಲ.

ಆನಂದರಾಯರವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಖಿಲ ಭಾರತೀಯ ರಾಜಕೀಯವು ಮೈಸೂರಿನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜಾರಾಜಕೀಯದ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಒತ್ತಾಯವೂ ಆಗ್ಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮೈಸೂರಿನ ಆಡಳಿತವಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ನಾವು ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ನೋಡಿದರೆ ಆನಂದರಾಯರನ್ನು ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದವರ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗಣನೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ.

ಅವರು ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು. ಜನರನ್ನು ಕಾಣುವ ರೀತಿ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾರ ಮನೋಭಾವ, ಅಧಿಕಾರಸ್ಥರಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದ ಮರ್ಯಾದೆ–ಇಂಥ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರದು ದೊಡ್ಡದಾರಿ. ಅವರು ಅಕ್ರಮವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿದವರಲ್ಲ, ಕೀಳುತನವನ್ನು ಸಹಿಸಿದವರಲ್ಲ; ನ್ಯಾಯವನ್ನೂ ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವರು. ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ನಯ, ಎಲ್ಲ ಸಭ್ಯ, ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

ಅವರು ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರೇಮಿಗಳು. ಗ್ಲ್ಯಾಡ್‌ಸ್ಟನ್ (W. E. Gladstone) ರಾಜ್ಯ ವಿಚಕ್ಷಣನನ್ನು ಆದರ್ಶವಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವರು; ಸದ್ಗ್ರಂಥ ವ್ಯಾಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲವಿದ್ದವರು. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳ

ಮಿತಿಯನ್ನರಿತುಕೊಂಡಿದ್ದವರು. ಅವರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಹೊರಡದಿದ್ದರೂ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದರಲ್ಲಿ ಕಡಮೆಮಾಡಿದವರಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಊರ ಮುಂದಿನ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯವರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ನೆರೆಮನೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದೂ ಒಂದು ಸಂತೋಷದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲವೆ?

೮

ಭಾರತರತ್ನ

ಮೋಕ್ಷಗುಂಡಂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು

ಮೋಕ್ಷಗುಂಡಂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆನಂದರಾಯರಿಂದ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅದು ೧೯೧೨ರ ನವೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ೧೯೦೯ರಲ್ಲಿ–ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರಾಗಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾತ ಡಾಸ್ (Captian Dawes) ಎಂಬ ಯುರೋಪಿಯನ್ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯ. ಆತ ಸಮರ್ಥನೆಂದೂ ಸತ್ಯವಂತನೆಂದೂ ಸಾಹಸಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದವನು. ಆತ ಒಂದು ನದೀಪ್ರವಾಹದಲ್ಲೋ ಮತ್ತೆಲ್ಲೋ ಅಪಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ತುತ್ತಾದನೆಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ. ಆಗ ಬಹುಮಂದಿ ಸಂಭಾವಿತ ಜನರು ದುಃಖಪಟ್ಟದ್ದು ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿದೆ. ಡಾಸ್ ಸಾಹೇಬನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತುಂಬ ಗೌರವವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆತನ ಮರಣದಿಂದ ಬಿಡುವಾದ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನಕ್ಕೆ ಸೋಜಿಗದ ಸಂಗತಿಯಾಯಿತು. ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಮೈಸೂರಿನ ಆಡಳಿತವರ್ಗ (ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವಿಸ್)ದಲ್ಲಿದ್ದವರಲ್ಲ. ಅವರವರೆಗೂ ದಿವಾನ್ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ಈ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವಿಸ್ ಸೋಪಾನವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಲುಮೆಟ್ಟಲಾಗಿ ಹತ್ತಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದವರು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಪರಿಕರ್ಮಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ (ಟೆಕ್ನಿಕಲ್ ಸರ್ವಿಸ್) ಇದ್ದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆಡಳಿತದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದದ್ದು ಚೋದ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ, ಸೇತುವೆ ಮೊದಲಾದ (ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್) ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾಗಿರಬಹುದು; ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದ ಅನುಭವ ಅವರಿಗೆ ಉಂಟೆ? ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಕೋಶಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪರಿಚಯ ಅವರಿಗೆ ಉಂಟೆ? ಇದು ಬಹು ಜನ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಶ್ನೆ.

ನೇಮಕ ಸಮುಚಿತವೆ?

ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷರೆಂದು ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ಜನ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಗ ಅಪರೂಪವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ತಕ್ಕ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡವರು ಇದ್ದರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎಚ್.ವಿ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಆ ಪದವಿಗೆ ಅರ್ಹರೆಂದೂ ಹಕ್ಕುದಾರರೆಂದೂ ಬಹುಜನ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಎಂ.ಎ., ಎಂ.ಎಲ್. ಪ್ಯಾಸ್ ಮಾಡಿ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢ ಪಂಡಿತರೆಂದು ಗಣ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಅವರು ಸರಕಾರದ ಸಬ್ ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರ್ ಇಲಾಖೆಯ ಕೆಳದರ್ಜೆಯಿಂದ ಸರಕಾರದ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯ ಮೇಲ್ದರ್ಜೆಯವರೆಗೂ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದ ಅನುಭವವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಮಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸರ್ ಪಿ.ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಚೀಫ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿದ್ದು ಸರಕಾರದ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಸಮರ್ಥರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಂಜಿನಿಯರ್ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಆ ಪದವಿಗೆ ತಂದದ್ದು ಹೇಗೆ?

ಮಹಾರಾಜರ ಮನೋಗತ

ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಏನೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾರ ಕೈವಾಡವೂ ಸೇರಿರಲಿಲ್ಲ.

ಮಹಾರಾಜರವರಿಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ವಿಷಯ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದ್ದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಲೇಖನಗಳಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದೇಶದ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬಗೆಗೆ ಎಂಥ ಯೋಚನೆಗಳೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಇದ್ದವೆಂಬುದನ್ನೂ, ಅವರು ಎಂಥ ಉತ್ಸಾಹಿಗಳೆಂಬುದನ್ನೂ, ಕಾರ್ಯದಕ್ಷರೆಂಬುದನ್ನೂ ಮಹಾರಾಜರು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂದಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಂಥ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತೂ ಮಹಾರಾಜರು ಅಲೋಚಿಸಿದ್ದರು. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವು ಗತಾನುಗತಿಕವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಹೊಸತನ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸರಕಾರದ ಕಾರ್ಯನೀತಿ ಸಹ 'ಮಾಮೂಲಿನ' ಜಾಡಿಗೆ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಲವಲವಿಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂಡಿಯ ದೇಶ ಒಂದು ನವೀನತೆಯನ್ನು ತಾಳುತ್ತಿದೆ. ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರಕರ್ಮ ವಾಣಿಜ್ಯಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಕಾಲ ಇದು. ಇಂಥ ಹೊಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಹೊಸದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ನೂತನ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲರಾದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು–ಎಂದು ಮಹಾರಾಜರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿತ್ತು.

ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಮಹಾರಾಜರು ಎರಡುಮೂರು ಸಾರಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗ ಮಾಡಲು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಆಗ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದದ್ದು ಏನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸಂಬಳ, ಅಧಿಕಾರದ ಮನ್ನಣೆ, ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ-ಇವು ಯಾವುವೂ ಅವರಿಗೆ ಆಗ ಬೊಂಬಾಯಿ ಸರ್ವಿಸಿನಲ್ಲಿ ಕಡಮೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಹುದ್ದೆಯನ್ನಲ್ಲ, ಸಂಬಳ ಸಾರಿಗೆಗಳನ್ನಲ್ಲ, ಅಧಿಕಾರ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ಕಾರ್ಯಾವಕಾಶ. ದೇಶಾಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಯಾವ ಏರ್ಪಾಟು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರೋ ಆ ಯೋಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಬೇಕೆಂಬುದಷ್ಟೇ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನೋಗತ. ಹೀಗೆ ಮೈಸೂರಿನ ಆಹ್ವಾನ ೧೯೦೯–೧೦ ರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಾಯಿತು. ಆ ವೇಳೆಗೆ

ಬೊಂಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಸರ್ವಿಸು ಎಷ್ಟು ಉನ್ನತವಾದ ಹಂತಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದೋ ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿತ್ತು.

ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರ ನಿರ್ಮತ್ಸರತೆ

ಎಚ್.ವಿ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ತಮಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದದ್ದೆಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪದವಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆಕ್ರಮಿಸುವಂತಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಚವಾದರೂ ಕಹಿ ಉಂಟಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಭಾವಿಸಿದ್ದರೆ ಅದು ತಪ್ಪು ಭಾವನೆ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ಒಂದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು: ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿದ್ದರು, ಆಮೇಲೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಯ ಬೇರೆಯಾದದ್ದು ಒಂದಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನೂ, ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವರು ಮಾತ್ರವೇ ಶಕ್ತರೆಂಬುದನ್ನೂ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಮನಸಾ ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಾದರೋ ದೇಶದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರೇ ನಡಸಬಹುದಾದವು ಬೇರೆ ಇದ್ದವೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಅನುಭವ, ಬಹುಮುಖವಾದ ವಿದ್ವತ್ತು ಅವಶ್ಯವೋ ಅಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಆಗದೆಂಬುದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರೂ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರು.

ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರ ಸಭಾವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

ಆದರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಾರ್ಯನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಆಗಾಗ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆ? ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆ? ಅವರು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ್ದುಂಟು. ಅದು ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿದ್ದ ಗುಣ. ಒಬ್ಬರು ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷ ಉಂಟೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದೂ, ಕುಚೋದ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕಂಡಾಗ ಕೊಂಚ ನಗುವನ್ನೆಬ್ಬಿಸುವುದೂ, ಟೀಕೆಗೆ ಕಾರಣ ತೋರಿದಾಗ ಸೂಚಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ (ಸಜೆಸ್ಟಿವ್) ಟೀಕೆಮಾಡುವುದೂ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರಿಗೆ ನೈಜವಾಗಿ ಬಂದ ಗುಣ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಅವರು ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರ ಟೀಕೆ ಟೋಕೆಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಲೋಪಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಪುಕಾರು ಮಾಡದಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಖ ಏಕೆ? ಒಂದು ಮುಖ ಸಾಲದೆ?–ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯ ವಾಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಮಾತ್ಸರ್ಯವಾಗಲಿ ವೈಷಮ್ಯವಾಗಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕರಾಗಿಯೂ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಪೂರಕರಾಗಿಯೂ ಕೆಲಸ ನಡಸಿದರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನ್ ಹುದ್ದೆಗೆ ನೇಮಕವಾದದ್ದು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡಿತು. ವಿದ್ಯಾಧಿಕರ ತರ್ಕಗಳೂ ಸಂದೇಹಗಳೂ ಏನಾದರಿರಲಿ; ರಾಜಕೀಯ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯವು ಹೊಸ ದಿವಾನರನ್ನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು. ಅದೊಂದು ನೂತನ ಯುಗದ ಪ್ರಾರಂಭವೆಂದೇ ಅವರ ಸಂತೋಷ. ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಡಸಿದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಸಭಿಕರು ಒಮ್ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊಸ ದಿವಾನರನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂಠರಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು. ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಸಭಾಸದರು ತಮ್ಮನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಭಾವಿಸಿ, ಆ ಭಾಷಣವನ್ನು ತಡೆಯಲುದ್ಯುಕ್ತರಾದರು. ಆಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸಭಾಸದರು–ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ವಕೀಲ್ ಸೂರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೆಂಬ ವೃದ್ಧ ಮಹನೀಯರು–ಎದ್ದುನಿಂತು,

“ಸ್ವಾಮಿ, ತಮ್ಮನ್ನು ನಾವು (ಬಾಲಕರೆಂಬುದನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ತೋರಿಸಿ) ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದ ಬಲ್ಲೆವು. ತಮ್ಮ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರವು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ಸಾರ್ಥಕವಾಯಿತು. ತಾವು ನಮ್ಮ ದೇಶವನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡತಕ್ಕವರು. ನಮಗೆ ಆ ನಂಬಿಕೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ.”

–ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಬಾಯಿತುಂಬ ನಗುಬಂದಿತು. ಸಭೆಯೆಲ್ಲ ನಕ್ಕು ಕೋಲಾಹಲ ಮಾಡಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸೂರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ–

“ನೀವು ಹಿರಿಯರು. ನೀವು ಶುಭವಚನ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡುವುದು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ. ಆದರೆ ನಾವು ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೋ! ನಿಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸವೂ ಸಹಕಾರವೂ ನಮಗೆ ಬೇಕು” –

ಎಂದರು. ಸಭೆ ಆನಂದಿಸಿತು.

ಮೂಲಸೂತ್ರ

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳ ಆನುಪೂರ್ವಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಹೀಗೆ: ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ನೌಕರಿಯಲ್ಲ; ಸಂಬಳವಲ್ಲ; ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲ; ಸೇವಾವಕಾಶ. ಅವರ ಸೇವೆ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಹತ್ತಿದ್ದು ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನದ ಯೋಚನೆಯಿಂದಲ್ಲ; ಸ್ವಕರ್ತವ್ಯದ ಯೋಚನೆಯಿಂದ.

ಇದಕ್ಕೆ ಇತರ ರುಜುವಾತುಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬಹುದು. ದಿವಾನ್ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಸಿ ಕೈಗಾರಿಕೋದ್ಯಮಿ ಜೆಂಷೆಡ್ಜಿ ತಾತಾರವರು ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಶೋಧನಾ ಸಂಸ್ಥೆಯೊಂದನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದಾಗ ಆ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟು ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನ್ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರಿಗೆ ಸಲಹೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆ ೧೯೦೨ರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು 'A Vision of Prosperous Mysore' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಲಘುಪುಸ್ತಕವನ್ನು (Pamphlet) ಬರೆದು ಪ್ರಕಟಮಾಡಿದ್ದರು. ಅದರ ಮುಖಪತ್ರದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಹೆಸರಿಲ್ಲ. 'By a Mysorean' ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲಿರುವುದು. ಆ ಲಘುಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಚಾರದ ಆವಶ್ಯಕತೆ, ವಿದ್ಯಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ವಿವಿಧತೆ, ಕಾರ್ಖಾನೆ ಯಂತ್ರಕರ್ಮಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆ, ಜನ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡು ಅವು ಉದ್ದಿಷ್ಟ ದೇಶಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾರ್ಪಡಬೇಕಾದದ್ದರ ಆವಶ್ಯಕತೆ, ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಹೊಸ ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಹೊಸಹೊಸ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು–ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಸೂಚನೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಪದವಿಗೆ ಮುಂಚೆ ಕರ್ತವ್ಯಚಿಂತೆ, ಹುದ್ದೆಗೆ ಮೊದಲು ಉದ್ದೇಶ ಚಿಂತೆ–ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಜೀವನದ ಮೂಲಸೂತ್ರವೆನ್ನಬಹುದು.

ಇದನ್ನು ನಿದರ್ಶನಪಡಿಸುವ ಇನ್ನೊಂದು ಘಟನೆ ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ನಿದರ್ಶನ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತರಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ ನಡೆದದ್ದಿದು. ಬಿಹಾರಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಮುಂದೆ ಬಂದಾಗ ಆ ಸೇತುವೆಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳ ಯಾವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ತಕರಾರು ಮಾಡಿತು. ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಇಂಜಿನಿಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ ಬಲವಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಅದರಂತೆ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಪ್ರಮುಖರು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರೆಲ್ಲರೂ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಒಮ್ಮತದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಅದರಂತೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಆಹ್ವಾನ ಬಂತು. ಅವರು ತೊಂಭತ್ತಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟ ವಯಸ್ಸಿನ ಮುದುಕರಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಬರಲಾರರೆಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವರಿಗೆ ಆಶಾಭಂಗವಾಯಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವಂತೆ ಸರಕಾರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಾಕೀತಾಯಿತು. ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಿಂದ ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ನದಿಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಡೋಲಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಆ ಪ್ರದೇಶ ಬಂಡೆಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದದ್ದು. ಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಕಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಮುದುಕರನ್ನು ಡೋಲಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಅವರ ಮೈ ಕೈ ಅಲುಗದಂತೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರು ನೋಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಡೋಲಿಯಿಂದಲೇ ನೋಡುವಂತೆ ಏರ್ಪಾಟಾಗಿತ್ತು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಾದರೋ ಕಾರಿನಿಂದ ಧುಮುಕಿದರು. ನೆಲದಿಂದ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಎಗರಿದರು. ಒಂದು ಘಂಟೆಯೊಳಗಾಗಿ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಡೋಲಿಗಳೂ ಸಹಾಯಕರೂ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ಕುಂಟಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಲವಲವಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರು ಮುದುಕರಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ, ಅವರಿಗೆ ತೊಂಭತ್ತಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ–ಎಂದೆಲ್ಲ ಆ ಕಾರ್ಯವರ್ಗದವರು ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ!

ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲ ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡಿದ್ದಾದ ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಟ್ರ್ಯಾವೆಲರ್ಸ್ ಬಂಗಲೆಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಕಾಗದದ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ

ಡ್ರಾಯಿಂಗ್ ಬರೆಯಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಸೇತುವೆಯ ಅಡಿಪಾಯ ಎಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು, ಅದು ಎಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಎಲ್ಲಿ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು, ಅದರ ಕಟ್ಟಡದ ಅಗಲ, ಆಳ, ಎತ್ತರ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿದರು. ಬಳಿಕ ತಮ್ಮ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಬರೆದರು.

ಅದಾದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಣಕಾಸಿನ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಹೇಳಿದರು:

ವಿ: "ಈ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಅದರ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಅಮೆರಿಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹಂಚಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಬಹು ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಚ್ಚುಮಾಡಿಸಬೇಕು."

ಅಧಿಕಾರಿ: "ಸರಕಾರವು ಅಚ್ಚು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಐನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಕ್ಯವಿದ್ದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ."

ವಿ: "ಛೆ ಛೆ! ಸರಕಾರದ ಹಣ ನನಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಅವರು ಏನಾದರೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ಈ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಅಚ್ಚುಮಾಡುವ ಹಣವನ್ನು ನಾನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಇದು ನನ್ನ ಸ್ವಂತ ಕೆಲಸ."

ದೇಶಕಾರ್ಯದೀಕ್ಷೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯನ್ನು ಹತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ವಾರ ಮಾತ್ರ ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಲು ವಾಚಕರ ಅಪ್ಪಣೆ ಬೇಡುತ್ತೇನೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭವು ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸ್ವಪ್ರಶಂಸೆಯೆಂದು ತೋರಬಹುದು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಬೇಕಾಗಿದೆ.

೧೯೧೦ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಲುರವರ ಕಾರ್ಯವಿಚಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಬರೆದು ಅದನ್ನು ಮದರಾಸಿನ 'ಇಂಡಿಯನ್ ರೆವ್ಯು' ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೆ. ಆ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಸಂಪಾದಕರು ಜಿ. ಎ. ನಟೇಶನ್ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪತ್ರಿಕಾಕರ್ತರು ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶಕರು. ನಟೇಶನ್‌ರವರು ನನ್ನ ಪ್ರಬಂಧದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು 'ಇಂಡಿಯನ್ ರೆವ್ಯು' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ನನ್ನ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಲಘುಪುಸ್ತಕ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದರು.

ಇದು ಆಗಿ ಕೆಲವು ವಾರ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದಿನ ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಪತ್ರ ಬಂದಿತು. ಆ ಪತ್ರ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಬರೆದಿದ್ದದ್ದು.

ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಯಾರೋ, ನಾನು ಯಾರೋ! ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರ ಪರಿಚಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಮಹನೀಯರು ಕಾಗದವನ್ನು ಬರೆದು ಅದನ್ನು ಲಕ್ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಆ ಲಕ್ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ "ಕೇರ್ ಆಫ್ ಜಿ. ಎ. ನಟೇಶನ್ ಎಸ್‌ಕ್ವೈರ್, ಎಡಿಟರ್. 'ಇಂಡಿಯನ್ ರೆವ್ಯು', ಮದರಾಸು" ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದರು. ನಟೇಶನ್‌ರವರು ಆ ಕಾಗದವನ್ನು ಅಸಾಮಿಗೆ ತಲಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೋರಿ ಬೇರೆ ಪತ್ರವನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದರು. ಕಾಗದದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯ: (೧) ರಂಗಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತ ನನ್ನ ಲೇಖನದ ಮೆಚ್ಚಿಕೆ; (೨) ನಾನು ದೇಶೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಬೇಕಾದದ್ದು; (೩) ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರದವರು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದ ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸ್ ಎಂಬ ಸಂಪದ್ವಿಷಯಕ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ನಾನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು; (೪) ಈ ಬಗೆಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಲು ಸಂಪತ್ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರಾದ ರಂಗನಾಥರಾವ್ ಸಾಹೇಬ್‌ರವರು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡ ಬರುವರು; ನಾನು ಅವರೊಡನೆ ಸಹಕರಿಸಬೇಕಾದದ್ದು.

ನನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಿರುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಪತ್ರದ ಸಾರಾಂಶ. ಇದರಿಂದ ನಾನು ಊಹೆಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು ಹೀಗೆ: ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದೇಶ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ದೀಕ್ಷೆ ತೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಂತೆ ಮಾಡುವವರು ಯಾರುಯಾರಿದ್ದಾರೆ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ–ಎಂದು ಅವರು ಕಾದು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಯಾರೊಬ್ಬರು ಎಷ್ಟು ಕೊಂಚವಾಗಿಯಾದರೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದಾರು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂಥವರೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕ ಬೆಳಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ದೊಡ್ಡತನದ ಲಕ್ಷಣ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೀಗೆ ನಡವಳಿಕೆ ನಡೆದದ್ದು ನನ್ನೊಬ್ಬನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲ; ಅಂಥ ಅನುಭವವಿರುವವರು ಹತ್ತಾರು ಮಂದಿಯಿದ್ದಾರೆ.

ಮೈಸೂರಿಗರಾಗಿ ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ವಕೀಲವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರಾದ ಬ್ಯಾರಿಸ್ಟರ್ ಆರ್. ಎನ್. ಐಯಂಗಾರ್ಯರು ಒಂದು ಸಾರಿ ಬೇಸಗೆಗಾಗಿ ನಂದಿಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ತಂಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಆ ಸ್ಥಳದ ರಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಆಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕೆಲವು ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು 'ಡೈಲಿ ಪೋಸ್ಟ್' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ಪತ್ರವನ್ನೋದಿ ಕೂಡಲೆ ಆರ್. ಎನ್. ಐಯಂಗಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಂದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಅವರ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟರು.

ಹೀಗೆ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಲೋಚನೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಮಹರ್ಷಿಕಲ್ಪರು

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನಗಿರುವ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಅವರು ಮಹರ್ಷಿಕಲ್ಪರು, ಪರಮಪರಿಶುದ್ಧರು. ಸತ್ತ್ವೋನ್ನತರು, ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥವಾದ ಜನಪ್ರೀತಿಯ ಮೂರ್ತಸ್ವರೂಪರು. ಅಂಥವರನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಜನಾಂಗವನ್ನು ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಭಗವಂತನು ಅಂಥ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ. ಅಂಥ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವೇಕವನ್ನೂ ಸತ್ತ್ವಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೂ ನಮಗೆ ಕೊಡದೆಹೋದ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಹತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ದಿನ ಹಿಂದೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆಯ ಶ್ರೀ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ನಡೆಯಿತು. ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯಧರ್ಮಕರ್ತರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸೋದರ ಮಾವಂದಿರಾದ ಎಚ್. ರಾಮಯ್ಯನವರು. ಆ ದಿನದ ಏರ್ಪಾಟೆಲ್ಲ ರಾಮಯ್ಯನವರದು. ಅದರ ಮೇರೆಗೆ ಆ ದಿನ ಒಂದು ಹರಿಕಥೆ ಏರ್ಪಾಟಾಗಿತ್ತು. ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರನ್ನು ಕರೆದಿತ್ತು. ಆಗ ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರಾಗಿದ್ದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಹರಿಕಥೆ ಮಾಡುವ ದಾಸರು ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕವಾಗಿ ಯಾವುದೋ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದರು: ಬಹುಶಃ ರುಕ್ಮಾಂಗದನ ಏಕಾದಶೀವ್ರತವೆಂದು ಜ್ಞಾಪಕ. ಮಾಧವರಾಯರು ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವವು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಾರದೆಂದು ಊಹೆಮಾಡಿ ಅದರ ಪೂರ್ವಾಪರ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ವಿವರಿಸಿದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅದನ್ನು ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಕೇಳಿ ಹೇಳಿದರು:

“ಅದೆಲ್ಲಾ ಸರಿ. ಅಲ್ಲಿ ಓಡಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಕ್ಕಳ ಕಡೆ ನೋಡಿ. ಹರಕು ಬಟ್ಟೆ; ಕೊಳಕು ಮುಖ, ಕೆದರಿದ ತಲೆ; ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮೈ; ಕೈಕಾಲು ಸಣ್ಣ, ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪ; ಅರಚಾಟ ಗೋಳಾಟ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಏನೂ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದಿಲ್ಲವೋ?”

ಜೀವಿತೋದ್ದೇಶ

ಇದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು. ಅವರ ಜೀವಿತೋದ್ದೇಶದ ಮೂಲಸೂತ್ರ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆಯೆನ್ನಬಹುದು. ಅದನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಬಹುದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ:

1. ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯೂ ಉದಾಹರಣೆಯೂ ಅಡಿಗಡಿಗೂ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನದ ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರತಿಫಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಜೀವನದ ಮಟ್ಟ ತೀರಾ ಹೀನವಾಗಿದೆ. ಉನ್ನತವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳು ನೀಚವಾದ ಜೀವನಕ್ರಮ–ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹೇಗೆ ಹೊಂದಿಸುವುದು?
2. ಕಿವಿಯ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತೇವೆ; ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ದಾರಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತೇವೆ.
3. ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪತ್ತಿನ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಪೌರುಷದ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ.
4. ನಮ್ಮ ದೇಶ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮ ಜನ ಮೊದಲು ತಾವು ಉತ್ತಮರಾಗಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸುಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲು ಇಹ ಜೀವನವನ್ನು ವಿಹಿತ ರೀತಿಗೆ ತರಬೇಕು. ಪರದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಇಹವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದದ್ದರ ಫಲ ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ಬಾಳು.
5. ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಏನು ಹೇಳಿದರು?

   ಕುಶಲಾತ್ ನ ಪ್ರಮದಿತವ್ಯಮ್ ॥
   ಭೂತ್ಯೈನ ಪ್ರಮದಿತವ್ಯಮ್ ॥
   ಅನ್ನಂ ಬಹು ಕುರ್ವೀತ ॥
   ಅಜೀತಾಸ್ಸ್ಯಾಮ ಶರದಶ್ಶತಮ್ ॥

6. ಆದದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಧನಧಾನ್ಯದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಜೀವನ ಸಂತೃಪ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಯಾವ ಯಂತ್ರ ಪರಿಶ್ರಮವೂ ವ್ಯವಸಾಯ ವಿಸ್ತಾರವೂ ಅವಶ್ಯವೋ ಅದಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಡಬೇಕು.
7. ಎಲ್ಲವೂ ದೈವಕೃತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಲೋಪಮಾಡಬಾರದು.
8. ನಮ್ಮ ಧನಧಾನ್ಯದಾರಿದ್ರ್ಯವೂ ಮನಸ್ಸಿನ ದುರ್ಬಲತೆಯೂ ತೊಲಗಿದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಜೀವನದ ಆಸೆ ಇರಲಾರದು.

9. ಹೀಗಾಗುವುದಕ್ಕೆ ನಾವು ಮೊದಲು ಮನೋನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದದ್ದು ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ.
10. ನಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳು ಸೇರಿರಬೇಕು: (i) ವಿಜ್ಞಾನ ವಿವೇಕ, (ii) ಕ್ರಮನಿಯಮಬದ್ಧತೆ ಅಥವಾ ಶಿಸ್ತು. ಇದೇ ನೀತಿ.

ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯೆ, ವಿಜ್ಞಾನ (Science), ನೀತಿ, ಕಾರ್ಯವಂತಿಕೆ–ಇವು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯ ಗುಣಗಳಾದವು. ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರೂ, ಯಾವ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಬೆಳಸಿದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ ಗೊತ್ತು ಮಾಡುವುದು ಆಯಾ ಪ್ರಯತ್ನದ ಸದ್ಯಃಪ್ರಪಂಚ ಪ್ರಯುಕ್ತತೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶವಿದೇಶಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳು ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಇಂದಿನ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಉಪಯುಕ್ತ? ಯಾವುದು ಜೀವನದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಬಲ್ಲದು? ಇದೇ ಅವರ ಸತತವಾದ ಯೋಚನೆ.

ಆಚಾರಶೂನ್ಯತೆಯಲ್ಲ

ಈ ಅವರ ಸದ್ಯದ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ತಪ್ಪುತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದದ್ದುಂಟು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನವನಾಗರಿಕರು, ಮತಾಚಾರಗಳನ್ನು ತೊರೆದವರು, ವಿದೇಶೀಯರನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವವರು, ಪರಲೋಕಶ್ರದ್ಧೆ ಇಲ್ಲದವರು, ಮತಾಚಾರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರು–ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದವರುಂಟು. ಇಂಥ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ಸಲ್ಲತಕ್ಕವಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ವಿನಯದಿಂದ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವವನು.

ಅವರ ಆಚಾರ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ನಾನು ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಿಂದ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಅನಾಚಾರವೆಂಬುದು ಸುತರಾಂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅನೀತಿಯನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಆಗ್ರಹ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಪನೀತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಕೂಡ ಅವರು ಸಹಿಸರು. ಮೈಲಿಗೆ ಅವರಿರುವ ಕಡೆ ಸುಳಿಯದು.

ಅವರು ಉಪಾಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಎಂಜಲು ಮಾಡರು; ಬಿಸ್ಕತ್ತನ್ನು ಕಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ, ಬೆರಳಿನಿಂದ ತುಂಡು ಮಾಡಿ ತಿನ್ನುವರು. ಬೋಂಡವನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳರು; ಚಮಚದಿಂದ ಚೂರು ಮಾಡಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಅವರು ವೈದಿಕ ಮನೆತನದವರಾದದ್ದರಿಂದಲೋ ಹೇಗೋ: ಕಚ್ಚಬಾರದು, ಎಂಜಲು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬ ನಿಯಮ ಅವರಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿತ್ತು.

ನನ್ನ ಪರಿಚಯ ಅವರಿಗೆ ಹೊಸಹೊಸದಾಗಿದ್ದಾಗ ಟೀಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಾಗ ಸಣ್ಣ ಮೇಜಿನ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತಿಂಡಿಯ ಸಾಮಾನು, ಕಾಫಿ ಮುಂತಾದವು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು "ನೀವು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ" ಎನ್ನುವರು. ನಾನು "ಹಾಗಲ್ಲ. ತಾವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು" ಎಂದರೆ "ನಾನು ವಿದೇಶಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿರತಕ್ಕವನು. ನಾನು ಮೊದಲು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ನಿಮಗೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾದೀತು" ಎನ್ನುವರು. ಪರಿಚಯ ಬೆಳೆದಂತೆ ನನ್ನ ಮಡಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಅತಿಭಾವನೆ ಕಳೆದುಹೋಯಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಅದು ಹೇಗಾದರಿರಲಿ. ಅವರಿಗೆ ಮಡಿ ಮೈಲಿಗೆಗಳ ವಿವೇಕ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು.

ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮಡಿಗೆ ಅವರು ವಿಘಾತ ತಂದವರಲ್ಲ.

ನಾವು ಒಂದು ಸಾರಿ ರೈಲು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ತಿರುಚಿನಾಪಲ್ಲಿಯ ಹತ್ತಿರ ಯಾವುದೋ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಐದೂವರೆ ಘಂಟೆಗೆ ಅವರಿಂದ ನನಗೆ ಕರೆಬಂದಿತು. ನಾನು ಅವರ ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಅವರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. “ನೀವು ಸ್ನಾನಮಾಡಿಯಾಯಿತೆ?” ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

ಭೋಜನವಿಧಾನ

ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬರುವ ರೀತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮೋಕ್ಷಗುಂಡಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಭೋಜನದ ವೇಳೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಹನ್ನೆರಡು ಘಂಟೆ. ಸ್ನಾನಾನಂತರ ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆ ಕಚ್ಚೆ ಹಾಕಿ ಪಂಚೆಯುಟ್ಟು ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಹೊದೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಟವಲು ಹಿಡಿದು ಮಣೆಯಮೇಲೆ ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಭೋಜನದ ಎಲೆ, ದೊನ್ನೆ–ಎಲ್ಲ ವೈದಿಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ.

ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಭೋಜನವಿಧಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅವರು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ. ಎರಡು ಪಲ್ಯ, ಹುಳಿ, ಸಾರು. ಇನ್ನೇನಾದರೂ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥ – ಬೋಂಡ ಇತ್ಯಾದಿ – ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಬಟ್ಟಲಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಟ್ಟಲಿನಿಂದ ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಸ್ಪೂನುಗಳಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮೂರು ಚಮಚದಷ್ಟು ತಿಂದರೆಂದರೆ ಆ ಪದಾರ್ಥ ಬಹು ರುಚಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ತಾಯಿ ಒಂದೊಂದು ದಿನ ಅವರಿಗೆ ಊಟ ಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅದು ಬೇಡ, ಇದು ಬೇಡ, ಅದು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು, ಇದು ಸಾಕಾಯಿತು ಎಂದು ತಕರಾರು ಮಾಡುವರು. ಆಕೆ ಬಿಡದೆ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿ “ಇದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೋ. ಇದೆಲ್ಲ ನಿನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆ ಸೇರುವವರೆಗೆ ನಾನು ಈ ಜಾಗದಿಂದ ಕದಲುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಹಟ ಮಾಡುವರು.

‘ನ್ಯಾಷನಲ್ ಡೆಲಿಕೆಸಿ’

ಅವರಿಗೆ ಬಹು ರುಚಿಯಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಸಾಮಾನು ಕಡಲೇಬೇಳೆಯ ಚಟ್ನಿ. ಇದು ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮೂರು ಚಮಚಗಳಷ್ಟು ತಿನ್ನುವರು. ಭಕ್ಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಇಷ್ಟವಾದದ್ದು ಒಬ್ಬಟ್ಟು. ನನ್ನನ್ನು ಬೊಂಬಾಯಲ್ಲೋ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲೋ ಕಂಡಾಗ ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವರು. ನಾನು ಅನನುಕೂಲ ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ “We shall have our national delicacy” (ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು–ಜಾತ್ಯಾಹಾರವನ್ನು – ಭೋಜನ ಮಾಡೋಣ) ಒಂದು ಆಕರ್ಷಣೆಯ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ನಾನು ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಅದೇನು ನ್ಯಾಷನಲ್ ಡೆಲಿಕೆಸಿಯೋ ಎಂದು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಹೋಗಿ ನಿಜವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡೆ. ನಮ್ಮ ಹಳೆಯ ಒಬ್ಬಟ್ಟು ಅವರ ‘ನ್ಯಾಷನಲ್ ಡೆಲಿಕೆಸಿ.’ ಅವರು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಒಂದು ಒಬ್ಬಟ್ಟಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಅಂಗೈಯಷ್ಟು ಮೃದುವಾದ ಭಾಗವನ್ನು. ಈ ಚೂರು ಒಬ್ಬಟ್ಟಿಗೆ ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಗೌರವವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅವರು ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ಹೊರಗೆ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಟ್ಟಲು ಬೇಯಿಸಿದ ಸೇಬಿನ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಅನ್ನಪಾನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಯತಿಗಳಷ್ಟು ಮಿತಾಶಿಗಳಾಗಿ ನಿಯಮವಂತರಾಗಿದ್ದರು.

ಶಾಸ್ತ್ರವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತೊರೆದಿದ್ದವರಲ್ಲ. ಉಪಾಕರ್ಮದ ದಿವಸ ಪುರೋಹಿತರು ಕ್ಲ್‌ಪ್ತ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು; ಮಂತ್ರ ಹೇಳಿ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನೂ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನ್ನೂ ಮಣೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಬೇಕು; ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ದಕ್ಷಿಣೆ ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತೆರಳಬೇಕು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಹನ್ನೆರಡು ಘಂಟೆಗೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಧಾರಣ ಮಾಡಬೇಕು.

ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಅವರು ಸ್ವತಃ ಕರ್ಮ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಅವರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಕರ್ಮ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪವಿತ್ರ ಧರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸದಾಚಾರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದವರಲ್ಲ; ಸಂಪ್ರದಾಯದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದವರಲ್ಲ.

ಅವರ ಭಕ್ತಿ ನಿಷ್ಠೆಗಳು ಲೋಕದ ನೋಟಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆದವಲ್ಲ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಮತತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

***

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ನನ್ನನ್ನು "ನೀನು ಓದುವ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯಾ? ಈಗ ಏನು ಓದುತ್ತಿದ್ದೀ?" ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. "ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮನುಷ್ಯನು ಬೆಳಗ್ಗೆಯೋ ಸಂಜೆಯೋ ಒಂದರ್ಧ ಘಂಟೆಯ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಜೀವೋತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕೊಡುವ (Inspiring) ಸದ್ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದಬೇಕು. ಸದ್ಗ್ರಂಥದ ಅವಲೋಕನದ ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಾಳು ಗುರಿ ತಪ್ಪೀತು" ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಇಂಥವರು ವಿಭೂತಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ, ಗುಡಿಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ– ಎಂದು ಯಾರಾದರೂ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಯಾರೆ? ವಿಭೂತಿ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಯಾತ್ರೆ-ಇವು ಹೊರಗಣ ಲಾಂಛನಗಳು. ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವ ನೆಲಸಿದ್ದರೆ ಹೊರಗಣ ಲಾಂಛನಗಳು ಇಷ್ಟಾನುಕೂಲಗಳಂತಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ?

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಾನು ಪೂರ್ವಾಚಾರನಿಷ್ಠನೆಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾದಿಯೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಂತೆ ನನಗನ್ನಿಸಿತು. ಅವರಿಗೆ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತೋ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು. ಅದು ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಅದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು; ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದದ್ದರಿಂದಲೋ ಹೇಗೋ, ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಮತತತ್ತ್ವ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಎಂದಾದರೊಂದು ಸಲ ಎತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂಥ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವು ಹೀಗೆ:

"ನಾವು ನಾನಾ ದೇಶಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ ನೋಡಿದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಡಸರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಹೆಂಗಸರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಕೊಂಚ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಸರಿಸಮವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆ, ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ಲೆಕ್ಕವಿರುವ ಕಡೆ ಸಾವಿರಗಳಷ್ಟರ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಗಣನೀಯವೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಕೊಂಚವಾದ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯನ್ನು ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ನೋಡಿದರೆ ಸ್ತ್ರೀಜನನ ಪುರುಷಜನನಗಳೆರಡೂ ಸಮನಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಇದರ ಅರ್ಥವೇನಿರಬಹುದು? ಇದೊಂದು ಗೊತ್ತಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೆ, ಅಥವಾ ಬರಿಯ ಆಕಸ್ಮಿಕವೆ? ಇದು ಗೊತ್ತಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಯಾರಿರಬಹುದು?"

ನಾನು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು (Argument by design) "ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ನಮೂನೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಕಾರಣ ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು" –ಎಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಈ ರಚನೆಯ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಮಹಾಪ್ರಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಚೈತನ್ಯವುಂಟೆಂಬ ಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆ.

ಆದರೆ ಈ ನನ್ನ ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಅವರು ಚರ್ಚೆ ಬೆಳಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. "ಇರಬಹುದು, ಇದ್ದೀತು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನನ್ನ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಅವರು ಮನಸಾ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೋ ಇಲ್ಲವೋ ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ. ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಆಗಾಗ ಇಂಥ ಗಹನ ಗಂಭೀರಗಳಾದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುತ್ತಿತ್ತೆಂಬುದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸರನ್ನು ನೋಡಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ದರೆ? ದಯಾನಂದ ಸರಸ್ವತೀ ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರೆ? ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೆಲ ಮಂದಿ ಕೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಂಥವರನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ನನಗೆ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಂಥಾ ಮಹಾಪುರುಷರನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೋದವರಲ್ಲ. ಅವರು ಹಾಗೆ ಹುಡುಕಬೇಕಾದ ಕಾರಣವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

1. ಅವರು ತಾವು ಯಾವುದನ್ನು ನಂಬಬೇಕು, ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು–ಎಂಬುದನ್ನು ತಮ್ಮೊಳಗೇ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಶಂಕೆ ಸಂದೇಹಗಳು ಬಂದಿದ್ದರಲ್ಲವೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾದದ್ದು? ನಮ್ಮ ಜನರಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಲಕ್ಷಮಂದಿ ಏನನ್ನು ನಂಬಿ ಬಾಳು ನಡಸುತ್ತಾರೋ ಅದೇ ಅಂಥಾದ್ದೇ–ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು.
2. ರಹಸ್ಯಗಳು, ಅದ್ಭುತಗಳು, ಪವಾಡಗಳು, ಅತಿಮಾನುಷ ಕ್ರಿಯೆಗಳು–ಇಂಥವುಗಳ ಕಡೆಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನಸ್ಸು ತಿರುಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯೇನಿದ್ದರೂ ಸ್ವಕರ್ತವ್ಯದ ಮೇಲೆ: ಮತ್ತು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವು ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಚಾರ ಅವರಿಗೆ ಅನವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು.
3. ತಮ್ಮ ಜೀವಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾವು ಏನೇನು ಮಾಡಬೇಕು, ತಾವು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದದ್ದೇನು?–ಈ ಜೀವಿತೋದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಅವರು ತಾವೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬೇರೆ ವಿಚಾರ ಚರ್ಚೆಗಳು ಕಾಲವ್ಯರ್ಥ ಶ್ರಮವ್ಯರ್ಥವೆನ್ನಿಸಿರಬೇಕು.

ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಜಗಲಿಯ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೂ ಹೊತ್ತುಹೋಗದವರ ಹರಟೆಯೂ ಬುಡ ಭದ್ರವಿಲ್ಲದ ತರ್ಕವೂ ತತ್ತ್ವ ವಿಚಾರವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಜನಕ್ಕೆ ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡಿ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವುದು ಅಪರೂಪವಲ್ಲ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಅಂಥಾದ್ದರಲ್ಲಿ ಸಹನೆಯಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯ ನಮನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ; ಅದನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದರೆ ನಾವು ಧನ್ಯರು–ಎಂಬುದು ಅವರ ಮತ.

***

ಒಂದು ಸಾರಿ ನಾನು ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರದ ಕಡೆ ಹೋಗಿ ಮುದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ ಪ್ರಾಂತ ಸುತ್ತಾಡಿ ಬಂದಿದ್ದೆ. ಒಂದೆರಡು ವಾರದೊಳಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಕಂಡಾಗ ನಾನು ಹೇಳಿದೆ: "ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಮುದುಕರು ಒಂದು ಕಾಗದವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯವರ ಕೈಬರಹವೆಂದು ಹೇಳಿದರು."

ವಿ: "ನೀನು ಅದನ್ನು ನೋಡಿದೆಯಾ?"

ನಾನು: "ನೋಡಿದೆ."

ವಿ: "ಅದರಲ್ಲಿ ಏನು ಬರೆದಿದ್ದರು?"

ನಾನು: "ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು– 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ."

ವಿ: "ಅವರು ಏನೇನೋ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. (That gentleman) ಆ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಐದು ಘಂಟೆಯಿಂದ ಹನ್ನೊಂದು ಘಂಟೆಯ ವರೆಗೆ ಏನೇನೋ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆರು ಘಂಟೆ ಹೊತ್ತು Waste" –ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ನಕ್ಕರು.

ವಂಶಮಹಿಮೆ

ನಾನು: “ಹಾಗೆ ಅವರು Waste ಮಾಡಿದ್ದರ ಫಲವನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಾವು ಅನುಭವಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.”

ವಿ: “ಏನದು?” (What is it?)

ನಾನು ಕೈಯನ್ನು ಅವರ ಕಡೆಗೆ ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ:

“ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ, ಭದ್ರಾವತಿ...”

ನಾನು ವಾಕ್ಯ ಮುಗಿಸಲು ಅವರು ಅವಕಾಶಕೊಡದೆ ಹೇಳಿದರು:

“ಅದೆಲ್ಲ ಸರಿ. ಈಗ ನಾವು ಏನಾಗಿದ್ದೇವೆ?”

ನಾನು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಕ್ಯಸರಣಿಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದೆ:

“ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಜಾಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜರ್ಮನ್ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕಲ್ಕತ್ತಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದಲ್ಲಿ ಐದಾರು ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ. ಅದರಲ್ಲಿ ರಘುನಂದನ, ನಂದಪಂಡಿತ ಮೊದಲಾದ ನಿಬಂಧನಕಾರರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಮಹಾಪಂಡಿತರುಗಳ ವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಆರು, ಏಳು, ಎಂಟು, ಒಂಭತ್ತು ತಲೆಮಾರುಗಳವರೆಗೂ ವಿದ್ವತ್ತೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬೆಳೆದುಬಂದುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಜಾಲಿ ತನ್ನ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ತಂದೆ, ಮಗ, ಮೊಮ್ಮಗ, ತಮ್ಮನ ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು–ಈ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ, ಶ್ರೌತ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದತ್ತಕ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ದಾಯಭಾಗವಿಧಿ– ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವತಂತ್ರ ವಿಚಾರದಿಂದ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯದ ಪ್ರಭಾವ. ಇಂಥಾದ್ದು ಇನ್ನಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಂದು ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಜಾಲಿಯು ವಂಶಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾನೆ.”

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಪಲ್ಲವಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು:

“ಅದೆಲ್ಲ ಸರಿ. ಈಗ ನಾವು ಏನಾಗಿದ್ದೇವೆ?”

ಹಿಂದೆ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇದೇ ತಾನೆ?

ಅಭಿಮಾನ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಗೃಹಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಮತೆ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದವರು. ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಾಗ ವಾರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮೂರು ಸಾರಿ ತಮ್ಮ ಸೋದರಮಾವಂದಿರು ಎಚ್. ರಾಮಯ್ಯನವರ ಮನಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತಿದ್ದು ಹಿಂತಿರುಗುವರು. ಅರಳೆಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ತಂಗಿಯ ಮನೆಗೆ ಬರುವರು. ಒಂದೊಂದು ದಿನ “ಏನು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿದ್ದೆ?” ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸುವರು. ಅವರಿಗೆ ತುಂಬ ಇಷ್ಟವಾದ ಪದಾರ್ಥ ಹುಳಿಯೋ ಗೊಜ್ಜೋ ಏನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ತುತ್ತು ಅನ್ನ ಕಲಸಿಕೊಡುವಂತೆ ಕೇಳುವರು; ಅದನ್ನು ತಮ್ಮೊಡನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು, ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಿನ್ನುವರು. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸುವರು. ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಈ ಪ್ರೀತಿ ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಇದ್ದ ಗುಣ. ನೂರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಉಪಾಹಾರಕ್ಕೆ ಕೂಡುವಾಗ ಮೊಮ್ಮಗು ಹತ್ತಿರವಿರಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಟ್ಟೆ ಹಾಕಿರಬೇಕು. ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡು ತಿಂಡಿ ತಿನ್ನಬೇಕು.

ಬಂಧುವರ್ಗದವರ ಅಸಂತೃಪ್ತಿ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಬಂಧುಬಳಗದವರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅದು ಕೇವಲ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ. ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವರು ಯಾರೋ, ಇವರು ಯಾರೋ. ಕುಲ ಸಂಬಂಧ, ಜಾತಿ ಸಂಬಂಧಗಳು ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಬಂಧುಗಳು ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು. ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡಾಗಲೆಲ್ಲ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು:

“ಏನಯ್ಯಾ, ಹೊಗಳಿದ್ದೂ ಹೊಗಳಿದ್ದೇ ನೀನು ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನನ್ನ. ಬಹಳ ಬಹಳ ಮಾಡಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ನನಗೇನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ನೋಡು. ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಕಡೆಯೇ ಇದ್ದೇನೆ. ಅದೇ ಹರಕಲು ಕೋಟು, ಅದೇ ಹಳೆಯ ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ, ಅದೇ ಹಳೆಯ ಕಛೇರಿ.”

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವರ ಬಂಧುವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿಗೆ ವೈಯಕ್ತಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಸಂತೃಪ್ತಿ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮಗೆ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು.

ಆದರೆ ಒಂದು ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ತಿಂಗಳು ತಿಂಗಳೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಂದು ಭಾರಿ ಮೊಬಲಗನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಂಧುವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಡವರೆಂದೂ ಅರ್ಹರೆಂದೂ ತಮಗೆ ತಿಳಿದವರಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಸಮೀಪ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ.

ಆಪ್ತಸಹಾಯಕರ ಆಯ್ಕೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕುಲ ಜಾತಿಗಳ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ, ಬಂಧು ಮಿತ್ರ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವನ್ನೂ, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಹಂಗುಗಳನ್ನೂ ಬಹುದೂರವಾಗಿ ಪರಿವರ್ಜಿಸಿದ್ದವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಒಂದೆರಡು ಸಂಗತಿಗಳು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ.

೧೯೧೨ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಚಿಕ್ಕಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡದ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಕೊಠಡಿಯನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ. ಅದು ವಿಶಾಲವಾದ ಕೊಠಡಿ. ಒಂದು ದಿನ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನನ್ನ ಮಿತ್ರರಾದ ದಿವಂಗತ ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಯ್ಯರ್‌ರವರು ಬಂದರು. ಅವರು ಕೆ.ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್‌ರವರ ಅಣ್ಣಂದಿರು, ಮತ್ತು ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದವರು. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

"ಅಯ್ಯ, ಒಬ್ಬಾತ ನನ್ನ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಯಾಗಬಹುದಾದವರು ಈಗ ತಾನೆ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ ಎಂಬವರು-ಮದರಾಸಿನ ಕಡೆಯವರು. ಅವರು ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಆಪ್ತ ಗುಮಾಸ್ತ. ಆತನಿಗೆ ಬೆಂಗಳೂರು ತೀರಾ ಹೊಸದು. ಒಬ್ಬರೇ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನಿನ್ನ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕುದಿನ ಜಾಗ ಕೊಡು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವರು ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಜಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ."

ನಾನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅಗಬಹುದೆಂದೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರಾದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರಾದರು. ಕೆಲವು ಜನ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸಿದರು. ಬಹುದಿನ ಸರ್ವಿಸ್ ಮಾಡಿ ಬಡ್ತಿಗಾಗಿ ಕಾದಿರುವವರು ಬೆಂಗಳೂರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಇರುವಾಗ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಬಂದವನನ್ನು ಏಕೆ ಹೀಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿಸಬೇಕು? ಈ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಿವಿ ಮುಟ್ಟಿತು.

ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಉತ್ತರವನ್ನು ನನಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದರು:

"ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಬಹು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಾನು ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವರ ಸಹಾಯ ನನಗೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ನನ್ನ ಮರ್ಜಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ನಾನು ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ, ನಾನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುರುತುಗಳ ಅರ್ಥವೇನು, ನನಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಿಂದಿನ ದಾಖಲೆಗಳೇನು, ನಾನು ಡ್ರಾಫ್ಟ್ ತಯಾರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ, ಪ್ಲಾನುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ, ಯಾವ ಯಾವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ಅಭ್ಯಾಸ–ಈ ನಾನಾ (Idiosyncrasies) ವ್ಯಕ್ತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಇಂಥ ಸಹಾಯಕರಿಲ್ಲದೆಹೋದರೆ ನನಗೆ ಕೈಮುರಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲಸಗಳು ಸಡಿಲಬಿದ್ದು ತಡವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ನನ್ನ ದೌರ್ಬಲ್ಯದ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾನು ಆತನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದುವರೆಗೂ ನನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸರ್ವಿಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ ಈಗ ಸರಕಾರದ ಚಾಕರಿ ಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಆತನಿಗೂ ಮಧ್ಯವಯಸ್ಸಾಯಿತು. ಆದದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಭವಿಷ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತನ ಚಿಂತೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ರಿಯಾಯತಿಯನ್ನು ಕೋರಬೇಕಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರಿಗೂ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನೀವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು."

ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿದವರು ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡಿದವರ ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿಸಿದರು. ಹುದ್ದೆಯೇನೂ ಭಾರಿ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲ, ಕ್ಲಾರ್ಕಿನದು; ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ. ಈ ಸಣ್ಣ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ರಗಳೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು.

ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಕಾರ್ಯದಕ್ಷರು. ಶೀಘ್ರಲಿಪಿ (ಷಾರ್ಟ್‌ಹ್ಯಾಂಡ್). ಟೈಪ್‌ರೈಟಿಂಗ್ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರು; ಮಿತಭಾಷಿಗಳು. ತಮ್ಮ ಉದ್ಯೋಗದ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ಯಾವ ಮಾತಿಗೂ ಬರುವವರಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಾಕಿ ಉಳಿಸುವವರಲ್ಲ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ನಿಶಿತವಾದ ಶಿಸ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇದ್ದವರು. ಕ್ರಮೇಣ ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟಿನ ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರರಾದರು. ಎಲ್ಲರಿಂದರೂ ಒಳ್ಳೆಯವರೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ವಿಶ್ರಾಂತರಾದ ಬಳಿಕ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಶಡಗೋಪಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಆಪ್ತ ಸಹಾಯಕರಾದರು. ಇವರೂ ಅಣ್ಣಂದಿರಂತೆ ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠರೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡರು.

ಬಿ. ವೆಂಕೋಬರಾಯರ ಆಯ್ಕೆ

ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಗತಿ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದಿವಾನಗಿರಿಯ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಾತನನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸರಕಾರವು ಒಂದು ಸ್ಕಾಲರ್ಶಿಪ್ ವೇತನವನ್ನು ಒಬ್ಬಾತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಆತನು ಬೊಂಬಾಯಿಯ ವಿಕ್ಟೋರಿಯ ಜ್ಯೂಬಿಲಿ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಲಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ ಆ ಸ್ಕಾಲರ್ಷಿಪ್ ಬಗೆಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಾಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಪೈಕಿ ವೆಂಕೋಬರಾವ್ ಎಂಬಾತನ ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಚ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಹೊರಟು ಅಂಥ ಪತ್ರವೊಂದು 'ಕರ್ಣಾಟಕ' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಕಟವಾಗಿತ್ತು. ದಿವಾನರು ಅದನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಆ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಾಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವರ ಆಪ್ತ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯ ಮೂಲಕ ನನಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಆ ಅಪೇಕ್ಷಾಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಅತ್ಯಂತ ಯೋಗ್ಯವೋ ಅದನ್ನು ನಾನೇ ಆರಿಸಿ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದರು.

ನಾನು ಆ ಅಪೇಕ್ಷಾಪತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದೆ. ಒಂದು ಅಪೇಕ್ಷಾಪತ್ರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಕನು ತನ್ನ ಕಲಾಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಕೆಲಸಗಾರಿಕೆಯ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ. ಸ್ಕಾಲರ್ಷಿಪ್ಪಿನ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ವಿಷಯ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ. ಈ ಅಪೇಕ್ಷಕನು ತನ್ನ ಕೆಲಸಗಾರಿಕೆಯ ಮಾದರಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳು, ಬೋದಿಗೆಗಳು, ಅದರ ಮೇಲಿರುವ ವಿಗ್ರಹಗಳು–ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಬರೆದುತೋರಿಸಿದ್ದ, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಉರುರಿನಿಂದ ಕಮಲ, ಹಂಸ, ಯಕ್ಷಿಣಿ ಮುಂತಾದ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಾಗದದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸಿ ಉಬ್ಬುಚಿತ್ರಗಳನ್ನು Embossing ಇರಿಸಿದ್ದ. ಈ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ನನಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಲೇಖಕನನ್ನು ಆರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆಮೇಲೆ ದಿವಾನರ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ "ನೀವು ಆರಿಸಿರುವ ಅಪೇಕ್ಷಕನಿಗೇ ಈಗ ಸ್ಕಾಲರ್ಷಿಪ್ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು. ಆತನೇ ವೆಂಕೋಬರಾವ್" ಎಂದರು.

ಆ ವೇಳೆಗೆ ನನಗೆ ಬಂಕಾಪುರದ ವೆಂಕೋಬರಾಯರ ಪರಿಚಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ಅವರಿಗೆ ಕಲಾಪರಿಶ್ರಮ ಉಂಟೆಂಬ ಸಂಗತಿ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ.

ವೆಂಕೋಬರಾಯರು ಬೊಂಬಾಯಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಅವರನ್ನು (ಆರ್ಕಿಯೊಲಾಜಿಕಲ್) ಶಾಸನದ ಇಲಾಖೆಯ ಶಿಲ್ಪಜ್ಞರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದರು.

ವೆಂಕೋಬರಾಯರು ಮೈಸೂರು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು ಮೊದಲು ಅದನ್ನು 'ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ಣಾಟಕ' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟ ಮಾಡಿದರು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಿ. ವೆಂಕೋಬರಾಯರು ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಘದ ಕಾರ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದದ್ದಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೂ ಕೆಲಕಾಲ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಾಗಿದ್ದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದರು.

ಹೊರಗಿನವರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶ

೧೯೨೨-೨೩ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಭದ್ರಾವತಿ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರಷ್ಟೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೈ ॥ ಆ ॥ ವಿ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು ತಮ್ಮ ಮಿತ್ರಗೋಷ್ಠಿಯ ಸಮೇತರಾಗಿ ಭದ್ರಾವತಿಗೆ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟರು. ಆ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ರಾವ್‌ಬಹದ್ದೂರ್ ಡಾ ॥ ಸಿ. ಬಿ. ರಾಮರಾಯರೂ, ವಾಜಪೇಯಂ ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರೂ ಇದ್ದರು. ಮಿಕ್ಕವರಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಒಬ್ಬ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಈ ಪಾರ್ಟಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೋಜನಕೂಟವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದರು. ಸಂಜೆ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬೈಠಕ್ ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಳೆಲ್ಲ ಸೇರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಪತಿ ಮಾಧವರಾಯರೂ, ಎಂ. ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರೂ, ಎಸ್. ಜಿ. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರೂ ಇದ್ದರು. ಆ ಅತಿಥಿಮಂಡಲದ ಭೋಜನ ಪೂರ್ವದ ಮಾತುಕಥೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಸ್. ಜಿ. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಎತ್ತಿದರು. “Mysore for Mysoreans (ಮೈಸೂರಿನ ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶಗಳು ಮೈಸೂರಿನವರಿಗೇ)–ಎಂಬ ಎಂದು ತತ್ತ್ವವುಂಟಲ್ಲ, ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೋ– ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಹುಮಂದಿಗೆ ಕುತೂಹಲವುಂಟು.”

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಡನೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳಿದರು, ಹೀಗೆ:

“ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಆ ತತ್ತ್ವ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದದ್ದೇ. ಆದರೆ ಪರಸ್ಥಳದವರನ್ನು ಅವಶ್ಯವಿದ್ದಾಗ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳು ಎರಡು: ಒಂದು ಕೆಲಸ; ಇನ್ನೊಂದು ಅದರ ನೀತಿ. ಕಾರ್ಯಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಾದವರನ್ನು ನಾವು ಎಲ್ಲಿಂದಲಾದರೂ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅಮೆರಿಕದಿಂದ, ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯದಿಂದ ನಾವು ಎಕ್ಸ್‌ಪರ್ಟುಗಳನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಬಹುದು. ಅವರಿಗೆ ಅವರು ಬೇಡಿದಂತೆ ವೇತನಗಳನ್ನೂ ಭತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕೆಲಸ ದೇಶಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದೀತೆ? ಅದು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆಯೆ?–ಎಂಬುದನ್ನು ಕಾದುನೋಡಬೇಕಾದದ್ದು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣು. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯೂ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವ ಕೈಯೂ ನಮ್ಮದಾಗಿರಬೇಕು. ಹೊರಗಿನವರು ಹೆಚ್ಚು ಹಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ; ನಾವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡಲಿ. ಇದು ದೇಶಾಭ್ಯುದಯದ ದಾರಿ.”

ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪೆರಿನ್ ಎಂಬ ಅಮೆರಿಕದ ವಿಶೇಷಜ್ಞನನ್ನು (Expert) ಕರಸಿಕೊಂಡದ್ದು ಹೀಗೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ಚಳವಳಿ

ಮೈಸೂರು ಪಾರ್ಟಿ–ಮದರಾಸು ಪಾರ್ಟಿಗಳ ತಕರಾರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಾಸಿಹೋಗುತ್ತ ಬಂತು. ಆದರೆ ಹೊಸ ತಕರಾರೊಂದು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು: ಇದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ಪಾರ್ಟಿಯದು.

ಮೈಸೂರು–ಮದರಾಸು ತಕರಾರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನವರ್ಗಕ್ಕೆ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನರಾದವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಸರಕಾರಿ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳದ ವೈದಿಕರೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆ ಕಲಹದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರಾಗಿದ್ದರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ವರ್ಗಗಳವರು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೂ ಉದಾಸೀನರಾಗಿದ್ದರು.

ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಪಕ್ಷದೊಡನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ಚಳವಳಿಯಾದರೋ ಪ್ರಜಾ ಬಾಹುಳ್ಯವನ್ನೊಳಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಸರಕಾರದ ಚಾಕರಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಜನವರ್ಗಗಳಿಗೂ ಏಕೈಕ ಧ್ಯೇಯವಾಯಿತು. ಸರಕಾರದ ನೌಕರಿ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಿದ್ಯೆ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನ–ಇದು ದೇಶದ ಆದ್ಯ ಪ್ರೋಗ್ರಾಂ (ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ) ಆಯಿತು. ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಸರಿತೋರದ್ದು. ಅವರು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ನಡಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು.

ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸ್

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಮಾಡಿದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಾರ್ಯವೆಂದರೆ ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸ್ (Economic Conference) – ಸಂಪದ್ವಿಷಯಕ ಸಂಸತ್ತಿನ ಸ್ಥಾಪನೆ. ಇಂಥ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ದಿವಾನರಾದ ರಂಗಾಚಾರ್ಯರೂ ೧೮೮೧-೮೨ರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಜನಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ್ದರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಾಲದ ಸಂಪತ್ಪರಿಷತ್ತು ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳಾಗಿತ್ತು: (೧) ಯಂತ್ರಪರಿಶ್ರಮ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ವಿಷಯಕ ಸಮಿತಿ (Industries and Commerce); (೨) ವಿದ್ಯಾವಿಷಯ ಸಮಿತಿ; (೩) ಭೂ ವ್ಯವಸಾಯ ವಿಷಯಕ ಸಮಿತಿ. ಯಂತ್ರಪರಿಶ್ರಾಮಿಕ ಸಮಿತಿಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಚೇರ್ಮನ್ನರು; ರಂಗನಾಥರಾವ್ ಸಾಹೇಬ್‌ರವರು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ. ವಿದ್ಯಾವಿಷಯಕ ಸಮಿತಿಗೆ ಎಚ್. ವಿ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಚೇರ್ಮನ್; ವಿ. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಅಯ್ಯರ್‌ರವರು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ. ವ್ಯವಸಾಯ ಸಮಿತಿಗೆ ಬಹುಶಃ ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರು ಚೇರ್ಮನ್; ಕೆ. ಸುಬ್ಬರಾಯರು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.

ಸಂಸತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಾವಳಿ

ಈ ಮೂರು ಸಮಿತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ಇಲಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಲದೆ ಬಹುಮಂದಿ ಖಾಸಗಿ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರೂ ಸದಸ್ಯರಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಒಟ್ಟು ಸಂಸತ್ತಿಗೆ ದಿವಾನರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಸಮಿತಿಗಳು ಅನೇಕ ಉಪಸಮಿತಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೆಲಸವೇನೆಂದರೆ ಮೀಟಿಂಗುಗಳು, ಪ್ರಕಟನೆಗಳು, ಇತರ ಪ್ರಚಾರಕಾರ್ಯಗಳು. ನನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸ್ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಎರಡು ನಿಯತಕಾಲಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿತ್ತು. ಒಂದು 'ಮೈಸೂರು ಇಕನಾಮಿಕ್ ಜರ್ನಲ್ (ರೆವ್ಯು)' ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮಾಸ ಪತ್ರಿಕೆ. ಇನ್ನೊಂದು 'ಅರ್ಥ ಸಾಧಕ ಪತ್ರಿಕೆ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ವಾರಪತ್ರಿಕೆ. ರಾಜಚರಿತ ವಿಶಾರದ ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಸಿ. ಹಯವದನರಾಯರು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿಯೂ, ಕನ್ನಡ ಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಎಚ್. ಚೆನ್ನಕೇಶವ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಕನ್ನಡ ಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಸಹ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿದ್ದರು. ಸಂಸತ್ತೂ ಅದರ ಪ್ರಕಟನೆಗಳೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಷ್ಟು ದಿನವೂ ನಡೆದವು. ಆಮೇಲೆ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತ ಬಂದು ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಹೋದವೆಂದು ನನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕ.

ಸಂಸತ್ತು ನಡಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ನಿಂತಿರುವುವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಯಂತ್ರಪರಿಶ್ರಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾವತಿ ಕಾರ್ಖಾನೆ; ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು; ಮೈಸೂರು ಬ್ಯಾಂಕು; ಮೈಸೂರು ಚೇಂಬರ್ ಆಫ್ ಕಾಮರ್ಸ್. ವಿದ್ಯಾಶಾಖೆಯ ಮೂಲಕ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ; ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು. ವ್ಯವಸಾಯ ವಿಷಯಕ ಸಮಿತಿಯ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಂಬಾಡಿ-ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಸಾಗರ, ಕಾವೇರಿಯಿಂದ ಕಾಲುವೆಗಳು (ಇರ್ವಿನ್ ಕೆನಾಲ್ ಇತ್ಯಾದಿ), ಇತರ ನೀರಾವರಿ ಕೆಲಸ.

‘ಸಮಿತಿ’

ಈ ನಾನಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅಂಗಾಂಗರಚನೆಯನ್ನೂ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನವನ್ನೂ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ರೂಪುಗೊಳಿಸಿದವರು ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಸಮಿತಿಗಳವರು.

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. “ಸಮಿತಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿತು” ಎಂದರೇನು? ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕಾರು ಮಂದಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಬರೆದರೆ? ಬರೆಯದಿದ್ದರೆ ಹೋಗಲಿ. ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದರೆ? ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಹೋಗಲಿ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ತಾವು ಮನಸಾರ ಗ್ರಹಿಸಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿದರೆ? ಅವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಮತ್ತಾರೋ ಬರೆದಿರಿಸಿದ್ದ ಯೋಜನೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಸಂಸ್ಥೆ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ. ಯಾರೋ ಒಬ್ಬಾತ ತನಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಯೋಜನೆಯನ್ನೋ ಠರಾವನ್ನೋ ತಯಾರಿಸಿ ಸಮಿತಿಯ ಮುಂದೆ ಇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ‘ಸಮಿತಿ’ ಆದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದರಂತೆ ನಡೆಯಿತು ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನಲ್ಲಿ.

ಕೆಲವು ಸಲಹೆಗಳು

ಆದರೆ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ನಡೆದಾಗ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರು ಏನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಡಯರಿ ಸ್ಕೀಮ್-ಹೈನಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಯೋಜನೆ–ತಯಾರು ಮಾಡಿದವರು ಆ ಸಮಿತಿಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ. ಯೋಜನೆ ಹೀಗೆ:

ಹೈನು ಕಾರ್ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ೧೦ ದನಗಳನ್ನೂ ೧೫ ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನೂ ಇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಎಮ್ಮೆ ದಿನವೊಂದಕ್ಕೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ೨ ಸೇರು ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಂಜೆ ೧ ೧/೨ ಸೇರು ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಷವೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಎಮ್ಮೆ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಸೇರಿ ೧೨೭೭ ೧/೨ ಸೇರು ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ರೂಪಾಯಿಗೆ ೪ ಸೇರಿನಂತೆ ಮಾರಿದರೆ ಬರುವ ವರಮಾನ ೩೨೦ ರೂಪಾಯಿ. ೯ ತಿಂಗಳಿಗೆ ೧ ಕರುವಿನಂತೆ, ೧ ಕರುವಿಗೆ ೨೫ ರೂಪಾಯಿ. ಒಟ್ಟು ವರಮಾನ ಒಂದು ಎಮ್ಮೆಯಿಂದ ೩೪೫ ರೂಪಾಯಿ. ಆಕಳಿಂದ ವರಮಾನವೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಲೆಕ್ಕ. ಈ ಒಟ್ಟು ವರಮಾನದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು, ತೌಡು ವಗೈರೆ ಖರ್ಚು ಕಳೆಯಲಾಗಿ ೮, ೦೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಲಾಭ.

ಈ ಅಂಕೆಗಳು ಭಾವನಾಮಾತ್ರದವು.

ಈ ಯೋಜನೆ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಸಮಗ್ರ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಅನುಮೋದನೆಗಾಗಿ ಬಂದಿತು. ಆಗ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯರು–ಬಹುಶಃ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನ ಕಾಫಿ ಪ್ಲಾಂಟರ್ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಕೇಳಿದರು:

"ಇದು ಯಾವ ಸೀಮೆಯ ದನ ಸ್ವಾಮಿ? ಒಂದು ದಿನವೂ ತಪ್ಪದೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎರಡು ಸೇರು, ಸಂಜೆ ಒಂದೂವರೆ ಸೇರು ಹಾಲನ್ನು ಅಳೆದು ಕರೆಯುವುದಲ್ಲದೆ, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವಾಗಿ ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಕರುವನ್ನು ಹಾಕುವುದು?"

ಆಗಲೇ ಎಲ್ಲರ ಗಮನವೂ ಅತ್ತಕಡೆ ಹರಿದದ್ದು.

ಆಗ ರಾಯರ ಮುಖಭಂಗಿಯೂ ಕೃತಕ ಗಾಂಭೀರ್ಯವೂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಗೊಳ್ಳೆಂದು ನಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು.

ಈ ಸಮಿತಿಗೆ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಗಳು ಕೆ. ಸುಬ್ಬರಾಯರು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಯೋಜನೆಗೆ "ಸುಬ್ಬರಾಯರ ಡಯರಿ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಸಂಗ ಇಂಥದು ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಭೂಗರ್ಭ ವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರೊಫೆಸರಾಗಿದ್ದ ವಿ. ಎಸ್. ಸಾಂಬಶಿವಯ್ಯರ್‌ರವರು ವಿಜ್ಞಾನ ಪರಿಶ್ರಮಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಉತ್ಸಾಹಿಗಳು. ಆ ಮಹನೀಯರು ಮೈಸೂರಿನ ಖನಿಜ ಸಂಪತ್ತು. ಜಲಾಶಯ ಸಂಪತ್ತು. ಅರಣ್ಯಸಂಪತ್ತು ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕುರಿತ ದೊಡ್ಡ ವರದಿಯೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದರು. ಅದು ಬಹು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ವರದಿ. ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅದು ಆಕರ ಗ್ರಂಥ. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಸಲಹೆಯನ್ನು ನೋಡೋಣ.

ಮಲೆನಾಡು ಪ್ರಾಂತದ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಆಳಾಳುದ್ದ ಬೆಳೆದಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ನೂರು ಜನ ಕುಯ್ಯುವ ಆಳುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ, ಅವರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಈ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಪಿಂಡಿಪಿಂಡಿಗಳಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಆ ಪಿಂಡಿಗಳನ್ನು (Bale) ಬೇಲುಗಳಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ಆ ಬೇಲುಗಳಿಗೆ ಭದ್ರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಇಂಥ ನೂರಿನ್ನೂರು ಬೇಲುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಅವನ್ನು ಬಾಬಾಬುಡನ್ ಬೆಟ್ಟದ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ವರಸೆವರಸೆಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ಒದ್ದು ಉರುಳಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಗ ಹುಲ್ಲಿನ ಬೇಲುಗಳು ತಾವಾಗಿ, ಯಾವ ಖರ್ಚೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಉರುಳುರುಳಿಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರ ತೀರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ದೋಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಾಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಹನೀಯರ ಒಂದು ಸಲಹೆ:

ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳು ನಾಲ್ಕಾರಿವೆ. ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾವಿರ ಸಾವಿರ ಜನ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಆ ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೈದು ಬೇರೆಬೇರೆ ತೊಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಅಮೋನಿಯಂ ಸಲ್ಫೇಟ್ ತಯಾರಿಸಬಹುದು.

ಇಂಥ ಸಲಹೆಗಳು ಹತ್ತಾರು ಬಂದವು.

ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸ್ ಸಂಸ್ಥೆ ಹೀಗೆ ನಗೆಗೀಡಾಯಿತು.

ಆದರೆ ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯಿಂದ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಏನೂ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳರು. ಈ ಮೇಲೆ ಅದರ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಕೆಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ: ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು ಬ್ಯಾಂಕ್, ಭದ್ರಾವತಿ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ ಮೊದಲಾದವನ್ನು. ಈ ನಾನಾ ಶಾಶ್ವತ ಕಾರ್ಯಗಳ ಸಂಕಲ್ಪ ಉದಿಸಿದ್ದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ. ಸರ್. ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ತೋರಿಬಂದ ಶಿವನಸಮುದ್ರದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ, ಮಾರೀ ಕಣಿವೆಯ ಜಲಾಶಯ ಮೊದಲಾದ ಭಾರಿ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಯಾವ ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ರೂಪಗೊಳಿಸಿದಂತೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಆ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ನಡೆದದ್ದೂ ಹಾಗೆಯೇ. ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ತಾವು ನಡಸಿದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಾವು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಧಾರೆಯೆರೆದರು.

ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ ನೂತನ ಭಾವನೆಗಳ ಪ್ರಚಾರರೂಪವಾದದ್ದು. ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಶಾಖೆಗಳೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಗ್ರಾಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಮಾಡಿ ಓಡಾಟ ಚಟುವಟಿಕೆ ನಡಸಿದ್ದರ ಫಲವಾಗಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ನವನಾಗರಿಕತೆಯ ಭಾವನೆಗಳು ಹರಡುವಂತಾಯಿತು.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆ ಪ್ರಯತ್ನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳು ಎರಡು:

1. ಮಾತು ಹೆಚ್ಚು, ಕೆಲಸ ಕಡಮೆ.
2. ಆದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಆದಾಯವಿಲ್ಲದೆಹೋಯಿತು.

ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿಗಾಗಿ ವೆಚ್ಚವಾದ ಹಣವನ್ನು ಬಹು ಭಾರಿಯದೆಂದು ಈ ಹೊತ್ತು ಜನ ಎಣಿಸದೆಹೋಗಬಹುದು. ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆಗಳು ತಿಂದಿರುವ ಹಣ ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿಗಳಷ್ಟಲ್ಲ, ಅರ್ಬುದನ್ಯರ್ಬುದಗಳಷ್ಟು. ಅದರ ಮುಂದೆ, ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವೆಚ್ಚ ಎಷ್ಟರದು!

ಮಹಾಗಜಾಃ ಪಲಾಯನ್ತೇ
ಮಶಕಾನಾಂ ತು ಕಾ ಕಥಾ ॥

ಖರ್ಚಿನ ವಿಧಾನ

ಆದರೂ ಹಣ ಒಂದಾಗಲಿ ಹತ್ತಾಗಲಿ ನೂರಾಗಲಿ, ಅದು ಪೋಲಾಗುವ ವಿಧಾನ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಹೋಲುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಖರ್ಚಿನ ವಿಧಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ಮೂರು:

1. ಮೆಂಬರುಗಳ ಪ್ರಯಾಣದ ವೆಚ್ಚ
2. ಭಾರಿ ಟಿಫಿನ್ನುಗಳು
3. ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಮುದ್ರಣ.

ಅನೇಕಮಂದಿ ಮೆಂಬರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಭತ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯ ಜೀವನೋಪಾಯ ಎಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರಿಹರದ ಆಚೆಯಿಂದ, ಕಡೂರಿನ ದೂರದ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ, ಹೀಗೆ ಯಾವಯಾವುದೋ ಅವಿಜ್ಞಾತವಾದ ಮೂಲೆ ಮಡುಕುಗಳಿಂದ ತಾವು ಬರುತ್ತಿರುವಂತೆ ಬಿಲ್ ಮಾಡಿ ಭತ್ಯ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದೇ ದಿನ ಎರಡು ಮೂರು ಕಮಿಟಿಗಳ ಮೀಟಿಂಗುಗಳ ನೆವದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇಲಾಖೆಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ಬಿಲ್ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದುಂಟು. ಸೋಮವಾರ ಒಂದು ಮೀಟಿಂಗು, ಮಾರನೆಯ ಬುಧವಾರ ಇನ್ನೊಂದು ಮೀಟಿಂಗು. ಈ ನಡುವಣ ಒಂದು ದಿನ ತಮ್ಮ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದಂತೆ ಬಿಲ್ ಮಾಡಿ ಗೆದ್ದವರೂ ಉಂಟು.

ಹೀಗೆ ನೂರಿನ್ನೂರು ಮಂದಿಗೆ ಸುಲಭ ಜೀವನ.

ಫಲಾಹಾರ

ಇನ್ನು ಫಲಾಹಾರದ ವಿಷಯ. ಅದು 'ನ ಭೂತೋ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ.' ಮೀಟಿಂಗ್ ನಡೆದ ಪ್ರತಿ ದಿವಸವೂ ಫಲಾಹಾರದ ಪರಿಶವಣೆ ಹೀಗೆ:

1. ಬೆಂದದ್ದು: ಸಪ್ಪೆ; ಖಾರ–ಗುಗ್ಗರಿಗಳು; ಸಿಹಿ–ದಂರೋಟು ವಗೈರೆ.
2. ಕರಿದದ್ದು.
3. ಹುರಿದದ್ದು: ಗೋಡಂಬಿ, ಬಾದಾಮಿ ವಗೈರೆ.
4. ಅರೆದದ್ದು: ಬಾದಾಮಿ ಹಲ್ವ.
5. ಹಸಿಯದು: ಕೋಸುಂಬರಿ, ಎಳನೀರು ವಗೈರೆ.
6. ಪಾನಕಗಳು: ಟೀ, ಕಾಫಿ, ಸೋಡ, ಲೆಮನೆಡ್ ವಗೈರೆ.
7. ಬೀಡಾ, ಚುಟ್ಟಾ ವಗೈರೆ.

ಇದರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷ. ಕೆಲಮಂದಿ ಮೆಂಬರುಗಳು ಬಹುಶಃ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ಮೀಟಿಂಗಿನ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಘಂಟೆ ಮುಂಚೆ ಬರುವರು. ಸಭಾ ಸ್ಥಳದ ಪಕ್ಕದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ತರತೀಪುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ಕೇಳುವರು. ಸರಬರಾಯಿ ಮಾಡುವಾತನಿಗೆ ಕೊಡೆನೆನ್ನಲು ಭಯ. ತನ್ನ ಸಾಮಗ್ರಿ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಪುಕಾರು ಮಾಡಿದರೆ ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಸೊನ್ನೆ ಬಿದ್ದೀತು. ಹೀಗೆ ಅವನು ಕೊಟ್ಟ ಒಂದೆರಡು ತಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮೆಂಬರು ಖಾಲಿ ಮಾಡುವರು. ಆಮೇಲೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಾತ್ಪರ, ಒಂದು ಘಂಟೆಗೊ ಎರಡು ಘಂಟೆಗೊ ಗೊತ್ತಾದಂತೆ ಉಪಾಹಾರ ಬೇರೆ. ಆಗ ನಮ್ಮ ಮೆಂಬರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೆರಡು ಪ್ಲೇಟುಗಳನ್ನು ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವರು.

ಮೀಟಿಂಗಿಗೆ ಹಾಜರಿದ್ದದ್ದಾಯಿತು. ಸ್ವಂತ ಖರ್ಚಿಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿಂದಲೂ ಹಣ ಗಂಟು.

ಇದನ್ನು ನನ್ನ ಕಲ್ಪನೆಯೆಂದು ಯಾರೂ ತಳ್ಳಿಹಾಕಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ನೆಹರು ಯುಗದಲ್ಲಿ ಲೋಕಸಭೆ ರಾಜ್ಯಸಭೆಗಳ ಸದಸ್ಯ ಮಹಾಶಯರೆಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಇದೇ ನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ.

ವರ್ಧತಾಮಭಿವರ್ಧತಾಮ್ ॥

ಕುಚೇಷ್ಟೆ

ದೊಡ್ಡವರನ್ನು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುವುದು, ಅವರಿಗೆ ಮೋಸ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭ. ಒಂದು ವ್ರತನಿಷ್ಠೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವರ ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಲಘು ಮನಸ್ಸಿನವರು ನಗಲು ಕಾರಣವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಎಷ್ಟೋ ಇರುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಮಹಾದೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮಗ್ನ ಮಾಡಿರುವವರು ಚಿಲ್ಲರೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗಮನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾರರು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಚಿಲ್ಲರೆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣೆರಚುವುದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದಗಳಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳೂ, ವಂಚಕರ ಗೆಲುವಿನ ಪ್ರಸಂಗಗಳೂ ಎಷ್ಟೋ ಉಂಟು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬ ಸಂಗತಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದದ್ದು. ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಅಮಲ್ದಾರನು ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನು ತಾನು ಅಕ್ಷರಶಃ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವೆನೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ವೇಳಾಪಟ್ಟಿಯೊಂದನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿ ಅದರ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ತಾಲ್ಲೂಕ್ ಕಛೇರಿಯ ನೋಟೀಸ್ ಬೋರ್ಡಿನ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಅಂಟಿಸಿದ್ದ. ಆ ವೇಳಾಪಟ್ಟಿ ಹೀಗಿತ್ತು:

ಬೆಳಗ್ಗೆ–ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಏಳುವುದು ೫-೩೦, ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಳನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ೫-೪೫, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ೬-೦೦, ಸರ್ಕೀಟ್ ಹೊರಡುವುದು ೬-೩೦, ಹಿಂತಿರುಗುವುದು ೧೦. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ-ಕಛೇರಿ ೧೧-೦೦ ರಿಂದ ೫-೦೦. ಸಂಜೆ–ದೇವಸ್ಥಾನ ೬-೩೦ ರಿಂದ ೭-೦೦. ರಾತ್ರಿ-ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಛೇರಿಯ ಕಾಗದಗಳ ವಿಲೇವಾರಿ ೭-೩೦ ರಿಂದ ೯-೦೦, ಮಲಗುವುದು ೯-೩೦.

ಈ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಯಾರೋ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದರು. ಅದು ಅಪಹಾಸ್ಯದ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರದಿರಲಿಲ್ಲ. “ಈ ಅಮಲ್ದಾರರ ದಫ್ತರುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಕಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲವೆ? ಪ್ರತಿದಿನವೂ ೧೧ ರಿಂದ ೫ರ ವರೆಗೆ ಆರು ಘಂಟೆಯ ಹೊತ್ತು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾರಲ್ಲ, ಈ ಅಮಲ್ದಾರ ದಫ್ತರುಗಳನ್ನು ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡಿದ್ದೀರಾ? ಅಲ್ಲಿರುವ ಕಾಗದಗಳಲ್ಲಿ ತೀರಾ ಹಳೆಯದಾದದ್ದು ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ?”

ಅಮಲ್ದಾರನಿಗೆ ತನ್ನ ಕುಚೇಷ್ಟೆಯ ಫಲ ದೊರೆಯಿತು. ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರು ಆ ಅಮಲ್ದಾರನ ಕಛೇರಿಯ ಆಡಳಿತ ಕೊಂಚವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಹಿಂದೆಯೇ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಒಂದೆರಡು ಸಲ ತಿಳಿಸಿದ್ದರು.

ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟಿನ ದಕ್ಷತೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾಗದದ ದಫ್ತರ ಬಹು ತಿಂಗಳು ಫೈಸಲಿಗೆ ಬಾರದೆ ನಿಂತಿದ್ದದ್ದು ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಅದು ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟಿನಲ್ಲಿ (ಆತಾರಾ ಕಛೇರಿ) ಮೇಜಿಂದ ಮೇಜಿಗೆ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಂದು ಕಡೆ ಕೆಲವು ವಾರ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿತ್ತು. ಪದೇ ಪದೇ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದರೂ ಅದು ಎಲ್ಲಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದೇ ಕಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೀಗೆ ದಾಖಲು ಮಾಡಿಟ್ಟರು:

“The secretariat has neither a body to kick nor a soul to damn. At this rate, how can work go on?”

“ಕೇಂದ್ರ ಕಛೇರಿಯನ್ನು ಒದೆಯೋಣವೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ; ಶಪಿಸೋಣವೆಂದರೆ ಜೀವವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿದ್ದರೆ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದು ಹೇಗೆ?”

ಮುಖ್ಯ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯವರು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ತಮಗೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರನ್ನೆಲ್ಲ ಎಚ್ಚರಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಇಂಥ ಆಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಬರಲಿಲ್ಲ.

***

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನನ್ನೊಡನೆ ಪದೇಪದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ದೊಡ್ಡ ಲೋಪವೇ ಆದೀತು. ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಇದು: “ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಗು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸು ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಬಿ. ಎ. ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುವ ವೇಳೆಗೆ ಉಡುಗಿಹೋಗಿರುತ್ತದೆ. ಪರೀಕ್ಷೆ ಪ್ಯಾಸ್ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೆಲ್ಲ ವೆಚ್ಚವಾಗಿ ಉಸಿರು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಚಾಕರಿಗಾಗಿ ಹುಡುಕಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನು ಬಾಗು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ ಐದಾರು ವರ್ಷ ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ವಯಸ್ಸು ಇಪ್ಪತ್ತೈದಾಯಿತೆಂದರೆ ಆರಾಮ ಕುರ್ಚಿಗಳನ್ನು (Easy chair) ಹುಡುಕುತ್ತಾರೆ. ನಮಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಆಫೀಸುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ

ಕುರ್ಚಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜನ ತಟ್ಟುಬಿದ್ದು ಹೋಗಿರುತ್ತಾರೆ ಅಷ್ಟರೊಳಗಾಗಿ. ಆಮೇಲೆ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಲಸದ ನಟನೆ. ಇದು ನಿನ್ನ ವಿದ್ಯಾವಂತರ ಹಣೆಬರಹ."

ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅವರು ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಸಾರಿ ಮಹಾದೇವ ಗೋವಿಂದ ರಾನಡೆಯವರನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋಗಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತುಕಥೆ ನಡೆಸಿದ ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟಾಗ ರಾನಡೆಯವರು ಅವರೊಡನೆ ಮನೆಯ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೋಣೆಯ ಕಡೆ ಕೈತೋರಿಸಿ "ಆ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು ಮಲಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ದೇಶವೆಲ್ಲ ನೋವುಪಡುತ್ತಿದೆ" ಎಂದರಂತೆ. ಆ ಸ್ನೇಹಿತರು ಬಹುಶಃ ಮಾಂಡಲಿಕ್ ಎಂಬ ದೇಶಾಭಿಮಾನಿಗಳು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು "ಅದಾವ ವ್ಯಾಧಿ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ರಾನಡೆಯವರು "ಅದು ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು" (Paralysis). ನಮ್ಮ ದೇಶವೆಲ್ಲ ಆ ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೆ? ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲ. ಬುದ್ಧಿಯ ಸಾಹಸ ಮೊದಲೇ ಇಲ್ಲ." ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪದೇ ಪದೇ ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹಾಸ್ಯಪ್ರಸಂಗಗಳು

ಎಚ್. ವಿ. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರಿಗೆ ಎಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಕಾರ್ಯರೀತಿಗಳು ಹಾಸ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಯಾಗಿದ್ದವು.

"ಏನಪ್ಪಾ, ಹೇಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ?"

"ಏನು? ಯಾವುದು?"

"ಅದೇ–ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟುಗಳು."

"ಯಾವುದರ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟುಗಳು?"

"Developing organization and organizing developments."

ಎಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸು ಭಾರಿ ಮಾತಿನ ಗಾಳಿಬುರುಡೆ ಎಂದು ಅವರ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆಗ ಇದ್ದ ಮೈಸೂರಿನ ಎಂಟು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಕಾರ್ಯ ನಡಸಲು 'ಎಕನಾಮಿಕ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ್ಸ್' ಎಂಬ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದರು. ಮೂರು ತಿಂಗಳಿಗೊಂದಾವರ್ತಿ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಸಭೆ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರುಗಳು ತಾವು ನಡೆಸಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ವರದಿಯನ್ನು ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು, ಇಂಥ ಒಂದು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಮೂವರು ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರು ವರದಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕೇಳಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ

"It shows great activity, it shows great activity"

–ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಅವರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರು ಒಡನೆಯೇ ಕೊಂಚ ಮೆಲುದನಿಯಲ್ಲಿ–

"On the treasury, on the treasury"

–ಎಂದು ಪ್ರತಿಟೀಕೆ ಮಾಡಿದರು. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಂದಿ ಘೊಳ್ಳೆಂದು ನಕ್ಕರು, ಕೆಲಮಂದಿ ಒಳಗೊಳಗೇ ನಕ್ಕರು.

ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆ

ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಗಮನ ಹಾಸ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಗಂಭೀರರು. ಎಕನಾಮಿಕ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಸದಸ್ಯರು ಬಹುಮಂದಿ ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಉದ್ದೇಶಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದವರೆಂಬುದೂ ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಯೋಗ್ಯತೆ ಸ್ವಲ್ಪದ್ದೆಂಬುದೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲ. ಅಂಥ ಸದಸ್ಯರು ಟಿ. ಎ. ಮೊದಲಾದ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಾಗಿಯೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಬಹು ಕಾಲ ಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಕಂಡುಬಂದ ಮೇಲೂ ಅವರು ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದ್ದದ್ದೇನು? ಯಾವ ಒಂದು ಮಹೋದ್ದೇಶವನ್ನು ಅವರು ತಮ್ಮ ಜೀವನ ಧ್ಯೇಯವೆಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೋ ಆ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಬಿಡುವುದೆ? ಅಥವಾ ದೊರೆತ ಜನಸಹಾಯವನ್ನೇ ಆದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವುದೆ? ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅವರು ನನ್ನೊಡನೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಬಾರಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದ್ದರು.

ವಿ: "ನೀನು ಬರುಬರುತ್ತ (Virulent critic) ತೀಕ್ಷ್ಣ ಆಕ್ಷೇಪಣಕರ್ತನಾಗುತ್ತಿದ್ದಿ. ನಿನ್ನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು (Twist) ಕೊಂಕು ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಿ."

ನಾನು: "ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು. ಕೊಂಕು ಇರುವುದು ನನ್ನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಲ್ಲ. ಆ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುವ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ."

ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರ ಕಾರ್ಯ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕೊಂಚ ನಕ್ಕು ಒಂದೆರಡು ಸಂಗತಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ ತಿರುಗಿಸಿದರು. ಅವರು ಹೇಳಿದರು: "ಹದಿನೈದು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷ ಸರ್ವಿಸ್ ಮಾಡಿರುವವರನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಲಾಗುತ್ತದೆಯೆ? ಅವರನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿದರೆ ಅವರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದವರು ಆ ಜಾಗಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಾರೆಯೆ? ಉತ್ತಮರಾದ ಜನರನ್ನು ನಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಯೆ? ಇರುವ ಜನವನ್ನೇ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ."

ಇದು ಕಾರ್ಯತತ್ಪರನ ನೀತಿ.

ಮೇಲೆ ಎಕನಾಮಿಕ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದೆ. ಆ ಎಂಟು ಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕ ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವ ಒಗ್ಗದೆಂದು ಬೇರೆ ಜಾಗಗಳಿಗೆ ಹೊರಳಿಕೊಂಡರು. ಮಿಕ್ಕವರು ಆ ಜಾಗವನ್ನೇ ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ತಮ್ಮ ಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಸೂಪರಿಂಟೆಡೆಂಟರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲಸದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಕೆಲವು ನಿದರ್ಶಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬಹುದು.

ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನ ಒಂದು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹಳ್ಳಿ. ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಯಾವನೋ ಪಾಳೆಯಗಾರನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದ ಒಂದು ಸತ್ರ. ಅದರ ಗೋಡೆಗಳು ಬಿರುಕುಬಿಟ್ಟು ಅದು ಶಿಥಿಲವಾಗಿತ್ತು. ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅದನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಿಸಿ ತನ್ನ ಡಯರಿನಲ್ಲಿ "ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗಾಗಿ ಸತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದು" ಎಂದು ಬರೆದಿಡುತ್ತಿದ್ದ. ಆ ಬರಹದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಪಟ್ಟು ಅದನ್ನು ತನಿಖೆ ಮಾಡಹೊರಡುವವರು ಯಾರು? ಒಬ್ಬ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟನು ಒಂದು ಹಳೆಯ ಮಂಟಪದ ಚಾವಣಿಯ ಮೇಲೆ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಹುಲ್ಲುವಾಮೆ ಕಟ್ಟಲು ಅನುಕೂಲಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಡಯರಿಯಲ್ಲಿ– "ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲುವಾಮೆಗೆ ಜಾಗ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದು" ಎಂದು ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ರಸ್ತೆಗಳ ವಿಚಾರ, ಕೆರೆಕುಂಟೆಗಳ ವಿಚಾರ, ಕಾಮಗಾರಿಗಳ ವಿಚಾರ. ಹಿಂದೆ ಇದ್ದದ್ದಕ್ಕೇ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಸಿ ಅದು ಹೊಸದೆಂದೂ ತಾವು ಮಾಡಿದ್ದೆಂದೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತ ಹೋದರೆ ಅದನ್ನು ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡುವವರಾರು? ಅಂಥವು ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಆದರೆ ತನಿಖೆ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು. ಒಂದೊಂದು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿಗೆ ಅರವತ್ತು ಎಪ್ಪತ್ತು ಆದರೆ ತನಿಖೆ ಎಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಬೇಕು, ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಬೇಕು?

ಶಾಮರಾಯರ ಪ್ರಶ್ನೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಬೆಂಗಳೂರು ಪಟ್ಟಣದ ಬಡಾವಣೆ ಹೇಗಿರಬೇಕು, ಯಂತ್ರ ಕರ್ಮ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು–ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಬಹುಮಂದಿ ಗಣ್ಯರನ್ನು ಸಿಟಿ ಮಾರ್ಕೆಟ್ ಮುಂದುಗಡೆ ಸಭೆ ನೆರೆಯುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದರು. ಮಾರ್ಕೆಟ್ ಅಂಚಿನಿಂದ ದೊಡ್ಡಣ್ಣಹಾಲಿನ ಅಂಚಿನವರೆಗೂ ಜನ ಭರ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅಂದು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಒಂಭತ್ತು ಘಂಟೆಯ ಸಮಯ. ನಾನೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಆಗಿನ ವಿದ್ಯಾ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದ ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಎಂ. ಶಾಮರಾಯರವರು ದಯಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ನನ್ನೊಡನೆ ಸಲಿಗೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುವ ವಾಡಿಕೆಯಿತ್ತು; ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಕೇಳಿದರು:

ಶಾ: "ಏನಪ್ಪಾ, ನಮಗೆ ಇಲ್ಲೂ ಪೆಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪೆಟ್ಟು. ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?"

ನಾನು: "ಏನು ಸಾರ್ ಸಂದರ್ಭ?"

ಶಾ: "ಏನೆ? ಇಲ್ಲಿ ಈ ಮನುಷ್ಯ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣ ಹಿಂಡುತ್ತಾರೆ: ಎಷ್ಟು ಹೊಸ ಸ್ಕೂಲುಗಳು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಷ್ಟು? –ಎಂದು. ನಾವು ನಮ್ಮ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರುಗಳನ್ನು ಅವಸರಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅವರು ಕೊಟ್ಟ ರಿಪೋರ್ಟುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರೆ ನೀವು 'ಇದೆಲ್ಲ ಕೃತಕ ಲೆಕ್ಕ (Cooked-up figures)' ಎಂದು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ಇದನ್ನು ದಿವಾನರು ನೋಡಿ 'ಇದನ್ನು ತಿದ್ದು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ತಿದ್ದುವುದು ಹೇಗೆ? ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರು ಬರೆದದ್ದು, ನಾವು Publish ಮಾಡಿದ್ದು. ಅವರು ಎಂದು ಹೋಗಿ ನೋಡಿದರೋ. ಏನು ನೋಡಿದರೋ! ಅವರು ನೋಡಿದಾಗ ಸ್ಕೂಲು ಮನೆ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ತಮಾಷೆ ನೋಡಲು ಜನ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಅಷ್ಟು ಜನ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿರಬಹುದು. ಇದೆಲ್ಲ ನಡೆಯುವುದೇ."

ನಾನು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳಲು ಬಾಯಿ ತೆರೆದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ ಸಿ. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ನನ್ನನ್ನು ರಟ್ಟೆ ಹಿಡಿದು ದೂರ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹೇಳಿದರು:

“ನೀವು ಇದಕ್ಕೆ ಜವಾಬು ಹೇಳಬೇಡಿ. ಅವರೊಡನೆ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಹೊರಟರೆ ಕೆರೆಯಂಗಳದ ಹೂಳಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಟ್ಟಂತೆ. ಕಾಲು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನೀವು ಒದ್ದಾಡಿದಷ್ಟು ಹೂಳು ಇನ್ನೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ.”

ಪ್ರಚಾರೋಪನ್ಯಾಸಗಳು

ಎಕನಾಮಿಕ್ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಜನಬೋಧನೆಗಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳ ವಿಷಯಗಳು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ–ಈಗ್ಗೆ ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ–ಜನಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೊಸ ಗೊಬ್ಬರ, ತರಹೆವಾರಿ ಬೀಜ, ರೈತರು ಸಂತತವಾಗಿ ಉದ್ಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದು, ಕಾಲವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಳೆಯಬಾರದು, ರೈತರು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಪೋಲುಮಾಡುತ್ತಾರೆ–ಇಂಥವು ಆ ವಿಷಯಗಳು. ಇಂಥ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳಿಗಾಗಿ ಜನರನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಉಪನ್ಯಾಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಹೈಸ್ಕೂಲಿನ ಹೆಡ್‌ಮಾಸ್ಟರು ಉಪನ್ಯಾಸದ ಸಂಜೆ ಐದು ಘಂಟೆಯಿಂದ ಸ್ಕೂಲು ಕಟ್ಟಡದ ಮುಂದೆ ಗೇಟಿನ ಬಳಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ನಾನು ಮಾರ್ಗವಶಾತ್ ಅದನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಕೇಳಿದೆ:

ನಾನು: “ಇದೇನು ಸಾರ್, ಸ್ಕೂಲು ಮುಗಿಯಿತಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ನಿಂತಿದ್ದೀರಿ?”

ಅವರು: “To beat in an audience” (ಶ್ರೋತೃ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಒಳಗಡೆಗೆ ಹೊಡೆದಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ).

ಶ್ರೋತರಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೆಡ್‌ಮಾಸ್ಟರಿಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.

ಇಂಥಾದ್ದು ಆಗ ಜನರಿಗಿದ್ದ ಉಪನ್ಯಾಸೋತ್ಸಾಹ. ಇದರ ವರದಿಗಳು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಿವಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು.

***

ಒಂದು ಸಾರಿ ಅವರು ಸರ್ಕೀಟ್ ಹೋದಾಗ ಚುಂಚನಕಟ್ಟೆಯ ಬಳಿ ಹೋದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಭಾರಿ ಜಾತ್ರೆ. ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕಂಡರು. ಅದೇನೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಲಾಗಿ ಹುಂಜದ ಕಾಳಗ, ಟಗರಿನ ಕಾಳಗ, ಹಾವಾಡಿಗರಾಟ, ದೊಂಬರ ಲಾಗದಾಟ, ಇಂಥಾದ್ದನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜನ ಹೀಗೆ ನೆರೆಯುತ್ತಾರಲ್ಲ, ಅದೇ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಲ್ಲ?–ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಆ ಬಗೆಗೆ ಒಂದು ಸರ್ಕ್ಯುಲರ್ ಹೊರಡಿಸಿದರು.

ಜಾತ್ರೆಯ ಉಪನ್ಯಾಸ

ಅದಾದ ಎರಡು ತಿಂಗಳ ತರುವಾಯ ಸೀಬಿ ಜಾತ್ರೆಯಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯ ಶಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಯಜ್ಞನಾರಾಯಣಯ್ಯರ್ ಅವರು ಉಳುಮೆಯ ವಿಧಾನ, ಗೊಬ್ಬರ ಹಾಕುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಭಾಷಣ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಏರ್ಪಾಟಾಯಿತು. ಜಾತ್ರೆಯ ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮೂರು ಘಂಟೆಗೆ ಪರಿಷೆ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ನೆರೆದಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲೊಂದು ಕಡೆ ಟಗರಿನ ಕಾಳಗದ ವಿನೋದ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಜನ ಅಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಿರಕಾಯಿಸಿದ್ದರು. ಉಪನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇದೇ ಸರಿಯಾದ ವೇಳೆಯೆಂದು, ಯಜ್ಞನಾರಾಯಣಯ್ಯರ್ ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ವೇದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾದಿದ್ದರು. ಕಾಳಗ ಒಂದು ವರಸೆ ಮುಗಿಯಿತು. ಆಗ ಯಜ್ಞನಾರಾಯಣಯ್ಯರ್ ಅವರು ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದವರು. ಅವರು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು, ಸಂಭಾವಿತರು. ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದವರು. ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ಬಳಕೆಯ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರು ಐದು ನಿಮಿಷ ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ದಾಗುವ ವೇಳೆಗೆ ಗುಂಪಿನ ಅಂಚಿನಿಂದ–

“ಟಗರು?”

–ಎಂದು ಕೂಗಿದ್ದು ಕೇಳಿಸಿತು. ಅಯ್ಯರ್‌ರವರು ಅದಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಡದೆ ಮುಂದುವರಿದರು. ಎರಡನೆಯಾತನೊಬ್ಬ ಮತ್ತೆ–

“ಟಗರು!”

–ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದ. ಇನ್ನೆರಡು ನಿಮಿಷ ಕಳೆಯಿತು. ಮೂರನೆಯಾತ ಈಗ–

“ಟಗರು ಸ್ವಾಮಿ, ಟಗರು!”

–ಎಂದು ಕೂಗಿದ. ಆಗ ಯಜ್ಞನಾರಾಯಣಯ್ಯರ್‌ರವರ ಸಹಾಯಕರೂ ಪರಿವಾರದವರೂ ಜನಕ್ಕೆ ತಾಳ್ಮೆ ಬೋಧಿಸಹೊರಟರು. ಆಗ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮನುಷ್ಯ—

“ಸ್ವಾಮಿ, ಹೊತ್ತಾದರೆ ಕಾವಿಳಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ ಕಾಳಗ ಪಸಂದಿಲ್ಲ, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಆಮೇಲೆ ನಡೀಲ್ರ” –ಎಂದ. ಕಾವು ಆರಿಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಮಂದಿಯ ಕೋಲಾಹಲ ಮಿತಿಮೀರಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು.

ಹೀಗಾಯಿತು ಪ್ರಚಾರದ ಗತಿ.

ಜನದ ಮನಃಪ್ರಕೃತಿ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ಮಹಾತ್ಮಗಾಂಧಿಯವರೂ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಹೋಲುತ್ತಾರೆ. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಘೋಷಣೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಂಬಿಕೆ. ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಜನ ಉತ್ತಮರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇಬ್ಬರೂ ಭ್ರಾಂತಿಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನಕ್ಕೆ 'ಹಿತ' ವಾದದ್ದಕ್ಕಿಂತ 'ಪ್ರಿಯ' ವಾದದ್ದು ಮುಖ್ಯ. ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ಆಯಾ ಕ್ಷಣದ ವಿನೋದ. ಭಾರಿ ವಿಷಯ ಅವರಿಗೆ ಬೇಡ.

ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಜನಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಸಲ್ಲದು. ಅವರ ನಿತ್ಯಜೀವನದ ಕಷ್ಟಗಳೂ ಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳೂ ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಬಿಡುವು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಷ್ಟನಿಷ್ಠುರಗಳನ್ನು ಮರೆಯೋಣವೆಂದು ಅವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಇದನ್ನು ಅವರಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಪ್ರಕೃತಿಯೇ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಬಿಡುವಾಗಿರುವುದೆಂದರೆ ಆಗದು. ಮನುಷ್ಯನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಸರ್ವದಾ ಸುತ್ತುತ್ತಿರಬೇಕು. ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂಡಬಾರದು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸ್ವಂತ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಆಟ ಬೇಡ, ವಿನೋದ ಬೇಡ, ಸಂಗೀತ ಬೇಡ, ಹರಟೆ ಬೇಡ: ಯಾವಾಗ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದರೂ ಜನಸಂಖ್ಯೆ, ಸ್ಕೂಲಿನ ಸಂಖ್ಯೆ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಲೆಕ್ಕಗಳು, ಬಂಡವಾಳ, ಮಾರಾಟ ಮೊದಲಾದ ಅಂಕಿ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು–ಇವೇ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು.

ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರ ಪೀಕಲಾಟ

ಅವರು ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಎಕನಾಮಿಕ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರನ್ನೂ ಇತರ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನ ಬಂತೆಂದರೆ ಹಾವೋ ಚೇಳೋ ಬಂದಂತಾಗುತಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರು ಒಬ್ಬ ಅತಿಥಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ "ನಿಮ್ಮ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಗರ್ಲ್ಸ್ ಸ್ಕೂಲುಗಳೆಷ್ಟಿವೆ?" "ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಹೋಗುವ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳೆಷ್ಟು ಮಂದಿ ಇದ್ದಾರೆ?" "ಹೋದ ವರ್ಷ ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೆಷ್ಟು ಮಂದಿಯಿದ್ದರು? ಈ ವರ್ಷ ಎಷ್ಟು?" –ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕುವರು. ಅತಿಥಿಗೆ, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವುಂಟು. ಆದರೆ ನಿಜ ಸ್ಥಿತಿ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪೀಕಲಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ನನ್ನ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವವೊಂದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆಗಾಗ ನನಗೆ 'ಟೀ' ನೆವದಿಂದ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾನು ಹೋಗಿ ಕುಳಿತಾಗ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವರೂ ನಾನೂ ಇಬ್ಬರೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದೆವು– ಯಾವುದೋ ರಾಜಕೀಯ ವಿಷಯದ ಚರ್ಚೆಗಾಗಿ. ನಮ್ಮ ನಡುವೆ ಇದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಎರಡು ತಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಲ್ವ, ಜಿಲೇಬಿ, ಆಂಬೊಡೆ, ಬೋಂಡ–ಇತ್ಯಾದಿ ತಿಂಡಿ ಸಾಮಾನುಗಳು, ಎರಡು ಬಟ್ಟಲು ಕಾಫಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ನಾನು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತಿಂದು ಮುಗಿಸುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಂದೇ ಒಂದು ಬಿಸ್ಕತ್ತನ್ನೋ ಅರ್ಧ ಬೋಂಡವನ್ನೋ ತಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವರು. ಈ ಅನುಭವ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಸಾರಿ ಆದಮೇಲೆ ನಾನು ಹೇಳಿದೆ:

"ನಾವು ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾತನಾಡೋಣ. ನನ್ನ ಟಿಫಿನ್ನನ್ನು ನಾನು ಆಮೇಲೆ ಹಿರಯಣ್ಣಯ್ಯನವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತೇನೆ."

ವಿ: "ಅದೇಕೆ ಹಾಗೆ?"

ನಾನು: "ನನ್ನನ್ನು ಮಾಫ್ ಮಾಡಬೇಕು. ನಾನು ಕೊಂಚ ತಿಂಡಿಪೋತ. ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮುಂದಿರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವಕ್ಕೂ ನ್ಯಾಯ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ನಿಮ್ಮ ಕಾಫಿ ಐದು ಸೆಕಂಡಿನಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ನಾನು ಹಲ್ವ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ನಿಮ್ಮ ಕಾಫಿ ಮುಗಿದುಹೋಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದವರು 'ಇವನೆಂಥ ತಿಂಡಿಪೋತ' ಎಂದುಕೊಂಡಾರು. ನಾನೇನೂ ವ್ರತಸ್ಥನಲ್ಲ–ಬೇಗ ಬೇಗ ಮುಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ."

ವಿ: (ನಕ್ಕು) “ನೀನು ಇನ್ನೂ ಹುಡುಗ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿನ್ನಬೇಕು.”

ಕೋಶನಿರ್ವಾಹ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕೋಶನಿರ್ವಾಹ ನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಟೀಕೆಗಳೆದ್ದದ್ದುಂಟು. ಅವರು ಒಂದೆರಡು ಹೊಸ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಂದರು. ಆ ತತ್ತ್ವಗಳು ಅಮೆರಿಕ ಮೊದಲಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದವು. ಇಂಡಿಯಾ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅವು ಹೊಸತಾಗಿದ್ದವು.

‘ರಿಸರ್ವ್’ ಗಳು

ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಕಾಲದಿಂದ ‘ರಿಸರ್ವ್ಸ್’ ಎಂಬ ಕೈಗಾವಲು ನಿಧಿಗಳನ್ನು ಬೆಳಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ಷಾಮ ಬಂದರೆ, ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವ ಬಂದರೆ, ಬಿರುಗಾಳಿ, ಅತಿವೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವು ಬಂದರೆ, ವಿಶೇಷವಾದ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಖರ್ಚು ಯಾವುದಾದರೂ ಒದಗಿದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ರಾಜ್ಯಕ್ಕಿದ್ದ ಸಾಲವನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ತೀರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ವರ್ಷದ ರಾಜ್ಯಾದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಾಂಶವನ್ನು ಈ ನಿಧಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಬೆಳಸುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಮತ್ತು ‘ರಿಸರ್ವ್’ ನಿಧಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾದ ರಾಜ್ಯದ ಖರ್ಚುಗಳಿಗೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಈ ‘ರಿಸರ್ವ್ಸ್’ ಪದ್ಧತಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದರು. ನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ ನಿರುಪಯೋಗವಾಗಿ ಕೊಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಾದರೋ ರಾಜ್ಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹೊಸ ಸಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ತೆರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯದ ಹಣವನ್ನು ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಲ ತೆರಿಗೆಗಳ ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಥ ನೀತಿ? ‘ರಿಸರ್ವ್’ ಗಳನ್ನು ನ್ಯಾಯವಾದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅವುಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ತೀರಿಹೋದೀತು. ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣವನ್ನು ಪ್ರತಿಫಲದಾಯಕವಾದ ದೇಶಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿದರೆ ನಿಧಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಆಸ್ತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಹೊಸ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಳೆಯ ನಿಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ವಾದ.

ಕೇವಲ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ವಾದ ಸಾಧುವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಯೋಗ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಪಾಯವುಂಟೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹಳೆಯ ನಿಧಿ ಕರಗಿಹೋದೀತು, ಹೊಸ ಆಸ್ತಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗದೆ ಹಣ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಹೋದೀತು. ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮತ್ತು ಅವರಂಥವರ ಯಾಜಮಾನ್ಯವಿರುವುದು ಖಾತರಿಯಾದರೆ ಆ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರದಕ್ಕಿಂತ ಕೀಳ್ಮಟ್ಟದ ಯೋಗ್ಯತೆಯವರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಗಂಟು ಕರಗಿಹೋಗಿ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಣ್ಣು ಬಿಡುವಂತಾಗಬಹುದು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ‘ರಿಸರ್ವ್’ ನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸಿದರೂ ಅದರ ಇಮ್ಮಡಿ ಮುಮ್ಮಡಿಯಷ್ಟು ಬೆಲೆಯಾಗುವ

ಆಸ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ, ಅದರಿಂದ ಬಲಗೊಂಡ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಉತ್ಪಾದನೆ, ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆಸ್ತಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ.

ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರದ (ಕನ್ನಂಬಾಡಿ) ಕೆಲಸವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಇಂಜಿನಿಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಕರಾರೆದ್ದಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷದವರು ಹೊರದೇಶದಿಂದ ಸಿಮೆಂಟನ್ನು ತರಿಸಬೇಕೆಂದರು. ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷದವರು ಸುರಕಿಗಾರೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದರು. ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದವರು "ಸಿಮೆಂಟಿನ ವೆಚ್ಚ ಹೆಚ್ಚೇನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಆದದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸೋಣ" ಎಂದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಎರಡನ್ನೂ ಆಲೋಚಿಸಿ ಖರ್ಚಿನ ಅಂದಾಜು ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿಸಿದರು. ಸುರಕಿ ಗಾರೆ ಕೊಂಚ ಅಗ್ಗವೆಂದು ತೋರಿತು. ಆಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೇಳಿದರು: "ಸುರಕಿ ಗಾರೆಯ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಆಗುವ ಉಳಿತಾಯ ಒಂದು ಟನ್ನಿಗೆ ಒಂದು ದಮ್ಮಡಿಯಷ್ಟೇ ಆದರೂ ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದದ್ದು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಸುರಕಿ ಗಾರೆಯನ್ನೇ. ಕೊಂಚದ ಉಳಿತಾಯವೆಂದು ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡತಕ್ಕದಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅದು ನಮ್ಮ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಉದ್ಯೋಗ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಗಮನದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿ."

ಇದು ಮಿತವ್ಯಯದ ಲಕ್ಷಣ.

‘ಡೆಫಿಸಿಟ್ ಫಿನಾನ್ಸಿಂಗ್’

ಸಾಲವೆತ್ತಿ ಕಾರ್ಯನಡಸುವುದು: ಈ ತತ್ತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸಾಲವೆತ್ತಬಹುದೆಂಬ, ಸಾಲವೆತ್ತಬೇಕಾಗಬಹುದೆಂಬ ವಾದವನ್ನು ಹೂಡಿದರೂ ಅವರು ಸಾಲವೆತ್ತಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಖರ್ಚನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಲವಾಗದಂತೆ ಅವರು ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು.

ಆದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ತರದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ಡೆಫಿಸಿಟ್ ಫಿನಾನ್ಸಿಂಗ್ ಸೂತ್ರವು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಸಾಲವೆತ್ತುವುದಾಗುತ್ತಿದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಆಸ್ತಿಯ ತಯಾರಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇಂಡಿಯದ ಋಣಭಾರವು ಶಕ್ತಿಗೆ ಮೀರಿದ್ದಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸೂತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಮರೆತರೆ ಅಪಾಯ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಸಾಲದ ಹೊರೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ; ಆಸ್ತಿಯ ನಿವ್ವಳ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಇದರಿಂದ ನಮಗೆ ತೋರುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇದು: ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಂಥ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರೂ ಕಾರ್ಯದಕ್ಷರೂ ರಾಜ್ಯನಿರ್ವಾಹಕರಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ‘ರಿಸರ್ವ್ಸ್’ ನಿಧಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದೀತು: ಸಾಲಮಾಡಿದರೆ ನಾಲ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಆಸ್ತಿ ಹುಟ್ಟೀತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯೂ ಜಾಗರೂಕತೆಯೂ ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಕಡೆ ಆ ಸೂತ್ರ ಅನ್ವಯಿಸಲಾರದು. ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದಲ್ಲಾದರೋ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರೂ, ಜಾಗರೂಕರೂ, ಅಂತಸ್ಸಾಕ್ಷಿಯ ಭೀತಿಯುಳ್ಳವರೂ, ಕಾರ್ಯದಕ್ಷರೂ ಆಗಿರುವರೆಂದು ನಮಗೆ ಯಾರು ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟಾರು?

ಬಿಗಿತ

ಹಣಕಾಸಿನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಹಿಡಿತದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಒಂದು ಸಾರಿ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲಾದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಮತ್ತೆ ಆ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಕಷ್ಟ. ಸಡಿಲವೇ ಅಭ್ಯಾಸವಾದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿತ ಬರಲಾರೆನೆನ್ನುತ್ತದೆ. ಇದರ ನಿದರ್ಶನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ತರದ ಇಂಡಿಯಾ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಹುದ್ದೇದಾರರೂ ನೌಕರರೂ ತಮತಮಗೆ ತೋಚಿದಂತೆ ಸಹಾಯ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ತಡೆಯುವವರು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭಯ.

ಚೂಪುಗಾರಿಕೆ

ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ತೋರುಗಾರಿಕೆಯ (ಚೂಪುಗಾರಿಕೆಯ) ಕೆಲಸಗಾರರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಸೂಟು, ಹ್ಯಾಟು, ಸಿಂಗಾರ, ಚಾಲಾಕು-ಇವೇ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಭಾರಿ ಭಾರಿ ಮಾತುಗಳೂ ಬಡಾಯಿ ಯೋಜನೆಗಳೂ ಬೆಳೆದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಕೆಲಸಗಾರತನ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪುಕಾರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದಿನದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಇತ್ತು-ಮೊದಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ಅದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಅದರ ಅವಾಂತರ ಕಡಮೆಯಾಯಿತು.

‘ರೊಟೀನ್’

ಸರಕಾರದ ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಗಾರರ ಶ್ರದ್ಧೆ ಗಮನಗಳು ಹೊಸ ಹೊಸ ಸಮಾರಂಭಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆತು ನಿತ್ಯಗಟ್ಟಲೆಯ (‘ರೊಟೀನ್’) ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಿಗೆ ಗಮನ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಬಿಗಿ ತಪ್ಪಿ ಕೆಲಸ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಸಾವಕಾಶಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನದ ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದ ದಕ್ಷತೆ. ನೂತನ ಸಮಾರಂಭಗಳ ಆಡಂಬರದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ‘ರೊಟೀನ್’ ಭಾಗ ಅಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬೀಳಬಾರದು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಈ ಪುಕಾರಿಗೆ ಮೊದಮೊದಲು ಕೊಂಚ ಅವಕಾಶವಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಅದು ತಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ತಮ್ಮ ತನಿಖೆ ಅಜಮಾಯಿಷಿಗಳನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿದರು.

ನವನಾಗರಿಕತೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನವನಾಗರಿಕತೆಯ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡಿತು. ಕೆಲಮಂದಿ ಹಳಬರು ತಾವು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಅಭಿಮತರಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತಾವೂ ಇಜಾರು ಬೂಟ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಕಂಠಾಭರಣ (ನೆಕ್‌ಟೈ) ಮೊದಲಾದವನ್ನೂ ಧರಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಇದು ಇತರರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಸ್ಯ ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಇಬ್ಬರು ವಯಸ್ಸಾದ ಸದಸ್ಯರು ಈ ಹೊಸ ಫ್ಯಾಷನ್ನನ್ನು ಮೊದಲುಮಾಡಿದರು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಗಣ್ಯರು, ಸಭ್ಯರು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೂ ಲೋಕಾನುಭವವೂ ಉಳ್ಳವರು. ಆದರೂ ಅವರು ತಮಗೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ಧೋತ್ರ ಉತ್ತರೀಯಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತೊರೆದು ಷರಾಯಿ ತಗಲಿಸಿಕೊಂಡು ಕೋಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲರ್ ನೆಕ್‌ಟೈಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರು.

ಹೀಗೆ ನೂತನಾಲಂಕಾರಗಳೊಡನೆ ಅವರು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವಾಗ, ಮಾತಿನ ಜೋರೂ ರಭಸವೂ ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಅವರು ಕೊರಳುಪಟ್ಟಿ (ಕಾಲರ್) ಸಡಿಲವಾಗಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಅದರೊಡನೆ ನೆಕ್‌ಟೈ ಸಹ ತನ್ನ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಕದಲಿ ಎಡಕ್ಕೂ ಬಲಕ್ಕೂ ತಿರುಗಾಡತೊಡಗಿತು. ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇತರರು ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಕ್ಕುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವಿನೋದವು ಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ದಿವಾನ್ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಗಮನಕ್ಕೂ ಬಂದಿತು. ಅವರು ಒಂದು ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಉಪಾಹಾರದ ಬಿಡುವಿನಲ್ಲಿ ಆ ಇಬ್ಬರು ಜನಪ್ರಮುಖರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳಾದ ಬಳಿಕ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು:

"ನಿಮ್ಮ ಕಾಲರು (ಕೊರಳುಪಟ್ಟಿ)ಗಳಿಗೆ ಹಿಂದುಗಡೆಯ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಮರೆತಿದ್ದೀರಿ."

ಕಾಲರ್ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಷರ್ಟಿಗೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಬಿಗಿಮಾಡಲು ಕತ್ತುಪಟ್ಟಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಂಡಿಯಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಮರ್ಮ ಆ ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ; ದರ್ಜಿಯವನು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕಲಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂಗತಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬಿಡುವುದರ ಅಪಾಯವೆಂಥಾದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿತು.

ಪ್ರಜಾವಿಶ್ವಾಸ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಮನಸಾರ ಗೌರವ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

೧೯೧೪ರಲ್ಲೋ ೧೬೧೫ರಲ್ಲೋ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರವು ಆದಾಯದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು (ಇನ್‌ಕಮ್‌ಟ್ಯಾಕ್ಸ್) ವಿಧಾಯಕ ಮಾಡುವ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಮಂಡಿಸಿತು. ಆ ಸಭೆಯು ಅದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆಕೊಟ್ಟರು. ಕಾನೂನಿನ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಅವಶ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಸರಕಾರದ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಗೆ ತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳೆನಿಸಿದ್ದವೇ ಹೊರತು, ಸರಕಾರವು ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸಭೆಯ ಎಷ್ಟೋ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಸರಕಾರ ಗೌರವಿಸದೆ ತಳ್ಳಿಹಾಕಿತ್ತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆ ಸರಕಾರ ಸ್ವತಂತ್ರಿಸಿ ಕಾನೂನು ಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆ ರೀತಿ ಅನೇಕರು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲಹೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆದರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಸಭೆಯ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೊಸ ತೆರಿಗೆ ಹಾಕತಕ್ಕದಲ್ಲವೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು.

ಇನ್ನೊಂದು ಸಾರಿ ಅದೇ ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆಯ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಮುಂದೆ ಇಡಲಾಯಿತು. ಆ ಹೊಸ ತೆರಿಗೆಯ ನ್ಯಾಯವನ್ನೂ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನೂ ಕುರಿತು ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಈ ಸಾರಿ ವಿರೋಧ ಪಕ್ಷ ಕಡಮೆಯಾಗಿ, ಅನುಕೂಲಪಕ್ಷ ಹಿಂದಿಗಿಂತ ಕೊಂಚ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡು ಬಂದಿತು. ಆದರೂ ಸರಕಾರವು ಒತ್ತಾಯಮಾಡಲಿಲ್ಲ.

ಮೂರನೆಯ ಸಾರಿ ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆಯ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಒಡ್ಡಿದರು. ಈ ವೇಳೆಗೆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯ ಬಹುಭಾಗದ ಮನಸ್ಸು ಪಕ್ವವಾಗಿತ್ತು; ಅದು ಸರಕಾರದ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿತು.

ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದಾರಿ. ಜನಕ್ಕೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದರೆ ಅವರು ಅದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿಯೇ ಗ್ರಹಿಸಿಯಾರು. ಜನವನ್ನು ಅವಸರಪಡಿಸಬಾರದು. ವಿಷಯ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಬೇಕು; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಬೇಕು. ವಿಷಯದ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳೂ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೂ

ಜನದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶದ ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅವರು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಸುಸಂಗತವಾದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ನಂಬಿಕೆ. ಅವರು ಜನದ ವಿವೇಚನ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯಾಯತತ್ಪರತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯಿಟ್ಟಿದ್ದರು; ತಮ್ಮ ಜನವನ್ನು ನಂಬಿದ್ದರು.

ಎರಡು ಸುಧಾರಣೆಗಳು

ಪ್ರಜಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದವು:

1. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಅವರ ಕಾಲದವರೆಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ಮಾತ್ರ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ-ದಸರಾ (ನವರಾತ್ರಿ) ಸಮಯದಲ್ಲಿ. ಇದು ಸಾಲದೆಂಬುದನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಆ ಸಭೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಾರಿ–ದಸರಾ ಜೊತೆಗೆ ಜೂನ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರ ವರ್ಷ ವರ್ಧಂತಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ-ಸೇರುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿದರು.
2. ೧೯೦೮ರಲ್ಲಿ ಆದ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕಾ ಶಾಸನದ ಮೇರೆಗೆ ಸರಕಾರವು ತನಗೆ ಅಪರಾಧಿಯೆಂದು ತೋರಿದ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆಯೇ ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಎಂದರೆ ಆ ಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ರದ್ದು ಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ವಿಚಾರಣೆ ಸಹ ಇಲ್ಲದೆ ದಂಡನೆ ಮಾಡುವುದರ ಅಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕಂಡುಕೊಂಡು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಕಾರವು ಯಾವ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮೇಲಾದರೂ ಕೈಮಾಡಯೋಚಿಸಿದರೆ ಮೊದಲು ಆ ಪತ್ರಿಕೆಗೆ ವಿವರಣಾವಕಾಶ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನಪ್ರಾಯವಾದ (Quasi–judicial) ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನಡಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಹುಕುಂ ಹೊರಡಿಸಿದರು.

ಕೋಮುವಾರು ಚಳವಳಿ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದಿವಾನಗಿರಿಯ ಕಡೆಯ ದಿವಸಗಳು ಅಷ್ಟು ಉಲ್ಲಾಸಕರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೋಮುವಾರು ಭಾವನೆಯ ಚಳವಳಿ ಆರಂಭವಾಗಿ ವಾತಾವರಣವು ಮಲಿನವಾಗಿತ್ತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಅದು ಅಸಹ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭ. ೧೯೧೭-೧೮ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು. ಅದರ ಮುಖ್ಯ ನಾಯಕರು ಎಂ. ಬಸವಯ್ಯನವರು. ಅವರ ಜೊತೆಗಾರರಲ್ಲಿ ಜನಾಬ್ ಗುಲಾಂ ಮಹಮದ್ ಮೇಕ್ರಿ ಅವರು ಮುಖ್ಯರು. ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಹಾಜರಿದ್ದೆ. ಅದು ಬೆಂಗಳೂರು ದೊಡ್ಡಣ್ಣನವರ ಸಭಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಅದೇ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಜಸ್ಟಿಸ್ ಪಾರ್ಟಿಯ ಚಳವಳಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಬಸವಯ್ಯನವರು ಪ್ರಾರಂಭ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷದ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವು ಕೋಮುವಾರು ಜಾತಿವಾರು ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಮೇಕ್ರಿ ಸಾಹೇಬರು ಆ ದಿನ ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣ ನನಗೆ ಚೋದ್ಯವೆನಿಸಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ನಾನು ಮೇಕ್ರಿ ಸಾಹೇಬರನ್ನು ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಿಳಿದಿದ್ದವನು. ಅವರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಗಂಭೀರವೂ ತೂಕವೂ ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆಯೂ ಕಾಣಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿವಸ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ "ಮಹಾರಾಜರವರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಡಜೇಬಿನೊಳಕ್ಕೂ ಬಲಜೇಬಿನೊಳಕ್ಕೂ ಕೈತುರುಕಿ ಕೈ ತುಂಬ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ" ಎಂದು ಅರ್ಥ ಬರುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನುಡಿದದ್ದಲ್ಲದೆ ಜೇಬಿನೊಳಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕುವುದನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದರು.

ಇದರಿಂದ ನನಗೆ ತೋರಿದ್ದೇನೆಂದರೆ ಪಕ್ಷದ ಉದ್ವೇಗ ಎಂಥವರನ್ನಾದರೂ ರೇಗಿಸಿ ಆವೇಶದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿಸಬಲ್ಲದ್ದು–ಎಂದು. ಪಕ್ಷದ ಚಳವಳಿ ಜೋರಾಯಿತು. ಅದರ ವಾದವನ್ನು ಮುಂದುಮಾಡುವ ರಭಸದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದವರ ಮೇಲೆ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ತೀವ್ರವಾಯಿತು.

ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಾಗಿ ಕೆಲ ಮಂದಿ ಪ್ರಬಲ ಜನ ಇದ್ದರೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ತಿಳಿದುಬಂತು. ಶ್ರೀಮದ್ಯುವರಾಜರವರು ಸಹ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಪಕ್ಷನಾಯಕರಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಜನ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಧಿಕಾರವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖ ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲಮಂದಿ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವರೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಲು ಕಾರಣಗಳಿದ್ದವು.

ಹೀಗಾಗಿ ಮಿಲ್ಲರ್ ಕಮಿಟಿ ನೇಮಕವಾಯಿತು. ಸರಕಾರದ ಹುದ್ದೆಗಳನ್ನೂ ನೌಕರಿಗಳನ್ನೂ ಕೋಮುವಾರು ಸಂಖ್ಯಾಬಲಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಹಂಚಬೇಕೆಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಹೇಗೆ?–ಎಂದು ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡುವುದು ಮಿಲ್ಲರ್ ಕಮಿಟಿಗೆ ಇದ್ದ ಕೆಲಸ.

ಕೋಮುವಾರು ಚಳವಳಿಯೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಬಲ ಜನ ಕೊಟ್ಟ ಬೆಂಬಲವೂ, ಮಿಲ್ಲರ್ ಕಮಿಟಿಯ ನಿಯಾಮಕವೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸರಕಾರದ ಹುದ್ದೆ ಚಾಕರಿಗಳನ್ನು ಹಂಚುವುದರಲ್ಲಿ ಉಮೇದುವಾರರ ಯೋಗ್ಯತೆಯೊಂದು ಮಾತ್ರವೇ ಗಣನೆಗೆ ಬರತಕ್ಕ ವಿಷಯವೆಂದೂ, ಜಾತಿ ಕೋಮುಗಳ ಸ್ಮರಣೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತವೆಂದೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದೃಢವಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದರು. ಈ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಉತ್ಸಾಹ ಇಳಿಮುಖವಾಯಿತು.

ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅವರ ಸ್ವೀಯ ಕಾರ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ (Memoirs of My Working Life) ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಜೀನಾಮೆ

ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವಾಗಿ ಅವರು ಸುಮಾರು ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ರಜ ಪಡೆದು ವಿದೇಶ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದರು. ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರುವ ವೇಳೆಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಪಂಚಯುದ್ಧ ಮುಗಿದು ಆರ್ಮಿಸ್ಟಿಸ್ ಎಂಬ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಒಪ್ಪಂದವಾಗುವುದರಲ್ಲಿತ್ತು. ಚಾರ್ಜು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕೆಲವು ವಾರಗಳೊಳಗಾಗಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ರಾಜೀನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟರು.

ಅವರು ವಿಶ್ರಾಂತರಾಗುವ ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನಾಲ್ಕು ಘಂಟೆಯವರೆಗೆ ಆ ವರ್ತಮಾನದ ಸುಳಿವು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯಟಿನ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯೆಲ್ಲ ಅತಾರಾ ಕಛೇರಿಯ ನಡುವಣ ಸಭಾಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕದೆಂದು ಕೋರಿದರು. ಸೆಕ್ರೆಟರಿಗಳು, ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಗಳು, ಸೂಪರಿಟೆಂಡೆಂಟರುಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಬಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಕೈಕುಲುಕಿ, ಅವರ ಸಹಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ವಂದಿಸಿ ಸರಸರನೆ ಮೆಟ್ಟಲಿಳಿದು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಮೋಟಾರ್ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಆಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಯಿತು ಅದೇನೆಂಬುದು. ಬಹು ಮಂದಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರಿಟ್ಟರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನನ್ನೊಡನೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಸಾರಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಾತು ಇದು:

“ನಾನು ಐದು ವರ್ಷ ಕಾಲವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿದ್ದು ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಾದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸಿದ್ದು ಯಾವುದರಿಂದ ಗೊತ್ತಿದೆಯೆ? ನನ್ನ ಜೇಬಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಜೀನಾಮೆಯ ಚೀಟಿ (Quarter sheet) ಸಿದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದದ್ದರಿಂದ. ನನ್ನ ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುವುದಾದರೆ ನಾನು ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧ. ಇದನ್ನು ನಾನು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದೆ.”

ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸರಕಾರಿ ಮೋಟರ್ ಕಾರನ್ನು ಸರಕಾರಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ, ಕೇವಲ ಸ್ವಂತ ಕೆಲಸದ ನಿಮಿತ್ತ ಸ್ವಂತ ಕಾರನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಅವರು ರಜ ಪಡೆದು ಜಪಾನ್ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಾಗ ಕೆಲಮಂದಿ ರೈಲ್ವೇಸ್ಟೇಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಹಾಜರಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸ್ಟೇಷನಿಗೆ ಸ್ವಂತ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರು. ಕಾರಿನಿಂದ ಇಳಿದು ತಮ್ಮ ಕೈಚೀಲವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಪ್ಲಾಟ್‌ಫಾರ್ಮಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಡಿ. ಎಂ. ನರಸಿಂಗರಾಯರು ಚೀಲವನ್ನು ತಾವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕೈ ನೀಡಿದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೇಳಿದರು:

“ಈ ಚೀಲ ನನ್ನ ಸ್ವಂತದ್ದು. ಈಗ ನಾನು ದಿವಾನನಲ್ಲ. ಖಾಸಗಿ ಮನುಷ್ಯ. ಈಗ ನನ್ನ ಚೀಲವನ್ನು ನಾನೇ ಹೊರಬೇಕಾದದ್ದು.”

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಎಲೆಕ್‌ಟ್ರಿಕ್ ದೀಪ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸರ್ಕೀಟ್ ಮಾಡಿದಾಗ ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಟ್ಟು ಮೋಂಬತ್ತಿಗಳನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಒಂದು ಕಟ್ಟಿನ ಮೋಂಬತ್ತಿಯನ್ನು ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳಕುಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಸ್ವಂತ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಟ್ಟಿನ ಮೋಂಬತ್ತಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಜನ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಅದು ವಾಸ್ತವ ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ; ಆದರೆ ಆ ವದಂತಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅವರು ಅಂಥ ನಿಃಸ್ಪೃಹರು.

ನಿರಾಡಂಬರ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಆಡಂಬರ ಸರಿಬೀಳದು. ತಮ್ಮ ಸಮೀಪ ಬಂಧುಗಳೊಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು: “ಕಾರು ನಿನ್ನದಾದರೂ ನೀನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಪೀಠದ ಮುಂದಿನ ಅಂಚಿಗೆ ಮೈಯಂಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಒರಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಾರದು; ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಹರಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮತ್ತಾರ ಕಾರಿನಲ್ಲಿಯೋ ಎರವಲು ಬಂದಿರುವಾಗ ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಮೈ ಸಣ್ಣದು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕೊಂಚ ಓರೆಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು.”

`

ಇನ್ನೊಂದು ದಿನ ಆ ಬಂಧುವಿಗೆ ಹೇಳಿದರು: “ಡ್ರೈವರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸು. ಆಳುಗಳ ಬಟ್ಟೆಬರೆಗಳಿಂದ ಅವರ ಯಜಮಾನರ ಯೋಗ್ಯತೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.”

ಒಂದು ವಿವಾದ

ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ವಕೀಲರಾಗಿಯೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಾಗಿಯೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದ್ದವರು ಸರ್ ಪಿ. ಎಸ್. ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು. ಇವರು ವ್ಯವಹಾರ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ವಿದ್ವತ್ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪರಿಣತರು. ಬಹುಕಾಲ ಮದರಾಸು ಸರಕಾರದ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಚ ಕಾಲ ಗವರ್ನರಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ ನಡಸಿದವರು. ಅವರಿಗೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ತುಂಬ ಸ್ನೇಹ.

ಒಂದು ಸಾರಿ ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಿವೃತ್ತರಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಾಲವಾಗಿತ್ತು.

ಬೆಳಗ್ಗೆ ಉಪಾಹಾರದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಕಲೆತರು. ಇಬ್ಬರೂ ಅವರವರ ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಉಡುಪು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಕುಳಿತರು–ಎದುರುಬದುರಾಗಿ. ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಉಪಾಹಾರದ ಮೇಜು ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನಿದ್ದವು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅತಿಥಿಗಳ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಎದ್ದು ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅವರ ಮುಂದೆ ನಿಂತು “ಕ್ಷಮಿಸಿ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ, ಶಿವ ಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರ ಕಂಠಾಲಂಕಾರದ (Neck–tie) ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತರು.

ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಅದೇನಿರಬಹುದೆಂದು ನೋಡಲು ಕೈಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸವರಿ ಆ ಅಲಂಕಾರದ ಮೇಲಿದ್ದ ಚಿನ್ನದ ಸೂಜಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದ್ದರೆಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡರು. [ನೆಕ್‌ಟೈಯನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲು ಒಂದು ಸೂಜಿಯನ್ನು (Pin) ಸಿಕ್ಕಿಸಿರುತ್ತಾರಷ್ಟೆ? ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದದ್ದು ಸಣ್ಣ ಚಿನ್ನದ ಗಡಾರಿ; ಅದರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಜ್ರದ ಹರಳಿತ್ತು.] ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಈ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ಎರಡು ಮೂರು ಸೆಕೆಂಡು ಕಳೆದ ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮತ್ತೆ ಎದ್ದುಬಂದು ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅದುಮಿದರು. ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿಕೊಂಡರು.

ಇದು ಮೂರು ಸಾರಿ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರೂ ನಗುಮುಖದಿಂದ ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ವಾಗ್ವಾದಕ್ಕಾರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿ: "ಕಂಠಾಲಂಕಾರದ ಸೂಜಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲ."

ಶಿ: "ಇತರರಿಗೆ ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆ ಸೂಜಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು?"

ವಿ: "ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದರೆ ಅದು ಜಂಭವೆಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ?"

ಶಿ: "ಇತರರು ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕೆಂದಲ್ಲವೆ ನಾವು ಒಳ್ಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು? ನನ್ನ ನೆಕ್‌ಟೈಯೂ ಸೂಜಿಯೂ ನನಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆಯೆ? ನೀವಲ್ಲವೆ ಅದನ್ನು ನೋಡುವವರು?"

ಹೀಗೆ ನಡೆಯಿತು ತರ್ಕ.

ಜಂಭ ತಪ್ಪೆಂಬುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಜಂಭವೆಂದು ಇತರರು ಯಾವುದನ್ನು ಭಾವಿಸಿಯಾರೋ ಅದನ್ನು ಕೂಡ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬುದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ವಾದ.

ಶಿವಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ಹೇಳಿದರು: "ನಾವು ಮನೆಯ ನೆಲವನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ನಯಗಾರೆ ಮಾಡಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಚಿತ್ರದ ಚದರಬಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆಮೇಲೆ ಅವೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಹಳೆಯ ಕೊಳಕು ಜಮಖಾನೆಯನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅದು ಸರಿಯೆ? ಸೊಗಸಾದ ಚಿತ್ರದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಸಿ ಸೋಫಾ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಸಲು ಖಾಖಿಗೌಸನ್ನು ಹೊದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇದು ಅಂದವೆ? ಒಳ್ಳೆಯ ಥಳಿಥಳಿಸುವ ಬೈಂಡಿರುವ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕೊಳಕು ಕತ್ತೆಕಾಗದದಿಂದ ರಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತೇವೆ. ಆ ಬೈಂಡಿನ ಸೊಗಸನ್ನು ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ನಾವು ಸೊಗಸನ್ನು ಬಿಡುವುದಾದರೆ ಸೊಗಸಾದ ಸಾಮಾನನ್ನು ಏಕೆ ಬಯಸಬೇಕು?"

ಹೀಗೆ ಬೆಳೆಯಿತು ವಾದಸರಣಿ. ಇಷ್ಟರ ನಡುವೆ ಉಪಾಹಾರದ ಸಾಮಾನು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಆ ವಾಗ್ವಾದ ನಿಂತಿತು.

ಇವು ಶೀಲದ್ಯೋತಕವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳು.

ಲೋಕನೀತಿಯ ಮಾನ್ಯತೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ವಿಶ್ರಾಂತರಾದ ಬಳಿಕ ಭದ್ರಾವತಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಯಾಜಮಾನ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರಷ್ಟೆ. ಆಗ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ನಡೆಯಿತು. ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಾತ ಸಂಜೆ ಸಂಜೆಯೂ ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರು ಸಂಗಾತಿಗಳೊಡನೆ ವಾಯುವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿಬರುತ್ತಿದ್ದ. ಈ ಸಂಗತಿ ಹೇಗೋ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಿವಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಜನರಲ್ ಮ್ಯಾನೇಜರ್ ಎಂ. ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿ, “ಎ.ಬಿ.ಸಿ.ಗೆ ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳ ಕೊಟ್ಟು ಆತನ ಕೆಲಸ ನಮಗೆ ಸಾಕೆಂದು ಹೇಳಿಬಿಡಿ. ಮೂರು ದಿವಸಗಳೊಳಗಾಗಿ ಆತ ಮನೆ ಖಾಲಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ” ಎಂದರು.

ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರು ಎ.ಬಿ.ಸಿ.ಯ ಪರವಾಗಿ ಏನನ್ನೋ ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು “ಆತ ಎಂಥ ಸಮರ್ಥನಾದರೆ ನಮಗೇನು? ಎಂಥ ಕಾರ್ಯವಂತನಾದರೆ ನಮಗೇನು? ಲೋಕಾಪವಾದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ಕೆಲಸಗಾರರ ನೀತಿ ಸಡಲೀತು. ಆತನ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಜೀವನದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಪ್ರವೇಶಿಸತಕ್ಕವರಲ್ಲ. ಆತನ ನಡವಳಿಕೆ ಸರಿಯಾದದ್ದೇ ಇರಬಹುದು. ಆ ಪ್ರಶ್ನೆ ನಮಗೆ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲ. ಈ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನದ ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ವಿಪರೀತಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದದ್ದು ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯ. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದೇನೆ” ಎಂದರು.

‘ಅಪ್‌ಲೆಂಡ್ಸ್’

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರಾಗಿದ್ದಾಗ ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾಯರ ಪಾಟಣ ಕಾಟೇಜಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ದಿವಾನರಾದ ಮೇಲೆ ಬಾಲಬ್ರೂಇ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದ ಮೇಲೆ ಗಾಲ್ಫ್‌ಗ್ರೌಂಡ್ ಬಳಿಯ ಅಪ್‌ಲೆಂಡ್ಸ್ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ತಾವು ಆ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾದ ವೇಳೆ ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸೂಚಿಸಿದರು. ನಾನು “ಈ ಮನೆ ತಮಗೆ ತುಂಬ ಅನುಕೂಲದಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆ ದೊಡ್ಡ ಕನ್ನಡಿಯ ಕಿಟಕಿ ಇದೆ–ಸುಮಾರು ಏಳಡಿ ಉದ್ದ, ಐದಾರಡಿ ಅಗಲ-ಅದರಿಂದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೂ ಸಂಜೆಯೂ ಬೆಳಕು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಿಸಿಲಿನ ಹಬೆಯಿಲ್ಲ. ವರಾಂಡ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಗಾಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೂ ಸಂಜೆಯೂ ತಾವು ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಆ ವರಾಂಡ ತುಂಬ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ವರಾಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರೂ ನಾನೂ ಕುಳಿತು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದು.

ಅವರು ಹೇಳಿದರು: “ಈ ಮನೆಯ ವಾಯಿದೆ ಮುಗಿಯಿತು. ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಹೆಚ್ಚುಮಾಡೆಂದು ಕೇಳಲು ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಮನೆಯ ಮಾಲಿಕರು ಬಂದು ಈ ಜಾಗ ತಮಗೆ ಬೇಕಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಮನೆ ಬಿಡಬೇಕಾದದ್ದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ.”

ಹೀಗೆಯೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತ “ಸರಕಾರದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ‘ಬಾಲಬ್ರೂಇ ಬಂಗಲೆಗೆ ನೀವು ಹೋಗಬಹುದು’ ಎಂದು. ನೀನು ಏನು ಹೇಳುತ್ತಿ?” ಎಂದರು.

ನಾ: “ಅದು ಒಳ್ಳೆಯ ಯೋಚನೆಯೇ. ನೀವು ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳ; ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.”

ವಿ: “ನಾನು ನೂರೈವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬಾಡಿಗೆ ಕೊಡಲಾರೆ. ಬಾಲಬ್ರೂಇ ದೊಡ್ಡ ಜಾಗ.”

ನಾನು: “ಈಗ ಬಾಲಬ್ರೂಇ ಖಾಲಿಯಾಗಿದೆ, ಯಾರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಡಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ತಾವು ಅಲ್ಲಿದ್ದು ನೂರೈವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ತೋಟವನ್ನು ಬೆಳಸುವ ಖರ್ಚೂ, ಕಟ್ಟಡದ ದುರಸ್ತಿನ ಖರ್ಚೂ, ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದೂ ಇಲ್ಲದೆಹೋಗುತ್ತದೆ.”

ವಿ: “ಆ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಬಾಡಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಾನು ಅಷ್ಟು ಕೊಡಲಾರೆ.”

ಮಿರ್ಜಾರವರ ಸಲಹೆ

ಇನ್ನೊಂದು ದಿನ ಇದೇ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಬಾಲಬ್ರೂಇ ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಕೇಳಿದರು:

“ಈ ಅಪ್‌ಲೆಂಡ್ಸ್ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಖಾಲಿ ಜಾಗವಿದೆಯಲ್ಲ, ಅದನ್ನು ಕೊಂಡು ಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದಂತೆ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿಕೋ ಎಂದು ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿಸುವ ಪ್ರಯಾಸ ನನಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ‘ನೀವೇನೂ ಪ್ರಯಾಸ ಪಡಬೇಡಿ. ನಾನು ನಿಂತು ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನೀನೇನು ಹೇಳುತ್ತಿ?”

ನಾನು: “ಹಾಗಾಗಬಹುದಲ್ಲ? ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳಿವೆ.”

ವಿ: “ನಮಗೆ ಏಕೆ ಮನೆ?” (Why do I want a house?)

ನಾನು: “ಇರುವುದಕ್ಕೆ; ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ.”

ವಿ: “ಇನ್ನೆಷ್ಟು ದಿನ ಇರುವುದು?”

ನಾನು: “ಅದು ಈಶ್ವರಸಂಕಲ್ಪ. ಬೇಡವೆನ್ನಲು ನಾವು ಯಾರು? ಇರುವಷ್ಟು ದಿವಸ ಅನಾನುಕೂಲವಿಲ್ಲದೆ ಬದುಕಬೇಕಷ್ಟೆ?”

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರವರೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಹು ದಿನ ಚರ್ಚೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಅದು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕೊಟ್ಟ ಪ್ಲಾನಿನ ಮೇರೆಗೆ, ಮತ್ತು ಅವರು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಬಾಡಿಗೆ ಮೀರದಂತೆ ಸರಕಾರವು ತನ್ನ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಡ ಕಟ್ಟಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಇದ್ದದ್ದು ಈ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿಯೇ.

ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆ

ಮಿರ್ಜಾರವರು ದಿವಾನರಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಬಹುಕಾಲದ ಹಿಂದೆಯೇ ಅವರಿಗೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೂ ಸ್ನೇಹವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಸ್ನೇಹ ಕ್ರಮೇಣ ಬೆಳೆದು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂತೋಷವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಪೀಡೆ ತಟ್ಟದಿರಲಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು ೧೯೨೯ರಿಂದ ನಾಲ್ಕೈದು ವರ್ಷಕಾಲ ಇಬ್ಬರೂ ದೂರದೂರವಾಗಿದ್ದರು. ಉಭಯರ ಸ್ನೇಹಿತರೊಬ್ಬರಿಬ್ಬರು ಆ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಹತ್ತಿರಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅದು ಸಫಲವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಎರಡನೆಯ ರೌಂಡ್ ಟೇಬಲ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸು ಆದ ಬಳಿಕ ಹೇಗೊ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಹಿಂದಿನ ಅನ್ಯೋನ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಆಟೊಮೊಬೈಲ್ ಪ್ರಯತ್ನದ ವೇಳೆಗೆ ಇಬ್ಬರೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆಪ್ತರಾದರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ವಿಶ್ರಾಂತರಾದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಮನೆಗಳು ಹತ್ತಿರ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರತಿ ಸಂಜೆಯೂ ಕಲೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು. ಆಗಾಗ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಾಯುಸೇವನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನೆಗೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಗೂ ಮಿತ್ರಸಂಭಾಷಣೆಗಾಗಿ ಬಂದದ್ದನ್ನು ನಾನು ಎಷ್ಟೋ ಸಾರಿ ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ.

ಮಾತೃವಿಯೋಗ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದ ಬಳಿಕ ಕೆಲವು ತಿಂಗಳೊಳಗಾಗಿ ಅವರ ಮಾತೃಶ್ರೀಯವರು ವೆಂಕಚ್ಚಮ್ಮನವರು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರಾದರು. ಆಮೇಲೆ ಕೆಲವು ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ನಾನು ಹೋಗಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಕಂಡೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

ವಿ: "ಇನ್ನು ಕೆಲವು ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ನಾನು ಬೊಂಬಾಯಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಬಹುಶಃ ದೇಶಾಂತರ ಸಂಚಾರ ಹೊರಟರೂ ಹೊರಡಬಹುದು."

ನಾನು: "ಪುನಃ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರುವುದು ಯಾವಾಗ?"

ವಿ: "ನನಗೆ ಇನ್ನೇನಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ? ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ನನಗಿದ್ದ ಒಂದೇ ಒಂದು ಆಕರ್ಷಣೆ ಮುಗಿದುಹೋಯಿತು. ಇನ್ನು ನನ್ನ ಮೂಳೆಗಳನ್ನು ಕಳಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ('To lay down my bones') ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದರೆ ಬರಬಹುದು."

ನಾನು: "ಅದು ನನಗೆ ದುಃಖಕರವಾದ ಮಾತು. ನಿಮ್ಮಂಥವರು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದೇ ನಮಗೆ ಒಂದು ಭಾಗ್ಯ, ಒಂದು ಧೈರ್ಯ. ನಿಮ್ಮ ಇರೋಣವೇ ನಮಗೆ ಸಾಕು."

ಆಮೇಲೆ ಮಾತು ವಿಷಯಾಂತರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿತು.

ನಾನು: "ಈಚೆಗೆ ಮುರಿದು ಬಿದ್ದ ಪಂಜಾಬಿನ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ತುಂಬ ನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದು ಜನ ಅಂದುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದೆ."

ವಿ: "ಕೊಂಚ ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಿಸುವುದು? ಆ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಸ್ಥಾಪಕರು ನನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿದ್ದರು."

(ಆ ಬ್ಯಾಂಕರ್ ಹೆಸರು ಲಾಲಾ ಹರಕಿಶನ್ ಎಂದು ನನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕ. ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಹೆಸರು ಬಹುಶಃ ಪಂಜಾಬ್ ಪೀಪಲ್ಸ್ ಬ್ಯಾಂಕ್.)

ಗ್ರಂಥಲೇಖನ

ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತರಾದ ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಹಾಯಾಗಿ ಪಿಂಛನಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ಯೋಚನೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ದೇಶದ ಯೋಚನೆ ಸಂತತವಾಗಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಪಂಚಯುದ್ಧ ೧೯೧೪–೧೯ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಗಿವಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳೂ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಇಂಡಿಯ ದೇಶವು ಈ ಹೊಸ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾದೀತು?–ಎಂಬ ವಿಚಾರ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವಾಯಿತು. ಅವರು Reconstructing India ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆದು ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯಾಕ್ಕೆ ಪ್ರಗತಿಯ ಮಾರ್ಗ ಎಂಥದೆಂಬುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ವಿವರಣೆ ಕಾರಣಗಳೊಡನೆಯೂ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಎರಡುಮೂರು ವರ್ಷ ಕಳೆದಬಳಿಕ The Vision of Prosperous India ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅವಕಾಶ ದೊರೆತಾಗಲೆಲ್ಲ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಆ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಲಘುಪುಸ್ತಕಗಳಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.

ಜೀವನಕಥೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದು ಪುಸ್ತಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರೆ ನಮ್ಮ ಯುವಜನರಿಗೆ ಅದರಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರವಾದೀತು. ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರದವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ Memoirs of My Working Life ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಸಿದರೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದವರು ಕೂಡ ಆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಆ ಗ್ರಂಥ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾದದ್ದು. ನಮ್ಮ ತರುಣ ಜನರ ಮನಸ್ಸು ವಿಧವಿಧವಾದ ಪ್ರೇರಣೆಗಳಿಗೂ ಉತ್ತೇಜನಗಳಿಗೂ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಧ್ಯೇಯಗಳಿಗೂ ಪರವಶವಾಗಿ ಪರದಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸ್ವಂತ ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಜೀವನಕಥೆ ಯುವಕರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಂದು ನಿಷ್ಕಂಪವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತಂಭವಾದಿತೆಂದು ನನಗನ್ನಿಸಿದೆ. ನಮ್ಮ ಯುವಕರೆಲ್ಲರೂ–ಅವರು ಇಂಜಿನಿಯರುಗಳಾಗಲಿ ಯಾವುದೇ ವೃತ್ತಿಯವರಾಗಲಿ–ಈ Memoirs ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಾನು ನಮ್ರನಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ಯುವಕರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೂ–ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ವಿದ್ಯಾ ವಿಷಯಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೂ–ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಯುವಕರಾದ ರಾಷ್ಟ್ರಕರಿಗೆ (Young Citizens) ಒಂದು ಕೈಪಿಡಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ತಾವು ಬರೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವನ್ನು ನಾನು ಬರೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಹಂಚಿಕೆ ಹಾಕಿ, ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಮೊದಲು (Notes) ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದರಂತೆ ಕೊಂಚ ದೂರ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಿತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಹವ್ಯಾಸಗಳು ಒದಗಿಬಂದು ಆ ಯೋಚನೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಿಂತಿತು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದ ಇನ್ನೊಂದು ಲೇಖನವೂ ಯುವಜನರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದು. ನಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಅವರ ಮಾನಮರ್ಯಾದೆಗಳು, ಅವರ ಸ್ವಯಂ ಶಿಕ್ಷಣ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಲಘುಪುಸ್ತಕವನ್ನೂ, ಅದೇ ರೀತಿ ನಮ್ಮ ಯುವಕರಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಬುದ್ಧಿವಾದದ ಪುಸ್ತಕವನ್ನೂ ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ನಾಲ್ಕಾರು ಸಲ ಹೇಳಿದರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಅಷ್ಟು ಉತ್ಸಾಹ ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಕೇಳಿದರು:

ವಿ: “ಅದೇಕೆ?”

ನಾನು: “ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಒದಗಿಬರುವುದಿಲ್ಲ, ನಾನು ಮೊಂಡು ಸ್ವಭಾವದವನು. ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಹುಡುಗರೆಲ್ಲ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಂಥವರು: ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳುವವರಲ್ಲ. ಕೈ ಸುಟ್ಟುಕೊಂಡ ಬಳಿಕವೇ ಬೆಂಕಿಗೆ ಹೆದರುವವರು. ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನಾವು ಸಾಮೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯರಲ್ಲ; ನಾವು ದಂಡಸಾಧ್ಯರು.”

ನನ್ನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ನಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಕಾಲದ ಬುದ್ಧಿವಾದದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡರು-ಸಾಮ್ಯುಯಲ್ ಸ್ಮೈಲ್ಸ್ ಲೇಖಕನ “Self-help”, “Plain Living and High Thinking”, “Longevity”, “Success” ಇತ್ಯಾದಿ.

ನನ್ನ ಪ್ರತಿವಾದದ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರು ಆ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟವರಲ್ಲ. ಕಾಲಾವಕಾಶವೂ ಮೈಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಆ ನೀತಿಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯದಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹ.

ಗೋಖಲೆಯವರಿಗೆ ಹಿತಬೋಧೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸುಮಾರು ೧೮೯೪ರಲ್ಲಿ ಪೂನಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸ್ಯಾನಿಟರಿ ಇಂಜಿನಿಯರಾಗಿ ಬಂದರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಗೋಖಲೆಯವರು ಪೂನಾ ಪಟ್ಟಣದ ಮ್ಯುನಿಸಿಪಲ್ ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಆ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಹತ್ತಿರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು. ಗೋಖಲೆಯವರು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ಗೋವಿಂದ ರಾನಡೆಯವರ ಶಿಷ್ಯರಂತೆ ಇದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ರಾನಡೆಯವರ ಮಹನೀಯತೆಗೆ ಮನಸೋತು ಅವರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಗೋಖಲೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸ್ನೇಹ ಬಹು ಗಾಢವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಗೋಖಲೆಯವರು ತೀರಿಕೊಂಡಾಗ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮಹಾಜನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಆಗ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣ ಈಗಲೂ ಓದಲರ್ಹವಾದುದು. ಅವರಿಗೆ ಗೋಖಲೆಯವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಂಥ ಮೆಚ್ಚಿಕೆ ಮಮತೆಗಳಿದ್ದವೆಂಬುದು ಅದರಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಗೋಖಲೆಯವರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದದ್ದೂ ಉಂಟು. ಒಂದು ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಬರೆದಿದ್ದರು:

“ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಹುಷಾರಿಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ದುರ್ಬಲರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಪದೇ ಪದೇ ಕಾಯಿಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಾನು ಈ ಕಾಗದದೊಡನೆ ಒಂದು ಪತ್ರಿಕಾ ಲೇಖನ (Newspaper cutting) ಇರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಆರೋಗ್ಯ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಏನನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಅದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನೀವು ಅದನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದದ್ದು; ಕ್್ಲ್ಪ್ತಕಾಲಕ್ಕೆ ಭೋಜನ, ಕ್್ಲ್ಪ್ತವ್ಯಾಯಾಮ, ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯಾವರ್ಜ್ಯಗಳು–ಈ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ನೀವು ಗಮನಕೊಟ್ಟು ಮೈಯನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು.”

ಈ ಕಾಗದವನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ಹಿರಿಯಣ್ಣನು ಕಿರಿಯರನ್ನು ದಂಡಿಸುವಂತೆ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು.

ಈ ಬುದ್ಧಿವಾದವು ಲೋಕದ ಎಲ್ಲ ಬುದ್ಧಿವಾದಗಳಂತೆ ತನ್ನ ದಾರಿ ಹಿಡಿಯಿತು ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ಮಾತು. ಗೋಖಲೆಯವರು ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳದೆ ತಮ್ಮ ದಾರಿಯಲ್ಲೇ ನಡೆದು–

ಐವತ್ತಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ–ವಿಧಿವಶರಾದರು.

೧೯೪೬-೪೭ರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಂದು ಸಂಜೆ ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದರು. ಅದು ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಬರುವಿಕೆ. ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೂ ಹೇಳತೀರದ ಸಂತೋಷ. ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇದ್ದ ತರಕಲು ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷ ಮಾತುಕಥೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಅವರು ಹೊರಟರು.

ಒಂದು ಭೇಟಿ

ಒಂದು ತಿಂಗಳಾದ ಬಳಿಕ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಹಾಗೆಯೇ ಆಯಿತು. ಆಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಅವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವರು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವರು ಅಷ್ಟು ಶ್ರಮಪಡಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ನಾನೇ ಅವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವವನೆಂದೂ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

ವಿ: “ಹೀಗುಂಟೆ? ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತೇನೆನ್ನುವವರನ್ನು ಬೇಡವೆನ್ನುತ್ತಾರೆಯೆ?”

ನಾನು: “ಕೊಂಚ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಲಾಲಿಸಬೇಕು. ತಾವು ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗ್ಯ ಯಾವುದನ್ನೂ ನಾನು ಕಾಣೆ. ತಾವು ಕಾಲಿಟ್ಟ ಕಡೆ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದರೊಡನೆ ಸಮಸ್ತ ಶುಭಸಂಪತ್ತೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನನ್ನ ಕಾರಣ ಬೇರೆಯಿದೆ. ತಾವು ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಮುರುಕಲು ಕುರ್ಚಿ ಹರಕಲು ಚಾಪೆ ಕೊಳಕು ಚಿಂದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗೆ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ. ಅದನ್ನು ನಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲೆ. ನನ್ನನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಪಾದನೆಯ ಜಾಗಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾವು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡೋಣವಾಯಿತು. ನಾನು ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆಹೋದೆ. ಅದೆಲ್ಲ ತಮಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಾವು ಮತ್ತೆ ವ್ಯಥೆಪಡುವುದಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಾಗಬಾರದು ಎಂಬುದು ನನ್ನ ತಾತ್ಪರ್ಯ.”

ವಿ: “ಹೌದು. ಹೌದು. ನೀನು ಮೂರ್ಖ. Obstinate” ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ನಕ್ಕು ಬಿಟ್ಟರು.

ಆಟೊಮೊಬೈಲ್ ಯೋಜನೆ

೧೯೩೮-೩೯ ರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಆಲೋಚನೆ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುವ ಶಕುನ ತೋರಿತು: ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವತಶ್ಚಲಿ ಯಾನದ (ಆಟೊಮೊಬೈಲ್ ಮೋಟರ್ಬಂಡಿ) ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂಬುದು. ಈ ಯೋಚನೆಗೆ ಕಾರ್ಯರೂಪ ಕೊಡಲು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉದ್ದಿಮೆಗಾರರಾದ ವಾಲ್‌ಚಂದ್ ಹೀರಾಚಂದ್ ಸೇಠ್‌ರವರು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಬಂದರು. ಇವರಿಬ್ಬರೊಡನೆ ಸಹಕರಿಸಲು ಆಗಿನ ದಿವಾನ್ ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಯೋಜನೆಯನ್ನು ತಕ್ಕ ವಿವರಗಳೊಡನೆ ತಯಾರು ಮಾಡಿ ಸರಕಾರದ ಅನುಮತಿಗಾಗಿಯೂ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಸರಕಾರದ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟವು ಅದನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಆ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಬಹುದೆಂದು ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿ ಆ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಅಂದಿನ ಮಹಾರಾಜರವರ ಅನುಮತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೂ ಆಯಿತು.

ಆದರೆ ಆ ಯೋಚನೆಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದವರು ಕೆಲಮಂದಿ ಪ್ರಬಲರಿದ್ದರು. ಆಗ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಆಗಿದ್ದ ಫ್ರೇಸರ್ ಎಂಬಾತನೂ ಮಹಾರಾಜರ ಪ್ರೈವೆಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ಚಾರ್ಲ್ಸ್ ಟಾಡ್‌ಹಂಟರ್ ಎಂಬಾತನೂ ಇತರ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಹುದ್ದೆದಾರರೂ ಆ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅವರಿಗೆ ಹಿಮ್ಮೇಳವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಜನರೂ ಕೆಲವರು ಸೇರಿಕೊಂಡರು; ಅವರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಲು ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಈ ಗುಂಪಿನ ಕೈವಾಡ ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು; ಸರಕಾರದ ಮಂತ್ರಿ ಸಂಪುಟವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದ ಯೋಜನೆ ಮಹಾರಾಜರಿಂದ ಅಂಗೀಕಾರವಾಗುವ ಸೂಚನೆ ತೋರಿಬರಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ತೋರಿತು. ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಯಾವ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು, ಯಾವ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ನಮ್ಮ ಬಿನ್ನಹ ಹೇಗಿರಬೇಕು–ಇದನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚಿಸಿ ಬಿನ್ನಹದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಸಮಿತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ನಮ್ಮ ಬಿನ್ನಹ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಮೂಲಕ ಹೋಗಬೇಕಾದದ್ದು – ವಿಷಯ ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ವದ್ದು, ಎಷ್ಟು ತುರ್ತಿನದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಅದರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಿತಿ. ಅದರಲ್ಲಿದ್ದವರು: (೧) ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು (೨)

ವಾಲ್‌ಚಂದ್ ಹೀರಾಚಂದ್ ಸೇಠ್‌ರವರು (೩) ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಜನರಲ್ ಮ್ಯಾನೇಜರ್ ಮಲ್ಲಿಪಟ್ಟಣದ ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರು (೪) ಸಿ. ಹಯವದನರಾಯರು (೫) ನಾನು.

ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಪ್ರಬಂಧ

ಸಮಿತಿ ವಾಲ್‌ಚಂದ್ ಸೇಠ್‌ರವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ ಐದು ಘಂಟೆಗೆ ಸೇರಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಿವರಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಐದು ಮಂದಿಯೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಅವರವರಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಟೆಲಿಗ್ರಾಮಿನ ಕರಡನ್ನು (ಡ್ರ್ಯಾಫ್ಟ್) ತಯಾರು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆಮೇಲೆ ಆ ಐದು ಕರಡನ್ನೂ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿ ಒಂದೊಂದರಿಂದಲೂ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯ ಪದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು:

ಈ ಏರ್ಪಾಟಿನಂತೆ ಐದು ಮಂದಿಯೂ ಐದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತೆವು. ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷವಾದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಡ್ರ್ಯಾಫ್ಟುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದೆವು. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿದೆವು.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಕಥೆ ಈಗ ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಆ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಬಿಡಬೇಕಾಯಿತು.

ಆಟೋಮೊಬೈಲ್ ಯೋಜನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದದ್ದು ಈದಿನ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನ್ ಏರ್ಕ್ರ್ಯಾಫ್ಟ್ (ಏರೋನಾಟಿಕ್ಸ್) ಎಂಬ ಆಕಾಶಯಾನದ ಕಾರ್ಖಾನೆ. ಇದರ ಮೂಲ ಸ್ಥಾಪಕರು ವಾಲ್‌ಚಂದ್ ಹೀರಾಚಂದ್ ಸೇಠ್‌ರು.

ಮುಂದಿನ ವೃತ್ತಾಂತ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ.

ನಸನಸೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಯಾವ ಕಾಗದ ಬರೆಯಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಹೀಗೆ ನಸನಸೆ ನಚ್ಚು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಒಂದು ಮದುವೆಯ ಮನೆಯ ಕರೆಯೋಲೆಗೆ ಉತ್ತರ; ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕವೋ ಕಾಗದವೋ ಬಂದಿದೆಯೆಂಬ ತಲಪುಚೀಟಿ; ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಎಂಗೇಜ್‌ಮೆಂಟನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರ–ಇಂಥ ಬಹು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲೂ ಅವರು ಬಹು ಹುಷಾರಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಎರಡೇ ಪಂಕ್ತಿಯ ಕಾಗದವಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಡ್ರ್ಯಾಫ್ಟ್ ತಯಾರಾಗಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಅದು ಟೈಪ್ ಆಗಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಓದಿನೋಡಬೇಕು. ತಿದ್ದುವುದಿದ್ದರೆ ತಿದ್ದಬೇಕು–ಅರ್ಧವಿರಾಮ ಪೂರ್ಣವಿರಾಮಗಳನ್ನೂ, ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ತಿದ್ದುವುದೂ ಉಂಟು. ಕಡೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿ ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಾಗದ ದಪ್ಪವಾದ ಬಿಳಿಯ ಹಸನ್ ಕಾಗದ.

ಕವರಿನ ಮೇಲೆ ಸ್ಟಾಂಪು ಹಚ್ಚುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಹುಷಾರಿ ಅವಶ್ಯ. ಕಾಗದದ ಲಕ್ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕಾಲಂಗುಲ ಬಿಟ್ಟು, ಬಲಪಕ್ಕದ ಅಂಚಿನಿಂದ ಕಾಲಂಗುಲ ಬಿಟ್ಟು, ತಿರುಗಾಮುರುಗಾ ಆಗದಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ಸ್ಟಾಂಪನ್ನು ಅಂಟಿಸಬೇಕು. ಕಾಗದ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ನೋಡುವವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಬೇಕು. ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ನಚ್ಚು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿದಶೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಬೆಂಗಳೂರು ಕಲಾಸಿಪಾಳ್ಯದಲ್ಲಿ (ಈಗಿನ ಬಸ್‌ಸ್ಟ್ಯಾಂಡಿನ ಪೂರ್ವದ ಕಡೆ) ಸಣ್ಣ ಧರ್ಮರಾಯನ ಗುಡಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾಡಿಗೆ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರಂತೆ. ಸೀನಿಯರ್ ಸರ್ಜನರಾಗಿದ್ದ ರಾವ್‌ಬಹದ್ದೂರ್ ಆರ್ಮುಗಂ ಮೊದಲಿಯಾರರು ಆ ಕೊಠಡಿಯನ್ನು ನನಗೆ ತೋರಿಸಿದ್ದು ಜ್ಞಾಪಕವಿದೆ. ಆ ಮನೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಜನೆ ಮಂದಿರವಿತ್ತು. ಕೆಲವುಕಾಲ ಇಂಡಸ್ಟ್ರೀಸ್ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದ ಅಪ್ಪಾದೊರೈ ಮೊದಲಿಯಾರರೂ ಅವರ ಸಹೋದರರಾದ ಡಾ ॥ ಸಾಂಬಶಿವಂರವರೂ ಈ ನೆರೆಹೊರೆಯವರು. ಇವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ ನಾನು ಅವರನ್ನು ಆ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕೆಲ ಮಂದಿ ಯೂರೋಪಿಯನ್ನರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಗಿನವರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಟ್ಯೂಟರಾಗಿ ಜೀವಿಕೆ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ.

ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅವರು ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಡತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಠಾಕ್ ಠೀಕಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. "ಆಗಿನಿಂದ ಇವ ಎಲ್ಲ ಫರಂಗಿಯವರ ಹಾಂಗೆ" ಎಂದು ಕರ್ಪೂರ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉಡುಪು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇಳೆಯ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಿರಬೇಕು. ಕೊಳಕು ಶೋಂಬೇರಿತನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಹನೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಡೆಯ ದಿನದವರೆಗೂ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದವು. ಅವರಿಗೆ ನೂರೊಂದು ವರ್ಷವಾದ ಮೇಲೂ ಅವರನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ರುಮಾಲು, ಕಂಠಾಭರಣ, ಅಂಗಿಯ ಗುಂಡಿ, ಕಾಲುಚೀಲ, ಬೂಟ್ಸ್ ಯಾವುದರಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ಶಿಸ್ತು.

ಅವರಿಗೆ ತೊಂಭತ್ತೆಂಟು ತೊಂಭತ್ತೊಂಬತ್ತು ವರ್ಷ ಆದಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಂಜೆ ನಾನು ಅವರ ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ. ತಾನು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟಾಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡುವ ಸಂಕಲ್ಪವಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೋ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ರೇಡಿಯೋ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದವನು ಒಂದು 'ಚಾನ್ಸ್' ನೋಡೋಣವೆಂದು ಬಂಗಲೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದೆ. ಸುಮಾರು ಏಳು ಘಂಟೆ ಇರಬಹುದು. ನನ್ನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೆ ಆಳುಗಳು ಗುರುತುಹಿಡಿದು, ಒಬ್ಬಾತ "ಸಾಹೇಬರಿದ್ದಾರೆ, ದಯಮಾಡಿಸಿ" ಎಂದ. ಇನ್ನೊಬ್ಬಾಳು ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಆಳು ಕೋಣೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು "ದಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿದೆ" ಎಂದ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆಗತಾನೆ ಸಾಯಂಕಾಲದ ವಾಕಿಂಗ್ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಂತೆ ತೋರಿತು. ಮಲಗುವ ಮಂಚದ ಕಾಲಿನ ಕಡೆಯ ಅಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ಕಾಲುಚೀಲವನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಪ್ರಸನ್ನ ಮುಖರಾಗಿ ಮಂಚಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಂತೆ ಇದ್ದ ಕುರ್ಚಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಹೇಳಿದರು.

ಹಠ

ನಾನು ಕುಳಿತು ಕೇಳಿದೆ:

“ಮೈ ಹೇಗಿದೆ?”

“ನೋಡು. ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಒಬ್ಬರೂ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ.”

ಸಂದರ್ಭವೇನೆಂದರೆ, ಬಲಗಾಲನ್ನು ಎಡಗಾಲಿನ ಮೊಣಕಾಲಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಕಾಲು ಚೀಲ ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಚಲಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಶಕ್ತಿ ಅಷ್ಟು ಕುಗ್ಗಿತ್ತು. ನಾನು ಹೇಳಿದೆ:

“ಆಳುಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ತೆಗೆದಾರು. ನಿಮ್ಮ ಪಾದವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಯೋಗ ದೊರೆತರೆ ಅದು ಪುಣ್ಯ. ಅಪ್ಪಣೆಯಾದರೆ ನಾನು ಮೃದುವಾಗಿ ತೆಗೆಯುತ್ತೇನೆ.”

ವಿ: “ನನ್ನ ಕಾಲನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದಿಲ್ಲ.”

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ತಾವೇ ಬಲತ್ಕಾರವಾಗಿ ಚೀಲವನ್ನು ತೆಗೆದರು. ಅವರು ಮಾಡಿದ ಹಠಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೇ ನಗು. ಅವರು ಕೇಳಿದರು:

ವಿ: “ಹೀಗೆಲ್ಲ ಆಗುವುದು ಏಕೆ ಹೇಳು.”

ನಾನು: “ರೋಲ್ಸ್ ರಾಯ್ಸಿನಂಥ ಕಾರಿನ ಯಂತ್ರಭಾಗಗಳು ಕೂಡ ಸವೆಯುತ್ತವೆ. ಎಂಥ ಯಂತ್ರವಾದರೂ ಸವೆಯಬೇಕಷ್ಟೆ?”

ವಿ: “ಸವೆದರೆ ಅದನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.”

ನಾನು: “ದೇಹಯಂತ್ರವನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಮಿತಿಯಿಲ್ಲವೆ?”

ವಿ: “ಹಾಗಿರಬಾರದು. ರಿಪೇರಿ ಆಗಬೇಕು.”

ಎಂದು ಕೋಪದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಹೇಳಿ ನಕ್ಕರು. ತಮ್ಮ ಮಾತು ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದೆಂದು ಅವರಿಗೇ ತೋರದಿರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಧಿನಿಯಮ

ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷ ಏನೋ ಲೋಕಾಭಿರಾಮವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನಾನು ಹೊರಡಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಬೇಡಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

ವಿ: "ತಡಿ. ನಿನಗೆ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕ ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದೆ."

ನಾನು: "ನಾನೂ ಅದನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದೆ."

ವಿ: "ನಿನಗೆ ನಾನು ಏಕೆ ಪುಸ್ತಕ ಕೊಡಬೇಕು?"

ನಾನು: "ನಾನು ಓದಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗುವುದಕ್ಕೆ."

ವಿ: "ಹಾಗಾದರೆ ಓದುತ್ತಿ ತಾನೆ?"

ನಾನು: "ಆಮೇಲೆ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಬಹುದು."

ಅವರು ಮತ್ತೆ ನಕ್ಕು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಕೊಠಡಿಗೆ ಬರಲು ಎದ್ದು ನಿಂತರು. ನಾನು ಹೇಳಿದೆ:

"ಅಷ್ಟು ಆಯಾಸ ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಯಿತು."

ವಿ: "ಅದು ಕೂಡದು. ಕ್ರಮವಲ್ಲ."

ನನ್ನೊಡನೆ ಬಂದು ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿದ್ದ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಅದರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹೆಸರನ್ನೂ ಆಶೀರ್ವಚನವನ್ನೂ ಮೊದಲೇ ಬರೆದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದರು.

ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರ ಉದ್ದೇಶ ಅವರ ವಿಧಿನಿಯಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು.

ಮರ್ಯಾದೆ

ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭ. ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಘಂಟೆಯ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಲ್ಲಿಗೋ ಹೋಗಿ ಬರುವಾಗ ನಾನು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಬರೋಣವೆಂದು 'ಅಪ್‌ಲೆಂಡ್ಸ್' ಬಂಗಲೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದೆ. ಅದು ಅವರ ಸ್ನಾನದ ವೇಳೆಯೆಂಬುದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಡ್ರಾಯಿಂಗ್ ರೂಮಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತೆ. ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿದ್ದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಾನು ಬಂದಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು–ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ರುಮಾಲು ಬೂಟ್ಸುಗಳ ಸಮೇತ.

ನಾನು: "ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಪುನಃ ಡ್ರೆಸ್ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆ? ನಿಮಗೆ ಸ್ನಾನದ ಹೊತ್ತು ಇದೆಂದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ? ಬಹುಕಾಲ ಇಲ್ಲಿರಲು ನನಗೆ ಪುರಸತ್ತೂ ಇಲ್ಲ, ಬೇರೆ ಕಡೆ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಉಂಟು."

ವಿ: "ಯಾವ ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ನೋಡಲು ಬಂದ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣಬೇಕು. ಎಂಥ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮರ್ಯಾದೆ ತಪ್ಪಬಾರದು."

ಇದು ಆತ್ಮಸಂಯಮ, ಶಿಸ್ತು.

ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ

ಒಂದು ದಿನ ಹೈದರಾಬಾದ್ ಕಡೆಯಿಂದ ಯಾರೋ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ಬಂದಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೂಸಾ ನದಿಯ ಹೊಡೆತವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿ ಹೈದರಾಬಾದಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಮಹೋಪಕಾರವನ್ನು ಆ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವಾಗ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅಂಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದು ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾದದ್ದೆ?– ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂತು. ಆಗ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ರುಜುವಾತು ಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆಳನ್ನು ಕರೆದು ಜೇಬಿನಿಂದ ಒಂದು ಬೀಗದಕೈಗೊಂಚಲನ್ನು ತೆಗೆದರು. ಆ ಉಂಗುರದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದಿಪ್ಪತ್ತು ಬೀಗದಕೈಗಳಿದ್ದವು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ಬೀಗದಕೈಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ನಿಗಾ ಇಟ್ಟು ನೋಡಿ ಅವುಗಳ ನಡುವಣ ಒಂದು ಬೀಗದ ಕೈಯನ್ನು ಆಳಿನ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಮರದ ಅಲಮಾರಿನ ಕಡೆ ಕೈ ತೋರಿಸಿ "ಅದರ ಬೀಗವನ್ನು ತೆಗಿ. ಮೇಲ್ಗಡೆಯಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಅರೆಯಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕದ ಸಾಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ" ಎಂದರು. ಹಾಗೆ ತಂದ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ತಮ್ಮ ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಪುಸ್ತಕದ ನಡುವಣ ಪುಟವನ್ನು ತೆಗೆದು ತೋರಿಸಿದರು. ಆ ಪುಟದಲ್ಲಿತ್ತು ಅವರು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಗತಿ.

ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ 96–97 ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ.

***

ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರು

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ನಡೆದುಬಂದಿದ್ದ ಒಂದು ಮಾಮೂಲಾತಿಯನ್ನು ಅವರು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಆ ಮಾಮೂಲಾತಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಸಭೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಕೆಲಮಂದಿ ಪ್ರಮುಖರು ಎದ್ದುನಿಂತು ದಿವಾನರನ್ನೂ, ಆಡಳಿತವನ್ನೂ ಕೊಂಡಾಡುವುದು.

"ಆಳುವ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೂ ಅವರ ದಿವಾನರ ವಿಚಕ್ಷಣೆಯಿಂದಲೂ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಳೆಗರೆದು ಬೆಳೆಬೆಳೆದು ದೇಶವು ಸರ್ವ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಜನರು ಸುಖಸಂತೋಷಗಳಿಂದ ಸರಕಾರವನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ...."

ಈ ಪ್ರಕಾರದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂಟು ಮಂದಿ, ಹತ್ತುಮಂದಿ ಹೇಳಿ ಒಂದು ಘಂಟೆಯ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು, ಈ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದದ್ದೂ ಉಂಟು. ಗುಡಿಬಂಡೆ ಪ್ರಾಂತದ ಅಥವಾ ಪಾವ್ಗಡ ಪ್ರಾಂತದ ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಆಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂದಪದ್ಯ ಸೀಸಪದ್ಯ ಗೀತ ವೃತ್ತ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರಚನೆ ಮಾಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅಚ್ಚುಹಾಕಿಸಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ರಾಗರಾಗಗಳಿಂದ ಓದಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಇದನ್ನು ಓದಿದ ಮಹನೀಯ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರದೆ ಬೆಟ್ಟದ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಡಲೆಪುರಿ ಬತ್ತಾಸು ರಾಶಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನೂ ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ಅವರು ನೆಮ್ಮದಿವಂತರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕಡಗ, ಮೈಮೇಲೆ ಜರತಾರಿ ವಸ್ತ್ರ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸರಿಗೆಯ ರುಮಾಲು–ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲ ಇದ್ದವು. ಅವರಿಗೆ ತಾವು ಪದ್ಯ ಓದುವುದು ಮುಖ್ಯ; ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವೆನಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಇಂಥವರು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಇದ್ದರು. ಹೊಸಕೊಪ್ಪ ಕೃಷ್ಣರಾಯರೂ ಮೊದಲು ಈ ಜಾತಿಗೇ ಸೇರಿದ್ದರು. ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಬರೆಯಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಲೇಡೀಸ್ ವಿಸಿಟಿಂಗ್ ಕಾರ್ಡ್ ಸೈಜಿನ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸಿ ಪುಸ್ತಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೈಂಡು ಮಾಡಿಸಿ ದಿವಾನ್ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ.

ಆದರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಈ ಮಾಮೂಲು ಸರಿದೋರಲಿಲ್ಲ. ಮೊದಲೆರಡು ವರ್ಷ ಸಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಗೋ ಅದನ್ನು ಸಹಿಸಿದರು. ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷದಿಂದ ಆ ಮಾಮೂಲನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು.

ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆ

ಒಂದು ದಿನ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಿತ್ರಗೋಷ್ಠಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದರು. ಸುಮಾರು ಎಪ್ಪತ್ತು ಎಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಇದ್ದರು. ಸರ್ ಕೆ. ಪಿ. ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರು, ಎಸ್. ಹಿರಿಯಣ್ಣಯ್ಯನವರು, ಕೆ. ಆರ್. ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರು, ಎಂ. ಜಿ. ರಂಗಯ್ಯನವರು ಮುಂತಾದವರು ದಯಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಫಲಾಹಾರ ಆರಂಭವಾಗಿ ಹದಿನೈದು ಇಪ್ಪತ್ತು ನಿಮಿಷ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅತಿಥಿಗಳ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳ ನಡುವೆ ಕುಳಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು:

"ಸ್ನೇಹಿತರೆ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಾನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡದ್ದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ. ನೀವುಗಳೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಲು ಬರುವ ಭೇಟಿಗಾರರುಗಳಿಗೆ (ವಿಸಿಟರ್ಸ್) ಹೊತ್ತುಗೊತ್ತನ್ನು ಏನಾದರೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೀರಾ? ನನಗೆ ಇದು ಕಷ್ಟದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ನನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವ ಜನ ಹೇಳದೆ ಕೇಳದೆ, ಯಾವಾಗೆಂದರೆ ಆವಾಗ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಏಳು ಘಂಟೆಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ; ಎಂಟಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ; ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಘಂಟೆಗೆ, ಎರಡು ಘಂಟೆಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ; ಸಂಜೆ ಏಳು ಘಂಟೆಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ರಾತ್ರಿ ಒಂಭತ್ತರವರೆಗೂ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ಬರುವುದನ್ನು ಅವರು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ವೇಳೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಂದಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸವೂ ಏನೂ ಇರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ; ಬಂದ ಬಳಿಕ ಹೊರಡಬೇಕೆಂಬ ಅವಸರವನ್ನೂ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪೊಳ್ಳುಹರಟೆಯಲ್ಲಿ ಅವರೊಡನೆ ಕುಳಿತಿರುವುದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ಪುರಸತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜನವೇನೋ ಒಂದು ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ನೋಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ನನಗೂ ಕಷ್ಟ. ಈ ಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ನಾನು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದೇನೆ. ಇದರಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ನೀವೆಲ್ಲಾ ದಯಮಾಡಿ ನನಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕು."

ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಕೆಲವರು ಏನೂ ಹೇಳದೆ ನಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು "ನಮಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತಿದೆ" ಎಂದರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು "ನಮ್ಮ ಜನದ ಸ್ವಭಾವವೇ ಹಾಗೆ. ಅದನ್ನು ಯಾರು ತಿದ್ದಿಯಾರು?" ಎಂದರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು "ಅದನ್ನು ತಿದ್ದಬೇಕು, ನಮ್ಮ ಜನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ ಕೊಡದೆ ಬರಿಯ ಪೊಳ್ಳುಹರಟೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಖಾಲಿ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದರೆ ನಮ್ಮ ದೇಶ ಈಗಿರುವಂತೆಯೇ ಇದ್ದುಬಿಡುತ್ತದೆ" ಎಂದು ಅಂಗಲಾಚಿದರು.

***

ಅದೇ ಟೀ ಪಾರ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಿನೋದ ನಡೆಯಿತು. ಅಂದಿನ ಅತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಲ್‌ಚಂದ್ ಹೀರಾಚಂದ್ ಸೇಠರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಲಾಲ್‌ಚಂದ್ ಹೀರಾಚಂದ್ ಇದ್ದರು. ಮಿತ್ರಗೋಷ್ಠಿಯ ಮಾತುಕಥೆ ಮೈಸೂರಿನ ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಧಾನ್ಯಗಳು ತರಕಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು "ಮಧುಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿತ್ತು. ನಾನು ಅದನ್ನು ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಪರದೇಶದವರೂ ಅದನ್ನು ತುಂಬ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು" –ಎಂದರು.

ಲಾಲ್‌ಚಂದ್‌ರವರು "ಇದೇನು ಚೋದ್ಯ ಸ್ವಾಮಿ? ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯದೆಲ್ಲ 'ಇತ್ತು' ಎಂದು ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಲ್ಲ?"

(How is it, Sir V., you say that everything good was in Mysore in the past tense?)

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಕ್ಕು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು.

ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವದ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಹೇಗೆ: ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗಿನಿಂದ ಅಂದಿನವರೆಗೆ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟ ಏನನ್ನು ಮಹಾರಾಜರ ಅನುಮತಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರೂ ಅದು ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದ ಶಿಫಾರಸನ್ನು ಮಹಾರಾಜರವರು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ವಾಲ್‌ಚಂದ್‌ರವರಿಗೆ ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಈಗ (ಆಟೊಮೊಬೈಲ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ) ಕೈಬಿಟ್ಟುಹೋಯಿತು; ಒಳ್ಳೆಯ ಪದ್ಧತಿ ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿಹೋಯಿತು: ಈಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ-ಎಂದು ಲಾಲ್‌ಚಂದ್‌ರವರ ಅಂತರ್ಭಾವ.

ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಾಗ, ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರದ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಇನ್ನೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರಕ್ಕೂ, ಕೋಲಾರದ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿಯ ಕಂಪನಿಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ಜಾನ್ ಟೇಲರ್ ಕಂಪನಿಯವರಿಗೂ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಸರಬರಾಯಿ ಬಗೆಗೆ ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿತ್ತು. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ತಾರೀಖಿಗೆ–ಬಹುಶಃ ಹೊಸ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ತಾರೀಖಿಗೆ-ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರವು ಚಿನ್ನದ ಗಣಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನು ಸರಬರಾಯಿ ಮಾಡಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರದ ಕೆಲಸಗಳು ಬೇಗಬೇಗ ನಡೆದು ಶಿವನ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗುವುದು ಆವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಆ ಅಕ್ಟೋಬರಿನಲ್ಲಿ ಅತಿವೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಕೊಡಗಿನ ಕಡೆಯಿಂದ ನೆರೆ ಬಂದಿತು. ಅದು ಎರಡು ದಡಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ನುಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕನ್ನಂಬಾಡಿಯಿಂದ ಘಳಿಗೆಘಳಿಗೆಗೂ ವರ್ತಮಾನ ಬರುತ್ತಿದೆ-ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹ ಜೋರಾಗಿದೆ ಎಂದು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲಸಗಾರರು ಭಯಪಟ್ಟು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು, ಈ ಸಂದರ್ಭದಿಂದ ಕೆಲಸ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ಗೊತ್ತಾದ ದಿವಸಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನೊದಗಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ, ಒಪ್ಪಂದದ ತಾರೀಖನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಬೇಕೆಂದೂ ಇಲಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರಿಗೆ ತಿಳಿದು ಅವರು ದಿವಾನರಿಗೆ ಹೇಳಿದರು-ಅವಸರಪಡಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು.

"ನಮಗೆ ಬಂದಿರುವ ವಿಘ್ನ ದೈವಿಕವಾದದ್ದು, ನಮ್ಮಿಂದ ಆದದ್ದಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ನೀವು ಪರಿತಾಪಪಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ನೀವೂ ಅವಸರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರನ್ನೂ ಅವಸರಪಡಿಸಿ ಪ್ರಯಾಸ ಪಡುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ."

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಲಂಡನ್ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಜಾನ್ ಟೇಲರ್ ಕಂಪನಿಯ ಯಜಮಾನರೇ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೆಲಸ ತಡವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಒಪ್ಪಂದದ ತಾರೀಖನ್ನು ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರವು ಅನುಕೂಲವರಿತು ಮುಂದುವರಿಸಬಹುದೆಂದೂ ಸೂಚನೆ ಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಪ್ಪಿದರೆ?

ಬಿಲ್‌ಕುಲ್ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಇಂಡಿಯಾ ದೇಶದ ಜನ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿದರೆಂದರೆ ಅದು ನಡೆದೇ ನಡೆಯಬೇಕು: ನಾವು ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಬಾರದು-ಎಂದು ಹಠಹಿಡಿದರು.

ಆಗಿನ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಿಗೂ ಇತರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಿಗೂ ಹುಕುಂ ಆಯಿತು. ಈ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಪೊಲೀಸ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ್ ಎಲ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಮೆಹನತ್ತು ತುಂಬ ನೆರವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಡೆ ಸಿಕ್ಕುವ ಕೂಲಿಗಾರರನ್ನೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ ಗೋಣಿಚೀಲಗಳನ್ನು ಜಮಾಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ಮರಳು ಭರ್ತಿಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆ ಉಸುಬು ತುಂಬಿದ ಚೀಲಗಳನ್ನು ನದಿಯ ಉಭಯ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೃತಕ ದಡವಾಗಿ ಕಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು. ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗೆ ಅನ್ನ ವಸತಿಗಳ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕಿಟ್ಸನ್ ಲ್ಯಾಂಪುಗಳನ್ನು ಉರಿಸಿ ರಾತ್ರಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿಯೂ ಕೆಲಸ ಸಾಗತಕ್ಕದ್ದು.

ಇದರಂತೆ ಆಯಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕನ್ನಂಬಾಡಿಯಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ತಂಗುವರು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಒಂಭತ್ತು ಹತ್ತು ಘಂಟೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಮೈಸೂರು ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನೋಡುವರು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಹನ್ನೆರಡರಿಂದ ಸಂಜೆ ಐದೂವರೆ ಆರರವರೆಗೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಡಸುವರು. ಸಭೆ ಮುಗಿದಕೂಡಲೆ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕನ್ನಂಬಾಡಿಗೆ ಹೊರಡುವರು. ಬೆಳಗ್ಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯವರೆಗೂ ಅರ್ಧರ್ಧ ಘಂಟೆಗೆ ಮೈಸೂರು ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಮೂಲಕ ವಾರ್ತೆ ಬರುವುದು.

ಹೀಗೆ ತಾವೇ ಖುದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು.

ಗೊತ್ತಾದ ದಿವಸ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಮಹಾರಾಜರು ಪಟ್ಟ ಆನಂದವನ್ನು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಅವರು ಕಂಡವರೊಡನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಹಿಗ್ಗು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

***

ಬಾಲಕರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ವಾರಕ್ಕೊಂದು ಸಲ ತಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಹಾಗೆ ಅವರು ಮುದ್ದೇನಹಳ್ಳಿ, ಬಂಡೇಪಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದೆಡೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ಕೂಲಿನಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಕಂಡರು. ಅಷ್ಟು ಮಂದಿ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಲಕರನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಏನೋ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಸ್ಕೂಲ್ ಹೆಡ್‌ಮಾಸ್ಟರನ್ನು ಕರೆದು ಆತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ಕೂಲು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಿಂಡಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಆತ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಲಾಡು, ಆಂಬೊಡೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ.

ಹುಡುಗರ ತಂದೆತಾಯಂದಿರಿಗೆ ಈ ವರ್ತಮಾನ ತಿಳಿಯಿತು. ಅವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದರು:

“ಸ್ವಾಮಿ, ತಿಂಡಿ ಕೊಡಿಸಿದಿರಿ, ಅದನ್ನು ತಿಂದು ಮರೆತುಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ನೀವು ಅವರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಬೇಕು ಸ್ವಾಮಿ. ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಅವರಿಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದ.”

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಗುತ್ತ “ಇನ್ನೊಂದು ದಿನ ಹಾಗೆ ಮಾಡೋಣ” ಎಂದರು.

ಉಪನ್ಯಾಸ ಸಿದ್ಧತೆ

ಇದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಸಾರಿ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋದಾಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹುಡುಗರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವರಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭಾಷಣ ಮಾಡಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಆ ಭಾಷಣ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಏಕೋ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ನೋಟ್ಸ್ ಬರೆದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿ. ಆ ಹೊತ್ತು ನೋಟ್ಸ್ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಭಾಷಣ ಸರಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕೆ! ಆ ದಿನವೆಲ್ಲಾ ಆ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದರು. ರಾತ್ರಿ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯೂ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಕುಳಿತು ನೋಟ್ಸನ್ನು ಬರೆದರು. ಆಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಮೂವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು ತಿಂಡಿಯ ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಿಸಿ ಹುಡುಗರ ತಂದೆತಾಯಂದಿರನ್ನೂ ಕರಸಿ, ನೋಟ್ಸಿನಂತೆ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ತಾವು ದೊಡ್ಡ ವಾಗ್ಮಿ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಉಡಾಫೆಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಗೌರವವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮಾತು ಅಳೆದದ್ದಾಗಿ ತೂಕ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು; ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿರಬೇಕು. ಅನವಶ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳಿರಬಾರದು. ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನ ವಾಕ್ಕಿನ ರೀತಿಯನ್ನು ಕುಳಿತು ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ವಾಕ್ಕು

ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ರಮಸಂಪನ್ನಾಮ್

ಆಗಿರಬೇಕು. ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಭಾಷಣವಲ್ಲ.

ಗುರುತು ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಜೇಬಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ಮಡಿಸಿದ ದಪ್ಪ ಕಾಗದದ ಕವರನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಕವರಿನ ಒಳಗಡೆ ಒಂದು ಪೆನ್ಸಿಲ್ ತುಂಡು ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಭೇಟಿಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಬಂದರೆ ಆ ಮಡಿಸಿದ ಲಕ್ಕೋಟೆಯೂ ಆ ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿಯ ತುಂಡೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮಾತುಕಥೆಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಷಯ, ಯಾವ ಸಂಗತಿ ತಮಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು ಬಂದರೂ ಅದನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ಲಕ್ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಒಂದು ಲಕ್ಕೋಟೆ ಮುಗಿದುಹೋದರೆ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಹೀಗೆ ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಕೋಟೆಗಳು ನೋಟ್ಸಿನಿಂದ ಭರ್ತಿಯಾದದ್ದೂ ಉಂಟು.

ಆಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿ ಆ ಲಕ್ಕೋಟೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ನೋಟ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವುದು ತಮಗೆ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಅನ್ನಿಸುವುದೋ ಅಂಥಾದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ಬೇರೆ ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ನೋಟ್‌ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗುರುತು ಮಾಡಿಟ್ಟು ಲಕ್ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಹರಿದುಹಾಕುವರು.

ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಮ್ಯಾಗಜೀನುಗಳನ್ನೂ ಓದಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಲೇಖನಗಳ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ತಮಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ರೀಡರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆ ರೀಡರು ಗುರುತು ಮಾಡಿದ್ದ ಲೇಖನಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಓದಿ ಅವುಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಭಾಗವನ್ನು ತಾವು ಬೇರೆ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಗುರುತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಇಂಥಾದ್ದನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಕ್ರಾಪ್ ಬುಕ್ (Scrap Book) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ: ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಂದ ಸಂಗ್ರಹ. ಇಂಥಾದ್ದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ Saying Wise and Witty. ಈ ಪುಸ್ತಕ ಸಣ್ಣದಾದರೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪವಾದದ್ದು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಮಿತವ್ಯಯದ ನಚ್ಚು ಇತ್ತು. ಮದುವೆಯ ಮನೆಯ ಲಗ್ನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳೂ ಬೇರೆ ಆಹ್ವಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳೂ ಬಂದಾಗ ಆ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಖಾಲಿ ಹಾಳೆ (ಫ್ಲೈಲೀಫ್) ಇರುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಷ್ಟೆ? ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಇಂಥ ಖಾಲಿ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ತೆಗೆದು ಜೋಪಾನವಾಗಿರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಥ ತುಂಡುಕಾಗದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಂಚಿನಿಂದ ಕೊರೆದು ಒಂದು ದಾರ ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ಮೇಜಿನ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಮೊಳೆಗೆ ತಗುಲಿಹಾಕಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಸಂಬಂಧ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ

ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಈ ತುಂಡು ಕಾಗದಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅವರ ಪೆನ್ಸಿಲುಗಳ ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ರಬ್ಬರ್ ತುಂಡು ಸಿಕ್ಕಿಸಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಸಾರಿ ನಾನು ಅವರ ಕೈಗೆ ರಬ್ಬರ್ ಇಲ್ಲದ ಬರಿಯ ಪೆನ್ಸಿಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟೆ. ಅವರು "A pencil without rubber is useless" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬಿಸಾಟರು. ಅವರಿಗೆ ಪುನಃಪರೀಕ್ಷೆ, ಪರಿಷ್ಕರಣ-ಇದರಲ್ಲಿ ತುಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತು.

ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಕೋಣೆಗಳು ಅತಿಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಿರುತ್ತಿದ್ದುವು. ಒಂದೊಂದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನಡುವೆ ಒಂದು ಮೇಜು, ಅದರ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಟೇಬಲ್ ಕ್ಲಾತ್; ಒಂದು ಬರೆಯುವ ಕೆಳಹಲಗೆ (ಪ್ಯಾಡ್), ಒಂದು ಚೂಪಾದ ಪೆನ್ಸಿಲ್ ಕಡ್ಡಿ; ಒಂದು ದಾರ ಹಾಕಿದ ತುಂಡುಕಾಗದದ ಕಟ್ಟು–ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರ ಉದ್ದೇಶವೇನೆಂದರೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದವರಿಗೆ ಯಾವ ಕ್ಷಣ ಏನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆದರೂ ಆ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಗುರುತುಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಿರಬೇಕೆಂಬುದು.

ಅಭಿನಂದನೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ತೊಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಅಥವಾ ತೊಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ವರ್ಷವರ್ಧಂತಿ ಬೆಳೆದು ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ದಿವಸಗಳಾದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಅವರನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋದೆ; ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಘಂಟೆಯ ವೇಳೆಗೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ ಲೇಖನ ಕಾಲ ಅದು. ನನಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿದ್ದಂತೆ ನಾನು 'ನೋಟ್ಸ್' ಬರೆದು ಅದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಅವರು ಕೆಲಸದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಗೇ ನನ್ನನ್ನು ಬರಹೇಳಿದರು. ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾದಮೇಲೆ ಹೇಳಿದರು:

ವಿ: "Look at this! I am attending to my funerals" (ಇಲ್ಲಿ ನೋಡು: ನನ್ನ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.)

ಅದು ವಿಕಟಹಾಸ್ಯ. ನಾನು ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ ಅದೇನೆಂದು ಕೇಳಿದೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಮುಂದಿದ್ದ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಕಾಗದಗಳ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಸುಮಾರು ನಾನೂರಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಕಾಗದಗಳಿದ್ದವು. ಅವೆಲ್ಲ ವರ್ಷ ವರ್ಧಂತಿಯ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು: ಇಂಡಿಯ ದೇಶದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ಬಂದಿದ್ದವು. ನನಗೆ ಬಹು ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ನಾನು ಹೇಳಿದೆ:

ನಾನು: "ಈ ಪ್ರೀತಿಯ ಅಭಿಮಾನದ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು funerals ಎಂದು ಕರೆಯುವುದೆ?"

ವಿ: "ಅಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನು? ಬರಿಯ ಕಾಲಯಾಪನೆ, ವ್ಯರ್ಥ ಶ್ರಮ. ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಉತ್ತರ ಬರೆಯಬೇಕಲ್ಲ?"

ನಾನು: "ಅದಕ್ಕೇನು-ಒಂದು ಕಾಗದವನ್ನು ಟೈಪು ಮಾಡಿಸಿ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸಿ ಐನೂರು ಪ್ರತಿ ಮಾಡಿದರಾಯಿತು. ತಮ್ಮ ಕೈಬರಹವೂ ಅಚ್ಚಿನಲ್ಲಿರಬಹುದು."

ವಿ: "ಹಾಗುಂಟೆ? ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಗದಕ್ಕೂ ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ ಅವರವರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಜವಾಬು ಬರೆಯಬೇಕು. ದಿನಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡರಂತೆ ಜವಾಬು ಬರೆದರೆ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿದೀತು."

ಆಮೇಲೆ ನನ್ನ ಟಿಪ್ಪಣಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನೆತ್ತಿದೆ. ಅವರು

“ಹೌದು ಹೌದು. ನಾನು ಒಂದಿಷ್ಟು ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆದಿದ್ದೇನೆ. ಅದನ್ನು ಯಾವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೋ ಹುಡುಕುತ್ತೇನೆ.”

–ಎನ್ನುತ್ತ ಎದ್ದರು. ಎದ್ದು ಮೂರು ಕಡೆಯ ಗೋಡೆಗಳ ಓರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಲಾಗಿದ್ದ ಟ್ರಂಕುಗಳು, ಸೂಟ್‌ಕೇಸುಗಳು, ಬ್ರೀಫ್ ಬ್ಯಾಗುಗಳು–ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಒಂದೊಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡುವರು. ಅದರ ಬಾಗಿಲನ್ನೆತ್ತಿ ಕಣ್ಣಿಂದ ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡಿ “ಈ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲ, ಇನ್ನೊಂದು” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪಕ್ಕದ್ದಕ್ಕೆ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೂರನೆಯದಕ್ಕೆ.

ಅವರ ಈ ಶ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ನಾನು ಕೇಳಿದೆ:

ನಾನು: “ನಾನು ಕೊಂಚ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬಹುದೆ?”

ವಿ: “ಕೂಡದು, ಕೂಡದು. ನೀನು ಇರುವ ಕಡೆಯೇ ಇರಬೇಕು. ಈ ಹುಟ್ಟು ಹಬ್ಬದ ಅವಾಂತರದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೊಂಚ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ನನ್ನ ನೋಟ್ಸು ಸಿಕ್ಕೀತು.”

ನಾನು ಆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಸಾಕೆಂದು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೊಂದು ದಿನ ಬರುವೆನೆಂದೆ.

ಆನೃಣ್ಯ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಯಾರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಭಾವನೆ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಅನೇಕ ಸರಕಾರಗಳಿಂದ ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಬಾಬಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯಂತ್ರಕರ್ಮಪರಿಶ್ರಮಗಳ ಬಾಬಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಲಹೆ ಬೇಕೆಂದೂ ಹಿತಸೂಚನೆ ಬೇಕೆಂದೂ ಬೇಡಿಕೆಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಬೇಡಿಕೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಬರೆಯುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಇತರ ಇಂಜಿನಿಯರುಗಳ ಸಹಾಯ ಕೊಂಚ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಸಿಟಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ, ಭೂಗುಣದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ, ಇತರ ಪಾರಿಶ್ರಮಿಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಮರ್ಥರನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಕೊಟ್ಟ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಆ ಪ್ರತಿಫಲ ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದೂ ತಾವು ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ ಬಹು ಸ್ವಲ್ಪದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳಿದರೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳರು. "ನಾನು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ನನಗೆ ಸಂಭಾವನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀವು ನಾನು ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು" ಎಂದು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅವರಿಗೂ ನನಗೂ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಕರಾರುಗಳು ನಡೆದದ್ದುಂಟು. "ನಿಮ್ಮಿಂದ ಒಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ನನಗೆ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಾವಕಾಶ. ನಿಮಗೆ ನಾನು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟೆನೆಂಬುದೇ ಹೆಮ್ಮೆಯ ವಿಷಯ" –ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅವರು ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ "ನೀನು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿನಗೆ ನಾನು ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾರೆ. ನೀನೇಕೆ ಹೇಳಲಾರೆ – ಅಂಥವರು ಹಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ – ಇಂಥವರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ನೀನೇಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು? ಅವರಿಗಿಂತ ನೀನು ಸಾಹುಕಾರನೋ?" ಎಂದು ನನ್ನೊಡನೆ ವಾದ ಹೂಡಿದರು.

ನಾನು ಒಂದು ಉಪಾಯ ಮಾಡಿದೆ. ಕೊಟ್ಟ ಚೆಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಅವರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವನ್ನು ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ಕಳಿಸದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

***

ಸ್ಟೇಟ್ಸ್ ಪೀಪಲ್ಸ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸ್

೧೯೨೯ ರಲ್ಲಿ ತಿರುವನಂತಪುರದಲ್ಲಿ ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಸ್ಟೇಟ್ಸ್ ಪೀಪಲ್ಸ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸ್ (ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನ) ನಡೆಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಅಂದಿಗೆ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಹಿಂದೆ ಅಚ್ಯುತಮೆನನ್ ಎಂಬ ವಕೀಲರೂ ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ಪ್ರಮುಖರೂ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದು ಆ ಸಮ್ಮೇಳನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜನಪ್ರಮುಖರನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಕಂಡು ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆ ವಹಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದರೆ ಸಮ್ಮೇಳನಕ್ಕೆ ಕಳೆ ಬಂದು ಅದರ ಉದ್ದೇಶ ನೆರವೇರೀತೆಂದೂ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೊದಲು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ; ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೂ ತಮಗೂ ದೂರವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದರು. ಆದರೆ ಅಚ್ಯುತಮೆನನ್ ಮೊದಲಾದವರು ಆ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆ ತಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿದರು. ಆಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ "ಆತ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾದರೆ ನಾನು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಅಚ್ಯುತಮೆನನ್‌ರವರು ಇದನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ನಾನು "ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸೇವೆಗೆ ನಾನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಿದ್ಧ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಾದರೋ ಅವರಿಗೆ ಸೇವೆ ಮಾಡುವುದು ನನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಂಸ್ಥಾನಿಕ ಪ್ರಜೆಯ ಭವಿಷ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿರುವವರಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಒಬ್ಬ" – ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಯಾವ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರೋ ಅದೇ ರೈಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಮೈಸೂರುಗಳಿಂದ ನಾವು ಇಪ್ಪತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಂದಿ ಹೊರಟೆವು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆಗ ಇದ್ದವರು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಬಿ. ನರಸಿಂಗರಾಯರು, ಸಂಪಿಗೆ ವೆಂಕಟಪತಯ್ಯನವರು, ಎಂ. ಪಿ. ಸೋಮಶೇಖರರಾಯರು, ವಿ. ವೆಂಕಟಪ್ಪನವರು, ಮಿರ್ಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಣಪ್ಪನವರು, ನಿಟ್ಟೂರು ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು, ಬಿ. ವಿ. ಸುಬ್ಬರಾಯಪ್ಪನವರು, ಬಹುಶಃ ತಿರುಮಲೈ ತಾತಾಚಾರ್ಯ ಶರ್ಮ. ಇವರಲ್ಲದೆ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಅಡ್ವೊಕೇಟ್ ಸಿ. ನರಸಿಂಹಯ್ಯನವರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗದಿಂದ ಬಿ. ವೆಂಕಟಶಾಮಣ್ಣನವರು ದಯಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಸಮ್ಮೇಳನ ಬಹು ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಅದರ ಒಂದೆರಡು ಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದೆರಡು ವಾರ ಮುಂಚೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನನಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರು:

"ನಾನು ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿಡುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ನೀನು ಒಂದು ಸಾರಿ ನೋಡಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಬುರುಡೆಯ ಭಾಷಣಗಳು ನಡೆದರೆ ಸಾಲದು. ಕಾರ್ಯವೇನು ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು ನಾವು ಕಾರ್ಯಯೋಗ್ಯವಾದ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಸಭೆಯ ಮುಂದಿರಿಸಿ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಆ ಸೂಚನೆಗಳ ಪತ್ರದ (ಮೆಮೊರ್ಯಾಂಡಂ) ಬಗೆಗೆ ನಾವು ವಿವರಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿರಬೇಕು. ನನಗೆ ತೋರಿದ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ನಾನು ಗುರುತು ಹಾಕಿಡುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ತೋರಿದ್ದನ್ನು ನೀನು ಗುರುತುಹಾಕಿಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಕಲೆತು ನಿನ್ನ ಪತ್ರ ನನ್ನ ಪತ್ರ ಎರಡನ್ನೂ ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಆಖೈರು ಸೂಚನೆ ಪತ್ರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡೋಣ."

ರೈಲಿನಲ್ಲಿ

ಈ ಆಲೋಚನೆಯಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ನಾವು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಿತು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಏಳು ಘಂಟೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಆಳು ಬಂದು "ಸಾಹೇಬರು ಸಲಾಂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ" ಎಂದ. ನಾನು ನನ್ನ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕುಳಿತ ಮೇಲೆ ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದು. ಹದಿನಾರನೆಯ ನಿಮಿಷದಲ್ಲಿ ಅವರು "ನೀನು ಈಗ ಹೋಗು, ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ" ಎನ್ನುವರು. ನನ್ನ ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟಿಗೆ ವಾಪಸ್ ಬಂದಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಹರಟೆ, ಕೋಲಾಹಲ ನಡೆಯುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ನಿಮಿಷ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ "ಸಾಹೇಬರು ಸಲಾಂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ." ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೆಲ್ಲ ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿ ನಗುವರು. ಕೆಲವರು "ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿದೆ ಶಿಕ್ಷೆ ಈಗ, ಇಷ್ಟು ದಿನ ಅಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ" ಎನ್ನುವರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು "ಅತ್ತೆಮ್ಮನವರು ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದ್ದಾರಪ್ಪ" ಎನ್ನುವರು.

ನಾನು ಮತ್ತೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಇನ್ನು ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದು. ಆ ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನನಗೆ "ರೆಸ್ಟ್". ನಾನು ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟಿಗೆ ವಾಪಸ್ ಬರುವವೇಳೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಹಾಸ್ಯದ ಧಾರೆಯೇ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದು. ಈಗ ಅದು ಮತ್ತೆ ಮುಂದುವರಿಯುವುದು.

ವಿಶ್ರಾಂತಿಯ ವಿಧಾನ

ಒಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಘಂಟೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು "ನೀನು ರೆಸ್ಟ್ ತೆಗೆದುಕೊ" ಎಂದು ನನಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ನಾನು "ನನಗೇನು ರೆಸ್‌ಟ್ ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು ನನಗೆ ರೂಢಿಯಿದೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡೆ. ಅವರು "ಹಾಗಲ್ಲ, ಅದು ಕೂಡದು. ರೆಸ್‌ಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಕೆಲಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ "ರೆಸ್‌ಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೀಗೆ" ಎಂದು ಆ ವಿಧಾನವನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರು.

ಅವರು ಆಗ ಅಂಗಿ ಇಜಾರು ಮೊದಲಾದ ಉಡುಪನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ಕಾಲಿನವರೆಗೂ ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ಧರಿಸಿದ್ದರು. ರೆಸ್ಟ್ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದರೆ ರುಮಾಲನ್ನು ಒಂದು ಗೂಟಕ್ಕೆ ತಗುಲಿಹಾಕುವುದು; ಕುಳಿತಿದ್ದ ಕಡೆಯೇ ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪೆನ್ಸಿಲ್ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಬೇಕು; ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಳೆಯೂ ಇರಬೇಕು. ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆ ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚಿರಬೇಕು.

ನಾನು– "ಇದೆಂಥ ರೆಸ್ಟ್ ಸಾರ್?" ಎಂದು ಟೀಕಿಸುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

"ಕಣ್ಣಿಗೆ ರೆಸ್‌ಟ್. ನಿದ್ದೆ ಬಂದರೆ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ನಿದ್ದೆ ಮಾಡು. ನಿದ್ದೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ ಆಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯ ವಿಶದಪಡುತ್ತದೆ."

ಅವರ ಈ ವಿವರಣೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಅಭ್ಯಾಸ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉಳಿದಿದ್ದರೆ ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತಾದರೂ ನಿದ್ದೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಶ್ನೆ ತೀವ್ರವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿದ್ದೆಗೆ ಆರಂಭವಾಗಿ ಅದು ತನ್ನ ಇಷ್ಟ ಬಂದಾಗ ಮುಗಿಯಬಹುದು. ಇಷ್ಟುಹೊತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿದ್ದೆ ಮುಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟುಪಾಡು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಗದು.

ಇದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಾನು ಜವಾಬು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡೆ. ನಿದ್ರೆ ಅವರ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿತ್ತು. ಕರೆದಾಗ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೋಗೆಂದಾಗ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆತ್ಮಸಂಯಮ.

***

ತಿರುವಾಂಕೂರು ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ನಾನು ಕಾಣಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಆಗಾಗ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸಿಗೆ ಏನೇನೋ ವಿಘ್ನಗಳು ಬರಬಹುದೆಂದು ಅವರು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಪಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ (ಸಬ್ಜೆಕ್ಟ್ಸ್ ಕಮಿಟಿ) ವಿಷಯ ನಿಯಾಮಕ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪದೇಪದೇ ತಕರಾರುಗಳು ಬಂದು ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸ್ ಒಡೆದುಹೋದೀತೇನೋ ಎಂಬ ಭೀತಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಾನೋ ಅಥವಾ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೋ ಅವರ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಟ್ಟ ಕೂಡಲೆ ಅವರು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ

“What is the worst?”

–ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾವು ಅಪಾಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಸಾರಿ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಾರಿ ಅವರ ಕೋಣೆಗೆ ಕಾಲಿಡುತ್ತಲೇ ಅವರು ಮತ್ತೆ

“What is the worst?”

–ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

ನಾನು: “ಇದೇನು ಹೀಗೆ ಕೇಳೋಣಾಗುತ್ತದೆ?”

ವಿ: (ನಗುಮುಖದಿಂದ) “If you are prepared for the worst, there is nothing that you need fear” (ಅತ್ಯಂತ ಆಪತ್ತು ಯಾವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ನೀನು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಎದುರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.)

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯಾವುದೇ ಆಗಲಿ, ಅದರ ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರ ರೂಪವನ್ನು ಮನಸಾ ಗ್ರಹಿಸಿ ಅದನ್ನೆದುರಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವುದು ಅವರ ಅಭ್ಯಾಸ. ಸಂಗತಿಯ ಅನುಕೂಲ ರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿ ಅವರು ಉತ್ಸಾಹ ಪಡುವವರಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಕಟರೂಪವೂ ಒಂದಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಸರ್ವದಾ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

***

ಬಾಜಾಬಜಂತ್ರಿ

ತಿರುವನಂತಪುರದಲ್ಲಿ ಸ್ಟೇಟ್ಸ್ ಪೀಪಲ್ಸ್ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿಗಾಗಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನು ಕರೆತರುವುದಕ್ಕೆಂದು ಸ್ವಾಗತ ಸಭೆಯ ಪ್ರಮುಖರು ಬಾಜಾಬಜಂತ್ರಿ ಸಮೇತವಾಗಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಇಳಿದಿದ್ದ ಅರಮನೆಯ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಮೇಳ ಉಪಕ್ರಮವಾಯಿತು. “ಇದೇನು?” ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. “ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುವುದಕ್ಕೆ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಬಂದಿತು. “ಇವೆಲ್ಲ ಸಲ್ಲದು” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೋಟಾರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು. ಗಾಡಿ ಹೊರಟಿತು. ಮೇಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಉಳಿಯಬೇಕಾಯಿತು.

ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಗತಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪಿ. ಕೆ. ನಾರಾಯಣಪಿಳ್ಳೆಯವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ "ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ದೇವತಾಪ್ರಾರ್ಥನೆ" ಎಂದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕೇಳಿದರು:

ವಿ: "ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಏಕೆ? ನಾನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವೆಂದು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ದೇವರು ಒಲಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆ?"

ನಾರಾಯಣ ಪಿಳ್ಳೆಯವರು ಸನ್ಮಾನ್ಯರು; ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಪಂಡಿತರು. ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಎಂದು ಅವರ ಮಾತುಕಥೆಯಿಂದ ನನಗೆ ತೋರಿತು. ಭಾರಿ ವಕೀಲರು, ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಜನರಿಂದಲೂ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವರು. ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಅವರು ತಿರುವಾಂಕೂರು ಹೈಕೋರ್ಟಿನ ಜಡ್ಜಿ ಪದವಿಗೆ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮಾತನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಆದರೂ ತಾವು ಮೊದಲೇ ಒಬ್ಬ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾಶ್ರಮದ ಯತಿಗಳನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಂಡಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಬೇಕೆಂದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬರು ಅರ್ಧ ಘಂಟೆ ಕೊಡಬಹುದೆಂದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಬೆಚ್ಚಿ ಬಿದ್ದರು.

"ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ವೇಸ್ಟ್ ಮಾಡುವುದೆ? ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ."

ಅದರಂತೆ ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಸುಮಾರು ಐದಾರು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಸೇರಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಮಹಿಳೆಯರ ಗುಂಪು. ಅವರೆಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾವತಿಯರು; ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮಲಯಾಳಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರು. ಎಷ್ಟೋ ಜನ ವಕೀಲರು.

***

ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಕಡೆಯ ದಿನ ಒಂದು ಸ್ವಾರಸ್ಯ ನಡೆಯಿತು.

ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಟೀ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ನಾನೂ ಇಬ್ಬರು ಒಂದೆಡೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕುಳಿತು ಕಾಫಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಅವರು ನನಗೆ ಹೇಳಿದರು:

“ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖಂಡರು ಈ ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸನ್ನು ಒಂದು ಸ್ಥಾಯೀ ಸಮಿತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನನ್ನನ್ನು ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಆಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಮಾಡಿದರೆ ನೀನು ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಬೇಕಾದದ್ದು. ಮತ್ತು ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನೀನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಬಾರದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಒಂದು ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಡಿಪಾಸಿಟ್ ಇಟ್ಟರೆ ಆಗ ನೀನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.”

ನಾನು ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ್ದ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಪದವಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟಂತೆಯೇ ಎಂದೆ. ನನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿಯಾದರೋ ನಾನು ಮೊದಲೇ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೆ, ನಾನು ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಲಿ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಭಾರಿಯಾಗಲಿ ಆಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು; ನನಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಭಾವವೂ ಇಲ್ಲ, ಪುರಸತ್ತೂ ಇಲ್ಲ. ನನ್ನ ಸ್ವಂತ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿವೆ–ಎಂದು. ಎರಡು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಅವರು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ.

ನಮ್ರತೆ

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಪುನಸ್ಸಮಾವೇಶನಕ್ಕೆ ಹೊತ್ತಾದದ್ದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಎದ್ದೆವು. ಸಭಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಮುಗಿದ ಬಳಿಕ ಉಪಸಂಹಾರ ಭಾಷಣಗಳಾದವು. ಆಗ ಮಾತನಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರು ಹೈದರಾಬಾದಿನ ವಾಮನರಾವ್ ನಾಯಕ್ ಎಂಬುವರು. ಇವರು ಆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದ ಜನನಾಯಕರು. ಭಾರಿ ಜಮೀನುದಾರರೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಅವರ ಮಾತುಕಥೆ, ನಡತೆ ಎಲ್ಲವೂ ಮರ್ಯಾದೆವಂತರದು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಪರಿಚಯ ಅವರಿಗೆ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ದಿವಸಗಳಿಂದ ಇತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಮುಕ್ತಾಯ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ವಾಮನರಾಯರು ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಾಯೀಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನೆತ್ತಿ, ಆ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಲು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸಮ್ಮತಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿರಾಶೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ಅವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯದ ಮಾತನ್ನಾಡಲು ಹೊರಟರು. ಆಗ ಅವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿದರು:

“ಸ್ವಾಮಿ, ತಾವು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೋ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಅನೇಕ ದಶಕಗಳ ಕಾಲ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ತಾವು ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು...”

ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಮುಂದುವರಿಯುವವರಾಗಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಡನೆಯೇ ಹೇಳಿದರು:

“ವಾಮನರಾಯರೇ, ನೀವು ನನ್ನ ಸಣ್ಣತನವನ್ನು ನಾನು ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರೆಲ್ಲಿ, ನಾನೆಲ್ಲಿ?” (Mr. Vamana Rao, you are humiliating me. Where is the great Bhishma, and where am I! I am a small man.)

ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಮಗೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಹನಿಗೂಡಿತು. ಅಷ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಷ್ಟು ಯಶಸ್ವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅದೆಷ್ಟು ಸೌಜನ್ಯ, ಅದೆಷ್ಟು ವಿನಯ!

ಕಡೆಗೂ ಅವರು ಸಸೇಮಿರ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸು ಮತ್ತೊಂದು ಸಾರಿ ಸೇರಲೂ ಇಲ್ಲ.

ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ ಫಲಿತ

ಆದರೆ ಆ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸ್ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಹು ಜನ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಆ ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸ್ ಒಪ್ಪಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಸೂಚನಪತ್ರಿಕೆಯು "Trivandrum Memorandum" ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಬಹು ಮಂದಿಯ ಗಮನವನ್ನೆಳೆಯಿತು. [6] ಬೆರ್ರಿಡೇಲ್ ಕೀತ್ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ರಾಜಕೀಯ ಗ್ರಂಥಲೇಖಕರು ಅದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದರು. ನನಗೆ ಈಗಲೂ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ, ಅದು ಬಹು ಸಮೀಚೀನವಾದ ರಾಜ್ಯನಿಬಂಧನೆಯ ಸೂಚನಾವಳಿ ಎಂದು. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು ಮೂರು:

1. ಇಂಡಿಯಾವು ಏಕೈಕವಾದ ಸಂಯುಕ್ತರಾಷ್ಟ್ರವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು.
2. ದೇಶೀಯ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವುವು ಭೂವಿಸ್ತಾರದಿಂದಲೂ ಉಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಇತರ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ ಉಳಿದಿರಲು ಅರ್ಹವಾದುವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆಯೋ ಅವು ರೂಪಗೆಡದೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರಾಜರುಗಳೊಡನೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಸಂಯುಕ್ತರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಂತರ್ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಜೀವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.
3. ಸಂಯುಕ್ತರಾಷ್ಟ್ರದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ಸರಕಾರಗಳಿರತಕ್ಕದ್ದು.

ವ್ಯಾಸಂಗ

ಈ ಮೆಮೊರ್‍ಯಾಂಡಮಿನ ವಾಕ್ಯವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಖಂಡಖಂಡವನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸಭಾ ಸಮಿತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಮೇರೆಗೆ ತಿದ್ದಿದ್ದಾಯಿತು. ಅದರ ಅಂಶಗಳು ಚರ್ಚೆಗೆ ಬಂದಾಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತೋರಿಸಿದ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೂ ಅಂತರ್ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಾಜ್ಞರದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದದ್ದೆಂದು ನನಗನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಅವರು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಾಜಕೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ವ್ಯಾಸಂಗವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಅವರು ತೀರಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಅವರ ಸ್ವಂತ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರವನ್ನು ನಾನು ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವ ಅವಕಾಶ ಬಂತು. ಆಗ ನೋಡಿದೆ: ಅದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕಂಡುಬಂದವು. ಬ್ರೈಸ್, ಲೊವೆಲ್ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಲೇಖಕರ ಕೃತಿಗಳು ಅಲ್ಲಿದ್ದವು: ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪಕ್ಕ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ಬರೆದಿದ್ದರು. ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ ಅದನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣವತ್ತಾಗಿ, ಆದಷ್ಟು ಪರಿಷ್ಕಾರದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ಸೂತ್ರ.

ಕಾಲನಿಯಮ

ಕಾನ್‌ಫರೆನ್ಸಿನ (Subject Committee) ವಿಷಯ ನಿಯಾಮಕ ಸಮಿತಿ ಮೂರು ದಿನವೂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಮೀಟಿಂಗು ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು “Gentlemen, when are we meeting next?” ಎಂದು ಕೇಳುವರು. ಸದಸ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬರು “Two o'clock tomorrow” ಎನ್ನುವರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು “Is it standard time or Aden time?” ಎಂದು ಕೇಳುವರು. ಅವರು ಹೀಗಂದದ್ದನ್ನು ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಕೇಳಿದ್ದ ಒಬ್ಬರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು:

“ಏಡನ್ ಟೈಮ್ ಎಂದರೇನು?”

ವಿ: “ನೀವು ಎರಡು ಘಂಟೆಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಿರಲ್ಲ–ಅದು ಗ್ರೀನ್‌ವಿಚ್ ಗಡಿಯಾರಕ್ಕನುಸಾರವಾದದ್ದಾದರೆ ಅದು Standard time. ಅದು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಲಪ್ರಮಾಣ. ಆದರೆ ಏಡನ್ ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಘಂಟೆಗೆ ಯಾವುದೋ ಹಡಗು ಬರುತ್ತದೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಗಿರುತ್ತದಷ್ಟೆ? ಆ ಹಡಗು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತದೋ ಆಗಲೇ ಎರಡು ಘಂಟೆ. ಅದು ಸಂಜೆ ಏಳು ಘಂಟೆಗೆ ಬಂದರೂ ಆಗ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಎರಡು ಘಂಟೆಯೇ. ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮೀಟಿಂಗುಗಳು ಏಡನ್ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತಿವೆ. ನೀವೆಲ್ಲ ಬಂದು ಸೇರಿದಾಗ ಎರಡು ಘಂಟೆ.”

ಎಲ್ಲರೂ ನಕ್ಕು ತಾವು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟರು.

ಸತ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ, ಅನ್ಯಮರ್ಯಾದೆ

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೆಮೊರ್‍ಯಾಂಡಮ್ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಓದಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದ ಸಂಗತಿಗಳೂ ಅಂಕಗಳೂ ವಾದಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾಗಿವೆಯೆ?- ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಶಂಕೆ ಬರುವುದು. ಆಗ ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವರು. ನಾನು ಆ ಸಂಗತಿ ಇಂಥಾ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿದೆ ಅಥವಾ ಕಾನೂನಿನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ, ಆ ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತೆಗೆದು ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅವರ ಮುಂದೆ ಹಿಡಿಯಲು ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಅವರು "ಸರಿ ಸರಿ. ನೀನು ನೋಡಿದ್ದರೆ ಸರಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಸಮಾಧಾನಪಟ್ಟರಲ್ಲ ಎಂದುಕೊಂಡು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬದಿಗಿರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ ನನಗೆ ಏನೋ ಕೆಲಸ ನಿಯಮಿಸುವರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಎಂಟು ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ಕಳೆದು ಕೊಠಡಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಾವೇ ತೆಗೆದು, ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯೊ?–ಎಂದು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು. ನಾನು ಹಿಂತಿರುಗುವುದನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆಯೇ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಥಟ್ಟನೆ ಮುಚ್ಚಿ ಬೇರೆ ಏನೋ ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ನನಗೆ ಹೇಳುವರು. ನನಗೆ ಸಂದರ್ಭ ಅರ್ಥವಾಗದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಯಾವುದನ್ನೂ ಸ್ವತಃ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಾವು ಅಪನಂಬಿಕೆಪಟ್ಟಿದ್ದರೆಂದು ಶಂಕೆ ತೋರಬಾರದು.

ಒಂದು ಕಡೆ ಸತ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಅನ್ಯಮರ್ಯಾದೆ.

***

ಇಂಥ ಸಂಗತಿ ಇನ್ನೊಂದು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಿದವರು ಬೊಂಬಾಯಿ ಪಟ್ಟಣದ 'ಇಂಡಿಯನ್ ಸೋಷಲ್ ರಿಫಾರ್ಮರ್' ಪತ್ರಿಕೆಯ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿದ್ದ, ಪ್ರಾಜ್ಞ ಸಾಧುಗಳಾದ ಕೆ. ನಟರಾಜನ್‌ರವರು. ನಟರಾಜನ್‌ರವರೂ ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ಅಕ್ಬರ್ ಹೈದರಿಯವರೂ ಜಡ್ಜಿ ಚಂದಾವರ್ಕರ್‌ರವರೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರೂ ಆಪ್ತ ಸ್ನೇಹಿತರು. ಬೊಂಬಾಯಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯೂ ವಾರಕ್ಕೊಂದು ಸಲ ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿ ಬ್ರೌನಿಂಗ್ ಕವಿಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಓದತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರಂತೆ. ಆಗ ಒಂದು ಸಾರಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸರ್ ಅಕ್ಬರ್ ಹೈದರಿಯವರ ಮನೆಗೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಮೇಲೆ ದಾಹವಾಗುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ನೀರನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಹೈದರಿಯವರು ತಮ್ಮ ಬೀಬಿ

ರಾಣಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ತರಿಸಹೇಳಿದರು. ಆಕೆಯಾದರೋ ಅತಿಥಿಗಳ ಗೌರವವನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಗ್ಲಾಸಿನಲ್ಲಿ ಷರಬತ್ತನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟರಂತೆ.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡಿ ಆ ಗ್ಲಾಸನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಳಿಯ ಮೇಜಿನ ಬಳಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಹೈದರಿಯವರು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನಿಮಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಆ ಕೊಠಡಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅವರು ಹಿಂದಿರುಗುವ ವೇಳೆಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಷರಬತ್ತನ್ನು ಕಿಟಕಿಯಿಂದ ಆಚೆಗೆ ಎಸೆದದ್ದನ್ನು ಕಂಡರು. ಇಬ್ಬರ ಮುಖಗಳೂ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಕಂಡಾಗ ನಗೆ ಸೂಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೈದರಿಯವರು "ಏನು, ಮುಸಲ್ಮಾನರ ನೀರೆಂದು ಎಸೆದಿರೊ?" ಎಂದರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು "ನನಗೆ ಷರಬತ್ತು ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದರು. ನಿಜವನ್ನು ದೇವರು ಬಲ್ಲ.

ಭದ್ರಾವತಿಯ ಪುಕಾರು

ಇತರರ ಕೀರ್ತಿ ಮಾನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ಕೀರ್ತಿ ಸನ್ಮಾನಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತದವೋ ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ದಿವಾನ ಪದವಿಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ, ಆಗ ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಭದ್ರಾವತಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಯಜಮಾನ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರಷ್ಟೆ. ಆ ಬಳಿಕ ಆ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿಯೋ ಕನ್ನಂಬಾಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರದ ವಿಷಯವಾಗಿಯೋ ಅದು ದುಂದು ವೆಚ್ಚವಾಯಿತೆಂದೂ (White elephant) ಬಿಳಿಯಾನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತೆಂದೂ ಕೆಲವರು ದೂರು ಎಬ್ಬಿಸಿದರು. ಹಾಗೆ ಪುಕಾರು ಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ಹೈಕೋರ್ಟಿನ ಜಡ್ಜಿಯಾಗಿದ್ದ ಟಿ. ಪರಮಶಿವಯ್ಯರ್‌ರವರು ಮುಖ್ಯರು. ಇವರ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳಿಗೆ ಸಂಪಿಗೆ ವೆಂಕಟಪತಯ್ಯನವರು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು. ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದರು. ಆ ಲೇಖನಗಳು ಪುಸ್ತಕರೂಪವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದ್ದವು.

ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಾದ ವಿವಾದಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ನಾನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವರು ಎರಡು ಮೂರು ಟೆಲಿಗ್ರಾಮುಗಳನ್ನೂ ಕಾಗದಗಳನ್ನೂ ನನಗೆ ತೋರಿಸಿದರು. ಆ ಟೆಲಿಗ್ರಾಮುಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಗದಗಳಿಂದಲೂ ಒಂದು ಸಂಗತಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ರುಜುವಾತಾಯಿತು. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರೈಲ್ವೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಇಂಜಿನ್, ರೈಲ್ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ವಿದೇಶಗಳಿಂದ ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಆಗ ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲ ಮಂದಿಯ ಕೈವಾಡ ನಡೆದಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಆ ಸಂಗತಿ. ಜೇನು ಹಿಂಡುವವನು ಕೈ ನೆಕ್ಕಿಕೊಂಡನೆಂದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನನಗೆ ಆ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ –ಆಗ್ಗೆ ಬಹುಶಃ ಅವರು ತೊಂಭತ್ತೈದು ತೊಂಭತ್ತಾರು ವಯಸ್ಸಿನವರಾಗಿದ್ದರು. ನಾನು ಒಂದು ಸಾರಿ ಆ ಹಿಂದಿನ ರುಜುವಾತುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾವವನ್ನೆತ್ತಿದೆ. ಅವರು ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಲೆ ಮಾಡಲು ಅದು ಸರಿಯಾದ ಕಾಲವೆಂದೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಜೋಪಾನ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

“ಆ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಟ್ಟುಹಾಕಿದ್ದೇನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮಾನಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಗೆ ಕುಂದು ತರಬಹುದಾದ ಯಾವ ದಾಖಲೆಯನ್ನೂ ನಾನು ಉಳಿಸಿಲ್ಲ. ಇತರರು ಮಾಡಿದ್ದು ಸರಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ. ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ನನ್ನದಲ್ಲ.

ಅದು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ನಾನು ನಿನಗೆ ಆ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ನೀನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದೀಯಷ್ಟೆ? ದುಂದುವೆಚ್ಚಕ್ಕೂ ಹಣ ಪೋಲಾದದ್ದಕ್ಕೂ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ನನ್ನದಲ್ಲವೆಂದು ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ರುಜುವಾತಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು."

ಇಂಥ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯತನವನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಅದ್ಭುತರಸದ ಅನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಪೋನಿಷ್ಠೆ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಕಾರ್ಯಭಾಗದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು (Memoirs of My Working Life) ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಎರಡು ಚಿತ್ರಪಟಗಳನ್ನು ನೋಡಿದೆ. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಗವರ್ನರ್ ಲಾರ್ಡ್ ಸೈಡನ್‌ಹ್ಯಾಮ್‌ರವರೂ ಅವರ ಪತ್ನಿಯೂ ತಮ್ಮ ನಡುವೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವುದೋ ನದಿಯ ಮೇಲೆ ದೋಣಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದು. ಇನ್ನೊಂದು, ಮಹಾಪುರುಷರಾದ ಮಹಾದೇವ ಗೋವಿಂದ ರಾನಡೆಯವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಿತ್ರ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡಸುತ್ತಿರುವುದು. ಈ ಎರಡು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಬೇಡಿ ಅಂಗಲಾಚಿದೆ. ಅವರು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ರಾನಡೆಯವರೊಡನಿದ್ದ ಒಂದು ಚಿತ್ರವನ್ನಾದರೂ ಕೊಡಿರೆಂದು ಎಷ್ಟೋ ಬೇಡಿಕೊಂಡೆ. ಉಹು! ಅವರ ಮಾತು ಇದು:

“ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ತಾನು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗಂತುಕವಾಗಿ ಬಂದ ಈ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಗಳಿಂದ ತಾನು ದೊಡ್ಡವನಾಗಿರುವೆನೆಂದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ನಾನು ಏಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿದ್ದೇನೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಇದ್ದೇನೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದಂಗುಲ ಹೆಚ್ಚಿನವನೆಂಬಂತೆ ನಡೆಯಬಾರದು.”

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ತಪಸ್ವಿಗಳು.

> ತಪಸ್ವೀ ಪುಣ್ಯೋ ಭವತಿ
> ತಪಸ್ವೀ ಪುಣ್ಯೋ ಭವತಿ ॥

ಅನುಬಂಧ ೧
ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ–ಗಾಂಧಿ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೂ ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೂ ಇದ್ದ ಸ್ನೇಹದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕೆಲವರು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನನಗೆ ತಿಳಿದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಚಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಗೋಖಲೆಯವರು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಆಪ್ತರು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಮೈತ್ರಿಗೆ ಅದೂ ಒಂದು ಕಾರಣವಿದ್ದಿರಬಹುದು.

ಗಾಂಧಿಯವರು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಮೊದಲು ಬಂದದ್ದು ೧೯೧೫ರಲ್ಲಿ. ಅವರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಒಂದು ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರು. ಸ್ವಾಗತಸಮಿತಿಯು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಆಹ್ವಾನ ಕಳುಹಿಸಿತ್ತು. ಅವರು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವರು ಬರೆದ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರು: "ಗಾಂಧಿಯವರನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾದ ಯೋಚನೆ. ಅದರಿಂದ ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ನಾನು ಪರಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಾನು ಸ್ವಾಗತ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಸೇರುವಂತಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂದು ವಿಷಾದವಾಗಿದೆ. ಗಾಂಧಿ ದಂಪತಿಗಳು ಬರುವ ದಿವಸ ಸಂಜೆ ನಾನು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ವಾಪಸ್ಸು ಬರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ. ಬಂದಕೂಡಲೆ–ಬಹುಶಃ ಆ ರಾತ್ರಿ–ನಾನು ಅವರನ್ನು ಅವರ ಬಿಡಾರದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ನನ್ನ ಗೌರವ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ."

ಅದರಂತೆ ಆಯಿತು. ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೆ ಬಿಡಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದ ಮನೆ ಈಗ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಟ್ಟಡವಿರುವ ಜಾಗದ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವದ್ದು. ಅದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಎರಡು ಕಡೆಗೂ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿತ್ತು. ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆಯದೇ ಶೇಷಾದ್ರಿ ರಸ್ತೆ. ಆ ಮನೆ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಜಡ್ಜಿ ಆಗಿದ್ದ ಬಿ.ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರದು. ಆಗ್ಗೆ ಮನೆ ಹೊಸದು: ಆಗತಾನೆ ಕಟ್ಟಿ ಮುಗಿದಿತ್ತು. ಕಾಂಪೌಂಡ್ ಗೋಡೆ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಅಂದು ರಾತ್ರಿ ಸುಮಾರು ಏಳು ಘಂಟೆಯ ವೇಳೆಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಬರುತ್ತ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಇಳಿದರು. ಅವರನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವರು ಕುಳಿತು ಮಾತನಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಆವರಣದ ಆಗ್ನೇಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಕಿಟ್ಸನ್ ದೀಪವನ್ನಿರಿಸಿ ಒಂದು ಮೇಜನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಕುರ್ಚಿಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿದೆವು. ಅಲ್ಲಿದ್ದವರು ಗಾಂಧಿಯವರು, ಕಸ್ತೂರಿಬಾ ಅವರು, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು. ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ಮದರಾಸಿನ ಜಿ.ಎ. ನಟೇಶನ್ ಅವರೂ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು. ಆದರೆ ಮಾತುಕಥೆ ನಡೆದದ್ದೆಲ್ಲ ಗುಜರಾತಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ. ಗಾಂಧಿ, ಕಸ್ತೂರಿಬಾ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಗುಜರಾತಿ ಹುಟ್ಟುಭಾಷೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಆ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಿಸು ಮಾಡಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ಗುಜರಾತಿ ಭಾಷೆ ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿತ್ತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಮರಾಠಿ, ಗುಜರಾತಿ ಭಾಷೆಗಳು ತೆಲುಗು ಕನ್ನಡಗಳಿಗಿಂತ ಸುಲಭವಾಗಿತ್ತು. ಕನ್ನಡ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ನಡುನಡುವೆ ಮರಾಠಿ ಗುಜರಾತಿ ಮಾತುಗಳು ಬಂದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ “ಈ ಸಬ್ಜೆಕ್ಟು ನಿಕಾಲಾಯಿತು” ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರೂ ಗಾಂಧಿಯವರೂ ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನನಗೆ ತೋರಿತು. ನಡುನಡುವೆ ನಗುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಮೂವತ್ತು ನಲವತ್ತು ನಿಮಿಷ ಅವರ ಮಾತು ಬೆಳೆದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಬೇಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು:

ನಾನು: “ಗಾಂಧಿಯವರು ಈ ಹೊತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಫಸ್ಟ್ ಕ್ಲಾಸ್ ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಅವರು ಅದಾಗದೆಂದು ಹಠ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ತಾವು ದಯವಿಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಒಡಂಬಡಿಸಬೇಕು.”

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೇಳಿ ನೋಡಿದರು: “ನೀವು ಆರಾಮವಾಗಿ ಕೂಡಬಹುದು, ಕೆಲಸಮಾಡಬಹುದು, ಮಲಗಬಹುದು. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಲ್ಲ?”

ಗಾಂಧಿಯವರು ಮತ್ತೆ ಒಲ್ಲೆನೆಂದರು.

ವಿ: “ಆತ ಹಟಮಾರಿ (Obstinate). ಆತನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಆತ ಹೋಗಲಿ, ಬಿಡಿ.” ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅಪ್ಪಣೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತೆರಳಿದರು. ನಾವು ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೆ ಹೇಳಿದೆವು:

ನಾನು: “ಟಿಕೆಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇವಲ್ಲ?”

ಗಾಂಧಿ: “ವಾಪಸ್ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಿ.”

ನಾನು: "ನಾವು ವಾಪಸ್ ಕೊಡಲಾರೆವು. ನಿಮ್ಮ ಜಾಗ ರಿಸರ್ವ್ ಆಗಿದೆ. ದಯವಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡಬೇಕು."

ಗಾಂಧಿ: "ನಾನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ ಎಂಬುದನ್ನು ನೀವು ಬಲ್ಲಿರಿ. ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಫಸ್ಟ್ ಕ್ಲಾಸಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಬೀಗ ಹಾಕಿದರೆ ನಾನು ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಸಿ ದುಮುಕಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ."

ಜಿ. ಎ. ನಟೇಶನ್ ಅವರು ಗಾಂಧಿಯವರನ್ನು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವರು. ಅವರು ಹೇಳಿದರು.

ನ: "ಈತ ಮುಷ್ಕರದ ಮನುಷ್ಯ. ಏನಾದರೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡುಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಆತನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ನಡೆಯಲಿ ಬಿಡಿ."

ಆ ಕಥೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗಿಯಿತು.

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೂ ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೂ ಬುಡದಿಂದ ತುದಿಯವರೆಗೂ ತಕರಾರು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಯಂತ್ರಕರ್ಮವೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಾಧನಗಳೂ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವೆಂದು ನಂಬಿದ್ದವರು; ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೆ ಯಂತ್ರಕರ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಉತ್ಸಾಹವಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಬಗೆದಿದ್ದರು; ಗಾಂಧಿಯವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಪ್ರಪಂಚಾತೀತವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಭಕ್ತರೇ. ಆದರೆ ಭಕ್ತಿಯ ರೀತಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ.

ಇದೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ರಾನಡೆ, ಗೋಖಲೆ ಮೊದಲಾದವರಂತೆ ಮಿತವೇಗದವರು. ನಮಗೆ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಇರುವ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಾವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಬಲವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇರುವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಗತಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬಂದದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಇದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮನೋಗತ. ಅದು ಕ್ರಾಂತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದಲ್ಲ.

ಗಾಂಧಿಯವರು ಸ್ವಯಂ ಕ್ರಾಂತಿವಾದಿಗಳಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕ್ರಾಂತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿದ್ದವರು. ಒಂದು ಪಟ್ಟಿನಿಂದ, ಒಂದೇ ಒಂದು ಹಾರಿನಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಬೇಕೆಂದವರು ಅವರು.

ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಇದ್ದ ಭೇದವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಇದು ಸ್ಥಳವಲ್ಲ.

ಅನುಬಂಧ ೨
ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಸ್ವಾವಲಂಬನೆ

೧೯೫೮ ರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರನ್ನು ಒಂದು ದಿನ ಮಾಡರ್ನ್ ಹಿಂಡೂ ಹೊಟೇಲಿನ ಕೆ. ಟಿ. ಅಪ್ಪಣ್ಣನವರು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಹೊತ್ತು ಹೊಟೇಲಿನ ಡೈಮಂಡ್ ಜೂಬಿಲಿ ಸಮಾರಂಭ. ಅಪ್ಪಣ್ಣನವರಿಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಲ್ಲಿ ಗಾಢವಾದ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೊಟೇಲ್ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಅಪ್ಪಣ್ಣನವರಿಗೆ ತುಂಬ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಮಾಡರ್ನ್ ಹಿಂಡೂ ಹೊಟೇಲು ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದದ್ದೇ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರೇರಣೆ ಸಹಾಯಗಳಿಂದ.

ಆ ರಾತ್ರಿಯ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬಹುಶಃ ನೂರು ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಮಂದಿ ಬಂದಿದ್ದರು. ಭೋಜನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಮಳೆ ಬಂತು. ಭೋಜನ ಮುಗಿದು ಅತಿಥಿಗಳು ತೆರಳುವ ವೇಳೆಗೆ ಹೊಟೇಲಿನ ಕಾಂಪೌಂಡಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿದ್ದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ನೀರು ನಿಂತಿತ್ತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದಾಗ ಆ ನೀರಿನ ಹಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಟ್ಟಾರು, ಜಾರಿಯಾರು ಎಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ನಾನು ಒಂದು ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿತನ ಮಾಡಿದೆ. ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಕಿಂಗ್ ಸ್ಟಿಕ್ಕನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟೆ. ಅವರು ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತತ್‌ಕ್ಷಣವೇ ದೂರ ಬಿಸಾಟು ಹೇಳಿದರು: “One had better perish than live so helplessly” (ಅಷ್ಟು ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ಬದುಕುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಯುವುದೇ ಮೇಲು) ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತ ನೀರಿನ ಹಳ್ಳಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾರಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕಾರನ್ನು ಸೇರಿದರು.

೯

ರಾಜಸೇವಾಧುರೀಣ

ಸರದಾರ್ ಎಂ. ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರು

ಸರದಾರ್ ಎಂ. ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರು ರಾಜಬಂಧುಗಳು: ಮಹಾರಾಣಿ ರೀಜೆಂಟರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಮತ್ತು ಅಳಿಯಂದಿರು. ಆದರೆ ಅವರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲ್ಲ; ಅವರ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಯೋಗ್ಯತೆಗಳಿಂದಲೇ ಅವರು ಪದವಿಗೆ ಹತ್ತಿದವರು. ಅವರು ರಾಜಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರದೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವರಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ ಅಂಥ ಅಧಿಕಾರಪದವಿ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದಿತ್ತು.

ಅವರು ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡಸಿ ಪದವೀಧರರಾಗಿದ್ದರು. ವಂಶ ಪಾರಂಪರ್ಯದಿಂದ ಆಢ್ಯರು. ಆಢ್ಯತೆಯ ಜೊತೆಗೆ ದೊಡ್ಡ ಗುಣ ಸೇರಿತ್ತು.

ಅವರು ಹುಟ್ಟು ಮೈಸೂರಿಗರು. ಮತ್ತು ಕಳಲೆ ಮನೆತನದ ಭಾರಿ ಜಮೀನುದಾರರಾದದ್ದರಿಂದ ನಾಲ್ಕಾರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ಸಂಪರ್ಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದವರು. ಜನದ ಕಷ್ಟನಿಷ್ಠುರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವರು ಮತ್ತು ಮೃದು ಹೃದಯರು.

ದೇಶಾಭಿಮಾನ

ಅವರು ಸರಕಾರದ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಅನುಭವ ಪಡೆದಿದ್ದವರು. ಒಂದು ಸಾರಿ–೧೯೧೦-೧೧ರಲ್ಲಿ–ಕಾವೇರಿ ನದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಹೊಳೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾ ಪ್ರವಾಹ ಬಂದಿತು. ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ, ಗರ್ಗೇಶ್ವರಿ, ಸೋಮನಾಥಪುರ–ಈ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೂ, ಮನೆಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಗೂ ನೆರೆನುಗ್ಗಿ ಜನಕ್ಕೂ ದನಕ್ಕೂ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ತಂದಿತು. ಆಗ ಜನದ ಕಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಲು ಒಂದು ಮಹಾಜನಸಭೆಯನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಆ ಸಭೆಗೆ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಾದ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರಾರಂಭ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಆದ ಹಾವಳಿಯನ್ನೂ, ಅದರಿಂದ ಜನಕ್ಕಾದ

ಕಷ್ಟವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ ತಮ್ಮ ದುಃಖವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಗೊಳೋ ಎಂದು ಗೋಳಿಟ್ಟರು. ಅದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಅವರ ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನವನ್ನು.

ಅವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಮಾತ್ರ. ಆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗ ಕಾಯಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋಯಿತು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚುಗಟ್ಟಲೆಯ ಕಾರ್ಯನಡಸಲು ಅವರಿಗೆ ಅವಕಾಶ ತಕ್ಕಷ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ.

ಮಿಲ್ಲರ್ ಕಮಿಟಿ

ಅವರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿ ಮಿಲ್ಲರ್ ಕಮಿಟಿಯ ರಿಪೋರ್ಟು. ಇದು ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಲಿಯ ಚಳವಳಿಯ ಫಲಿತಾಂಶ. ಆ ಮಂಡಲಿಗೆ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿತ್ತೆಂದು ಬಹುಮಂದಿ ನಂಬಿದ್ದಾರೆ. ಮಿಲ್ಲರ್ ಕಮಿಟಿ ರಿಪೋರ್ಟು ಮಾಡಿರಲಿ, ಮಾಡಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಲಿ; ಅದರ ಶಿಫಾರಸುಗಳನ್ನು ಸರಕಾರ ನಡಸಿಕೊಡುವುದಾದರೆ ನಡಸಲಿ; ಆದರೆ ಆ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯವಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರಕಟನೆಯಿಂದ ಕೇಡೂ ಉಂಟು. ಅದು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಮಾತ್ಸರ್ಯವನ್ನೂ ಕೋಮುವಾರು ವೈಷಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡೀತು-ಎಂದು ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಮಂದಿ ಪ್ರಮುಖರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು. ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರು ಆ ವರದಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಲೇಬೇಕೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಸಮ್ಮತಿಯುಂಟೆಂದೂ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದರಂತೆ. ಮಹಾರಾಜರಾದರೋ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಶಿಫಾರಸನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಉಳ್ಳವರು. ಹಾಗಾಗಿ ಮಿಲ್ಲರ್ ವರದಿಯು ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಸರಕಾರದಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾಯಿತು.

ಇದು ವಿವಾದದ ವಿಷಯ. ಇದನ್ನು ಬೆಳಸುವುದು ಯಾರಿಗೂ ಹಿತಕರವಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಬಿಡೋಣ.

ಮಿಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರು ಮನ್ನಣೆಗೆ ಅರ್ಹರಾದವರು. ಅವರ ನಡೆನುಡಿ ಮನೋಭಾವಗಳು ದೊಡ್ಡ ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಅವರು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು. ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಬಹುವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ತಮ್ಮ ರೈತರನ್ನೂ ಆಶ್ರಿತರನ್ನೂ ಸಹಜವಾದ ಮಮತೆಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತ ಅವರಿಗೆ ಉಪಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

ಅವರ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯ ಕಡೆಕಡೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ತಿ ಕಾಲಾವಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆ ನಿವೃತ್ತರಾಗಬೇಕಾಯಿತು.

***

ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರು ದಿವಾನರಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾನು ಒಂದು ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ:

“ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮಹಾ ಸಮರ್ಥರು. ಅವರು ಹೊಸ ಹೊಸ ಯೋಚನೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆ ಹೊಸ ಯೋಚನೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಟೀಕೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಗುಣಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವುದು ಅಂಥ ಸಮರ್ಥರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ. ಅಂಥ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಸಾಮಾನ್ಯರು ಆಡಳಿತವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಅಂಥ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾದ ಟೀಕೆಯಿಂದ ವೈಮನಸ್ಯವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಯಾರಿಗೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗದು. ನಮ್ಮ ಟೀಕೆ ಈಗ ಹಗುರವಾಗಿರಬೇಕಾದದ್ದು.”

ಆಗ್ರಹ

ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರಿಗೆ ಆಗ್ರಹ ಬಂದಿತಂತೆ. ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು ಇದನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದಾಗ ನಾನು ನನ್ನ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೌರವವನ್ನೂ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನೂ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರಿಗೆ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋದೆ. ಅವರ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ನನ್ನ ಮಿತ್ರರು ಟಿ. ವಿ. ತಿರುವೇಂಗಡಂ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಅವರು. ನಾನು ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ವಿಸಿಟಿಂಗ್ ಕಾರ್ಡನ್ನು ಕೊಟ್ಟೆ. ಅವರು ಅದನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು, "ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಈ ಹೊತ್ತು ಮೈಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥವಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಆಮೇಲೆ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಹೋದೆ. ಆಗಲೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಯಿತು.

ಇನ್ನೊಂದು ವಾರ ಬಿಟ್ಟು ನಾನು ಹೋದಾಗ ತಿರುವೇಂಗಡಂ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಅವರು ನಗುತ್ತಾ (ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ) "ಏಕಯ್ಯ ಬಂದೆ? ಅವರಿಗೆ ಭೇದಿ ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ" ಎಂದರು ಹಾಗೆಂದರೆ ಕೋಪವಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ವಿಷಯವನ್ನಲ್ಲಿಗೇ ಬಿಟ್ಟೆ.

ಈ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ; ಕೋಪ ಬರುವುದೂ ಸಹಜ; ಅದು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಇರುವುದೂ ಸಹಜವೇ. ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರ್ಥ ಕಟ್ಟಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ.

೧೦

ರಾಜಮಂತ್ರಧುರೀಣ

ಸರ್ ಎ. ಆರ್. ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು

ಆಲ್ಬಿಯಾನ್ ರಾಜಕುಮಾರ್ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂಗಾಳಿ. ಅವರ ತಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯ ಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವವ್ರತ ಶಶಿಪಾದ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿ ಎಂಬವರು. ಎ. ಆರ್. ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರ ಹೆಂಡತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಸರ್ ಕೃಷ್ಣ ಗೋವಿಂದ ಗುಪ್ತ ಎಂಬವರ ಮಗಳು. ಗುಪ್ತರವರು ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯವರ ಕೌನ್ಸಿಲಿನ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದರು; ತುಂಬ ಶಕ್ತರು; ಮತ್ತು ಸಂಭಾವಿತರು.

ಎ. ಆರ್. ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಹುಟ್ಟಿದ್ದೇ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ. ಆದದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಆಲ್ಬಿಯಾನ್ ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ದೇಶದ ಸಂಕೇತನಾಮ.

ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಇಂಡಿಯನ್ ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವಿಸ್ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತೀರ್ಣರಾಗಿ ಮದ್ರಾಸು ಪ್ರಾಂತದ ನಾನಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆಕ್ಟರ್ ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ, ಕೊಂಚ ಕಾಲ ಕೊಚ್ಚಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದು, ಆ ಬಳಿಕ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಕೌನ್ಸಿಲರಾಗಿ ಬಂದರು. ಇವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಮಂತ್ರಿ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾಗಿದ್ದರು.

***

ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತರಾಗುವ ಸಮಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಗಂಟುಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಹೊರಡಲು ಎಲ್ಲ ಏರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರು ಹೊರಡುವ ದಿನಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರವರ ವ್ಯಾಧಿ ಉಲ್ಬಣವಾದದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರು ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರನ್ನು ಆ ಕೂಡಲೆ ಮೈಸೂರು ಬಿಡಬಾರದೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಕೋರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಉಳಿದು ದಿವಾನರಾದವರು ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು.

ಸಾಮರ್ಥ್ಯ

ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಸಮರ್ಥರು. ಆಡಳಿತದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಟುವಾದವರು. ಕೊಂಚವೂ ಪಾಲುಮಾರದವರು. ಆಡಳಿತದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಹಿಡಿತ ಬಿಗಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅವರಿಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರದ ಎಲ್ಲ ಇಲಾಖೆ ಅನುಭವವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗಿತ್ತು. ಆಡಳಿತದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ, ಅಧಿಕಾರವಂತರ ಧೋರಣೆಯನ್ನೂ ಅವರ ಸುಲಭೋಪಾಯಗಳನ್ನೂ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಬುಡಮಟ್ಟ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದವರಾದ ಕಾರಣ, ಸರಕಾರದ ಆಫೀಸುಗಳನ್ನು ತನಿಖೆ ಮಾಡುವುದೂ, ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬೇಗ ಬೇಗ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಖ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದೂ ಅವರಿಗೆ ನೀರು ಕುಡಿದಂತಿತ್ತು.

ಆತುರ ಸ್ವಭಾವ

ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೊಬ್ಬರು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮನವಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆ ಸ್ನೇಹಿತರು ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದವರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನವಿಯನ್ನು ಬರೆದುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕೇಳಿ, ಮನವಿ ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ಸೂಚನೆ ಕೊಟ್ಟರು, ಹೀಗೆ:

"ನಮ್ಮ ಮನವಿ ಫುಲ್‌ಸ್ಕ್ಯಾಪ್ ಒಂದು ಪುಟದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಎರಡು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಣಗಬೇಕು. ಅಷ್ಟಿದ್ದರೆಯೇ ದಿವಾನರು ಓದುವುದು. ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಖಾಲಿಯಿರುವ ನಾಲ್ಕೈದು ಬೆಟ್ಟಿನಷ್ಟು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಗಳು ನೋಟ್ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಎರಡು ಬೆಟ್ಟಿನಷ್ಟು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ದಿವಾನರು ತಮ್ಮ ಹುಕುಂ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಆದರೆ ನನ್ನ ಕೆಲಸ ನೆರವೇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಪುಟ ತಿರುಗಿಸಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದ್ದರೆ ನನ್ನ ಕಾಗದದ ವಿಲೆ ತಡವಾಗುತ್ತದೆ."

ಇದು ಆತುರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರಿಗೆ ತುಂಬ ಕಾರ್ಯಾತುರ.

ಒಂದಾನೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಸಂಬಂಧದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಎಂಟು ಹತ್ತು ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದು ದಿವಾನರ ಮುಂದಿರಿಸಿದರು. ಅದು ಯಾವುದೋ ಹಣದ ದುರುಪಯೋಗದ ಆಪಾದನೆಯ ಸಂದರ್ಭ. ಆ ಚರಿತ್ರೆಯ ನಡುವೆ "ಎ. ಬಿ. ಸಿ. ಎಂಬ ಮನುಷ್ಯ ಹಣ ಪಾವತಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು, ಮಾಡಲಿಲ್ಲ" ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿದ್ದವು. ಈ ಮಾತುಗಳು ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿತ್ತು. ಅವರು ಕೂಡಲೆ ಆ ಫೈಲಿನ ಮೇಲೆ "Prosecute at once" ಎಂದು ಹುಕುಂ ಮಾಡಿದರು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ "ಆ ಮನುಷ್ಯ ಸತ್ತುಹೋಗಿ ಎರಡು ವರ್ಷವಾಯಿತು" ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಕಟ್ಟನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಓದಿ ಬೇರೆ ಹುಕುಂ ಬರೆದರಂತೆ.

ಈ ಕಥೆ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಾತುರತೆಯನ್ನು.

ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ತಾಲ್ಲೂಕು ಆಫೀಸುಗಳನ್ನೂ ಗುಮಾಸ್ತರ ದಫ್ತರುಗಳನ್ನೂ ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾಗಿದ್ದರು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪದೇ ಪದೇ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಬಿಗಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ವಾಗ್ಮಿಗಳೂ ಹೌದು. ಅನೇಕ ಸಭೆ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಭಾಷಣ ಮಾಡಿದರು.

ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗಟ್ಟಿ ತಯಾರಾಗಲು ಮೊದಲಾಯಿತು.

‘ಕೌನ್ಸಿಲ್’ ಪದ್ಧತಿ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದಾಗ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಕೊಂಚ ಕಾಲ ಅವರ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳಾಗಿದ್ದರಷ್ಟೆ. ಆಗಿನ ಒಂದು ಸಂಗತಿ ಒಂದು ರಾಜ್ಯಾಂಗನೀತಿಯನ್ನು ನಿದರ್ಶನಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೈಸೂರಿನ ಆಗಿನ ರಾಜ್ಯಾಂಗದಲ್ಲಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಏರ್ಪಾಟಿತ್ತು. ಈ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಏರ್ಪಾಟು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಜನದ (ಕಾಲೊನಿ) ವಸಾಹತುಗಳ ಸರಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾದದ್ದು. ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ದೇಶದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಲಾರ್ಡ್ ಬೇಕನ್ನನು ಈ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಪದ್ಧತಿಯ ವಿಶೇಷ ಗುಣವೇನೆಂದರೆ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರು ಕಾವಲುಗಾರರಂತಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಕಾಲೊನಿಗಳು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಿಂದ ಬಹುದೂರ ಇರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಸರಕಾರಗಳು ಏಕೈಕ ಮಂತ್ರಿಗೆ ವಶವಾಗದೆ, ಮಂತ್ರಿಗಳ ಒಳಸಂಚುಗಳಿಗೂ ಸಿಕ್ಕದೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಹೊಂಚಿ ನೋಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಅವರು ಪರಸ್ಪರ ವಿಮರ್ಶಕರಾಗಿ ಒಬ್ಬರ ತಪ್ಪನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಎತ್ತಿತೋರಿಸುವವರಾಗಿರಬೇಕು. ಮಂತ್ರಿಗಳ ಅನೈಕಮತ್ಯವೇ ಕೌನ್ಸಿಲಿನ ಗುಣಾಂಶ.

ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಕ್ಯಾಬಿನೆಟ್ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದ ಪದ್ಧತಿಯಾದರೋ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಪದ್ಧತಿಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದದ್ದು. ಕ್ಯಾಬಿನೆಟ್ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಐಕಮತ್ಯವೇ ಗುಣ. ಅದರಿಂದಲೇ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿ ಸಂಪುಟವನ್ನು (Joint responsibility) ಜಂಟಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದೆ.

ಅಸಹಕಾರವೆ?

ಈ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡಿರುವುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಅಧಿಕಾರದ ಕಡೆಕಡೆಯ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕಾವಲುಗಾರನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆಂಬುದು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಯೋಜನೆಗಳ ಮೇಲೆ ತಕರಾರುಗಳನ್ನೆತ್ತುವುದು: ದೋಷೋದ್ಘಾಟನೆ ಮಾಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು-ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಯೋಜನೆ ಸುಗಮವಾಗಿ ಸಾಗದಂತೆ ತಡೆ ಹಾಕುವುದು.

ಸಹಕಾರವು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಈ ನಡವಳಿಕೆಗೆ ಅಪಾರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಗಳುಂಟೆಂದು ತೋರಿಸಿದರೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಹೆಚ್ಚೀತೆಂದು ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ನಂಬಿದ್ದರೆಂಬುದು ಒಂದು ಸಾಧ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಆದರೆ ನಾನು ಅಷ್ಟು ದೂರ ಹೋಗಲಾರೆ. ಪ್ರಸಕ್ತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಿಯು ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಕಳಂಕವನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವಾಗದಿರಬಹುದು.

ಈ ಚರ್ಚೆ ಈಗ ಅಪ್ರಕೃತ. ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ಮೈಸೂರಿಗಿದ್ದ ಒಳ್ಳೆಯ ಸರಕಾರದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಟ್ಟವರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

೧೧

ಅಮೀನ್-ಉಲ್-ಮುಲ್ಕ್

ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಎಂ. ಇಸ್ಮೆಯಿಲ್ ಸಾಹೇಬರು

ಮಿರ್ಜಾ ಮಹಮದ್ ಇಸ್ಮೆಯಿಲ್ ಸಾಹೇಬರ ಪೂರ್ವಿಕರು ಪರ್ಷಿಯ ದೇಶದವರು. ಫಿರ್ದೂಸಿ, ಹಾಫಿಸ್, ಉಮರ್ ಖಯ್ಯಾಮ್, ಸಾದಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳ ದೇಶ ಪರ್ಷಿಯ. ಆ ದೇಶದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಕುಲಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದಿತ್ತು. ಮಿರ್ಜಾರವರ ಪೂರ್ವಿಕರು ಇಂಡಿಯ ದೇಶಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿ ಪರ್ಷಿಯದಿಂದ ಬಂದವರು.

ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್

ಮಿರ್ಜಾರವರ ಅಜ್ಜಂದಿರು ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್ ಸಾಹೇಬರು. ಬೆಂಗಳೂರು ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟಿನ ಒಂದು ರಸ್ತೆಗೆ ಇವರ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟಿದೆ. ಇವರು ಚೀಫ್ ಕಮಿಷನರಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ಮಾರ್ಕ್ ಕಬ್ಬನ್ನನ ಕಾಲದವರು. ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರು ಅರೇಬಿಯ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳಿಂದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸೈನಿಕರಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಮ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೋಟರ್‌ಕಾರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಾನ ದೊರೆತಿದೆಯೋ ಆ ಸ್ಥಾನ ಈಗ್ಗೆ ನೂರು ನೂರೈವತ್ತು ವರ್ಷದ ಹಿಂದಿನವರೆಗೂ ಕುದುರೆಯದಾಗಿತ್ತು. ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಕುದುರೆ ಒಂದು ಬಹು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನ.

ಹೀಗೆ ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರ ವ್ಯಾಪಾರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತು. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವರು ಲೇವಾದೇವಿಯನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರದಾರರುಗಳಿಗೆ ಹಣ ಕೈ ಬದಲು ಬೇಕಿದ್ದಾಗ ಅವರು ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್ ಸಾಹೇಬರಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆ ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರಿಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಹುದ್ದೆದಾರರಲ್ಲಿ ಬಳಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು.

೧೮೫೦ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಮಹಾರಾಜ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೋರಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಿತು. ೧೮೩೧ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರಷ್ಟೆ? ಹಾಗೆ ತಮ್ಮ ಕೈ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಹಾರಾಜರು

ತರದೂದು ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಮಂದಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಹುದ್ದೆದಾರರ ಸಹಾಯ ಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಇಂಡಿಯದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಗೆ ಮದರಾಸು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಪ್ರಮುಖರ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ತೋರಿತು. ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರು ಆಗಾಗ ಮದರಾಸು ಬೊಂಬಾಯಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದವರು. ಮತ್ತು ಬಹುಮಂದಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರದಾರರ ಸ್ನೇಹಲಾಭ ಪಡೆದಿದ್ದವರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರ ಸಹಾಯ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತು. ಅನೇಕ ಗೋಪ್ಯವಾದ ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನೂ ಗೋಪ್ಯವಾದ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರದಾರರಿಗೆ ತಲಪಿಸಿ ಅವರು ಕೊಟ್ಟ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ತಲಪಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಮಹಾರಾಜರು ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರು ಆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಅದು ಸಫಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರ ಮನೆತನಕ್ಕೂ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಮನೆತನಕ್ಕೂ ಸ್ನೇಹ ವಿಶ್ವಾಸಗಳು ಗಾಢವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದವು.

ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್ ರಸ್ತೆ

ಒಂದು ಸಾರಿ ಸರ್ ಮಾರ್ಕ್ ಕಬ್ಬನ್ ಅವರು ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರನ್ನು ಕೇಳಿದರು:

ಕ: "ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಜಾಗ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಮನೆ ಕಟ್ಟುವವರೇ ಕಡಮೆ. ನೀವು ಇಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಮನೆ ಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ?"

ಆ: "ನೀವು ಜಾಗ ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾನು ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ."

ಕ: "ನಿಮಗೆ ಎಷ್ಟು ಜಾಗ ಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೋ ಅದರ ಗಡಿಯನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿ. ಅದಷ್ಟನ್ನೂ ಈಗಲೇ ನಿಮಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ."

ಹೀಗೆ ಆದದ್ದು ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್ ರಸ್ತೆಯ ಎರಡು ಪಕ್ಕದ ಮನೆಗಳು. ಇದಲ್ಲದೆ ರಿಚ್‌ಮಂಡ್ ಟೌನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅವರ ಮನೆಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ 'ಅರಬ್‌ಲೈನ್ಸ್' ಎಂಬ ಕಡೆ ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್‌ರವರ ಬಂಧುಗಳ ಮನೆಗಳಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶತಮಾನಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪುರಾತನವಾದದ್ದು.

ಮಿರ್ಜಾರವರ ತಂದೆ ಆಗಾಜಾನ್ ಸಾಹೇಬರು ಅಶ್ವಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದವರು. ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರವರಿಗೂ ಆಗಾಜಾನ್ ಸಾಹೇಬರಿಗೂ ಗಾಢವಾದ ಸ್ನೇಹವಿತ್ತು. ಇಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಕುದುರೆ ಸವಾರಿ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರಿಗೂ ಮಹಾರಾಜ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರವರಿಗೂ ಇದ್ದ ಸ್ನೇಹ ಮೂರನೆಯ ತಲೆಮಾರಿನದು.

ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ 'ರಾಯಲ್ ಸ್ಕೂಲ್' ಎಂಬ ಪಾಠಶಾಲೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿರಲು ಕೆಲವು ಗಣ್ಯ ಮನೆತನಗಳ ಬಾಲಕರನ್ನು ಆರಿಸಿದರು. ಆ ಬಾಲಕರಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರೂ ಒಬ್ಬರು. ಎಂ. ಎಸ್. ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು, ಬಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬರಾಯರು, ಲಿಂಗೋಪಂತ್ ಬಾದಾಮಿಯವರು, ಟಿಪ್ಪೂಸುಲ್ತಾನ್ ಆಲಿಖಾನ್‌ರವರು-ಇವರು ಆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ

ಸೇರಿದ್ದರು: ಮಹಾರಾಜರ ಸಹಪಾಠಿಗಳು. ಅವರೆಲ್ಲ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ಸಮಾನರು.

ಮಹಾರಾಜರಿಗೂ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ಸ್ನೇಹ ಹೀಗೆ ಅವರುಗಳ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.

ಕಾಲೇಜ್ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ

ರಾಯಲ್ ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಬೆಂಗಳೂರು ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿ ಹೆಸರಾದರು. ವೈಸ್ ಚಾನ್ಸೆಲರ್ ಎನ್. ಎಸ್. ಸುಬ್ಬರಾಯರು ಅಂಥವರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಾ ಪ್ರವೀಣರಾದ ಡಾ ॥ ಬಿ. ಕೆ. ನಾರಾಯಣರಾಯರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು.

ಎಫ್. ಎ. ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಬಿ. ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರೂ ಬಿ. ವೆಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯರೂ ಭೌತಶಾಸ್ತ್ (ಫಿಸಿಕ್ಸ್)ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಿ. ಎಂ. ವಿಜಯರಾಘವಾಚಾರ್ಯರು ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ (ಕೆಮಿಸ್ಟ್ರಿ) ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿ. ಎಸ್. ಸಾಂಬಶಿವಯ್ಯರ್‌ರವರು ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ (ಜಿಯಾಲಜಿ) ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಕಡೆಯವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳನ್ನು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದಲೂ ಗೌರವದಿಂದಲೂ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲದೆ ಅವಕಾಶ ಬಂದಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಬಿ. ಎ. ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಐಚ್ಛಿಕ ವಿಷಯ ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ. ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬೋಧಕರಾದ ಸಾಂಬಶಿವಯ್ಯರ್‌ರವರಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಭಕ್ತಿ. ಸಾಂಬಶಿವಯ್ಯರ್‌ರವರು ದೇಶಾಭಿಮಾನಿಗಳು. ಸ್ವದೇಶೀ ವ್ರತಪ್ರಚಾರಕರು. ಅವರು ಪಿಂಛನಿ ಪಡೆದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಿರ್ಜಾರವರು ಅವರಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟರು. ಅದರಂತೆ ಬಣ್ಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೊಂದನ್ನು ಅಲ್ಯುಮಿನಿಯಂ ಬಣ್ಣದ ಲೇಪ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು.

ಉದ್ಯೋಗದ ಪ್ರಾರಂಭ

ಕಾಲೇಜು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಪ್ರೊಬೆಷನರ್ ಆಗಿ ನಿಯಮಿಸಿ ಪೊಲೀಸ್ ಇಲಾಖೆಗೆ ನಿಯೋಜಿಸಲಾಯಿತು.

ಅವರು ಆ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ್ದು ಕೋಲಾರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನಲ್ಲಂತೆ. ಸಾಲಿಗ್ರಾಮದ ನಾರಾಯಣರಾವ್ ಎಂಬವರು ಪೊಲೀಸ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರಾಗಿದ್ದಾಗ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಅವರ ಕೈ ಕೆಳಗೆ ಕೆಲಸ ಕಲಿತರು. ಹೀಗೆ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ನಾರಾಯಣರಾಯರಿಗೂ ಮೊದಲಾದ ಬಳಕೆ ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಬೆಳೆದುಬಂತು.

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಪೊಲೀಸ್ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ಕೆಲವು ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ. ಅನಂತರ ಅವರನ್ನು ಮಹಾರಾಜರ ಸ್ವಂತ ಕಛೇರಿಗೆ (ಪ್ರೈವೇಟ್ ಆಫೀಸ್) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಹತ್ತುವವರೆಗೂ ಅವರು ಮಹಾರಾಜರ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿಯೂ, ಹುಜೂರ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿಯೂ, ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಅವರು ಮಹಾರಾಜರ ಆಪ್ತ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವರ್ಷ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಇನ್ನಾರಿಗೂ ದೊರೆಯಲಾರದ ಒಂದು ಲಾಭ ದೊರೆಯಿತು. ಆ ಲಾಭ ಸರಕಾರದ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಅಂತರಂಗ ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನ. ಇದೇ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯ ನಿರ್ವಾಹದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಮುಖ್ಯ ಬಲ. ಸರಕಾರದ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಶೀಲಸ್ವಭಾವಗಳೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಕಾರ್ಯರೀತಿಗಳೂ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದವು.

ಆಗಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಯುರೋಪಿಯನ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಇರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಯುರೋಪಿಯನ್ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತನಾಗಿದ್ದವನು.

ಹುಜೂರ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ

ಮಹಾರಾಜರಿಗಾದರೋ ಆ ಯುರೋಪಿಯನ್ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯ ಉಪಯೋಗ ಬೇಕೆನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರ ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮಹಾರಾಜರು ಬಿಡುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ದೇಶದ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಳಿಕ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಜಾಜನದ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ವರದಿಮಾಡಬಲ್ಲ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಮೇಲಿನ ಲೋಕದಿಂದಿಳಿದುಬಂದವನಂತೆ ಉಡಾಫೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಖಾಲಿ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯತನ ನಡಸುವ ಜನ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬೇಕಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಯುರೋಪಿಯನ್ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಹುಜೂರ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಮಹಾರಾಜರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಾಗಿದ್ದ ಪೂರ್ಣ ರಾಘವೇಂದ್ರರಾಯರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಲಾಯಿತು. ಅವರು ಕೌನ್ಸಿಲರ್ ಆದ ಬಳಿಕ ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಹುಜೂರ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿಸಿದ್ದಾಯಿತು.

ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸುನಾವಣೆ ಮಾಡಿ ಅವರು ಕೇಳುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಸರಕಾರದ ಶಿಫಾರಸುಗಳು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂಜೂರಾಗುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಆಗ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ಚಾರ್ಲ್ಸ್ ಟಾಡ್‌ಹಂಟರ್‌ರವರು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಡುವಾಗಿರುತ್ತ ಅಶಕ್ತ ಪಶು ಪೋಷಕ ಸಂಘ, ಅನಾಥಾಲಯ, ಪಿಂಜರಾಪೋಲ್ (ಮುದಿಪ್ರಾಣಿಯ ಶರಣಾಲಯ) ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವರಾದರು. ಮಹಾರಾಜರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ರಜತಮಹೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊರಡಿಸಿದ ಸಂದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರ ಆಶಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಮೂಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕನಿಕರ ತೋರಬೇಕೆಂಬ ವಿಶೇಷ ಬೋಧನೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವಂತಾದದ್ದು ಟಾಡ್‌ಹಂಟರ್‌ರವರ ಕೈವಾಡ–ಎಂದು ಜನ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡರು.

ಟಾಡ್‌ಹಂಟರ್‌ರವರ ನಿಯಾಮಕದ ಕಾಲಾವಧಿ ಮುಗಿದಾಗ ಅವರನ್ನು ಅದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಗ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಮಿರ್ಜಾರವರಲ್ಲಿ ನಾನು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದೆ. ಆಗ ಅವರು ನಗುತ್ತಾ “ಟಾಡ್‌ಹಂಟರ್ ದಂಪತಿಗಳು ವೃದ್ಧರು (“Old people, you know”), ಧರ್ಮಿಷ್ಠರು. ಏನಾದರೂ ಜನಹಿತದ

ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಂಥವರೂ ಇರಬೇಕಾದದ್ದೇ" ಎಂದು ಮೊಗಮ್ಮಾಗಿ ಜವಾಬು ಹೇಳಿದರು.

ಮಿರ್ಜಾರವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯಿಂದ ನಡಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮುನ್ನ ಅವರು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಮೂಲಸೂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವುದು ಸರಿಯಾದ ಪೀಠಿಕೆ. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಒಬ್ಬ ಪಾರಸಿ ಕವಿಯ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ವಾಕ್ಯ ಹೀಗೆ:

ನಿನ್ನ ಜನ ನಗುತಿರಲು
ನೀನಳುತ ಬಂದೆ ।
ನಿನ್ನ ಜನವಳುತಿರಲು
ನೀಂ ನಗುತ ಪೋಗು ॥

ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. "ಹಾಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ನಿನ್ನ ಒಳ್ಳೆಯತನ."

ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಒಳ್ಳೆಯವನಾಗಿರಬೇಕು–ಇದು ಮಿರ್ಜಾರವರು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಂಬಿದ್ದ ತತ್ತ್ವ.

‘ಒಳ್ಳೆಯದು’ ಯಾವುದು?

ಆದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂದರೆ ಏನು? ಒಳ್ಳೆಯದು ಯಾವುದು? ಪ್ರಜಾಜನ ಯಾವುದು ಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೋ ಅದು ಒಳ್ಳೆಯದು-ಎಂಬುದು ಒಂದು ಮತ.

ಲೋಕ ಯಾವುದನ್ನು ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆಯೋ ಅದು ಒಳ್ಳೆಯದೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತ.

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಪ್ರಜಾಜನವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದವರಲ್ಲ. “ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮಾನ್ಯವಾದದ್ದೇ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುವ ಸದ್ದು ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಸಭೆ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಹೊರಗಡೆ ವಿಶಾಲ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಜನದ ಮನಸ್ಸು ಸಭೆ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮಾನ್ಯವಾದದ್ದು.” – ಎಂಬುದು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಜನಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಒಳ್ಳೆಯದೆಂಬುದನ್ನು ಈಗ ನಾವು ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಡಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆಹಾರ ಸಮೃದ್ಧಿ, ಉದ್ಯೋಗಾನುಕೂಲ, ವಿದ್ಯೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಸುಂದರವಾದ ನೋಟ, ಹೂವು ಹಣ್ಣುಗಳು, ಚೊಕ್ಕಟವಾದ ಉಡುಪು, ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನಯವಿನಯಗಳು, ಔದಾರ್ಯ–ಇವು ಒಳ್ಳೆಯದರ ಅಂಶಗಳೆಂದು ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳವರೂ ಎಲ್ಲ ಮತಗಳವರೂ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಒಳ್ಳೆಯದೆಂಬುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾದ ಸಂಗತಿಯೇನೂ ಇಲ್ಲ; ಚರ್ಚೆಯೇನೂ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಮೈಮುರಿಯ ದುಡಿದು ಸಂತತವಾದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸರಕಾರವು ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಪುರಾತನಕಾಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಕೃತಕೃತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಿನ್ನಿಮಿಲ್ ಗದ್ದಲ

ಮಿರ್ಜಾರವರು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿದ ವರ್ಷವೇ ಗದ್ದಲದ ಪ್ರಸಂಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆ ವರ್ಷ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಬಿನ್ನಿಮಿಲ್ ಕೆಲಸಗಾರರು ಮುಷ್ಕರದ ದೊಂಬಿ ನಡಸಿದರು. ಆ ದೊಂಬಿಯನ್ನು ಚದುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೊಲೀಸಿನವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೇರೆ ಉಪಾಯದಿಂದ ದೊಂಬಿಯ ಹಟ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೋದಾಗ ಗುಂಡುಹಾರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಒಂದೆರಡು ಸಾವುಗಳೂ ಆದವೆಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ಕೋಲಾಹಲ. ಆ ವರ್ಷ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ದುರ್ಘಟನೆಯ ವಿಚಾರ ಬಂದದ್ದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಬಹುಮಂದಿ ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದರು. ದಿವಾನ್ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಬಹು ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ತೋರಿದರು. ಅವರು ಹಾಗೆ ತಾಳ್ಮೆ ತೋರದೆ ಆಕ್ಷೇಪಕರ್ತರನ್ನು ದಬಾಯಿಸಿಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತೆಂದು ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ, ತಾಳ್ಮೆಯೇ ಸರಿಯಾದದ್ದೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವರೂ ಉಂಟು. ಮಹಾರಾಜರು ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡಲಿಲ್ಲ.

ಆ ಸುಮಾರಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಒಂದು ಸಂಗತಿ ಚಳವಳಿಯ ಯುಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಬಿನ್ನಿಮಿಲ್ ಗಲಾಟೆಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಚಳವಳಿಗಳೂ ಹುಟ್ಟುವ ಸೂಚನೆ ಪೊಲೀಸಿನವರಿಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿತ್ತು. ಸರಕಾರವು ಮುಂಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಚಳವಳಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟದಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ತೋರಿ, ಅದರಂತೆ ಬಹಿರಂಗ ಸಭೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಚಕಾಲ ರದ್ದು ಮಾಡುವ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿತು.

ಆಗ ಒಂದು ದಿನ ಸಂಜೆ ನಾನು ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಲಾಯರೊಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಲಾಯರು ದಯಮಾಡಿಸಿದರು. ಈ ಎರಡನೆಯ ಸ್ನೇಹಿತರು ಸಿಟಿ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರು ಹೊರಡಿಸಿದ್ದ ಸಭಾಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿ ಹಾ ಹೂ ಎಂದು ಕೂಗಾಡಿದರು. ನಾನು ಆತನನ್ನು ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದೆ. "ಸರಕಾರ ದುಡುಕಿತೆಂದು ನೀವು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಸರಿಯಾದದ್ದೇ ಇದ್ದೀತು. ಆದರೆ ಆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮುರಿಯಹೊರಡುವುದು ನನಗೆ ಯುಕ್ತವೆನಿಸದು. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರೇ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅವರನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈಗಿನ

ಸಿಟಿ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರು ತುಂಬ ಒಳ್ಳೆಯವರು, ನ್ಯಾಯಶೀಲರು ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳು. ನೀವು ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಿರಾದರೆ, ಮತ್ತು ನೀವು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ನಾನೂ ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತೇನೆ–ಅವರು ತಮ್ಮ ಆರ್ಡರನ್ನು ಕ್ಯಾನ್ಸಲ್ ಮಾಡಿಯಾರೆಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಭರವಸೆಯಿದೆ.”

ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಲಾಯರು ಸ್ನೇಹಿತರು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು: “ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನಮ್ಮ ದಾರಿಯಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಹಕ್ಕನ್ನು ನಾವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ನಾವು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಜೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತಿಯುಂಟಾಗಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಚಳವಳಿಗಳು ಸಾಧನ.”

ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ನಾನು ಸುಮ್ಮನಾದೆ. ಆ ಚಳವಳಿಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕರು ಈಗಲೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೆಗಳನ್ನೂ ನಡಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಆಗಿದ್ದರೂ ಆಗ ನಮ್ಮ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಜನದ ಚಳವಳಿಯ ದಾರಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಅನ್ನಿಸಿರಲಿಲ್ಲ; ಈಗಲೂ ಅನ್ನಿಸಿಲ್ಲ. ಈ ಹೊತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲ ಜನರಿಗೆ ಚಳವಳಿಯೇ ನಿತ್ಯಜೀವನವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಲ್ತಾನ್ ಪೇಟೆಯ ಗಲಭೆ

ಮಿರ್ಜಾರವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದ ಎರಡನೆಯ ಗಲಭೆ ಆರ್ಕಾಟ್ ಶ್ರೀನಿವಾಸಚಾರ್ಲು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ದುರ್ಘಟನೆಯ ಸಂಬಂಧದ್ದು. ಆ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಮ್ಯುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹಳೆಯ ಕಟ್ಟಡ ಒಂದಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಸುಂಕದ ಕಛೇರಿ (ಆಕ್ಟ್ರಾಯ್ ಡಿಪೊ) ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸುಲ್ತಾನ್ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಎಸ್. ಆರ್. ನಂಜುಂಡಯ್ಯನವರ ಸ್ಕೂಲು ಭಾಗಶಃ ಬಂದಿತು. ಆ ಕಟ್ಟಡದ ಎದುರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಮಹಮದ್ ಅಬ್ಬಾಸ್‌ಖಾನ್ ಸಾಹೇಬರ ಮನೆ. ಸ್ಕೂಲ್ ಕಟ್ಟಡದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಣಪತಿಯ ಶಿಲಾವಿಗ್ರಹ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಇತ್ತು. ಅದು ಹೇಗೋ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೋ ಸ್ಥಾನಾಂತರ ಹೊಂದಿ ಒಂದು ಕೋಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿತು. ಇದು ಹೀಗಾದದ್ದನ್ನು 'ವೀರಕೇಸರಿ' ಮೊದಲಾದ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ವ್ಯಾಜಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಿದವು. ಗಣೇಶನು ಕತ್ತಲೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು ಪ್ರಲಾಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡನಂತೆ, ಹೀಗೆ: "ಅಯ್ಯೋ! ನನಗೆ ಆ ಗತಿ ಬರಬಹುದೆ! ವಿದ್ಯಾಧಿಪತಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡ ನಾನು ಪೂಜೆ ನೈವೇದ್ಯಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಈ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಲುಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಆಗಿದೆಯಲ್ಲ!.."

ಈ ಬಗೆಯ ಮನೋಭಾವ ಬಹು ಜನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಅದರ ಫಲಿತಾಂಶವಾಗಿ ಗಣಪತಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದು ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಪೂಜೆ ಪುರಸ್ಕಾರ ನಡಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ಪೂಜೆ ನಡೆದ ಜಾಗ ಅಬ್ಬಾಸ್‌ಖಾನರ ಮನೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿಗೆ ನೇರ ಎದುರಿಗೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಜನಕ್ಕೆ ಅಸಮಾಧಾನವುಂಟಾಯಿತೆಂದು ಕೆಲವರ ಹೇಳಿಕೆ. ಕಾರಣ ಹೇಗೊ: ದೊಂಬಿ ನಡೆದದ್ದಂತೂ ನಿಜ: ಬಹು ದೊಡ್ಡ ದೊಂಬಿ. ಬಡಿದಾಟವೂ ನಡೆಯಿತು. ಯಾರೋ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದರೆಂದೂ ಪ್ರಾಣನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದೂ ಜನ ಆಡಿಕೊಂಡರು.

ಈ ಘಟನೆ ನಡೆದ ದಿವಸ ನಾನು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಗಲಕೋಟೆಗೆ ವೃತ್ತ ಪತ್ರಿಕಾಕರ್ತರ ಸಮ್ಮೇಳನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ನನಗೆ ವರ್ತಮಾನ ಬಂದಿತು. ಮಿರ್ಜಾರವರೇ ತಂತಿ ವರ್ತಮಾನ ಕಳುಹಿಸಿ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹತೋಟಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ನಾನು, ಸರಕಾರವು ಕೂಡಲೆ ಒಂದು ವಿಚಾರಣಾ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಮರುತಂತಿ ಕಳುಹಿಸಿದೆ.

ವೈಷಮ್ಯ

ಅಲ್ಲಿಂದ ಎರಡು ಮೂರು ದಿವಸ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರುವ ವೇಳೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಭೂತಪೂರ್ವವಾದ ಉಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವೆದ್ದಿತ್ತು. ಹಿಂದೂ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆಂದು ಮಿರ್ಜಾರವರು ಕರೆದಿದ್ದ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯ ವಾತಾವರಣ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಬಿರುಸಾದ ಮಾತುಗಳೇ ನಡೆದುವು. ಪರಸ್ಪರ ದೋಷಾರೋಪಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ನಾನು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದ ದಿವಸ ಕೆಲ ಮಂದಿ ಸ್ನೇಹಿತರು ರೈಲ್ವೇ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷದ ವಾದವನ್ನು ಉದ್ರೇಕದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದರು. ನಾನು ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಅಂಥ ಗುಂಪುಗಳು ಎರಡು ಮೂರು ಬಂದವು. ಅವರೆಲ್ಲ ಸನ್ಮಾನ್ಯರಾದ ಸ್ನೇಹಿತರು; ಆವೇಶಕ್ಕೊಳಗಾಗುವವರಲ್ಲ; ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠರು. ಅವರೆಲ್ಲ ಹೇಳಿದ್ದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ಆ ಹೊತ್ತಿನ ಘಟನೆಯನ್ನು ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು.

ಈ ಮಾತು ನನಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಆದರೂ ಅದು ಅಸಂಗತವೆಂದು ತೋರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು ಎಂದುಕೊಂಡು ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ವರ್ಷಕಾಲ ನಾನು ಅವರನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಲು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ.

ಮೂರು ಕಕ್ಷಿಗಳು

ಅದು ನನ್ನ ಲೋಪವೆಂದು ಒಬ್ಬ ಆಪ್ತ ಮಿತ್ರರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು: "ನೀನು ಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಅಷ್ಟು ಪಟ್ಟಾಟವಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ" ಎಂದರು. ಈಗ ಇಷ್ಟು ವರ್ಷ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಆ ಮಿತ್ರರ ಮಾತು ನ್ಯಾಯವಾದದ್ದೆಂದು ನನಗೆ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಹಟವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಾದವನ್ನು ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸುವವರು. ನಾನು ಅವರನ್ನು ಆ ಬಿಸಿಬಿಸಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡು ಹಿಂದೂ ಪಕ್ಷದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಿದ್ದರೆ ವೈಷಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ತಪ್ಪುತ್ತಿತ್ತೋ ಏನೋ!

ನಡೆದದ್ದೇನೋ ನಡೆದುಹೋಯಿತು. ಪ್ರಜಾಸಮುದಾಯ ಒಡೆದದ್ದು ಎರಡಾಗಲ್ಲ, ಮೂರಾಗಿ. ಹಿಂದೂಗಳು, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಎಂಬುದೆರಡುಂಟಷ್ಟೆ. ಹಿಂದೂಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಎರಡು ಕಕ್ಷಿಗಳಾದವು: ಒಂದು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರದ್ದು; ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರತೀಕಾರದ್ದು. ಸರಕಾರದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆ. ಹೆಚ್. ರಾಮಯ್ಯನವರು, ಎಚ್. ಸಿ. ದಾಸಪ್ಪನವರು, ನೀಲಗಿರಿ ಸಂಜೀವಯ್ಯನವರು ಮುಂತಾದವರಿದ್ದರು. ಪ್ರತೀಕಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಪಿಗೆ ವೆಂಕಟಪತಯ್ಯನವರು, ವೀರಕೇಸರಿ ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರು, ಪಾಮಡಿ ಸುಬ್ಬರಾಮಶೆಟ್ಟರವರು, ಎಂ. ಪಿ. ಸೋಮಶೇಖರರಾಯರು, ನಿಟ್ಟೂರು ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು, ತಿರುಮಲೆ ತಾತಾಚಾರ್ಯ ಶರ್ಮರವರು ಮೊದಲಾದವರಿದ್ದರು. ಬಹುಶಃ ಆ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಷನಲ್ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಶಾಖೆ ಆರಂಭವಾದದ್ದು. ಶ್ರೀ ಕೆ. ಚಂಗಲರಾಯರೆಡ್ಡಿಯವರು ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟದ್ದು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (೧೯೨೮-೨೯).

ಹಾಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಪಕ್ಷ ಕಕ್ಷಿಗಳ ಕಾವು ಬಹು ಕಾಲ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಂಟಿತ್ತು. ಸುಲ್ತಾನ್‌ಪೇಟೆ ಗಲಭೆಗಳ ವಾರ್ಷಿಕವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ನಾವು ಹದಿನೈದಿಪ್ಪತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರಕಟನಪತ್ರಿಕೆ ಹೊರಡಿಸಿದೆವು. ದೊಡ್ಡ ದೊಂಬಿ ನಡೆಯಿತು. ಆ ಹೊತ್ತು ಆ ದೊಂಬಿಯ ಜನ ಸಿಟಿ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರು ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ನಾಯಿಡುರವರ ರುಮಾಲನ್ನು ಎಗರಿಸಿದರು, ಪುಂಡಾಟ ಮಾಡಿದರು ಮೊದಲಾಗಿ ಪೊಲೀಸಿನವರು ಆಪಾದನೆ ಹೊರಿಸಿ ಕೆಲವರನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಗೆ ತಂದರು. ಅವರ ಪೈಕಿ ವೀರಕೇಸರಿ ಸೀತಾರಾಮ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳವರೂ, ತಿ. ತಾ. ಶರ್ಮರವರೂ ಇದ್ದರೆಂದು ಜ್ಞಾಪಕ. ಬಹುಶಃ ಪಿ. ಆರ್. ರಾಮಯ್ಯನವರೂ ಇದ್ದರು. ಜನಾಬ್ ತಾಜ್ ಪೀರಾನ್ ಸಾಹೇಬರು ಆಗಿನ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರು. ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಮಾಷೆಗಳು ನಡೆದವು: ಬರೆದು

ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗದಂಥವು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೊಲೀಸ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರಾಗಿದ್ದ ಮರಿಯಪ್ಪನವರೂ ಗೇಲಿಗೆ ವಸ್ತುವಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಮರಿಯಪ್ಪನವರು ಕೆ. ಎಚ್. ರಾಮಯ್ಯನವರ ಭಾವ ಮೈದಂದಿರು. ಮರಿಯಪ್ಪನವರಲ್ಲಿ ಮೀಸೆಯ ವಿನಾ ಭಯಂಕರವಾದದ್ದೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಭಾವ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಅವರು ಪರಮ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು. ಅವರ ಮೀಸೆ ಕರ್ರಗೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ, ಮೊನೆಗಳು ಮೊನಚಾಗಿ ನಾಗದಾಳಿ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಚೂಪಾಗಿ ತೀಡಿದ್ದವು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮೀಸೆ ಮರಿಯಪ್ಪನವರೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು.

ನರೀಮನ್ ಗಲಭೆ

ಅಲ್ಲಿಂದ ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ತರುವಾಯ ಮತ್ತೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಗಲಭೆ ನಡೆಯಿತು. ಅದನ್ನು ನರೀಮನ್ ಗಲಭೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ನರೀಮನ್ ಎಂಬಾತ ಬೊಂಬಾಯಿ ಪಟ್ಟಣದ ಪಾರ್ಸಿ ಚಳವಳಿಗಾರ. ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಒಂದು ರಸ್ತೆಗೆ ಆತನ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆತನಲ್ಲಿ ಎಂಥ ವಿದ್ವತ್ತು ಎಂಥ ಪ್ರಭಾವವಿತ್ತೋ ಏನೋ! ಆತ ಜನರನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ದೊಂಬಿಯೆಬ್ಬಿಸುವ ಭಾಷಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ನರೀಮನ್ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜದ ಚಳವಳಿಯೇ ನೆವವೆಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ. ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲ್ ನೆಹರೂರವರು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿದ್ದಾಗ ರೈಲ್ವೆಸ್ಟೇಷನ್ ಮುಂದಿರುವ ಧರ್ಮಾಂಬುಧಿ ಕೆರೆಯ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗರು ಒಂದು ಬಹು ಎತ್ತರವಾದ ಗಳುವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಉನ್ನತವಾಗಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಧ್ವಜವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಸರಕಾರದವರು ಕಿತ್ತುಹಾಕಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಅಪಮಾನವಾಯಿತೆಂದು ಗುಲ್ಲು. ಬಹುಶಃ ಇದು ನರೀಮನ್‌ರವರಿಗೆ ವ್ಯಾಜವಾಯಿತು. ಆಗಿನ ಗಲಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರಕಾರದವರೂ ಮಿಲಿಟರಿ ಸವಾರರಿಂದ ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಗಸ್ತುಹೊಡಿಸಿದರು. ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಜನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗಿ ಕಾಳನ್ನೆರಚಿದರು–ಕುದುರೆಗಳು ಜಾರಿ ಮುಗ್ಗರಿಸುವಂತೆ. ಪೊಲೀಸಿನವರು ಟಿಯರ್ ಗ್ಯಾಸ್ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಜನದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವಾಗಿ ಚಳವಳಿಗಾರರು ಈರುಳ್ಳಿ ಹಂಚಿಸಿದರು.

ಕಡೆಗೆ ಮಿಲಿಟರಿ ಆರ್ಮ್ಡ್ ಕಾರುಗಳನ್ನು ಬೀದಿ ಬೀದಿಯಲ್ಲೂ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಸಿ ಪುಂಡುಗಾರರಿಗೆ ಭಯೋತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ನಡೆಯಿತು ಕೋಲಾಹಲ.

ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷ, ಪ್ರಜಾಸಂಯುಕ್ತಪಕ್ಷ, ಪ್ರಜಾ ಮಿತ್ರಮಂಡಲಿ–ಎಂದು ರೂಪ ರೂಪಾಂತರ ತಾಳಿದ ಚಳವಳಿಯ ಚರಿತ್ರೆ ನನಗೆ ಸವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಯದು. ಆ ಚರಿತ್ರೆ ನನಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವೂ ಅಲ್ಲ. ಈ ಚಳವಳಿಯ ಮೀಟಿಂಗುಗಳು ಮೊದಮೊದಲು ಈಗ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು, ಕೋಟೆ ಹೈಸ್ಕೂಲು, ಏಪೆಕ್ಸ್ ಬ್ಯಾಂಕ್, ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯರಂಗ ಬನ್ನಪ್ಪ ಪಾರ್ಕಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಕೆ. ಟಿ. ಭಾಷ್ಯಂರವರೂ ಚಂಗಲರಾಯರೆಡ್ಡಿಯವರೂ ವೀರಕೇಸರಿ ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೂ ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದವರು ಬಹುಮಂದಿ ಇದ್ದಾರು. ಅವರಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಒಬ್ಬ.

ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದ ಗಲಭೆ

ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ ಚಳವಳಿಯ ನಡುವೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗಲಭೆಯ ಪ್ರಕರಣ ನಡೆಯಿತು; ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಗುಂಡಿನೇಟೂ ಸಾವುಗಳೂ ಆದುವು.

ಅಪ್ಪಾಜಿಗೌಡರು ಆಗ ಕೋಲಾರದ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರಾಗಿದ್ದರು.

ಈ ಗಲಭೆಯ ಕಾರಣಕರ್ತರು ಯಾರೆಂದು ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲು ಸರಕಾರ ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಮದರಾಸಿನ ಜಡ್ಜಿ ವೇಪಾರಾಮೇಶಂ ಪಂತುಲು ಅಧ್ಯಕ್ಷರು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ಜಡ್ಜಿ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ನಿವೃತ್ತರಾದ ಡಿಸೂಜ ಎಂಬುವರು ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯರು; ಎ. ಆರ್. ನಾಗೇಶ್ವರಯ್ಯರ್‌ರವರು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸದಸ್ಯರು. ಈ ಸಮಿತಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೂ ರಾಜಿಮಾಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವಲ್ಲಭಭಾಯ್ ಪಟೇಲ್‌ರವರು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಆಗ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರ ವಿವಾಹಕಾಲ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ರಾಜಿಯ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದವು.

ಮೊದಲನೆಯ ಬೆಂಗಳೂರು ಗಲಭೆ ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹದ ಸಂಬಂಧದ್ದು. ಅದು ಕೊಂಚ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಪ್ರಾರಂಭ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪರ್ಯವಸಾನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರಣೆ ನಡಸಲು ಸರಕಾರ ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿತು. ಮೋಕ್ಷ ಗುಂಡಂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಅದರ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಜಡ್ಜಿ ಡಿ. ಕೆ. ರಾಮರಾಯರೂ, ಸರ್ ಕೆ. ಪಿ. ಪುಟ್ಟಣ್ಣ ಶೆಟ್ಟಿಯವರೂ, ವಿ. ಮಾಣಿಕ್ಯವೇಲು ಮೊದಲಿಯಾರ್‌ರವರೂ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಸದಸ್ಯರು ಇನ್ನೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇದ್ದರೆಂದು ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ. ಆ ಸಮಿತಿ ಮಿಥಿಕ್ ಸೊಸೈಟಿಯ ಸಭಾಭವನದಲ್ಲಿ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ವಿಚಾರಣೆ ನಡಸಿತು. ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಮಂದಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಕೊಟ್ಟರು. ಪೊಲೀಸ್ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ ಆಗಿದ್ದ ಎಸ್. ಹಿರಿಯಣ್ಣಯ್ಯನವರ ವಿಚಾರಣೆ ಆಯಿತು. ಲಾ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಬಿ. ನಾಗಪ್ಪನವರ ವಿಚಾರಣೆಯೂ ಆಯಿತು. ಕಡೆಗೆ ಆ ಸಮಿತಿಯವರು ಒಂದು ದೀರ್ಘವಾದ ವರದಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆ ವರದಿ ಅಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಅದು ಎಲ್ಲರೂ ಓದಬೇಕಾದ ಗ್ರಂಥ. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶ ಇಷ್ಟು:

1. ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಸೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿವೆ.

2. ಆದದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸಬೇಕಾದ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ನಡಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರದ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆಯೇ ಹೊರತು ನ್ಯಾಯವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.
3. ಹೀಗಾಗಿ ಇಲಾಖೆಗಳ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥರ ಕೈಕಟ್ಟಿಹೋಗಿ ಯಾವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಏನು ಆಗಬೇಕೋ ಆ ನ್ಯಾಯಪ್ರಯೋಗ ನಡೆಯದೆ ನಿಂತುಹೋಗುತ್ತದೆ.
4. ಬೆಂಗಳೂರು ಗಲಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಪೊಲೀಸಿನವರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿಯೂ ಧೈರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರ ಮುರಿದುಬಿತ್ತು.
5. ಇಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸರಕಾರದ ಅಂಗಾಂಗಗಳು ವಿಹಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ ಪದ್ಧತಿಯೊಂದೇ ಇರುವ ಔಷಧ. ಅಧಿಕಾರಸೂತ್ರಗಳು ರಾಜ್ಯದ ನಾನಾ ಅಂಗಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಪ್ರದಗಳಾಗುವಂತೆ (Responsible) ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇರಬೇಕು.

ಈ ವರದಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ನಡೆಯಿತು. ಇಂದಿನವರಿಗೆ ಅದು ಬೋಧಪ್ರದವಾಗಿದೆ.

ಮಿರ್ಜಾರವರ ದೊಡ್ಡತನ

ವರದಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಕಛೇರಿಯಿಂದ ದಿವಾನರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದು ಒಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ. ಆ ಸಂಜೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ವಾಕಿಂಗ್ ಹೊರಟು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಗೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಕಂಡ ಬಳಿಕ ಅಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ತಗಲಿಹಾಕಿದ್ದ ತಮ್ಮ ತಸಬೀರಿನ ಕಡೆ ಕೋಲು ತೋರಿಸಿ “ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಜಾಗವಿಲ್ಲ. ತೆಗೆದುಹಾಕಿಬಿಡಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಮಿರ್ಜಾರವರು: (ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ) “ಅದೇಕೆ ಹಾಗೆನ್ನುತ್ತೀರಿ?”

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು: “ನಾನು ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ನಿಮಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದೆನಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿರಲಾರದು: ಅಸಮಾಧಾನವಾಗಿರಬೇಕು.”

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿವರಣೆ ಅವಶ್ಯ. ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ಬೈಠಕ್ ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಟಗಳಿದ್ದವು: ಆ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪರ್ಷಿಯನ್ ಮಹಾಕವಿ ಫಿರ್ದೂಸಿಯದು. ಇದನ್ನು ಆ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಮಿಕ್ಕ ಮೂರನ್ನು ವಿಸಿಟರುಗಳು ಕೂಡುವ ಸೋಫಾದ ಹಿಂದುಗಡೆ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ತಗಲಿಹಾಕಿದ್ದರು: (೧) ಮಿರ್ಜಾರವರ ತಂದೆ ಆಗಾಜಾನ್‌ರವರದು; (೨) ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ಬಂಧುಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದದ್ದರ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರೂಪ್ ಫೋಟೋಗ್ರಾಫ್. ಚೌಕಟ್ಟಿನ ತುಂಬ ದಂತದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದದ್ದು; (೩) ಸರ್ ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರದು.

ಮೇಲಣ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಅಸಮಾಧಾನದ ಮಾತಿಗೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಹೀಗೆ ಜವಾಬು ಹೇಳಿದರು:

“ನಿಮ್ಮನ್ನು ನನ್ನ ತಂದೆಯ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ತಂದೆಯ ಸ್ಥಾನ ನನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಖಾಯಂ ಆದದ್ದೋ ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವೂ ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಖಾಯಂ ಆದದ್ದು.”

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ

ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಗಣಪತಿ ಗಲಾಟೆಗಳು ಮುಗಿದು ನಾಲ್ಕೈದು ವರ್ಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು, ತಮಗೆ ಆ ವಿಷಮವಾದ ಪರೀಕ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಹಿತಚಿಂತಕರಂತೆ ಸುದ್ದಿ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಅನೇಕರು ನಿಜವಾದ ಹಿತ ಚಿಂತಕರಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ಆ ಜನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಹೆಸರು ಬಂದಾಗ ಅವರು ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವರಿಂದ ತಮಗೆ ಕೆಡುಕಾಯಿತೆಂದೂ ಆಪ್ತಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ವಾರ್ಥಿಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆಳೆದರಲ್ಲಾ, ತಾವು ಅವರ ವಂಚನೆಗೊಳಗಾದದ್ದಾಯಿತಲ್ಲಾ–ಎಂದುಕೊಂಡು ಮಿರ್ಜಾರವರು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟಿದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ.

ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗ ಗಲಭೆಗಳನ್ನು ದಮನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಿತು. ಉಳಿದ ಅರ್ಧಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಗತಿಯ ಕಾರ್ಯ ಶ್ರದ್ಧೋತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಬಹುಶಃ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯರು.

ಪ್ರಗತಿಕಾರ್ಯ

ಮಿರ್ಜಾರವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಲಭೆಗಳು ಏಳದಿದ್ದಿದ್ದರೆ ರಾಜ್ಯಪ್ರಗತಿ ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ನಾವು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನಂಬಬಹುದು. ಅವರ ಪ್ರಗತಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಈಗ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

1. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯದು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಷೇ ವರ್ಷೇ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಪೊಗದಿಯನ್ನು ಇಳಿಸಿದ್ದು.
2. ಬೆಂಗಳೂರು ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟ್ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ವಾಮ್ಯ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು, ಆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಹೆಚ್ಚುವರಿ (Surplus) ವರಮಾನವು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಅನುಮೋದನೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದು.
3. ಮಂಡ್ಯದ ಸಕ್ಕರೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ.
4. ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾಗದದ ಕಾರ್ಖಾನೆ.
5. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ನಾಲೆಯ (Irwin Canal) ಪ್ರಾಂತದ ನೀರಾವರಿಯ ಮತ್ತು ಸಾಗುವಳಿಯ ಏರ್ಪಾಟುಗಳು.
6. ಮೈಸೂರು ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜಿನ ಸ್ಥಾಪನೆ.
7. ಗ್ರಾಮಾಂತರಗಳ ಪಾಕೀಜ.
8. ಬೆಂಗಳೂರು ಪಟ್ಟಣದ ನೀರಿನ ಹೆಚ್ಚು ಸರಬರಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಸೌಕರ್ಯಗಳು.
9. ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಮಗ್ರ ಇಂಡಿಯದ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಹೊಂದಿಸುವುದು.

ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲಾಗದ ಎಷ್ಟೋ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದಲೂ ನಡೆದಿವೆ. ಅವರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಖುದ್ದಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಲೋಪವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದೊಂದು ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶವಾದರೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರಬೇಕು, ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಜನ ಕೂಡಲು ಕಲ್ಲುಬೆಂಚುಗಳೋ ಗಾರೆಯ ಬೆಂಚುಗಳೋ ಇರಬೇಕು. ಒಂದಿಷ್ಟು ಮರಗಳೂ ಹೂವಿನ ಗಿಡಗಳೂ ಹಸಿರು ಹುಲ್ಲೂ ಇರಬೇಕು–ಎಂಬುದು ಅವರು ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತು. ಎಲ್ಲ ಮನೆಗಳೂ ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರಬೇಕು. ಗುಡಿಸಲುಗಳು ಸಹ ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರಬೇಕು. ಇದೆಲ್ಲ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಹೋದರೂ ಊರಿನ ಮುಂಭಾಗ, ಹೈರೋಡಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಗವಾದರೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣಬೇಕು. ಚೊಕ್ಕಟದ

ಅಭ್ಯಾಸವೂ ಅಂದದ ಅಭ್ಯಾಸವೂ ಜನಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚವಾದರೂ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜನ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳನ್ನು ಚೊಕ್ಕಟಪಡಿಸಿ ಅಂದಗೊಳಿಸಿಯಾರೆಂದು ಅವರ ನಂಬಿಕೆ.

ಕಾರ್ಖಾನೆ ಉದ್ಯಮಗಳು

ಒಂದೊಂದು ಊರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಥವಾ ಒಂದೊಂದು ಹೋಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕೈಗಾರಿಕೆಯೋ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೋ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವೋ ಇರಬೇಕೆಂದು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಇನ್ನೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಬಗೆಗೆ ಅವರು ಜನಪ್ರಮುಖರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಪಡಿಸಿ, ಸರಕಾರವು ಬೆಂಬಲ ನೀಡಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ತೋರಿದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೆಲಮಂದಿ ಉಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದುಂಟು; ಕೆಲಮಂದಿ ದುರುಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದೂ ಉಂಟು.

ಕಾರ್ಖಾನೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಸೂತ್ರ ಮೂರು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು: ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಉದ್ಯಮಗಳು ಪ್ರಜಾಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದದ್ದು. ಖಾಸಗಿ ಜನರು ಬಂಡವಾಳ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸರಕಾರದಿಂದ ಸಹಾಯ ಬೇಡಿದರೆ ಸರಕಾರ ಅಂಥ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆ ಖಾಸಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಉತ್ತೇಜನ ಪಡಿಸಬೇಕಾದದ್ದು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯಾವ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಉದ್ಯಮವು ಖಾಸಗಿ ಜನದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ್ದೋ, ಎಲ್ಲಿ ಬಹು ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಂಡವಾಳವೂ ಬಹು ವಿಶೇಷವಾದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯಂತ್ರೋಪಕರಣಗಳೂ ಅವಶ್ಯವೋ ಅಂಥ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸರಕಾರ ಕೈಹಾಕಬೇಕಾದದ್ದು. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ, ಸರಕಾರವೂ ಖಾಸಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಭಾಗಸ್ಥರಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು: ಅಥವಾ ಸರಕಾರ ಒಂದು ಭಾರಿ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಕ್ರಮೇಣ ಅದನ್ನು ಖಾಸಗಿ ಜನರಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಬಹುದು.

ಇಂಥ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ಕೆಲವು ಕಾರ್ಯ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರು. ನೈಲಾನ್ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಗದದ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮುಂತಾದವು ಅವರ ಆಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ ನಷ್ಟದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತ, ಅದನ್ನು ಉಳಿಸತಕ್ಕದ್ದೆ, ಮುಚ್ಚತಕ್ಕದ್ದೆ–ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆದ್ದಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿನ ತಯಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಬಡಾವಣೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡಸಬೇಕೆಂದೂ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದವರು ಮಿರ್ಜಾರವರು.

***

ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಇಲಾಖೆಗೂ ಮಿರ್ಜಾರವರು ತಕ್ಕಷ್ಟು ಗಮನ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲಿ ಯಾವ (ಇಂಪ್ರೂವ್‌ಮೆಂಟ್) ಚೆನ್ನು ಮಾಡುವ ಯೋಚನೆ ಬಂದರೂ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಅದನ್ನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ ಕಾರ್ಯಸಾಧ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಬೆಂಗಳೂರು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹತ್ತು ಹನ್ನೊಂದು ಘಂಟೆಯವರೆಗೂ ಅವರು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಬೀದಿ ಬೀದಿಯೂ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಕೊರತೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕಾರುಣ್ಯ

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಗತಿ ನನ್ನ ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿರ್ಜಾರವರು ನಿಧನ ಹೊಂದಿದ ದಿವಸ ನಾನು ಸ್ಮಶಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಶವಸಂಸ್ಕಾರಾದಿಗಳು ಮುಗಿಯುವ ವೇಳೆಗೆ ರಾತ್ರಿ ಒಂಭತ್ತು-ಹತ್ತು ಘಂಟೆಯಾಗಿತ್ತು. ಜನಸಂದಣಿ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ಆ ಗದ್ದಲದಲ್ಲಿ ಎಂ. ಪಿ. ಸೋಮಶೇಖರ ರಾಯರೂ ನಾನೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದೆವು. ನಾನು ಅವರನ್ನು ಹುಡುಕಾಡುತ್ತ ಸ್ಮಶಾನ ಪ್ರದೇಶದ ಗೇಟಿನವರೆಗೆ ಬಂದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಾತ ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದ. ಆತನ ಬಟ್ಟೆಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಆತ ಹಿಂದೂ ಎಂದು ನನಗೆ ತೋರಿತು. ನಾನು ಆತನನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆ:

ನಾನು: "ನೀವು ಯಾರು?"

ಆತ: "ಸ್ವಾಮಿ, ನಾನು ಕಬ್ಬನ್ ಪೇಟೆಯವನು. ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ಜಾತಿಯವನು. ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಬನ್ನಪ್ಪ ಪಾರ್ಕಿನ ಪಕ್ಕದ ಕೊಳಾಯಿಗೆ ಹೋದಳು. ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಹಿಂದಿರುಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ದಿನ ನೀರು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋದವರು ಬಹುಮಂದಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಜಗಳಗಳೂ ಗಲಾಟೆಯೂ ನಡೆಯಿತು. ಸುಮಾರು ಒಂದು ಘಂಟೆ ಕಾದ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನೀರು ಸಿಕ್ಕಿತು.

"ಆಕೆ ಬಸುರಿ. ಆ ದೊಡ್ಡ ಕೊಡವನ್ನು ಹೊರಲಾರದೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಅಲ್ಲಿ ಜಗಳವಾದದ್ದರಿಂದಲೂ ಯಾರೋ ಆಕೆಯನ್ನು ಬೈದದ್ದರಿಂದಲೂ ಆಕೆಗೆ ಮೈಸ್ವಸ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ನೋವಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದಲೂ ಆಕೆ ಕಣ್ಣೀರು ಹಾಕುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಬಂದಳು. ಆಕೆಯ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬ ಸರಕಾರದ ಜವಾನ ಬಂದು 'ಈ ಮನೆ ಯಾರದು?' ಎಂದು ಕೇಳಿದ. ನಾನು 'ಏಕೆ?' ಎಂದೆ. ಆತ ಹೇಳಿದ: 'ದಿವಾನ್ ಸಾಹೇಬರ ಸವಾರಿ ಸೇಂಟ್ ಮಾರ್ಥಾ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ ಹತ್ತಿರ ನಿಂತಿದೆ. ಸಾಹೇಬರು ಈ ಹೆಂಗಸಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಮನೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ' ಎಂದ.

"ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಗಾಬರಿಯಾಗಿ ಏನು ಸಮಾಚಾರವೋ ನೋಡೋಣವೆಂದು ಆ ಜವಾನನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಿರುವ ಕಡೆಗೆ ಹೋದೆ. ನಾನು ಹೋಗಿ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತಲೇ ಸಾಹೇಬರು 'ನೀನು ಯಾರು?' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದರು. ನಾನು ಇದ್ದ ಸಂಗತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅವರು 'ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಳಾಯಿ ಇಲ್ಲವೋ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ನಾನು 'ಇಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲ. ಬೀದಿ ಕೊಳಾಯಿಂದಲೇ ನೀರು ತಂದು

ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ' ಎಂದೆ. ಸಾಹೇಬರು 'ಬೀದಿ ಕೊಳಾಯಿಗೂ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಗೂ ಎಷ್ಟು ದೂರ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ನಾನು 'ಅರ್ಧ ಮೈಲಿ ಆದೀತು ಸ್ವಾಮಿ. ನನ್ನ ಮನೆ ಇರುವುದು ಹಿಂದುಗಡೆಯ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ. ಸಂದಿಗೊಂದಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು' ಎಂದೆ.

"ದಿವಾನ್ ಸಾಹೇಬರು ಆಗ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಸಾಹೇಬರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಈತನ ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಕೊಳಾಯಿ ಹಾಕಿಸಿಕೊಡಲಾದೀತೆ?' ಎಂದರು. ಇಂಜಿನಿಯರು 'ಪ್ಲಾನು ಬರಿಸಿ ಸಾದರ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿದರೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ' ಎಂದರು. ದಿವಾನರು 'ಈಗಲೇ ಇಲ್ಲೇ ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿಸಿ. ನಾಳೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಅವರ ಮನೆಗೆ ನೀರು ಆ ಹೊಸ ಕೊಳಾಯಿಂದ ಬರಬೇಕು. ಜನನಿಬಿಡವಾಗಿರುವ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಕೊಳಾಯಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟರೆ ಬಹು ಜನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದಂತಲ್ಲ, ಒಂದೊಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಡೆ ಕೊಳಾಯಿ ಇಡಬೇಕು. ನಾನು ನಾಳೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ವೇಳೆಗೆ ಇವರಿಗೆ ನೀವು ಕೊಳಾಯಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು' ಎಂದರು.

"ಸ್ವಾಮಿ, ಅದರಂತೆ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಿತು. ಎರಡು ದಿವಸಗಳೊಳಗಾಗಿ ಕೊಳಾಯಿ ಬಂತು. ಈಗ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನೂರಾರು ಮಂದಿ ಹೆಂಗಸರು ನೀರಿಗೆ ಜಗಳವಾಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನೂ ಬಸುರಿ ಹೆಂಗಸು ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನೂ ನೋಡಿ ಕನಿಕರಪಟ್ಟವರು ಆ ಧಣಿ. ನಮ್ಮನ್ನು ಹಾಗೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಬೇರೆ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ?"

ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತ ಗೋಳಿಟ್ಟ.

ದಿನಚರಿ

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ದಿನಚರಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೀಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಬೆಳಗ್ಗೆ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಘಂಟೆಗೆ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಡುವರು. ಊರಿನ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ್ದಂತೆ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವರು. ಅಲ್ಲಿ ಮೋಟುಗೋಡೆಗಳು, ಕಸದ ಕುಪ್ಪೆಗಳು, ರಸ್ತೆಯ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳಗಳು, ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲಿನ ನೋಟಗಳು–ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವರು, ಇದು ಹನ್ನೊಂದು ಹನ್ನೊಂದೂವರೆ ಘಂಟೆಯವರೆಗೆ. ಒಂದೊಂದು ದಿನ, ಬೇರೆ ಕೆಲಸವಿದ್ದರೆ ಬೇಗ ವಾಪಸಾಗುವರು.

ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸ್ನಾನಾನಂತರ ಕಛೇರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕೂಡುವರು. ಅಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ ಐದು ಘಂಟೆಯವರೆಗೆ.

ಅನಂತರ ವಿಸಿಟರುಗಳು–ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂಟು ಘಂಟೆಯವರೆಗೆ.

ಆಮೇಲೆ ಊಟ ಮಾಡಿ ರಾತ್ರಿ ಹನ್ನೆರಡರವರೆಗೆ ತಾವೊಬ್ಬರೇ ಕುಳಿತು ಆಫೀಸಿನ ಫೈಲುಗಳನ್ನು ವಿಲೆ ಮಾಡುವರು. ಈ ಫೈಲು ವಿಲೇವಾರಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು.

ಅವರು ಎರಡು ನೋಟ್ ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿ ರಾತ್ರಿಯೂ ತಪ್ಪದೆ ಈ ನೋಟ್‌ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತಿರುವಿಹಾಕುವರು. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅಂದು ತಾವು ಯಾವ ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಏನೇನು ಹೇಳಿದ್ದರೆಂಬ ಗುರುತು. ಈ ಗುರುತಿನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಆಗಾಗ ತಿರುವಿಹಾಕುತ್ತ ತಮ್ಮ ಆದೇಶದಂತೆ ಯಾವ ಯಾವ ಕೆಲಸ ನಡೆದಿದೆ, ಯಾವ ಯಾವುದರ ಬಗೆಗೆ ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕ–ಎಂದು ನೋಡುವರು. ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದವು.

ಇನ್ನೊಂದು ನೋಟ್‌ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾರದೋ ಅಹವಾಲು, ಯಾರೋ ಕೊಟ್ಟ ಸಲಹೆ, ತಾವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಓದಿದ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ–ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಅದರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅವರು ಸರ್ಕೀಟು ಹೋಗಿ ಬಂದ ಬಳಿಕ 'ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಷನ್ ನೋಟ್' ಎಂಬ ಜ್ಞಾಪಕ ಪತ್ರ ಬರೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ತಾವು ನೋಡಿದ್ದರ, ಕೇಳಿದ್ದರ, ಇತರರಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರ

ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಗುರುತುಮಾಡಿ ಆ ನೋಟ್ಸಿನ ಟೈಪು ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸ್ಥಳದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಜವಾಬು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಸೇವಕರಲ್ಲಿ ದಿನಂಪ್ರತಿ, ಅಹಶ್ಚ ರಾತ್ರಿಶ್ಚ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದವರಲ್ಲಿ ದಿವಾನರೇ ಮೊದಲಿಗರು.

ಅವರು ಜನವನ್ನು ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಹವಾಲು ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಬೇಸರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರು.

ಪ್ರತಿ ರಾತ್ರಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಮಿರ್ಜಾರವರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಖ್ಯ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ನೀಲಿ ಪೆನ್ಸಿಲಿನಿಂದ ಗುರುತು ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ತಕ್ಕ ದಫ್ತರದಲ್ಲಿರಿಸುವಂತೆ ಗುಮಾಸ್ತರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಜನದ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಯಾವ ವಿಚಾರವೂ ಅವರಿಂದ ಮರೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ದೇಶದ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದವು.

ದೇವರು ಅವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ವರಗಳಲ್ಲಿ Good Humour–ಮನಃಪ್ರಸನ್ನತೆ–ಎಂದರೆ ಸಹನೆಯಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ, ಬೇಸರಪಡದೆ ನಗುವಿನ ಭಾವದಿಂದ ಬಂದದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಗುಣವೂ ಒಂದು. ಅದು ದೊಡ್ಡದು.

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಸರಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನೀತಿ ನಡತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ನಿಗಾ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಲಂಚ ರುಷುವತ್ತುಗಳ ಆಪಾದನೆ ಬಂದಾಗ ತೀವ್ರವಾಗಿ ವಿಚಾರಣೆ ನಡಸಿ ದಂಡನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸಾಲಸೋಲ ಹಂಗುಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಆಗ್ರಹಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೂರುನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಷನರುಗಳು ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಮೀರಿ ಸಾಲಮಾಡಿ ಕೋರ್ಟುಗಳ ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ದಿವಾನರು ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಬಂಧವಾಗಿ ರಜಾಕೊಟ್ಟು ಅವರು ಸಾಲ ತೀರಿಸಿ ಋಣಮುಕ್ತರಾದ ದಾಖಲೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಬಹುದೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ಒಂದಾನೊಂದು ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಸಮೀಪಬಂಧು ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರು.

ಪುಸ್ತಕಪಾಂಡಿತ್ಯವಲ್ಲ

ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರು ತಾವು ಮಹಾಪಂಡಿತರೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲ, ಕೇವಲ ತತ್ತ್ವ (ತಿಯೊರಿ) ಅಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನದ ನೆಮ್ಮದಿ. ಪುಸ್ತಕದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು.

ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಮಸ್ತ ಇಂಡಿಯದ ರಾಜ್ಯದ ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಫೆಡರಲ್ (Federal) ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅದರ ಮೇರೆಗೆ ಒಂದು ಫೆಡರಲ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ರೇಖಾಸೂಚಿಯನ್ನು ಆಗಿನ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರ ತಯಾರು ಮಾಡಿ ಮೈಸೂರಿನ ಅಂಗೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿತ್ತು. ಆ ರೇಖಾಸೂಚಿಯನ್ನು ಸಮಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ತಿದ್ದುಪಾಟೇನಾದರೂ ಬೇಕೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸಭೆಯನ್ನು ಅವರ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದರು. ಅದರಲ್ಲಿದ್ದವರು ದಿವಾನರು, ಎಸ್. ಪಿ. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು, ನ್ಯಾಪತಿ ಮಾಧವರಾಯರು, ಇನ್ನೂ ಮೂರುನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇತರರು. ಮಾತುಕಥೆ ಮುಗಿದು ಸಭೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವ ವೇಳೆಗೆ ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು “ನೀನು ಹೋಗುವಾಗ ನನ್ನ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಹೋಗು” ಎಂದರು. ನಾನು ಅವರ ಕೊಠಡಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

“ಈಹೊತ್ತು ನಾವು ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ ರೇಖಾಸೂಚಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲೋಪವಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಕೋರ್ಟುಗಳ ಬಾಬಿನಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಇಂಡಿಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಷಯ. ನಾನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು: 'ಅದೇನು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವೆ? ಉತ್ತರೋತ್ತರ ನೋಡಿಕೊಂಡರಾಯಿತು.' ಇಷ್ಟು ಭಾರಿ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಲೋಪ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆಯೆ? ನೀನು ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಈಗಲೇ ಕಂಡು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳು.”

ಅದರಂತೆ ನಾನು ಮತ್ತೆ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಕೋಣೆಗೆ ಹೋಗಿ ಜುಡಿಷಲ್ ಸಂಬಂಧದ ಪ್ರಸ್ತಾವವನ್ನೆತ್ತಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

ಮಿ: “ಅದು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವೆ? ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು ಆ ವಿಷಯ ನನಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಅದು ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದೇನು?”

ನಾನು: “ಹೌದು. ಅದು ದೊಡ್ಡ ವಿಷಯ.”

ಮಿ: “ನೀನು ಗ್ರಂಥ ಓದಿದ್ದೀಯೊ?”

ನಾನು: “ಓದಿದ್ದೇನೆ.”

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ನಾನು ಕಾನೂನು ಗ್ರಂಥದ ಸೆಕ್ಷನ್ನುಗಳನ್ನು ಅವರ ಮುಂದಿಟ್ಟೆ. ಅವರು ನಗುತ್ತ ಹೇಳಿದರು:

“ನೀನು ಓದಿದ್ದರೆ ಸರಿ. ಈಗ ಆ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಬಿಡೋಣ.”

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಪುಸ್ತಕ ಪಾಠದ ಜಾತಿಯಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದವರಲ್ಲ. “ಪುಸ್ತಕಪಾಂಡಿತ್ಯ ತುಂಬಾ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದು; ಅದು ನಮಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದದ್ದು. ಆದರೆ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಮಾಡಲಿ; ಅದಕ್ಕೆ ನಾನಲ್ಲ” ಎಂದು ಅವರ ಭಾವನೆ.

ವಿದ್ವತ್ಸಹಕಾರ

ಜಟಿಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಅವರ ಮುಂದೆ ಬಂದಾಗ–ಹಣಕಾಸು, ತೆರಿಗೆಯ ಬಾಬು, ಕಾನೂನಿನ ಬಾಬು, ಮರಾಮತ್ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಕರ್ಮದ (Technical) ಬಾಬು ಯಾವುದಾದರೂ ಅವರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಅದು ತಮಗೆ ಅಪರಿಚಿತವಾದದ್ದೆಂದು ತೋರಿದರೆ ಅವರು ಆ ದಫ್ತರವನ್ನು ವಿವರಣೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗಾಗಿ ಆಪ್ತರಾದ ವಿಶೇಷಜ್ಞರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬ್ರಜೇಂದ್ರನಾಥ ಸೀಲ್, ಕೆ. ಎಸ್. ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಅಯ್ಯರ್, ಕೆ. ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್, ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಮೊದಲಾದವರು ಆ ಆಪ್ತ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದವರು, ಕೆಲವು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಬ್ಬರು ಮೂವರಿಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ತಾವು ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜಕೀಯ ಹೇಗೆ ಮುಂಬರಿಯಬೇಕು, ದೇಶದ ಸಂಪದಭ್ಯುದಯ ಹೇಗಾಗಬೇಕು–ಈ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೂ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲಹೆ ಕೊಡಲು ಮಿರ್ಜಾರವರು ಎರಡು ಕಮಿಟಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದರು. ಅವುಗಳಲ್ಲೊಂದರ ಹೆಸರು Political Affairs Committee ಎಂದು. ಇನ್ನೊಂದರ ಹೆಸರು ನನಗೆ ಈಗ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಈ ಎರಡು ಕಮಿಟಿಗಳೂ ಅಷ್ಟೇನೂ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ತಿಂಗಳಾದ ಮೇಲೆ ತಾವಾಗಿ ನಿಂತುಹೋದವು.

ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ

ಸರಕಾರದ ಚಾಕರಿಗಳನ್ನೂ ಕಂಟ್ರ್ಯಾಕ್ಟ್ ಮೊದಲಾದ ಲಾಭಾವಕಾಶಗಳನ್ನೂ ಹಂಚುವುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡವರು ಬಹುಶಃ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೋ ಏನೊ!

ಆಡಳಿತಗಾರನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಮತಕ್ಕೆ, ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮತದವರೂ ಆ ಕುಲದವರೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆ ಆಡಳಿತಗಾರನು ಪಕ್ಷಪಾತಿ ಎಂದು ಮಿಕ್ಕವರು ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸುವುದು ಅಸಹಜವಲ್ಲ.

ಮಿರ್ಜಾರವರೂ ಈ ಬಗೆಯ ದೋಷಾರೋಪಣೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕಾಯಿತು.

ನನ್ನ ಒಟ್ಟಿನ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ, ಮಿರ್ಜಾರವರು ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತ ತೋರಿಸಿದರೆಂದೆನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಮಮ್ಮದೀಯರಿಗಾಗಲಿ ಹಿಂದೂಗಳಿಗಾಗಲಿ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನರಿಗಾಗಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದರೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ. ಸರಕಾರದ ಚಾಕರಿಗಳನ್ನೂ ರಿಯಾಯತಿಗಳನ್ನೂ ಹಂಚುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಒಂದು ಸಂಕೀರ್ಣ ತತ್ತ್ವವನ್ನು (Mixed policy) ಅನುಸರಿಸಿದ್ದರು. ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಒಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬಾರದು; ಯಾವ ಒಂದಕ್ಕೂ ಅದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆಯಲಾಗದು. ಒಂದು ಸಾರಿ ಒಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾರಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕೆ: ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕೆ–ಅವಕಾಶ ದೊರೆತು, ಈ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮತೆಯೂ ನ್ಯಾಯವೂ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಇಂಥ ಸಮ್ಮಿಶ್ರ ನೀತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವರಿಗೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪಂಗಡದ ಅಸಮಾಧಾನ ತಗಲುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೋರ್ಟಿನ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನು ಉಭಯ ಕಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ಸಂತೋಷವಾಗುವಂತೆ ತೀರ್ಮಾನ ಕೊಡುವುದು ಹೇಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವೋ, ಯಾವ ತೀರ್ಮಾನವಾದರೂ ಈ ಕಕ್ಷಿಗಾಗಲಿ ಆ ಕಕ್ಷಿಗಾಗಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅಸಮಾಧಾನ ತರುವುದು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಲಾರದೋ, ಸರಕಾರದ ಚಾಕರಿಗಳ ಹಂಚಿಕೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿ. ಇರುವ ಒಂದು ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಯಾರಾದರೂ

ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಡಲಾದೀತು. ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಡಲಾಗದು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿ ಅಪಕೀರ್ತಿಗಳೆರಡು ಆಡಳಿತಗಾರನಿಗೆ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ವಾದ–ವಿವಾದಗಳಿಂದ ಈ ತಕರಾರು ಇತ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಮಿರ್ಜಾರವರೋ ಇನ್ನೊಬ್ಬರೋ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯೆಂದು ವಾದ ಹೊರಟರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಜವಾಬನ್ನು ಅವರವರ ಅಂತಸ್ಸಾಕ್ಷಿಯಂತೆ ಅವರವರು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ.

ಗೋಸಂರಕ್ಷಣೆ

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರನ್ನು ಧರ್ಮಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಂಥಾದ್ದೊಂದು ಗೋಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಕಾನೂನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗೋಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಕಾನೂನಿನಿಂದ ಬೆಂಬಲ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ವಾದ ಹಿಂದೂ ಜನವರ್ಗದಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಎದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಕಾನೂನಿನಿಂದ ತಡೆಯತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದೂ ಹಾಗೆ ತಡೆದರೆ ತಮಗೆ ಲಾಗಾಯತಿನಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಒಂದಾನೊಂದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆಂದೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿ ವಾದಿಸಿದರು.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗುವಂಥ ಪರಿಹಾರದ ದಾರಿ ಏನಾದರೂ ಉಂಟೆ?-ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಸಲಹೆ ಮಾಡಲು ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ಮಿರ್ಜಾ ಸರಕಾರವು ೧೯೨೮ರಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿತು. ಸರ್ ಕೆ. ಪಿ. ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರು ಅದಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಸಮಿತಿ ಬಹುಮಂದಿ ಸಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕರೆದು ವಿಚಾರಿಸಿ ಗೋಸಂರಕ್ಷಣೆಯು ತುಂಬ ಅವಶ್ಯವಾದದ್ದೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾನೂನಿಗೆ ಬದಲು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಏರ್ಪಾಟುಗಳು ಉಂಟೆಂದೂ ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಿ ಆ ಏರ್ಪಾಟುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿತು.

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಮುಸಲ್ಮಾನರಾಗಿಯೂ ಮಹಾರಾಜರು ಶ್ರದ್ಧಾವಂತರಾದ ಹಿಂದೂಗಳಾಗಿಯೂ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ, ಯಾವ ಒಂದು ಅತಿಪಕ್ಷದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಾಗದೆ ರಾಜ್ಯಭಾರವು ಸರ್ವಸಮ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು.

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ದಿವಾನರಾದ ಹೊಸತಿನಲ್ಲಿ–ಸುಮಾರು ೧೯೨೬-೨೭ ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಕರಣ ನಡೆಯಿತು. ಅವರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಾಗಿದ್ದ ಪ್ರೊ ॥ ಸಿ. ಎಂ. ವಿಜಯರಾಘವಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಸಿ. ಎಂ. ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ (ಬಸ್ ಸರ್ವಿಸ್) ವಾಹನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಸರಕಾರದ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನೂ ಇತರ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಕೊಡಿಸಿದ್ದರು. ಈ ಹೊಸ ವಾಹನ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಜಟಕಾ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಿಗೆ ಜೀವನ ಕಡಮೆಯಾಯಿತು. ತಮ್ಮ ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಮಿರ್ಜಾಸಾಹೇಬರೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಜಟಕಾ ಜನ ಕೂಗಾಡಿದರು. ಅವರು 'ಸ್ಟ್ರೈಕ್' ಮಾಡಿದರು. ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಜಟಕಾಗಳವರೆಲ್ಲ ಬೆಂಗಳೂರು ಅರಮನೆಯ ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗಾಡಿ ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ಗುಂಪು ಸೇರಿದರು. ನಾನು ಅದನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕುದುರೆ ಹೇಸಿಗೆ ನಡೆದಿದ್ದದ್ದಲ್ಲದೆ ಜಟಕಾ ಜನರು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ

ಅರಚುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಬಹು ಮಂದಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರು “ಮಿರ್ಜಾ ಎಂಥ ಮುಸಲ್ಮಾನ? ದಾಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಅವನಿಗೆ” ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹಿಂದೂಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಅಪವಾದ; ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹಿಂದೂಗಳ ಅಪವಾದ !

ಧರ್ಮದ ಮೇಲೆ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲೂ ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ತನ್ನ ಅಂತಸ್ಸಾಕ್ಷಿಗೆ ಯಾವುದು ಸರ್ವಜನಹಿತವೆಂದು ನಂಬಿಕೆ ಬರುತ್ತದೋ ಆ ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಅಂಥ ದೃಢ ಮನಸ್ಸಿರುವುದು ಕಷ್ಟ. ಆದರೆ ಆ ಮನೋದಾರ್ಢ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನ್ಯಾಯಸಾಧನೆ ದುರ್ಲಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂಡಿಯವನ್ನು ಇಬ್ಭಾಗ ಮಾಡುವ ಯೋಚನೆಗೂ ಪಾಕಿಸ್ತಾನದ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೂ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ತೀವ್ರವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದಲೂ ಹಿಂದೂ–ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಐಕಮತ್ಯವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಮತಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯತೆಯನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿ ಬಲಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ಆಶಯ.

ಹಿತವಚನ

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಸಭೆಯ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದ ಇಂಡಿಯ ರಾಜಕೀಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿ ಸಲಹೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಒಂದು ಕಡೆ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿ, ಪಂಡಿತ್ ನೆಹರು ಮುಂತಾದವರನ್ನೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ವೈಸರಾಯ್ ಅರ್ವಿನ್, ಲಾರ್ಡ್ ವೆಲ್ಲಿಂಗ್‌ಡನ್, ಲಾರ್ಡ್ ವೇವೆಲ್ ಮುಂತಾದವರನ್ನೂ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹಕರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ಉಂಟೆಂದು ತೋರಿಸಿ ಹಿತವಚನವನ್ನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೆ ಬೆಂಬಲ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಮುಂದೆ ಬಂದ ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನದ ದಿವಾನರು ಬೇರೆ ಒಬ್ಬರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಬಹುಮಂದಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ಅವರಿಗೆ ಮಿತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಬಹುಮಂದಿ ಅಮೆರಿಕನರು, ಜರ್ಮನರು, ಇತರ ಯೂರೋಪಿಯನರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ಆಗಾಗ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ಅತಿಥಿಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳಸಿದ್ದರು.

ರಾಜಬಂಧುಗಳು

ರಾಜನಿರುವ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಂತ್ರಿಗೆ ಇರುವ ಸಮಸ್ಯೆ ರಾಜನಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ; ರಾಜಬಂಧುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು. ರಾಜನಿಗೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಕೆಲಸವನ್ನು ಸರಕಾರದ ಕಾರ್ಯಭಾರ ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಜನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರೊಡನೆಯೂ ಹೆಣಗಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರಾಜನ ಅಣ್ಣ, ರಾಜನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ರಾಜನ ಮಾವ–ಇಂಥವರಿಗೆ ಕಾರ್ಯಭಾರವೇನಿರುತ್ತದೆ? ಅವರಿಗೆ ಸುಖ ಜೀವನಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನೊದಗಿಸುವುದು ರಾಜ್ಯದ ಕರ್ತವ್ಯ. ಅವರೆಲ್ಲ ರಾಜನ ಕುಟುಂಬ ಪರಿವಾರಗಳ ಅಂತರ್ಭಾಗ. ಅವರ ಜೀವನ ಸುಖವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಲಸ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಸೈನ್ಯ ದೊಡ್ಡದು. ಅದರ ನಾನಾ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವ ಸ್ಥಾನಗಳು ನಾಲ್ಕಾರುಂಟು. ಹಾಗೆಯೇ ಹತ್ತಾರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾರಂಭಗಳುಂಟು–ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು, ಅನ್ನಸತ್ರಗಳು, ವೃದ್ಧವಸತಿಗಳು, ವೈದ್ಯಶಾಲೆಗಳು, ಅನಾಥಾಲಯಗಳು, ಮಹಿಳಾಮಂಡಲಿಗಳು–ಇಂಥ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗೌರವಸ್ಥಾನಗಳುಂಟು. ಈ ಗೌರವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ರಾಜಬಂಧುಗಳಿಗಾಗಿ ಮುಡುಪಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸ್ಥಾನಗಳ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹಗುರವಾದದ್ದು: ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಡುಪು ಧರಿಸುವುದು, ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಕೂಡುವುದು, ಇಲ್ಲಿ ಅಂಟದೆ ಅಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟದೆ ಇರುವಂತೆ ಮೊಗಮ್ಮಾಗಿ ಭಾಷಣ ಮಾಡುವುದು, ಸಭಾಲಂಕಾರವಾಗಿರುವುದು–ಇದು ಈ ಗೌರವ ಸ್ಥಾನಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ. ಇದನ್ನು ಆ ರಾಜ ಬಂಧುಗಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ, ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ವಿನೋದದಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ರಾಜಪರಿವಾರದ ವೈಮನಸ್ಯ

ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಇದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯ ಯುವರಾಜರಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಭಾಗ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ‘ಎಕ್‌ಸ್‌ಟ್ರಾರ್ಡಿನರಿ ಮೆಂಬರ್ ಆಫ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್’ ಎಂಬ ಒಂದು ಹೊಸ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದನ್ನು ಯುವರಾಜರಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಈ ಯೋಚನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸಂದೇಹವಿತ್ತು. ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷದ ಅಜಮಾಯಿಷಿ ಆದಮೇಲೆ ಆ ಯೋಚನೆ ಸಾಗಲಾರದ್ದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು.

ಆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಉಳಿಯಿತು. ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ಯುವರಾಜರಿಗೂ ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಗೌರವಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೆಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದರ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಬಹು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ಯುವರಾಜರವರಿಗೂ ವೈಮನಸ್ಯವಿತ್ತೆಂಬಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾವು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಗತಿ ರಾಜಬಂಧುಪರಿವಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲರಾದವರಿದ್ದರೆಂಬುದು. ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರು ಮಿರ್ಜಾರವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಅನುಗ್ರಹ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದದ್ದೇ ಈ ವೈಷಮ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು. ಏವಂ ಚ ಅದು ಕಸರೆಯ ವಿಷಯ.

ಇದರ ಪರಿಣಾಮ ಆಡಳಿತಕ್ಕೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕಕ್ಕೂ ತಟ್ಟದೆಹೋಗಲಿಲ್ಲ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗ್ರ್ಯಾಂಟು

೧೯೩೪-೩೫ ರಲ್ಲಿ ಯುವರಾಜರು ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು ನಾನು ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದೆ. ಆಗ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಸರಕಾರದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸಹಾಯದ್ರವ್ಯ (ಗ್ರ್ಯಾಂಟ್) ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಎರಡು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ. ಮೊದಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಒಂದೇ ಸಾವಿರ. ಅದನ್ನು ಎರಡು ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಎಷ್ಟೋ ತರದೂದು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಆದರೆ ಎರಡು ಸಾವಿರವೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಖರ್ಚಿಗೆ ಸಾಲದು. ಇದನ್ನು ಪರಿಷತ್ತಿನ ವಾರ್ಷಿಕ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಅಧಿವೇಶನವು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡುವ ಒಂದು ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿತು. ಮಹಾರಾಜರವರು ಸರಕಾರದ ಸಹಾಯದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮೂರು ಸಾವಿರಕ್ಕಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಇದನ್ನು ನಾನು ಮಹಾರಾಜರ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯವರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅದು ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸರಕಾರದಿಂದ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಯಾವ ಜವಾಬೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸಹಾಯದ್ರವ್ಯದ ಕಾಲಾವಧಿ ಮುಗಿದಿತ್ತು. ಆ ಹಣವೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಪರಿಷತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಮುಗ್ಗಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಆಗಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಯುವರಾಜರನ್ನು ಕಂಡು ಸಲಹೆ ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ತೋರಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಗಳಿಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆದು ಕಾಲಾನುಕೂಲವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು: ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಒಂಬತ್ತು ಘಂಟೆಗೆ.

ಯುವರಾಜರ ಭೇಟಿ

ಆ ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನಾನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದೆ. ಯುವರಾಜರ ಅರಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನು ಹತ್ತಿ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದ ಕೊಠಡಿಗೆ ಹೋದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮಾತುಕಥೆ ಸುಮುಖವಾಗಿ ನಡೆಯಿತು. ಯುವರಾಜರವರು ಬಹು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲೂ ಮಾತನಾಡಿದರು. ನಾನು ದಿವಾನ್ ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಖುದ್ದಾಗಿ ಕಾಣಬೇಕೆಂದೂ ಎದುರಿಗೆ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ನನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಇತ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ ಬರುವುದೆಂದೂ ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟರು.

ನಾನು: “ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ನನಗೂ ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿರಸ ಬಂದಿದೆ, ರಾಜಕೀಯದ ಕಾರಣದಿಂದ. ಅವರು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಹಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.”

ಯುವರಾಜರು: (ಕೊಂಚ ನಕ್ಕು) “ಅದು ಇದ್ದರೆ ಇರಲಿ. ಇದು ಒಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಚಾರ. ಅದರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ನೀವು ವಿನಯ ತಾಳಬೇಕು. ನಾನು ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನಾಳೆ ಸಂಜೆ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಟೀಪಾರ್ಟಿ ಉಂಟಷ್ಟೆ? ಅಲ್ಲಿಗೆ ನೀವು ಬರುತ್ತೀರಲ್ಲವೆ?”

ನಾನು: “ನನಗೆ ಆಹ್ವಾನ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ನಾನು ಬರಲಾರೆ.”

ಯುವರಾಜರು: “ಹಾಗುಂಟೆ?”

ತತ್‌ಕ್ಷಣ ಫೋನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಿರ್ಜಾರವರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ನನಗೆ ಹೇಳಿದರು: “ಆಹ್ವಾನ ನಿಮಗೆ ಹೋಗಿದೆಯಂತೆ. ನೀವು ಬರಬೇಕು. ನಾನೂ ಬರುತ್ತೇನೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಹೇಳೋಣ.”

ಗುಮಾನಿಯ ವಾತಾವರಣ

ನಾನು ವಂದನೆ ಹೇಳಿ ಹಿಂತಿರುಗಲು ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದೆ. ಬರುವಾಗ ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಆಳು– "ಇಳಿಯುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಬೇಡ ಸ್ವಾಮಿ–ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲಿನಿಂದ ಇಳಿಯಬಹುದು" ಎಂದ. ನಾನು "ಈ ಕಡೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ" ಎಂದೆ. ಆ ಆಳು "ನಿಮ್ಮ ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು ಉತ್ತರದ ಕಡೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ" ಎಂದ.

ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದು ನಾನು ಯುವರಾಜರ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ತಮ್ಮಯ್ಯನವರನ್ನು ಕೇಳಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

"ನಿಮ್ಮ ತರುವಾಯ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರನ್ನು ನೋಡಲು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಬರುವವರಿದ್ದರು. (ಬಹುಶಃ ಬಿ. ಕೆ. ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರು.) ಅವರು ನಿಮ್ಮ ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಬಹುದೆಂದು ಅದನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಿದ್ದಾಯಿತು."

ಹೀಗಿತ್ತು ಆಗಿನ ವಾತಾವರಣ.

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ಸ್ನೇಹಿತರು ಯುವರಾಜರನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋದರೆ ಗುಮಾನಿ. ಯುವರಾಜರ ಕಡೆಯವರು ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋದರೂ ಗುಮಾನಿ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗ್ರ್ಯಾಂಟ್ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯುವರಾಜರು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ನಾನು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಯ ಟೀಪಾರ್ಟಿಗೆ ಹೋದೆ. ನನಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಯುವರಾಜರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಅವರು ಮಿರ್ಜಾರವರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿದ್ದುದಾಗಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಸುಮುಖವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಭರವಸೆ ಹೇಳಿದರು. ಗ್ರ್ಯಾಂಟು ಪುನರ್ವಿಹಿತವಾಯಿತು.

ಮನಸ್ತಾಪ

ಯುವರಾಜರು ಬೊಂಬಾಯಿ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಮೃತರಾದಾಗ ಮಿರ್ಜಾರವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಗುಲ್ಲೆದ್ದಿತು. ಅವರು ಯುವರಾಜರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಿದ್ದರೆಂದೂ ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೌರವ ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹಲುಬಿದರು.

ಈ ನಾನಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ನೋವು ಉಂಟಾದದ್ದರ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವ ಫಲವೂ ಜನಕ್ಕೆ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ.

ಯುವರಾಜರಿಗೆ ಸರಕಾರದಿಂದ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ವಾರ್ಷಿಕ ವೇತನ ಸಾಲದೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಗಾಗ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಸಲಹೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದದ್ದುಂಟು. ಅವರು ಆ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನಡಸಲು ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದದ್ದೂ ಉಂಟು. ಮನಸ್ತಾಪಕ್ಕೆ ಇದೂ ಒಂದು ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು.

ಆದರೆ ಈ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭವೂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ಬಾರದೆ ಇದ್ದದ್ದಲ್ಲ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರು ಅರಿತಿದ್ದರೂ ಮಿರ್ಜಾರವರಲ್ಲಿ ಎಂದಿನಂತೆ ವಿಶ್ವಾಸ ತೋರಿ ಅವರಿಗೆ ಬೆಂಬಲಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳು

ಮಹಾರಾಜರವರಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಕುರಿತು ಜನ ದೂರು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಪರೂಪವಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ನಿವೃತ್ತರಾದ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ಮಹಾರಾಜರವರಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ "ಮಿರ್ಜಾ ಮಾಡಿದ್ದು ಇದು ತಪ್ಪು" ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾರಾಜರಾದರೋ ಆ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳನ್ನು ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ "ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಲು ಏನು ಮಾಡಬಹುದೋ ನೋಡಿ" ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

ಒಂದು ಸಾರಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಹೈಕೋರ್ಟಿನ ರಿಟೈರ್ಡ್ ಜಡ್ಜಿ, ಬಹುಶಃ ಗೋವಿಂದ ಪ್ರಧಾನ್ ಎಂಬವರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ದಸರಾ ಅತಿಥಿಗಳಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದಾಗ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿ "ನಮಗೆ ಈಗ ಉಳಿದಿರುವುದು ಒಂದೇ ಹಿಂದೂ ರಾಜ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ನೀವು ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೀರಲ್ಲ? ಹಿಂದೂ ಯಾರೂ ನಿಮಗೆ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲವೆ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದರಂತೆ. ಇದನ್ನು ಮಹಾರಾಜರವರೇ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಹೇಳಿ "ನೀನು ಆ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ಸಮಜಾಯಿಷಿ ಕೊಟ್ಟು ಬಾ" ಎಂದರು!

ಆಡಳಿತದ ಮುಕ್ತಾಯ

ಈಗ ಕಟ್ಟ ಕಡೆಯ ದೃಶ್ಯ.

ಬೆಂಗಳೂರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ೧೯೪೦ ರ ಆಗಸ್ಟ್ ೩ರ ರಾತ್ರಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರು ಮರಣ ಹೊಂದಿದರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಕಳೇಬರದೊಂದಿಗೆ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಆಗಬೇಕಾದ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮುಗಿಯುವವರೆಗೆ ಆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಆ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸ ಅವರು ಯಾರ ಕೈಗೂ ಸಿಕ್ಕುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದರು.

ಒಂದು ದಿನ ನಾಲ್ಕಾರು ಮಿತ್ರರು ಸೇರಿದ್ದಾಗ ಆ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ ಜಗದೀಶ ಪ್ರಸಾದ್‌ರವರಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಸಾಹುಕಾರ್ ಹರಿಯಣ್ಣನವರೂ ಸಜ್ಜನರಾಯರೂ ಸುಬ್ಬರಾಮಶೆಟ್ಟರೂ ಇದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ "ನಿಮ್ಮ ಸೇವೆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹಿಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆಯಬೇಕು. ಹೊಸ ಮಹಾರಾಜರು ಇನ್ನೂ ಬಾಲಕರು, ಅನುಭವವಿಲ್ಲದವರು. ನೀವು ಅವರಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ನಿಂತು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ತರಬೇಕು" ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು "ನೀವೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಿ" ಎಂದು ದುಃಖದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು. ನಮಗೆಲ್ಲ ಸಂಕಟವಾಯಿತು.

ಇದಾದ ಕೆಲವು ತಿಂಗಳ ತರುವಾಯ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಟೊಮೊಬೈಲ್ (ಮೋಟಾರ್) ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆದ್ದಿತು. ಆ ಯೋಚನೆಯ ಹಿಂದಿದ್ದವರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮತ್ತು ವಾಲ್‌ಚಂದ್ ಹೀರಾಚಂದ್‌ರವರು. ಈ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಅನುಮೋದಿಸಿದವರು ಮಿರ್ಜಾರವರು.

ಆದರೆ ಮೈಸೂರು ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಹುದ್ದೆದಾರರೂ ಅವರ ದೇಶೀಯ ಹಿಂಬಾಲಕರೂ ಆ ಯೋಚನೆಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತರು. ಆಗ ರೆಸಿಡೆಂಟರಾಗಿದ್ದಾತ ಎರಡನೆಯ ಫ್ರೇಸರ್ ಹಿಂದೆ ರೆಸಿಡೆಂಟರಾಗಿದ್ದ ಎಸ್. ಎಂ. ಫ್ರೇಸರ್ ಅವರ ಮಗ. ಈ ಬಲಿಷ್ಠನ ವಿರೋಧವೇ ಕಡೆಯ ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು. ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಇದರಿಂದ ತುಂಬಾ ಅಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು.

ಇತರ ಕಾರಣಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡವು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆ ಕಾರಣ ಅರಮನೆಯ ಒಳಪಂಗಡಗಳ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಸಹನೆ.

ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತುಂಬ ಬೇಸರವಾದ ಒಂದು ದಿನ ಅವರು ತಮ್ಮ ಆಪ್ತ ಸೇವಕನಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗುಲಾಬಿ ಹೂವಿನ ಹಾರಗಳನ್ನು ತರುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಆತ ಒಂದು ಬುಟ್ಟಿ ಹಾರಗಳನ್ನೂ ಹೂಗಳನ್ನೂ ತಂದ. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಒಗೆದ ಉಡುಪು ಧರಿಸಿ, ಹೂವಿನ ಬುಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಾರಿನಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾರಾಜರವರ ಸಮಾಧಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಆ ಹಾರಗಳನ್ನೂ ಹೂವುಗಳನ್ನೂ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ, ಅದರ ಬಳಿಯಿದ್ದ ಒಂದು ಧೂಪದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಊದುಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿಟ್ಟು ಕೈಮುಗಿದು, ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮೌನದಿಂದ ನಿಂತಿದ್ದು ಕಣ್ಣೊರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು.

ಹಾಗೆ ಮುಗಿಯಿತು ಐವತ್ತು ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಸ್ನೇಹ–ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ಬೆಳೆದು ತುಂಬಿಬಂದಿದ್ದ ಸ್ನೇಹ.

ಅದಾದ ಮೇಲೆ ರಾಜೀನಾಮೆ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ.

ವಿಶ್ರಾಂತಿಯ ತರುವಾಯ

ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತರಾದ ಬಳಿಕ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಜಯಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದರು. ಅಜ್ಮೀರ್, ಜೈಸಲ್ಮೇರ್ ಮೊದಲಾದ ರಾಜಾಸ್ಥಾನದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಜನಾನುಕೂಲವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಜನದ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೈದರಾಬಾದ್ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ದಿವಾನರಾಗಿ ಬಂದರು. ಅದು ಅವರಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಹುದ್ದೆ. ನಿಜಾಮರವರು ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. “ನೀವು ಮುಸಲ್ಮಾನರಾಗಿ ನಿಜಾಮ ರಾಜ್ಯದ ದಿವಾನಗಿರಿಯನ್ನು ಬೇಡವೆನ್ನುತ್ತೀರಾ?” ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಈ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮಿರ್ಜಾರವರು ಹೈದರಾಬಾದಿಗೆ ಹೋದರು. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಗ್ಗುವಂಥವಲ್ಲವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಶಂಕೆ ಇತ್ತು. ಮತಾಂಧರು ನಿಜಾಮರವರ ಸುತ್ತ ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಅವರನ್ನು ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಮಿರ್ಜಾರವರು ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ರಜಾಕರ್ (Razakar) ಪಕ್ಷದ ಗೊಂದಲದಿಂದ ನಿಜಾಮರಿಗೂ ಅವರ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗದೆಂದು ಮಿರ್ಜಾರವರು ನಿಜಾಮರಿಗೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಬಾರಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಲಿಖಿತರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನಾನು ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ನಿಜಾಮರಿಗೆ ಹಿಡಿಸಲಾರದೆಂದು ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಖಚಿತವಾದ ಮೇಲೆ, ಅವರು ತಮಗೆ ಹೈದರಾಬಾದ್ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಳವಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ವಾಪಸ್ ಬಂದರು.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಆಲಿ ಆಸ್ಕರ್ ರೋಡಿನ ಎರಡನೆಯ ನಂಬರಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು.

ಅದು ರಿಟೈರ್ಡ್ ಮನುಷ್ಯರ ಮನೆಯೆಂದು ತೋರುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿರುವವರ ಮನೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಳೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು. ದಿನದಿನವೂ ಭೇಟಿಗಾರರು ತಂಡತಂಡವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು–ಇಂಡಿಯದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ, ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಿಂದ, ಅಮೆರಿಕದಿಂದ, ದೇಶವಿದೇಶಗಳಿಂದ. ವಾರವಾರವೂ ಪಾರ್ಟಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಹಲವರು ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪುರಸತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದೊರೆತ ಕೊಂಚ ಪುರಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ಫಿರ್ದೂಸಿ, ಹಾಫಿಸ್ ಮೊದಲಾದ ಪಾರಸಿ ಮಹಾಕವಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದ ಆಗಾಗ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಇಂಗ್ಲಿಷಿಗೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಿ ಆ ಕಾವ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಚೊಕ್ಕಟವಾದ ವಾತಾವರಣ, ನಗುನಗುವ ಹೂ ಗಿಡಗಳು, ಹಾಸಿದ ಮಖಮಲ್ಲಿನಂಥ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ಮಿತವಾಗಿ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಖರ್ಜೂರ ಬಾದಾಮಿ ಮೊದಲಾದವು, ಮೃದು ಮಂದವಾದ ಗಾಳಿ, ಸಹೃದಯರಾದ ಸ್ನೇಹಿತರು ಇದು ಅವರ ಕಡೆಯ ದಿನಗಳ ಸೊಬಗು.

ಅವಸಾನ

ಅವರು ಒಂದು ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಯೂರೋಪಿಗೆ ಹೋಗಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಫ್ರಾನ್ಸ್ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ, ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾದ ಪರ್ಷಿಯ ಮತ್ತು ಆ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ಹೋಗಿಬಂದರು. ಆ ದೇಶಗಳ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಹು ಶೋಚನೀಯವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಏಷ್ಯಖಂಡದ ದೇಶಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳು ಆಶಾಜನಕಗಳಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆಗಾಗ ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಧಿಗಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತು ನಡೆಯಿತೋ ಆ ವ್ಯಾಧಿ ಪೂರ್ತಿ ಶಮನವಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಒಂದು ದಿನ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ತಾವು ಮತ್ತೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಪಡೆಯಬೇಕಾದೀತೆಂದೂ ಬೊಂಬಾಯಿಗೋ ವಿಯೆನ್ನಾಕ್ಕೋ ಹೋಗಬೇಕಾದೀತೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದರು.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ ರಾತ್ರಿಯೇ ಅವರ ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿಯಿತು. ಆ ರಾತ್ರಿ ಸುಮಾರು ಒಂಭತ್ತು ಘಂಟೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು ಅವರಿಗೆ ಫೋನ್ ಮಾಡಿ "ಹೇಗಿದ್ದೀರಿ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು "ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ" ("Packing") ಎಂದರು. ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮಿರ್ಜಾರವರು "ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ" ಎಂದರು.

ಬಹುಶಃ ಅದೇ ಅವರ ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಮಾತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

> ಅಳುತ ನೀಂ ಬಂದಂದು
> ನಿನ್ನ ಜನ ನಕ್ಕರ್ ।
> ನಗುತೆ ನೀಂ ಪೋದಂದು
> ನಿನ್ನ ಜನವಳುವರ್ ॥

೧೨

ರಾಜಕಾರ್ಯ ಪ್ರಸಕ್ತ ದಿವಾನ್ ಬಹದ್ದೂರ್

ಸರ್ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಹೆಸರಿನ, "ಎಂ. ಎನ್." ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ "ಮಡಿ, ನಿಯಮ" ಎಂದು ಅರ್ಥವೆಂದು ಒಂದು ಮಿತ್ರಗೋಷ್ಠಿಯ ಸಂಕೇತ. ಅದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೂ, ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲೂ ನಿಯಮ, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ, ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ, ತತ್ತ್ವ–ಇದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಸುಮಾರು ಒಂಭತ್ತು ಘಂಟೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಬಸವನಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ. ಅವರನ್ನು 'ವ' ಎಂದು ಕರೆಯೋಣ. ಅವರ ಮನೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರ ಮನೆ– 'ಮ' ರವರದು. ಎರಡು ಮನೆಗಳೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರೂ ಮುಂದುಗಡೆಯ ಅಂಗಳ ನಡುಗೋಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಖಂಡವಾಗಿತ್ತು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಆಡಿದ ಮಾತು ಎರಡು ಮನೆಗಳಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ 'ಮ' ಆಫೀಸಿಗೆ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಬಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಂಗಳದೊಳಕ್ಕೆ ಬಂದ. ಆ ವೇಳೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗೇಟಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತ 'ರ' ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ. ಆಗ ನಡೆದ ಮಾತುಕಥೆ ಇದು:

ಮ: "ಏನೋ ಐಯಂಗಾರಿ, ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬಂದೆ? ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆಯೊ?"

ರ: "ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆನಯ್ಯಾ. ಹಾಗೆಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗೋಣವೆಂದು ಬಂದೆ."

ಮ: "ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪ್ರಾಣ ಏಕೆ ಹಿಂಡುತೀಯೊ?"

ರ: "ಚೀಟಿ ಬಂದಿದೆಯಲ್ಲಪ್ಪ–ಇನ್ನು ಮೂರು ತಿಂಗಳಿಗೆ ನಿವೃತ್ತಿಯೆಂದು? ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏನಾದರೂ ಕೇಳೋಣವೆಂದು ಹೋಗಿದ್ದೆ."

ಮ: “ಈ ಗೋಡೆಗೆ ಹೇಳಿಕೋ! ನಿನ್ನ ರೆಕಾರ್ಡಿನಲ್ಲಿ ಮಷ್ಟು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಕೊಕ್ಕೆ ಹಾಕುವವರಲ್ಲ. ಮಷ್ಟು ಇದ್ದರೆ, ನೀನಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ತಾತ ಬಂದರೂ ಮುಚ್ಚಿಡುವವರಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯಸ್ಥರ ಹತ್ತಿರ ನಿನಗೇನು ಕೆಲಸ?”

ಈ ಮಾತು ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಕುತೂಹಲ ಉಂಟಾಯಿತು. ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನೋಡಿದೆ. ಮೂವರೂ ಸೇರಿ ನಕ್ಕೆವು.

‘ಮ’ ರವರು ಹೇಳಿದ್ದು ಪರೋಕ್ಷದ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಯ.

ನ್ಯಾಯದೃಷ್ಟಿ

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ನ್ಯಾಯಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆಯಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡುವವರಲ್ಲ, ನ್ಯಾಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನೂ ಮಾಡುವವರಲ್ಲ. ಒಬ್ಬರಿಗೆ ನ್ಯಾಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದ್ದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ನ್ಯಾಯಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆಯಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ–ಎಂದು ಅವರ ವಾದ.

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರವರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ತಿಳಿದಂತೆ ಯಾರಿಗೂ ಸಲಿಗೆಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರ ಬಗೆಗೆ ಪ್ರೀತಿಗೌರವಗಳು ಬೆರೆತ ಭಯ-ಕಾಳಿದಾಸನು ಶಾಕುಂತಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ “ಅಭ್ಯಕ್ತಸ್ನಾತಮಿವ” ಎಂಬಂತೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾದವನಿಗೆ ಮಡಿ ಉಟ್ಟವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವನೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ನನ್ನ ಯಾವುದೋ ಜನ್ಮದ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಅವರ ಅಭಿಮಾನ ನನಗೆ ಕೊಂಚ ದೊರಕಿತ್ತು.

ಪರಿಚಯ

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರಿಗೂ ನನಗೂ ಮೊದಲು ಪರಿಚಯವಾದದ್ದು ಸುಮಾರು ೧೯೦೯-೧೦ರಲ್ಲಿ. ಆಗ ಬಸವನಗುಡಿಯ ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗೀಶ್ವರರೆಂಬ ಒಬ್ಬರು ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅವರು ತಿರುಪತಿಯವರಂತೆ; ಆಯುರ್ವೇದ ವೈದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದವರಂತೆ. ನಾನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಏಕೆ ಹೋದೆನೆಂಬುದು ನೆನಪಿಲ್ಲ. ನಾನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರೂ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರೂ ಕುಳಿತು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನನಗೆ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರ ಪರಿಚಯ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಏನೋ ಪ್ರಸ್ತಾವ ಬಂತು. ನಾನು ನೀಲಕಂಠಚಂಪೂ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಆಗ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬಂದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಬಲ್ಲವರು. ಅವರ ಅಣ್ಣಂದಿರು ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ನಾನು ಹೇಳಿದ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು "ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಹೇಳಿ" ಎಂದರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ನಾನು ಹೇಳಿದ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಅವರೂ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ನನಗೆ ಅವರ ಪರಿಚಯ.

ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಮುಖಪರಿಚಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ನಾನು ಅವರ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೆ. ಅವರ ಪರಿಚಯ ದೊಡ್ಡ ಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಆಗಲೇ ಅಂದುಕೊಂಡೆ. ದೈವಕೃಪೆಯಿಂದ ಆ ಭಾಗ್ಯ ಕಡೆಯವರೆಗೂ ನನ್ನದಾಗಿತ್ತು.

ಸೋದರವರ್ಗ

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಮೈಸೂರು ಪಟ್ಟಣದವರು. ಅವರ ಅಣ್ಣಂದಿರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಎಂ. ಹಿರಿಯಣ್ಣನವರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಎನ್. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು ಸರಕಾರದ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿಯೂ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರಾಗಿಯೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದವರು. ಈ ಮೂವರೂ ವಿದ್ವಾನ್ ಪೆರಿಯಸ್ವಾಮಿ ತಿರುಮಲಾಚಾರ್ಯರವರಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಲಿತವರು. ಮೂವರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದವರು. ಮೂವರೂ ಪರಿಶುದ್ಧ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಮೂವರ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ ದೈವ ನನಗೆ ದೊರಕಿಸಿತ್ತು.

ನನ್ನ ದೆಹಲಿ ಪ್ರವಾಸ

೧೯೨೪ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ದೆಹಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಿತು, ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಗೂ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಇರುವ ಕೌಲು ಕರಾರು ಸಂಬಂಧಗಳು, ಅವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ ಮಾಮೂಲ್ ರೂಢಿಗಳು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೇಶಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಏರ್ಪಾಟುಗಳು, ಮತ್ತು ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು– ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ನನ್ನ ಆ ದೆಹಲಿ ಪ್ರವಾಸದ ಉದ್ದೇಶ.

ಆ ವೇಳೆಗೆ ಎನ್. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು ದೆಹಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆಂದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಶಾಸನ ರಚನೆಯ (Legislative) ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಹೇಗಿವೆ, ಅಲ್ಲಿ ಮಸೂದೆಯ ಮೊದಲ ಕರಡನ್ನು (Bill) ತಯಾರು ಮಾಡುವವರು ಯಾರು, ಮಸೂದೆಗೆ ಯಾರುಯಾರಿಂದ ಏನೇನು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ, ಮಸೂದೆಯು ಕರಡಿನ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಕಾನೂನು ಸ್ಥಿತಿಗೆ (Law) ಬರುವುದು ಹೇಗೆ–ಈ ವಿವರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರವು ಇಬ್ಬರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ದೆಹಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿತ್ತು. ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬರು ಎನ್. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು; ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಹೈಕೋರ್ಟಿನ ಜಡ್ಜಿಯಾದ ಅಬ್ದುಲ್ ಘನಿ ಸಾಹೇಬರು.

ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು ಆಗಲೇ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾದೀತೆಂದುಕೊಂಡೆ. ಆದರೆ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿಯ ಅವರ ವಿಳಾಸ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಸಂಜೆ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಆಳು "ಸಾಹೇಬರು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಯಜಮಾನರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ಕಡೆ ವಾಕಿಂಗ್ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ" ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ. ನಾನೂ ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ಕಡೆ ಸುತ್ತಾಡಿಕೊಂಡು ಏಳೂವರೆ–ಎಂಟು ಘಂಟೆಗೆ ಮತ್ತೆ ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಮನೆಗೆ ಬಂದೆ. ಆಳು "ಸಾಹೇಬರು ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಬಹುದು" ಎಂದ. ನಾನು "ಪರವಾಯಿಲ್ಲ. ಈಗ ಅವರನ್ನು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ಊಟ ಮುಗಿದು ಅವರು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ (ನನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ) ಈ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿಬಿಡು" ಎಂದೆ.

ನಾನು ಆಗ ಶಂಕರಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಿದ್ದೆ. ಸುಮಾರು ಒಂಭತ್ತು ಘಂಟೆ ಇರಬಹುದು. ನಾನು ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ. ಪ್ರೊ ॥ ಹಿರಿಯಣ್ಣನವರೂ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರೂ ಇಬ್ಬರೂ ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿದರು. ಆಗ ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ದೀಪವಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೆರೊಸೀನ್ ಲ್ಯಾಂಪ್ ನನ್ನ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಿಬ್ಬರೂ ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು. ನಾನು ಊಟ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಕೈ ಮುಗಿದು, ನನ್ನ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರ ವಿಳಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿದರು–ಇಬ್ಬೆಟ್ಸನ್ ಸರ್ಕಲ್, ಪಹಾಡ್‌ಗಂಜ್ ಎಂದೋ ಏನೋ.

ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನಾನು ಪ್ರೊ ॥ ಹಿರಿಯಣ್ಣನವರನ್ನು ವೇದದ ನಿತ್ಯತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಶ್ನೆಹಾಕಿದ್ದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿದೆ. ವೇದಾರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು; ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಒಪ್ಪುವುದು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವಲ್ಲ–ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹು ಸಮಂಜಸವೆಂದು ತೋರಿತು. ಉತ್ತರದ ವಿವರಣೆ ನೆನಪಿನಿಂದ ಮಾಸಿ ಹೋಗಿದೆ. ಈಗ್ಗೆ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ನಲವತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ಮಾತು ಅದು.

ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರ ಆತಿಥ್ಯ

ಆಮೇಲೆ ಒಂದು ವಾರ ಅಥವಾ ಹತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ದೆಹಲಿ ತಲಪಿದೆ. ರೈಲು ಸ್ಟೇಷನ್ನಿಗೆ ತಲಪುವ ವೇಳೆಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದರು ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು. "ನಿಮಗೆ ನಾನು ಬರುವ ವರ್ತಮಾನ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಿತು?" ಎಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದೆ. "ಹೇಗೋ ತಿಳಿಯಿತು. ಬಂದಿರುವುದುಂಟಷ್ಟೆ?" ಎಂದರು ಅವರು. "ನೀವು ಏಕೆ ಬಂದಿರಿ?" ಎಂದೆ. "ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ" ಎಂದು ಅವರು ಜವಾಬು ಹೇಳಿದರು. "ನಾನು ಬೇರೆ ಏರ್ಪಾಟು ಯೋಚಿಸಿದ್ದೆನಲ್ಲ?" ಎಂದೆ. ಅವರು "ಬೇರೆ ಏರ್ಪಾಟು ಬೇರೆಯಾಗಲಿ. ಈಗ ಆಗಿರುವ ಏರ್ಪಾಟನ್ನು ನಡಸಿಕೊಡೋಣವಾಗಲಿ" ಎಂದರು.

ಹೀಗೆ ಸ್ನೇಹದ ವಿತಂಡವಾದ ಕೊಂಚ ನಡೆಯಿತು. ನನ್ನನ್ನು ಸುಮಾರು ಎರಡು ಎರಡುವರೆ ತಿಂಗಳು ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು ಅತಿಥಿಯಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾಪಾಡಿದರು. ನಾನು ಒಂದೆರಡು ಸಾರಿ ಖರ್ಚುವೆಚ್ಚದ ಪ್ರಸ್ತಾವವೆತ್ತಿದೆ. ಅವರು "ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಸೆಟ್‌ಲ್ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಲಿ. ನನಗೆ ಹುಕುಂ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಂತೆ ನಾನು ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ನೀವು ನಡಸಿಕೊಡಬೇಕು."

ಹೀಗೆ ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿಸಿದರು. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರೂ ನಾನೂ ತುಂಬ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ ದಿನಗಳು ಅವು. ಇಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮೇಘಸಂದೇಶ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಹಾಕಾಲ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ ಸಿಪ್ರಾ ನದಿಯ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನೂ ನೋಡಿದೆವು. ಇಬ್ಬರೂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪಾಂಡವರ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದೆವು. ಗೀತಾಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಹೋದೆವು. ಸ್ಥಾಣೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಈಶ್ವರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದೆವು. ಆ ಬಳಿಯ ದುರ್ಗಾ ಸನ್ನಿಧಿಗೂ ಹೋಗಿದ್ದೆವು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಕಾವ್ಯಸಂದರ್ಭಗಳ ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಿ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟೆವು. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯಜ್ಞಾನವು ಸಮ್ಯಕ್ಕಾಗಿದ್ದದ್ದು.

ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲಿನಲ್ಲಿ

೧೯೨೭ರಲ್ಲಿ ನಾನು ಮೈಸೂರು ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಸದಸ್ಯನಾಗಿದ್ದೆ. ಅದು ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ದಿವಾನಗಿರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ. ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಹಣಕಾಸಿನ ಸಚಿವರು. ಆಗ ನಾನು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಕೋಶ ನಿರ್ವಾಹದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದೆ. ಸರಕಾರ ಎಷ್ಟೋ ಹಣ ಖರ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ; ಆ ಖರ್ಚನ್ನು ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡೆಹಾಕುವ ಆಡಳಿತದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತಕ್ಕಷ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ನಾನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಮುಖ ಗಂಭೀರಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತಾಳಿತು. ನಾನು ಕುಳಿತ ಕೂಡಲೆ ಅವರೆದ್ದು "ಈ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ವಾಸ್ತವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಸರಕಾರದ ಈಗಿನ ಏರ್ಪಾಟಿನಲ್ಲಿ ಖರ್ಚನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ತನಿಖೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ತಕ್ಕಷ್ಟು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಪರಮ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರೆಂದು ನಾನು ನಂಬಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾತನ್ನಾಡಲಿಲ್ಲ.

ಅಂದು ಸಂಜೆ ನಾನು ಇಳಿದಿದ್ದ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಸಚಿವರ ಕಛೇರಿಯಿಂದ ಒಂದು ಲಕ್ಕೋಟೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಹಣಕಾಸು ವೆಚ್ಚದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರ ಹೊರಡಿಸಿದ್ದ ಅನೇಕ ಹುಕುಂನಾಮೆಗಳಿದ್ದವು. ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ನಾನು ಓದಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡೆ. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಸಭೆ ಸೇರಿದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಕೃಷ್ಣರಾಯರನ್ನು ವಂದಿಸಿ "ಆ ಸರಕಾರಿ ಹುಕುಮುಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ನಮಗೆ ಏನು ಭರವಸೆ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು "ಅದು ರಾಜ್ಯನಿಬಂಧನೆಯ (Constitution) ವಿಚಾರ. ಸರಕಾರ ಅದನ್ನು ಯೋಚಿಸಬಹುದು" ಎಂದರು.

ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿರ್ಣಯ

ಆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಭೆಯ ಅನಂತರ ಉಪಾಹಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್. ಸಿ. ದಾಸಪ್ಪನವರು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು, "ಹೋಗಿ ಹೋಗಿ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಲೆ ಏಕಯ್ಯ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಎತ್ತಿದೆ?" ಎಂದರು. ನಾನು "ನಿಮಗೇಕೆ ಆ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕನಿಕರ?" ಎಂದೆ. ದಾಸಪ್ಪನವರು "ನಾನು ಕಂಡಿರುವ ನಿಜವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅವರೊಬ್ಬರೇ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ, ಅವರ ತಂಟೆಗೆ ನೀವು ಹೋಗಬೇಡಿ" ಎಂದರು. ಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯೂ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವೇ ಗೌರವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನಲು ಇದು ನಿದರ್ಶನ.

ದಿವಾನ್ ಪದವಿ

೧೯೩೨ರಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ರೌಂಡ್ ಟೇಬಲ್ ಕಾನ್ಫರೆನ್ಸಿಗಾಗಿ ಲಂಡನ್ನಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ದಿವಾನರಾಗಿ ಬದಲಿ ಇದ್ದರು. ಇದು ಕೆಲವು ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರದ್ದು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನಾನು ವಾಕಿಂಗ್ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಎದುರುಗಡೆಯಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾನು ನಮಸ್ಕಾರ ಹೇಳಿದೆ.

ಕೃ: "ಏನಪ್ಪಾ, ಬಹು ದಿನವಾಯಿತಲ್ಲ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ?"

ನಾನು: "ಈಗ ತಮಗೆ ಕೆಲಸದ ಒತ್ತಡ. ನಾನು ಬಂದರೆ ತಮ್ಮ ಕಾಲ ವೆಚ್ಚವಾಗಿ ತಮಗೆ ಅನಾನುಕೂಲವಾದೀತು."

ಕೃ: "ಅದೇನಪ್ಪ ಅಂಥಾದ್ದು?"

ನಾನು: "ಕೌನ್ಸಿಲರ್ ಕೆಲಸ, ದಿವಾನರ ಕೆಲಸ–ಎರಡೂ ಸೇರಿದೆ. ಭಾರ ಹೆಚ್ಚಿರಬಹುದು."

ಕೃ: "ಏನೂ ಕಾಣೆನಪ್ಪ,"

ನಾನು: "ಸರ್ಕೀಟ್ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿರಬಹುದು."

ಕೃ: "ಸರ್ಕೀಟ್ ಏಕೆ?"

ನಾನು: "ಜನರನ್ನು ಕಂಡು ಅವರ ಅಹವಾಲುಗಳನ್ನೂ ಕೊರತೆಗಳನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ."

ಕೃ: "ಅದನ್ನು ನಾವು ಹೋಗಿ ವಿಚಾರಿಸಬೇಕೆ? ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಲದೆ!"

ನಾನು: "ದಿನದಿನದ ಕೆಲಸದ ಹೊರೆ ಇರುತ್ತದಲ್ಲ ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿ?"

ಕೃ: "ನಮ್ಮ ಸರಕಾರ ಈ ಹೊತ್ತಿನದಲ್ಲ. ಒಂದುನೂರು ವರ್ಷಗಳ ತಳಹದಿ ಇದೆ ಅದಕ್ಕೆ. ಕಾನೂನುಗಳೂ ನಿಯಮಗಳೂ ಎಲ್ಲ ಇಲಾಖೆಗಳಿಗೂ ಮಾಮೂಲಾಗಿ

ಬೆಳೆದುಕೊಂಡುಬಂದಿವೆ. ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೊರತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆ ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನೂ ಏರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನೂ ನಡಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾವಿರ, ಸಾವಿರದೈನೂರು ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ನಡಸದಿದ್ದರೆ ಸರಕಾರ ಏನೂ ಮಾಡಲಾರದು. ಅವರು ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ, ತಿಂಗಳಿಗೋ ಎರಡು ತಿಂಗಳಿಗೋ ಒಂದು ಕಠಿಣ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರಬಹುದು. ಅದಷ್ಟೇ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗಿರುವ ಕೆಲಸ. ರಾಜ್ಯದ ನಾನಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅವರವರ ಕೆಲಸ ನಡಸಿಕೊಂಡು, ಇರುವ ಕಾನೂನು ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನಮಗಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಕೆಲಸ.”

ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಅವರಿಗೆ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕೆಲಸ ಸರಳವಾದದ್ದೆಂದು ತೋರಿದ್ದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಬಹುದು:

(೧) ಅನುಭವ

ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಇಲಾಖೆಗಳ ಆಡಳಿತವೂ ಅನುಭವವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಉದ್ಯೋಗ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ್ದು ರಾಜ್ಯದ ಕೋಶ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ (Finance). ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಇಲಾಖೆಯೂ ನೇರವಾಗಿಯೋ ಬಳಸಾಗಿಯೋ ಕೋಶದ ಇಲಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸ ಕಷ್ಟದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡಿರಬಹುದು.

(೨) ಬುದ್ಧಿಬಲ

ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ತೀವ್ರವಾದದ್ದು. ಅವರು ಯಾವ ಒಂದು ವಿಷಯ ಆಲೋಚನೆಗೆ ಬಂದರೂ ಅದರ ಆಳ ನೇರಗಳನ್ನೂ ತತ್ತ್ವಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿಯೂ ಬೇಗಲೂ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಬುದ್ಧಿಯ ನೈಜವಾದ ಮಾರ್ಗವೇ ಶಾಸ್ತ್ರಮಾರ್ಗ. ಇತರರಿಗೆ ಕಷ್ಟವಾದದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿತ್ತು.

(೩) ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ

ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದು ಅವರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. ಅಂತಸ್ಸಾಕ್ಷಿ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟನ್ನೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿ ಇತರ ಪ್ರೇರಣೆ ಬೋಧನೆಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡದ ಮನಸ್ಸು ಅವರದು. ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಹುನ್ನರುಗಳಿಗೂ ಚಾಲಾಕುಗಳಿಗೂ ಅತಿ ಅತಿ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೂ ಅವರು ಮನಸ್ಸು ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರದು (Straight Line) ಸರಳರೇಖೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸು.

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠರು. ಜನದ ಹೊಗಳಿಕೆ ತೆಗಳಿಕೆಗಳು ಅವರಿಗೆ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

***

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ದಿವಾನ್ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹೊಸತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟರು ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಕಾಗದ ಬರೆದು ತಾವು ದಿವಾನರನ್ನು ನೋಡಲು ಬರಬೇಕೆಂದಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಸರಿಯಾದ ವೇಳೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಕೇಳಿದರು.

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ "ತಾವು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಿರುವುದು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ವಂದನೆ. ನಾನು ಪ್ರತಿ ದಿವಸವೂ ಹನ್ನೊಂದರಿಂದ ಐದು ಘಂಟೆಯವರೆಗೆ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಬರೆದರು. ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಅಷ್ಟು; ಎಷ್ಟು ಪ್ರಕೃತವೋ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ. ಅದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ದಾರಿ.

ಅಹವಾಲುಗಳ ವಿಲೆ

ಅವರಲ್ಲಿ ಅಹವಾಲು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಜನ ಬಂದಾಗಲೂ ಅಷ್ಟೆ. ಜನ ಬಂದಿದ್ದಾರೆಂದು ಗುಮಾಸ್ತರು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ "ಕರೆತನ್ನಿ" ಎನ್ನುವರು. ತಾವು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಜನವನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಅವರೆಲ್ಲ ಕುಳಿತ ಮೇಲೆ ತಾವು ಕುಳಿತು, "ಏನು ಸಮಾಚಾರ?" ಎನ್ನುವರು. ಅವರ ಮುಖಂಡರು "ಸ್ವಾಮಿ, ನಾವು ಹೊಸಕೋಟೆಯಿಂದ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ. ಕೆರೆಯ ದುರಸ್ತಿಗಾಗಿ ಬಹುದಿನದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ..." ತತ್‌ಕ್ಷಣವೇ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ತಮ್ಮ ಗುಮಾಸ್ತರನ್ನು ಕರೆಯುವರು:

"ಮುತ್ತುಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್‌ರವರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿ ಆ ಫೈಲುಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ."

ಹತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳೊಳಗಾಗಿ ಫೈಲಿನೊಡನೆ ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಬರುವರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರ್ ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್‌ರವರನ್ನು ಕೇಳುವರು: "ಇವರು ಹೊಸಕೋಟೆಯಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಕೆರೆಯ ದುರಸ್ತಿ ಯಾವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ?" ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ವಿವರಣೆ ಕೊಡುವರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು "ನಿಮ್ಮ ಫೈಲಿನಲ್ಲಿ ಕಡೆಯ ಕಾಗದದ ತಾರೀಖೇನು?" ಎಂದು ಕೇಳುವರು. ಇಂಜಿನಿಯರ್‌ರವರ ಮುಖ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಳುಕಾಗುವುದು.

ಕೃ: "ಒಳ್ಳೆಯದು. ಕೆಲಸ ಯಾವಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು? ಅದಕ್ಕೇನು ಅಡಚಣೆ?"

ಇಂ: "ಫಿನಾನ್ಸ್ ಡಿಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತಡವಾಗಿದೆ."

ಕೃ: "ಒಳ್ಳೆಯದು. ಆ ಕಾಗದವನ್ನು ನಾನು ಫೈನಲ್ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮತ್ತೇನಾಗಬೇಕು?"

ಇಂ: "ಇನ್ನೊಂದು ತಿಂಗಳೊಳಗಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ."

ಕೃ: "ಸರಿ. ನೋಡಿ, ಜನ ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ."

ಚೀಫ್ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಹೊರಡುವರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಜನದ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ "ಒಂದು ತಿಂಗಳೊಳಗಾಗಿ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರಂತೆ. ಅದು ಆಗದಿದ್ದರೆ ನೀವು ದಯಮಾಡಿ ನನಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆಯಿರಿ" –ಎನ್ನುವರು.

ವಿಸಿಟರುಗಳು– “ಸ್ವಾಮಿ, ಬಹು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ, ಜನಕ್ಕೆ ದನಕ್ಕೆ ಕುಡಿಯಲು ನೀರಿಲ್ಲ...” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಷುರು ಮಾಡುವರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು “ಅದೆಲ್ಲ ತಿಳಿದಿದ್ದು ತಾನೆ? ಮತ್ತೇನಾದರೂ ಉಂಟೋ?” ಎನ್ನುವರು. ಅವರು ಜವಾಬು ಹೇಳುವಷ್ಟರೊಳಗಾಗಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಕುಳಿತಿದ್ದ ರಿವಾಲ್ವಿಂಗ್ ಕುರ್ಚಿ ಮೇಜಿನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುವುದು. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಿಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಹರಟೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಹೇಳಿದ್ದೇ ಹೇಳಿ ಕೇಳಿದ್ದೇ ಕೇಳಿ ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡುವವರಲ್ಲ.

ಪ್ರಜಾವಲಂಬನೆ

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರವರಲ್ಲಿ ಅಹವಾಲು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದ ಜನ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು "ಸರಕಾರ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬಹುದು, ಹೀಗೆ ಮಾಡಬಹುದು" ಎಂದು ಸಲಹೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತು ಇದು: "ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಸರಕಾರ ಸರ್ವಶಕ್ತವಾದದ್ದು, ಸರ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದದ್ದೆಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ದೃಷ್ಟಿ ಇದೆ. ಅದೂ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರಕಾರದಷ್ಟು ದುರ್ಬಲವಾದ ಸಂಸ್ಥೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ; ಅದರಷ್ಟು ಅನ್ಯಾಧೀನವಾದದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಜನ ನಡಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಸರಕಾರ. ಜನದೂರವಾದರೆ ಸರಕಾರ ಎಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ? ಜನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು ಸರಕಾರ."

ಹೀಗೆ ಆಡಳಿತದ ದರ್ಪವನ್ನೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ತೋರಬೇಕಾದ ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ ಎರಡನ್ನೂ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿದ್ದವರು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು.

ಆರ್ಥಿಕ ನೀತಿ

ಕೋಶನಿರ್ವಾಹ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯರ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ನೀತಿಸೂತ್ರಗಳೂ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನವು. ಅವರು ರಾಜ್ಯಕೋಶದ ನಿರ್ವಾಹಕರಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವರಿಗೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೂ ನಾಲ್ಕಾರು ಬಾರಿ ಘರ್ಷಣೆಯಾದದ್ದುಂಟು. 'ರಿಸರ್ವ್' ಅಥವಾ ಕೈಗಾವಲು ನಿಧಿಗಳು; 'ಡೆಫಿಸಿಟ್ ಬಡ್ಜೆಟ್' ಅಥವಾ ಸರಕಾರ ಸಾಲವೆತ್ತುವುದು; ವೆಚ್ಚದ ತನಿಖೆ ಮತ್ತು ಹತೋಟಿಯ ಕ್ರಮ–ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಾಣಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಯೋಜನೆಗಳ ವೇಗಕ್ಕೆ ತಡೆ ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು.

ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಬರೆದರು: "ನಾವು ಈಗ ಸಾಲ ಎತ್ತಬೇಕಾದದ್ದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ. ಈ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಲಾಭಕರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅದು ಸರಕಾರಕ್ಕೇ ಅಲ್ಲವೆ?"

ಇದರ ಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಟಿಪ್ಪಣಿ ಮಾಡಿದರು:

1. ಲಾಭಕರವಾಗಬಹುದು; ಆಗದೆಯೂ ಹೋಗಬಹುದು. ಆಗ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ನಷ್ಟತಾನೆ?
2. ಇನ್ನು ಐವತ್ತು ವರ್ಷಕ್ಕೋ ನೂರು ವರ್ಷಕ್ಕೋ ಬರುವ ಲಾಭವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಜನ ಆಗಿನವರು. ಅವರಿಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈಗ ಬದುಕಿರುವವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರೆ ಹೊರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೆ?

ಇದೇ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹರಾಯರವರೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಸ್. ಶಾಮಣ್ಣನವರೂ ಬರೆದಿದ್ದನ್ನು ನಾನು ಓದಿದ್ದೇನೆ.

ಹೀಗೆ ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರಿಗೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅದು ಅವರಿಬ್ಬರ ಪರಸ್ಪರ ಸೌಜನ್ಯ ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಕಡೆಯವರೆಗೂ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥತೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯನ್ನೂ ದೇಶಹಿತೋತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಬಹು ವಿಧವಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. "ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮಹಾಮಹಿಮರು, ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಾಯದವರು" ಎಂದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹಣಕಾಸಿನ ಆಡಳಿತ ಬಹು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಲೂ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ನಡೆದು ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯಯ ಮಿತಪಡಬೇಕೆಂಬುದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರಿಗಿದ್ದ ಮುಖ್ಯ ಆಶಯ. ಅದನ್ನು ಅವರು ಎಂದೂ ಸಡಲಿಸಿದವರಲ್ಲ.

ಭಂಗ್ಯಂತರ

ಅವರು ಹಣಕಾಸಿನ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ (Financial Secretary) ಹುದ್ದೆಯಿಂದ ಕೌನ್ಸಿಲರ್ ಪದವಿಗೆ ಹತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಆಗ ಅವರು ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ನಿರ್ವಾಹಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಹಾಗಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಶ್ರೀ–ಎಂಬವರು ಕೃಷ್ಣರಾಯರವರಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು.

ಕೃ: “ಏನಪ್ಪಾ, ಏನೇನೋ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಎತ್ತಿದ್ದೀರಲ್ಲ?”

ಶ್ರೀ–: “ಈ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳೆಲ್ಲ ತಾವು ಮಾಡಿದ್ದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಆದುವು.”

ಕೃ: (ನಕ್ಕು) “ಈಗ ಸಂದರ್ಭ ಬದಲಾಯಿಸಿತಪ್ಪ. ಆಗ ನಾನು ಹಣಕಾಸಿನ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಎಷ್ಟೋ ಅಷ್ಟನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೆ. ಒಂದೇ ಒಂದು ಇಲಾಖೆಯ ದೃಷ್ಟಿ ಅದು. ಈಗ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಗಳ ಸಮನ್ವಯವಾಗಬೇಕು. ಈಗ ಸಮಗ್ರರಾಜ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿ ನನ್ನದು. ಉಪ್ಪಿನಂಗಡಿಯವನು ಉಪ್ಪಿನ ಸಮಾನ ಪದಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವರು ಉಪ್ಪು ಹುಳಿ ಖಾರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಬೇಕು.”

ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ

ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಟ್ಟವರು ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ ನಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಯೇಬಿಡೋಣವೆ? ಎಂದು ಯೋಚನೆ ಬರುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಿತ್ತು ಅದರ ಹೀನದಶೆ. ಭದ್ರಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಉಕ್ಕನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು, ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು ನಡೆದ ಹೊರತು ಅದು ಲಾಭಪ್ರದವಾಗದೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ತಳಮುಟ್ಟ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಲು ಒಂದು ಕಮಿಟಿ ನಿಯಾಮಕವಾಯಿತು. ಆ ಕಮಿಟಿ ಉಕ್ಕಿನ ತಯಾರಿ ಆಗಲೇಬೇಕೆಂದೂ ರೋಲಿಂಗ್ ಮಿಲ್ಸ್ ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರದ ಬಡಾವಣೆಗಳು ಆಗಲೇಬೇಕೆಂದೂ ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಿತು. ಸರಕಾರವು ಇದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಕೆಲವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಿದ್ದವು. ಮ್ಯಾತನ್ ಸಚಿವರು ಅನುಕೂಲರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಅದು ತಕರಾರಿನ ವಿಷಯವಾದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ ತರುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಆಗ ಸರ್ ಚಾರ್ಲ್ಸ್ ಟಾಡ್ ಹಂಟರ್ರವರೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರು ವಿರೋಧ ಪಕ್ಷದವರು. ಏನೇನೋ ಅಡಚಣೆಗಳನ್ನೆತ್ತಿದ್ದರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಹೇಳಿದರು:

“ಈ ಹೊತ್ತು ಭದ್ರಾವತಿ ನಷ್ಟಕರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಇದು ಸಕಲ ಜಾನಪದೀಯವಾದ ಒಂದು ಪರಿಶ್ರಮ (National Industry) ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮರೆಯಬಾರದು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಬಯಸುವವರಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವ ದುರ್ದೈವದ ಕಾರಣದಿಂದಲೋ ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಆಗ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಉಳಿಸಲು ಸಾಧಕವಾಗುವುದು ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ. ಆಗ ತೋರುತ್ತದೆ ಈ ಹೊತ್ತಿನ ನಷ್ಟ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದು, ಮತ್ತು ಆ ವಿಷಮಕಾಲದ ಲಾಭ ಈ ನಷ್ಟದ ನೂರರಷ್ಟಾದೀತೆಂಬುದು.”

ಹೀಗೆ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಆಡಿದ ಮಾತು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಯಿತು. ಭದ್ರಾವತಿಯ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಬಲಕೊಟ್ಟದ್ದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಕರವಾದ ಸಂಗತಿ.

ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆ

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದ ಬಳಿಕ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆ ಪ್ರಕಟವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಒಂದು ಖಾಸಗಿ ಪತ್ರ ಬರೆದು ತಮ್ಮ ಅಸಮ್ಮತಿ ತಿಳಿಸಿದರು. “ಹೆಚ್ಚು ಹಣ ಖರ್ಚಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆಂದು ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾದರೆ ಹೇಗೆ ದುಂದು ನಡೆಯುತ್ತದೆ, ಹೇಗೆ ಹಣ ಪೋಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಅನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಸರಕಾರಿ ವರ್ಷದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಲಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಇರುವ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಖರ್ಚು ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹೇಗೆ (Rush) ಅವಸರಪಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿ–ಆ ಎರಡು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಉಸ್ತುವಾರಿಯನ್ನಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚು ಹಣ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಪೋಲು ನಡೆದು, ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಬಹು ಬಗೆಯ ಕೆಡಕುಗಳು ಅಮರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.” ಇದು ಅವರ ಕಾಗದದ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಉದಾರ ಭಾವನೆ

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಪೂರ್ವಾಚಾರಬದ್ಧರಂತೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕಂಡರೂ, ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಉದಾರಭಾವನೆಗಳುಳ್ಳವರು. ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. Workmen's Compensation Act ಎಂಬ ಕಾನೂನಿನ ಮಸೂದೆ ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಸಭೆಯ ಮುಂದಿತ್ತು. ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಗಾರರಿಗೆ ಯಜಮಾನ ವರ್ಗದ ಯಾವ ತಪ್ಪಿನಿಂದಲೇ ಆಗಲಿ ಗಾಯವೋ ಪ್ರಾಣನಷ್ಟವೋ ಆದರೆ, ಹಾಗೆ ಗಾಯಗೊಂಡವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವನ ವಾರಸುದಾರರಿಗೆ ಒಂದು ಕಷ್ಟಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಆ ಕಾನೂನಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಮಸೂದೆ ಸೆಲೆಕ್ಟ್ ಕಮಿಟಿಯಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಗೆ ಬಂದಿತು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಅದಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಚರ್ಚಾಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಗಾಯಪಟ್ಟವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಮೃತನ ಹೆಂಡತಿಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಡಿಸುವುದಂತೂ ಸರಿ. ಅವನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಉಪಪತ್ನಿಯೋ ಕೂಡಿಕೆಯ ಹೆಂಗಸೋ ಇದ್ದರೆ, ಆ ಕೂಡಿಕೆಯ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವರಿಗೆ ಕಷ್ಟಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆಯೆ, ಇಲ್ಲವೆ?– ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದಿತು. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಏನಿದ್ದೀತೋ ಎಂದು ನವರತ್ನ ರಾಮರಾಯರೂ ನಾನೂ ಶಂಕೆಪಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೆವು. ನಮ್ಮ ಇಂಗಿತವನ್ನು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ತಾವೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ “ಕಷ್ಟನಷ್ಟ ಪರಿಹಾರ ದ್ರವ್ಯವು ಆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದದ್ದು” ಎಂದರು.

ಆತ್ಮಗುಣ

ಅವರ ಅಣ್ಣಂದಿರಂತೆ ಕೃಷ್ಣರಾಯರೂ ಗುಪ್ತದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವರು. ಬಹುಮಂದಿಗೆ ಅವರು ಸಹಾಯ ಕೊಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲೊಂದೂ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕದಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ವ್ರತತೊಟ್ಟಿದ್ದರು.

೧೯೨೩ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೊ॥ ಬಿ. ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರೂ ಟಿ. ಎಸ್. ವೆಂಕಣ್ಣಯ್ಯನವರೂ ನಾನೂ ಒಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಚಂದಾ ಬೇಡಲು ಹೋದೆವು. ಅವರು ಹತ್ತು ನಿಮಿಷದೊಳಗಾಗಿ ಒಂದು ಚೆಕ್ಕು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು "ವಿಷಯವೆಲ್ಲ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ. ಈಗ ಇಷ್ಟು ಇರಲಿ. ಹೆಚ್ಚು ಅವಶ್ಯವಾದರೆ ದಯವಿಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು" ಎಂದರು.

ಅವರ ಮಾತಿನ ರೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಗುಣವರ್ಣನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅವರ ವಾಣಿ ಗಂಭೀರವಾದದ್ದು. ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳಿಗೆಡೆಕೊಡದೆ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು. ಮಾತು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ವೀರ್ಯವತ್ತಾದದ್ದು, ಖಂಡಿತವಾದದ್ದು. ಶಂಕೆಗೆ ಕೊಂಚವೂ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಬಹುಶ್ರುತರು

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ನಿಜವಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಬಹುಶ್ರುತರು. ಹತ್ತಾರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಓದಿದ್ದವರು. ಅವರು ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಲೈಲ್ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಲೇಖಕನ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ತುಂಬ ಆದರಣೆಯಿಂದ ಓದಿದ್ದರಂತೆ. ಕಾರ್ಲೈಲನು ಪರಮಾರ್ಥ ವಿಚಾರಿ. ಚಿಲ್ಲರೆ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವವನಲ್ಲ, ಕೇವಲ ವಿನೋದಕ್ಕೆ ಬರೆದವನಲ್ಲ. ಅವನು ಗಂಭೀರವಾದ ಜೀವಿತ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಗಂಭೀರವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದವನು.

ವಿದ್ವತ್ತೆ

ಒಂದು ಸಾರಿ ನಾನು ಟ್ರೀಟ್ಸ್ಕಿ (Trietshki) ಎಂಬ ಜರ್ಮನ್ ಚಾರಿತ್ರಕನ ಉಪನ್ಯಾಸ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಬೆರ್‍ರಿಡೇಲ್ ಕೀತ್ ಎಂಬಾತನ 'Responsible Government' ಎಂಬ ಮೂರು ಸಂಪುಟಗಳ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಇಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿದೆ. ಆ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಕಂಟ್ರೋಲರ್‍ರವರ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯಬಹುದೆಂದು ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಎಂ. ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರು ಹೇಳಿದರು. ಟ್ರೀಟ್ಸ್ಕಿ, ಕೀತ್–ಇವರಿಗೂ ಹಣಕಾಸಿನ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದೆ. "ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರೇ ಸಂಬಂಧ" ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳಿದರು.

***

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರವರು ವಿಶ್ರಾಂತರಾದ ಒಂದು ತಿಂಗಳೊಳಗಾಗಿ ಒಂದು ಸಂಜೆ ಅವರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡೆ. ಆ ಸ್ನೇಹಿತರು ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕವಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ದಿವಾನ್ ಕೆಲಸ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ನಾಲ್ಕೈದು ಕಡೆ ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡಿದರು. "ಆ ಭಾಷಣಗಳು ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ದೂರವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವು. ಆದರೂ ಅವು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗಂಭೀರ ಭಾವನೆಗಳಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಪಟುತ್ವದಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದವು."

ಸ್ನೇಹಿತರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ನಸುನಗುತ್ತ ಹೀಗೆಂದರು: "ನೋಡಿ, ಇದರಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ರಾಜಕೀಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ಇಲ್ಲೊಂದಿಷ್ಟು ಅಲ್ಲೊಂದಿಷ್ಟು ಮೇಲೆ ನೋಡಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಅವನು ಯಾವುದನ್ನೂ ಆಳವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲ; ಯಾವುದನ್ನೂ ಅರಿಯ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನೇ ಅವನು ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದು. ಯಾವ ಗಹನ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಅವನು ಹೋಗಲಾರ. ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತನ್ನು ಅವನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಕೀರ್ತಿ ಬಂದು ಬಿಡುತ್ತದೆ."

ನಿಷ್ಠೆ

ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ನಿಯಮ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವರು. ಅವರನ್ನು ನಾನು ಹತ್ತಾರು ಟೀಪಾರ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದಾಗ ಯಾವ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಮುಟ್ಟಿದವರಲ್ಲ.

ಒಂದು ಸಾರಿ ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಸಭೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ಕೆಲಮಂದಿಯನ್ನು ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಉಪಾಹಾರಕ್ಕೆ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಕರೆದರು. ಉಪಾಹಾರ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣೂ ಇತ್ತು. ಮ್ಯಾತನ್‌ರವರು "ಇದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಲ್ಲ?" ಎಂದು ಕೃಷ್ಣರಾಯರನ್ನು ಸ್ನೇಹರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಲಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು "ಬೇಕಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಹೇಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು?" ಎಂದರು.

ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತೆ

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕರು. ಅವರು ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದ ದಿವಸ ಪತ್ರಿಕೆಗಳವರು ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಂದೇಶ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದರು. "ನೀವು ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ಗೋವಿಂದ ಎಂದುಕೊಂಡಿರಿ. ಇದೇ ನನಗೆ ಆಗಿರುವ ಸಂದೇಶ" ಎಂದರು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು.

ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ದಿನಗಳನ್ನು ಉಪನಿಷದ್ವ್ಯಾಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕಳೆದರು. ಅವರ ಮೈ ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ರೋಗದ ನೋವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶಾಂತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಒಂದು ದಿನ ಮಾತಿನ ನಡುವೆ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ "ಯಾವ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಾಭಾಸವು ಸಾಧಕನಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದು ಸಿದ್ಧನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂದರು.

ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರು ಆಗಾಗ ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನೋವುಪಟ್ಟಿದ್ದವರು. ಮನುಷ್ಯನ ಹೃದಯವನ್ನು ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಎಂಥವೆಂಬುದನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದವರು. ಹೀಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚವಸ್ತುಗಳ ಬೆಲೆ ಎಷ್ಟೆಂಬುದರ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ವಿರಕ್ತಿಯೂ ಲೋಕಾನುಕಂಪೆಯೂ ಕೂಡಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದವು.

ಅವರದು ತತ್ತ್ವನಿಷ್ಠವಾದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಜೀವನ.

೧೨

೧೯೪೦ರ ತರುವಾಯದ ಮೈಸೂರು

ಈ ಚರಿತ್ರೆ ಸಮೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದ ಗಡಿಗಳನ್ನು ಈಗ ಮುಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿದೆ: ೧೮೮೦ ರಿಂದ ೧೯೪೦ರ ವರೆಗಿನ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲಚಕ್ರ. ೧೯೪೦ರಿಂದ ಈಚಿನ ಚರಿತ್ರೆ ನನ್ನ ಪ್ರಕೃತೋದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲ.

ಮಿರ್ಜಾಸಾಹೇಬರ ಅನಂತರ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಗೆ ಬಂದವರು ಶ್ರೀಮಾನ್ ನ್ಯಾಪತಿ ಮಾಧವರಾಯರು. ಆಮೇಲೆ ಸರ್ ಆರ್ಕಾಟ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಅವರು. ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಿವಾನ್ ಪದವಿಯ ಕಥೆ ಮುಗಿಯಿತು. ಸರ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರರು ದಿವಾನರಾಗಿ ಬಂದು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾಗಿ ಕಥೆ ಮುಗಿಸಿದರು. ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಯಾಗಿದ್ದವರು ಶ್ರೀಮಾನ್ ಕ್ಯಾಸಂಬಳ್ಳಿ ಚಂಗಲರಾಯ ರೆಡ್ಡಿಯವರು. ಬಳಿಕ ಶ್ರೀ ರೆಡ್ಡಿಯವರೇ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದರು. ಅವರ ತರುವಾಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದವರನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು. ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಲು ನನಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಸಾಲದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಪ್ರಾಚೀನ; ಅವರೆಲ್ಲ ನವೀನರು. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹಬದ್ಧವಾದದ್ದೆಂದು (Prejudiced) ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಹಾಗಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳಲಾರೆ. ಹಾಗಿರಬಹುದೋ ಏನೋ. ನಾನು ಪರಮ ಪರಿಶುದ್ಧ, ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅತ್ಯಂತ ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷವಾದದ್ದು–ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಧೈರ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ.

೧೯೪೦ಕ್ಕೆ ಶಾಸನಸಭೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳೊಡನೆ ನನಗಿದ್ದ ಸಂಪರ್ಕ ಮುಗಿಯಿತು. ಆ ಬಳಿಕ ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ನನಗೂ ನೇರವಾದ ಸಂಪರ್ಕವೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಂದೀಚೆಗೆ ನಾನು ಬರಿಯ ಸಾಕ್ಷಿ-ದೂರದ ಸಾಕ್ಷಿ.

ನ್ಯಾಪತಿ ಮಾಧವರಾಯರು

ಶ್ರೀಮಾನ್ ನ್ಯಾಪತಿ ಮಾಧವರಾಯರನ್ನು ನಾನು ಕಾಣೆನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸತ್ಯವಾದೀತು. ಅವರು ಸರಕಾರದ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಿಂದ ನಾನು ಅವರ ಕಾರ್ಯ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹತ್ತಿರದಿಂದ ಕಂಡವನು; ಅವರ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ನಾನು ಆಡುವ ಮಾತು ಪಕ್ಷಪಾತದ್ದೆಂದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಅನ್ನಿಸಿದರೆ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವರು ಹಾಗೆಂದಾರೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡುವ ದಾರಿಯಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಅಂತರಂಗದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಅವರು ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ ಸನ್ಮಾನ್ಯರೆಂಬುದು.

ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರು ಜಾಗರೂಕರಾದ ಮೇಧಾವಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ಪದವಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದವರು. ರಾಜ್ಯದ ನಾನಾ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕಿರುವ ಕಷ್ಟಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವದಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡವರು. ಜನಸಾಮಾನ್ಯದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಜನದ ಶೀಲಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡವರು; ನೈಜವಾದ ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳವರು.

ಹೀಗೆ ಅವರ ಸ್ವಭಾವವು ಜನಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳದ್ದಾದರೂ ಆ ಅಭಿಮಾನವು ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಹೀನವಾದದ್ದಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರು ಕಾನೂನು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು (Law) ವಿಚಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡಿದವರು. ಕಾನೂನಿನ ವ್ಯಾಪನೆ ಎಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿನದು, ಅದರ ಪದಗಳ ಅರ್ಥನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಹೇಗೆ, ಅದರ ನಿಯಮಗಳ ಮೂಲತತ್ತ್ವವೇನು–ಈ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸದಸದ್ವಿಮರ್ಶನೆಯಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡ ನ್ಯಾಯಪ್ರವೀಣರು ಅವರು. ನನಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಾರಿ ಅನ್ನಿಸಿದೆ, ಅವರು ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯದ (Judicial) ಇಲಾಖೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಜಡ್ಜಿಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು. ಅಷ್ಟು ನಿಶಿತವಾದದ್ದು ಅವರ ನ್ಯಾಯತತ್ತ್ವ ಪರಿಜ್ಞಾನ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿದೆಶೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವರು ಪ್ರತಿಭಾವಂತರೆಂದು ಹೆಸರು ಗಳಿಸಿದ್ದರು. ೧೯೦೭ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಮೈಸೂರು ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವಿಸ್ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೇ ಮೊದಲ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದು ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗಿ ಪ್ರೊಬೇಷನರಿ ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಷನರಾಗಿ ಹುದ್ದೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರು. ೧೯೦೯ರಲ್ಲಿ ಮದರಾಸು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಬಿ. ಎಲ್. ಪದವೀಧರರಲ್ಲಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮರಾಗಿ ಉತ್ತೀರ್ಣರಾದದ್ದಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಮೈಕೇಲ್ ಪಾರಿತೋಷಕ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದರು.

ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರದ ನಾನಾ ಇಲಾಖೆಗಳ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ಪೌರಸಭೆ, ಭದ್ರಾವತಿ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿಯೂ, ರೆವಿನ್ಯು ಕಮಿಷನರ್, ಮುಜರಾಯಿ ಕಮಿಷನರ್, ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಟ್ರೇಡ್ ಕಮಿಷನರ್, ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆ, ಶಾಸನಸಭೆ,

ಬೆಂಗಳೂರಿನ ನಗರಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಮಿತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಭೆ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿಯೂ, ಭಾರತೀಯ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯ (ಕಾನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯುಯೆಂಟ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ) ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನ ಹಾಗೂ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಹಲವು ವಿದೇಶನಿಯೋಗಗಳ ಸದಸ್ಯರಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಮಾನ್ ನ್ಯಾಪತಿ ಮಾಧವರಾಯರು ಸಮರ್ಥರೆಂದೂ ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಿದರು.

ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರು ಮಿತಭಾಷಿಗಳು. ನ್ಯೂನವೂ ಆಗದೆ, ಅಧಿಕವೂ ಆಗದೆ, ಎಷ್ಟಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತದೆ ಅವರ ಮಾತು. ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡಿ ಮಾತನಾಡುವುದು, ತೂಕ ಮಾಡಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ಅವರ ಸ್ವಭಾವ.

ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಯ ಅವನತಿ

ಹೀಗೆ ಮಾಧವರಾಯರು ನ್ಯಾಯವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಜನಾನುರಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಸಮ್ಮತರಾಗಿದ್ದರೂ, ಲೋಕದ ಸಂದರ್ಭ ಅವರಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಹಿಂದಿನವರಾದ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆ ಸಡಲಿ ದೊಂಬಿಯ ಕೂಗಾಟ ಮೊದಲಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಮರ್ಯಾದೆಗಳು ಇನ್ನೂ ಶಿಥಿಲವಾದವು. ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾಪಕವಿದೆ, ಒಂದು ಸಂಜೆ ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಸಲಹೆ ಕೇಳಿದ್ದು. ಆಗ ಕ್ರಿಪ್ಸ್ (Sir Stafford Cripps) ಎಂಬ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಮಂತ್ರಿ ಇಂಡಿಯಕ್ಕೆ ಬರಲಿದ್ದ ಕಾಲ. ಇಂಡಿಯದ ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಮಾಲೋಚನೆ ನಡಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರಿಪ್ಸ್ ಸಾಹೇಬನು ಇಂಡಿಯಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಭವಿಷ್ಯವೇನೆಂದು ಆತನೊಡನೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಪ್ರಜಾದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಕೆಲವರು ನಿಯೋಗ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಕೆ. ಟಿ. ಭಾಷ್ಯಂ ಅವರು ನನಗೆ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಅಂಥ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗೆ ನಾನು ಅರ್ಹನಲ್ಲವೆಂದೂ ನಾನು ಯಾವ ಪ್ರಜಾಸಂಸ್ಥೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೂ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯಂ ಅವರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಾಯಕರಾದದ್ದರಿಂದ ಅವರೇ ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥರೆಂದೂ ಬಿನ್ನಯಿಸಿ, ಅವರು ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ದಿವಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿ ನೋಡಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಭಾಷ್ಯಂ ಅವರು ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರೊಡನೆ (ಟೆಲಿಫೋನ್ ಮೂಲಕ) ಮಾತನಾಡಿದಾಗ, ದಿವಾನರು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರಂತೆ. ಆ ಮೇರೆಗೆ ನಾನು ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರು ನನ್ನನ್ನು ಮೊದಲು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇದು:

ಮಾ: “ನಮ್ಮ ಜನರು ಸಭಾಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ?”

ನಾನು: “ಸ್ವಾಮಿ, ಈಗ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಕಾಲ ಮಿಂಚಿಹೋಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಎಂಬುದು ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. ಆ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಸರಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಜನ ಸರಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಕೆಲವು ಕಾರಣಗಳಿಂದ. ಮೊದಲನೆಯದು ಸಭ್ಯತೆ. ಎರಡನೆಯದು ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ. ಮೂರನೆಯದು ವಿದ್ವತ್ತೆ. ಹಿಂದೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ನಡತೆಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರೆಂದೂ ವಿದ್ಯಾಬುದ್ಧಿ ಸಂಪನ್ನರೆಂದೂ ಹೆಸರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಜನ ಅವರನ್ನು ತಾವಾಗಿ ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಆ ಗುಣಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ. ಈಗ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಂಥೆಂಥವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಾವೇ ಖುದ್ದಾಗಿ ಬಲ್ಲಿರಿ. ಸರಕಾರ ಅಂಥ ಪ್ರಬಲ ಜನಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಅವರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ತಂದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲ ಮಹಾಜನ ಅವರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಗೌರವ ತೋರಿಸಿಯಾರು? ಕಾಲ ಹೀಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಆದದ್ದರಿಂದ ನಾವೂ ಎಂಥೆಂಥವರನ್ನೋ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಗತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲ–ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಂದುಕೊಂಡು ಜನ ಮೇಲು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಮರ್ಯಾದೆ ಅವರಿಗೆ ತೋರಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯವೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸ ಈಗ ಬಹು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ” –ಎಂದೆ.

ಸರಕಾರದ ಅಸಹಾಯಕತೆ

ಎಂ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದೇನೆ: "ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರವೇ ಸರ್ವಶಕ್ತವಾದದ್ದು. ಅದರಷ್ಟು ಬಲವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಅದರಷ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಸರಕಾರದಷ್ಟು ದುರ್ಬಲವಾದದ್ದೂ ಪರಾಧೀನವಾದದ್ದೂ ಬೇರೊಂದು ಸಂಸ್ಥೆ ಇರಲಾರದು. ಜನ ನಡಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಸರಕಾರ."

ಮಿರ್ಜಾರವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನವೇ ಸರಕಾರದ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಸಡಲಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಶಾಸ್ತ್ರವೇನೋ ಹೇಳುತ್ತದೆ, "ಧರ್ಮೋ ರಕ್ಷತಿ ರಕ್ಷಿತಃ" ಎಂದು. ಧರ್ಮವನ್ನು ನಾವು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸೀತು: ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುಂಟು ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಮರ್ಥವಾದೀತು? ಜನ ಸರಕಾರದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದರೆ ಸರಕಾರ ಜನದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಾದೀತು. ಜನವೇ ಸರಕಾರದ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದರೆ? ಎಂಥ ಸರಕಾರ ತಾನೆ ಏನು ಮಾಡೀತು?

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಮಾಧವರಾಯರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯ ಫಲವನ್ನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಫಲವನ್ನೂ ದೇಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮಾನ್ ಆರ್ಕಾಟ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ವೈಷಮ್ಯ ಇನ್ನೂ ಪ್ರಬಲಿಸಿತು.

ಅಲ್ಲಿಂದೀಚೆಗೆ ನಡೆದ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಜಾಯುಗದ ಆರಂಭ

೧೯೪೭ನೆಯ ಇಸವಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಭಾಗರೇಖೆಯೆಂದು ಗಣಿಸಬಹುದು. ಆ ವರ್ಷವು ಪರಾಧೀನ ಭಾರತಕ್ಕೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಎದ್ದು ನಿಂತ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ. ಅದು ಹೀಗೆ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸುವುದು ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸಹ ೧೯೪೭ರ ಹಿಂದಿನದೇ ಒಂದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನದು ಬೇರೊಂದು. ಸರಕಾರದ ಅಂಗರಚನೆ ಆಗಿನದೊಂದು, ಈಗಿನದು ಬೇರೊಂದು. ರಾಜ್ಯದ ಧ್ಯೇಯಗಳೂ ಹಾಗೆ–ಆಗಿನದೊಂದು, ಈಗಿನದು ಬೇರೊಂದು. ವಸ್ತುಮಾನ ವಿಧಾನವೂ ಹಾಗೆಯೇ, ಅದು ದಮ್ಮಡಿ ಆಣೆಗಳ ಕಾಲ, ಇದು ಪೈಸೆಗಳ ಕಾಲ. ಈಗ ಆಣೆಗಳೂ ಕಾಸುಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಆಗ ಅಂಗುಲ ಅಡಿಗಳ ಕಾಲ; ಈಗ ಕಿಲೋಮೀಟರುಗಳ ಕಾಲ. ಆಗ ಸೇರು ಮಣಗಳ ಕಾಲ; ಈಗ ಕಿಲೋ ಗ್ರಾಂ ಕ್ವಿಂಟಲುಗಳ ಕಾಲ. ಆಗ ರಾಜರ ಕಾಲ; ಈಗ ಮಂತ್ರಿತಂತ್ರಿಗಳ ಕಾಲ. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಜನದ ಬಹಿರಂಗ ಜೀವನವು ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ಈಗ ವಿಲಕ್ಷಣದ್ದಾಗಿದೆ.

ಈ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಜನದ ಇಷ್ಟದಿಂದ, ಅವರ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದದ್ದಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಏನೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಆಗಾಗ ನಡೆದಿವೆ. ಅವು ಹಿಂದೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಾರಿ ನಡೆದಿವೆ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಸಹ ನಡೆದಿವೆ; ಮನುಸ್ಮೃತಿಯ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಆಗಿವೆ. ಆದರೆ ಆ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ನಡೆದಾಗ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಯಿತೆಂಬ ಭಾವನೆ ಯಾರಿಗೂ ಬಂದದ್ದಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಅವಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿದ್ದ ದೇಶ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದವು.

ಬದಲಾವಣೆಯೆಂಬುದು ನೈಜದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಅದು ಕ್ಷಣಕ್ಷಣವೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಹೊತ್ತಿನ ಶಿಶುವಿನ ಮೈ ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಇದೇ ದಿವಸದ ವೇಳೆಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಲ್ಲು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತದೆ. ಗಿಡದ ಮೈಯಲ್ಲೂ ಹಾಗೆಯೇ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳೂ ಹೀಗೆ, ಸದ್ದು ಗದ್ದಲವಿಲ್ಲದೆ, ಇತರರ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದದ್ದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹೊರ ನಿರ್ಬಂಧವೂ ಇರಬಾರದು. ದೇಹದ ಅಂತಸ್ಸತ್ತ್ವವು ಬಹಿಸ್ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಾನಾಗಿ ಒಗ್ಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಹೀಗಾಗುವುದು ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ನಿರುಪದ್ರವವಾದ ಬದಲಾವಣೆ. ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ, ಜನದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಇಂಥವಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಂದರೆ ಜನದ ನೈಜ ಸತ್ತ್ವವು ವಿಕಾಸವಾಗಬೇಕು.

ಈಗ ನಾನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವುದೇನೆಂದರೆ, ಕಳೆದ ಇಪ್ಪತ್ತು–ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳ ನಮ್ಮ ಬದಲಾವಣೆ ಹೀಗೆ ಜನದ ನೈಜ ಸತ್ತ್ವದ ವಿಕಾಸವಾಗದೆ ಕೃತಕ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದು. ಬದಲಾವಣೆ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಕೃತಕವೋ ಅಷ್ಟಷ್ಟು ಕಷ್ಟಕರವಾದದ್ದು; ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಷ್ಟು ಅಸ್ಥಿರವಾದದ್ದು.

‘ಸ್ವರಾಜ್ಯ’

ನಮ್ಮ ದೇಶನಾಯಕರು ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬೇಡಿದ್ದು ನಿಜ. ಆ ಬೇಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಸಮಸ್ತರೂ ಸೇರಿದ್ದದ್ದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಆ ‘ಸ್ವರಾಜ್ಯ’ ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ವಿದೇಶೀಯರ ಉಚ್ಚಾಟನೆ. ವಿದೇಶೀಯರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಂಥವರು ಬರಬೇಕೆಂದು ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. “ಪರದೇಶೀಯರು ತೊಲಗಲಿ, ನಮ್ಮ ದೇಶವನ್ನು ನಾವು ಆಳಿಕೊಳ್ಳೋಣ” –ಇಷ್ಟೇ ಆಗ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಇದ್ದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ “ನಮ್ಮ ದೇಶವನ್ನು ನಾವು ಆಳಿಕೊಳ್ಳೋಣ” ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯ–ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ ಎಂಬುದರ–ಕಲ್ಪನೆ ಅಡಗಿತ್ತೆಂದೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದ ಆಕಾರ ಹೇಗಿರಬೇಕು; ಅಂಗಾಂಗಗಳು ಹೇಗಿರಬೇಕು, ಅಂಗಾಂಗ ಸಂಬಂಧಗಳು ಹೇಗಿರಬೇಕು–ಈ ವಿವರಗಳು ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಆಗ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ನಾನು ಹೇಳುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೋಡುವುದಾಗಲಿ.

೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯವು ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಗೆ ಆತುರಗೊಂಡಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಭಾರತೀಯ ನಿಯೋಗ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿಗೆ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಮ್ಮ ದೇಶನಾಯಕರುಗಳು ಆಲೋಚಿಸಿದರು. ಆ ನಿಯೋಗ ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ತಿಲಕರು ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದರು. ಅದು ಆನಿಬೆಸೆಂಟ್ ಮಹಾಶಯಳು ‘ಹೋಂ ರೂಲ್ ಲೀಗ್’ (Home Rule League) ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಡಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲ; ತಿಲಕರು ಹೋಂ ರೂಲ್ ಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಿದ್ದ ಕಾಲ.

ಆ ನಿಯೋಗ ಸಮಿತಿಯು ಮಾರ್ಗವಶಾತ್ ಮದರಾಸಿಗೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಆನಿಬೆಸೆಂಟ್, ಸರ್ ಎಸ್. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಯ್ಯರ್ ಮುಂತಾದ ನಾಯಕರು ತಿಲಕ್ ಗೋಷ್ಠಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದರು. ನಾನು ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕಾಗಿ ಮದರಾಸಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಜನಸಭೆ ಸೇರಿತ್ತು. ತಿಲಕ್ ಮೊದಲಾದವರು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು. ಆ ದಿನಕ್ಕೆ ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ (ಆಗಸ್ಟ್ ೧೯೧೭) ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ್ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಮಾಂಟೆಗು ಎಂಬಾತ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದ ಪರವಾಗಿ ಒಂದು ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದ್ದ. ಆ ಘೋಷಣೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಘಟ್ಟ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ‘ರೆಸ್ಪಾನ್ಸಿಬಲ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್’ (Responsible Government-ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ)–ಎಂಬ

ಪದಪ್ರಯೋಗ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಸಾರಿ. ತಿಲಕರವರು ಆ ದಿನದ ತಮ್ಮ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಈ 'ರೆಸ್ಪಾನ್ಸಿಬಲ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಕೇಳಿದರು, ಹೀಗೆ: "ಈ ರೆಸ್ಪಾನ್ಸಿಬಲ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಎಂಬುದು ಏನು? ನಾವು ಕೇಳಿದ್ದು ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನ – 'ಸೆಲ್ಫ್–ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್' (Self-Government) ಎಂಬುದನ್ನ. ಬ್ರಿಟಿಷರು ಕೊಟ್ಟೇವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ರೆಸ್ಪಾನ್ಸಿಬಲ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟನ್ನ. ನಾವು ಕೇಳುತ್ತಿರುವುದೂ ಅವರು ಕೊಡುವೆವೆನ್ನುವುದೂ ಒಂದೇಯೊ ಅಥವಾ ಅದು ಬೇರೆ ಇದು ಬೇರೆಯೊ?" ಹೀಗೆ ವಾದಿಸಿ ಜನದಲ್ಲಿ ನಗುವನ್ನೂ ಸಂದೇಹವನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡಿದರು.

ಬಳಿಕ ಎಷ್ಟೋ ದಿವಸಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರವೆಂಬುದು ಪ್ರಜಾ ರಾಜ್ಯದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂಬುದನ್ನು ಜನ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು.

‘ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ’

‘ರೆಸ್ಪಾನ್ಸಿಬಲ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್’ ‘ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ’ ಅಥವಾ ‘ಉತ್ತರಭಾರಿ ಸರಕಾರ’ ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷೇಪ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಕೊಡಬಹುದು: ದೇಶವನ್ನು ಆಳತಕ್ಕವರು ಪ್ರಜಾಜನ. ಆದರೆ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಮಂದಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಆಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಚುನಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಸಭೆಯಾಗಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಶಾಸಕ ಸಭೆ ಅಥವಾ ‘ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ್’ (Parliament). ಹೀಗೆ ಶಾಸಕ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಚುನಾವಣೆ ಪಡೆಯಲು ಬಹುಮಂದಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಕರನ್ನಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಬೆಂಬಲ ಕೊಡಲು ಪಾರ್ಟಿಗಳು ಏರ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದವನು ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಟಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಪಾರ್ಟಿಯ ಜನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಪಾರ್ಟಿಯ ನಾಯಕನು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪಾರ್ಟಿಯ ಇತರರನ್ನು ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ರಚನೆಯಾದ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದ ಸರಕಾರವು ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷವೋ ಐದು ವರ್ಷವೋ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಶಾಸಕ ಸಭೆಯು ಯಾವಾಗ ಬೇಕೆಂದರೂ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಉರುಳಿಸಬಹುದು. ಒಂದು ಅವಿಶ್ವಾಸದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತಂದೋ ಅಥವಾ ಸರಕಾರವು ಸೂಚಿಸಿದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿಯೋ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟವನ್ನು ಸೋಲಿಸಬಹುದು. ಈ ಅವಕಾಶ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರಕಾರದ ಅಧಿಕಾರ ಸಿಕ್ಕದಿರುವ ಪಾರ್ಟಿಗಳು ಅಧಿಕಾರ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತವಕಪಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ; ಆದದ್ದರಿಂದ ಅವಿಶ್ವಾಸದ ಸೂಚನೆಗಳೂ ವಿರೋಧ ಪ್ರದರ್ಶನಗಳೂ ವಾರ ವಾರವೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬೇಕಾಗುವ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟ ಮತ್ತೆ ಚುನಾವಣೆ ಪಡೆಯಲಾಗದಂತೆ ಇತರ ಪಾರ್ಟಿಗಳವರು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸಿ ಹಿಂದಿನ ಪಾರ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುವುದು ಸಹಜವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ದೇಶದ ನಾನಾ ಪಾರ್ಟಿಗಳು ಮಂತ್ರಿಸ್ಥಾನಗಳಿಗಾಗಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ “ಅದಲಾಬದಲಿಯ ಸರಕಾರ” ಎಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ಎರಡು ಪಾರ್ಟಿಗಳು. ಒಂದು ಪಾರ್ಟಿ ಸರಕಾರದ ಒಳಗಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರ್ಟಿ ಸರಕಾರದ ಹೊರಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವುದು ಒಳಗಿರುತ್ತದೆ, ಯಾವುದು ಹೊರಗಿರುತ್ತದೆ–ಎಂಬುದರ ನಿಶ್ಚಯ ಅಂದಂದಿನ ಚುನಾವಣೆಕರ್ತರ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ.

ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿ

ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರವೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗದೆ ಇದ್ದ, ಅವರಿಗೆ ತೀರ ಹೊಸದಾದ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ. ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೆನಡಾದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಜನಕ್ಕೆ ತಿಳಿದದ್ದಾಗಿರಬಹುದು. ಇಂಡಿಯಕ್ಕೆ ಅದು ಪೂರ್ತಿ ನವೀನವಾದದ್ದು. ಇಂಡಿಯ ಹಾಗಿರಲಿ; ಯುರೋಪ್ ಖಂಡದ ಎಷ್ಟೋ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ರೆಸ್ಪಾನ್ಸಿಬಲ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಪದ್ಧತಿ ಮೊದಲು ಅಪರೂಪವಾದದ್ದು. ಈ ರೆಸ್ಪಾನ್ಸಿಬಲ್ ಪದ್ಧತಿಯ ತವರುಮನೆ ಇಂಗ್ಲೆಂಡು, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದದ್ದು. ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅದು ಕೃತಕವಾದದ್ದು.

ಹೀಗೆ ಕೃತಕವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗದಿರುವ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡದೆಯೇ, ಅನುಭವದ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಭಾರತ ನಾಯಕರು ಎದೆಗಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಆ ಪದ್ಧತಿ ಅವರ 'ತಿಯೊರೆಟಿಕಲ್' (Theoretical) ಪುಸ್ತಕತರ್ಕಬುದ್ಧಿಗೆ ಒಪ್ಪಿತವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಾರ್ಯಾನುಭವವೂ ಪುಸ್ತಕತರ್ಕವೂ ಎಷ್ಟೋ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅನುಸರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಗೀತವನ್ನು ಪುಸ್ತಕ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಕಲಿತವನ ಹಾಡಿಕೆಯೂ, ಪಾಕವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ ಮಾತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿದವನ ಪಾಕವೂ ಪುಸ್ತಕ ಮಾತ್ರದ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊರತೆಗೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯನಿಬಂಧನೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಪಂಡಿತರು ಪುಸ್ತಕ ಪಂಡಿತರು.

ಅವರ ಮಾತು ಹಾಗಿರಲಿ. ಅವರಿಗಿದ್ದ ಕೆಲಸ ಬಹು ಕಷ್ಟದ್ದು. ಬ್ರಿಟಿಷರು ತೊಲಗಿದ ಮೇಲೆ ಅವರು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತಷ್ಟೆ? ಆ ಕಷ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಈಗಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದರೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಬಹುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಗಮವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಆದರೆ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಆ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿದವರು ಮೈಸೂರಿನ ಜನಸಾಮಾನ್ಯವೆ? ಅಲ್ಲ. ಮೈಸೂರಿನ ಜನಬಾಹುಳ್ಯಕ್ಕೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರವೆಂದರೇನೋ, ಅದರ ಸಾಧಕ ಬಾಧಕಗಳು ಏನೇನೋ, ಅಂದು ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದು-ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷ ಕಳೆದಮೇಲೆ ಕೂಡ-ಆ ಪದದ ಅಂತರ್ಭಾವಗಳು ತಿಳಿದಿವೆಯೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ. ಜನಕ್ಕೆ ಪರಿಚಿತವಲ್ಲದ ಒಂದು ವಿದೇಶೀಯ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಈ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದವರು ಕೆಲಮಂದಿ ನಾಯಕರು. ಅವರು ತಾವೇ ದೇಶಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳೆಂಬಂತೆಯೂ ತಮ್ಮ ಮಾತೇ ಜನ ಸಮಸ್ತವೆಂಬಂತೆಯೂ

ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತು, ದೆಹಲಿಯ ನಿಂಬಂಧನೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅದರ ಅಂಗವಾಗಿ ಮೈಸೂರನ್ನು ಜೊತೆಗೊಳಿಸಿದರು. ಅವರ ಹಿಂಬಾಲಕರಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಸೇರಿದ್ದೆ.

ಹೀಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಕೃತಕವಾಗಿ ಬಂದದ್ದು; ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಂದದ್ದು. ಅದು ನಮ್ಮೊಳಗಿನಿಂದ ಬೆಳೆದದ್ದಲ್ಲ. ಅದು ನಮಗೆ ತೀರ ಹೊರಗಿನದಾದದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಶೀಲಸ್ವಭಾವಗಳು ನಮಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಿಲ್ಲ.

ಪಾರ್ಟಿ ರಾಜ್ಯ

ಯಾವುದು ನಮ್ಮದಲ್ಲವೋ ಅದು ನಮಗೆ ಹೊಂದುವುದು ಕಷ್ಟ, ಊರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಾಹುಕಾರರದೋ ಕೋಟು ರುಮಾಲುಗಳು ಬಹು ಜರ್ಬಾಗಿವೆಯೆಂದು ಯಾರೋ ಆಡಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಕೋಟು ರುಮಾಲುಗಳನ್ನು ನಾವು ಧರಿಸಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರೆ ಹೇಗಿದ್ದೇವು. ಭೀಮಸೇನನ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ಬಡವಣ್ಣನು ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆ? ಹಿಡಿಂಬನ ಮುಂಡಾಸನ್ನು ಹನುಮಯ್ಯನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆ? ನಮ್ಮ ಪಾಡು ಹಾಗಾಗಿದೆ.

ನಾವು ಬೇಡಿದ್ದು ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವನ್ನ; ನಮಗೆ ಬಂದಿರುವುದು ಪಾರ್ಟಿ ರಾಜ್ಯ.

ನಮಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ನೆಮ್ಮದಿಯ ಸರಕಾರ. ನಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟದಂತೆ ನಡಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಕಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ಸರಕಾರ ನಮಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು. ನೆಮ್ಮದಿಯೇ ಕ್ಷೇಮ. ನಾವು ಬಳಕೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ “ಯೋಗಕ್ಷೇಮ” ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆಯಷ್ಟೆ–ಯೋಗ ಮತ್ತು ಕ್ಷೇಮ. ಯೋಗವೆಂದರೆ ಲಾಭ; ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಪಾದನೆ. ಕ್ಷೇಮವೆಂದರೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ನೆಮ್ಮದಿ. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಪುಷ್ಪ ಸಮರ್ಪಣೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ

> ರಾಜಾ ಧಾರ್ಮಿಕೋ ಭವತು ।
> ದೇಶೋಽಯಂ ನಿರುಪದ್ರವೋಽಸ್ತು ॥

ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇದು. ದೇಶ ನಿರುಪದ್ರವವಾಗಿರಬೇಕು.

ಈಗ ನಾವು ತಂದುಕೊಂಡಿರುವ ರಾಜ್ಯವಾದರೋ ನಿತ್ಯೋಪದ್ರವ ಭೂಯಿಷ್ಠವಾದದ್ದೆಂದು ಕಳೆದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಉಪದ್ರವದ ಕಾರಣವೇನು? ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವೆಂದು ನಾನು ಹೇಳತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ಉಪದ್ರವದ ಕಾರಣ ನಾವು ತಂದುಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದ ಒಂದಾನೊಂದು ವಿಶೇಷ ರೂಪ-ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರವೆಂಬ, ಪಾರ್ಟಿಪ್ರಧಾನವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ವಿಶೇಷ-ಅಥವಾ ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ ವಿಶೇಷ. ಪಾರ್ಟಿಗಳ ಪೈಪೋಟಿ, ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳು, ಈ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಜನತಾವಿಭೇದ, ಗೊಂದಲ, ದಿನಂಪ್ರತಿಯ ಕಲಹ-ಇದೇ ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ರಾಜಕೀಯದ

ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೇಡು. ಇದೇ "ಕೇತ್ತಾಂಡಪ್ಪಟ್ಟಿಯಾರ್ ಕಿ ಕಲಹಮೇ ಕಲ್ಯಾಣಂ" ಎಂಬುದರ ನಿದರ್ಶನ. ಜನದ ಐಕಮತ್ಯ ಘಟನೆಗೆಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಂಸ್ಥೆ ಈಗ ಜನದ ಅನೈಕಮತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಜನದ ಕಾದಾಟ ಬಡಿದಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಪಸಾನ ಹೊಂದುತ್ತಿದೆ.

ಬಡಿದಾಟ, ಗೊಂದಲಗಳ ರಾಜಕೀಯ ಇಂಡಿಯದ ಜನರ ಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ ಹೊಂದಲಾರದು. ಅವರ ಜೀವಿತ ಧ್ಯೇಯಗಳಿಗೆ ಅದು ಒಗ್ಗಲಾರದು.

೧೪

ಉಪಸಂಹಾರ

ರಾಷ್ಟ್ರಸಂಸ್ಥಿತಿಯ ಮೂಲಸೂತ್ರಗಳು

> "ರಾಷ್ಟ್ರಂ ವಾ ಅಶ್ವಮೇಧಃ ।...ಕಲ್ಪತೇ ಹ ವೈ ತತ್ರ ಪ್ರಜಾಭ್ಯೋ
> ಯೋಗಕ್ಷೇಮಃ ।...ಯತ್ರೈತೇನ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಂತೇ ।"

[ರಾಷ್ಟ್ರವೆಂಬುದೇ ಅಶ್ವಮೇಧಯಜ್ಞ. (ಅಶ್ವವು ರಾಜ್ಯದ ಸಂಕೇತ.)...ಈ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ (ಯೋಗ) ಸಂಪತ್ತೂ, (ಕ್ಷೇಮ) ನಿರುಪಾಧಿಕ ಸೌಖ್ಯವೂ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಗುತ್ತವೆ.]

–ಯಜುರ್ವೇದ

ಈಗ್ಗೆ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ೧೯೩೮ರಲ್ಲಿ-ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾರವರ ದಿವಾನಗಿರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರವು ರಾಜಕೀಯ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಶಿಫಾರಸುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿತು. ಕೆ. ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಅದರ ಸದಸ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಎನ್. ಎಸ್. ಸುಬ್ಬರಾವ್, ಎಸ್. ಹಿರಿಯಣ್ಣಯ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆಡಳಿತದ ಅನುಭವಿಗಳೂ, ರಾವ್‌ಬಹದ್ದೂರ್ ಎಂ. ಸಿ. ರಂಗಯ್ಯಂಗಾರ್, ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಮತಿ ರುಕ್ಮಿಣಿಯಮ್ಮನವರು, ಮೊದಲಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಅನುಭವಿಗಳೂ, ಜನಾಬ್ ಮಹಮದ್ ಇಮಾಮ್, ಜನಾಮ್ ಹನೀಫ್ ಮೊದಲಾದವರೂ ಇದ್ದರು. ಆ ಸಮಿತಿಯು ವರದಿ ಮಾಡಿದಾಗ ನಾನು ಒಂದು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯನ್ನು ಬರೆದು ಅದರಲ್ಲಿ (೧) ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರವೇ (Responsible Government) ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಗತಿಯ ಧ್ಯೇಯವೆಂದು ಸರಕಾರವು ಆ ಕೂಡಲೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ (೨) ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳೊಳಗಾಗಿ ಆ ಬಗೆಗೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ನಡಸಲು ಸರಕಾರವು ಬದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ ಸಲಹೆ ಮಾಡಿದೆ.

ದೊಂಬಿಯ ಉತ್ಸಾಹ

ಆ ವರದಿಯೂ ಆ ಸಲಹೆಯೂ ಇಂದು ಗತಕಥೆ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದದ್ದು ಈಗ ನಡೆದುಹೋಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆಗ ಕೆಲಮಂದಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಈಗಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ.

ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರೇ ಆತುರದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳಾಗಿದ್ದರು. ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದ ಗಲಭೆಯಾದ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಅವರು ದಿವಾನ್ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಕಳುಹಿಸಿದರು, ಹೀಗೆ: "ಈ ಕೂಡಲೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಿ. ಜನ ತಮ್ಮ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಈಗ ರುಜುವಾತು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ" –ಎಂದು. ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಏನು? ದೊಂಬಿಯ ಉತ್ಸಾಹವು ಅರ್ಹತೆಯ ರುಜುವಾತೆಂದಲ್ಲವೆ?

ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದ ಚಳವಳಿ ೧೯೩೭ಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು. ಸುಲ್ತಾನ್‌ಪೇಟೆಯ ಗದ್ದಲ (೧೯೨೮), ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದ ಗದ್ದಲ ಮೊದಲಾದ ದೊಂಬಿಯ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಆ ಚಳವಳಿಯ ಅಂಶಗಳು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಚಳವಳಿ ಜೋರಾಗಿತ್ತಷ್ಟೆ? ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರ ಸ್ಫೂರ್ತಿಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ಚಳವಳಿ ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತಿತ್ತು. ಮದರಾಸಿನ ಬಳಿಯ ಬಂಗಾಳಕೊಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುಮಾನದ ಒತ್ತಡ ಬಂದು ಮೋಡವೆದ್ದು ಹನಿ ಜಿನುಗಿದಾಗ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಹವೆ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತದೆಯೆ? ಹೀಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಚಳವಳಿ ಮೈಸೂರಿನ ಚಳವಳಿಗೆ ಮದ್ದತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿತು. ಈ ವಾತಾವರಣದ ಒತ್ತಡವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಿರ್ಜಾ ಸರಕಾರವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿತೆಂದು ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದು.

ಹಿತಚಿಂತಕರ ಪ್ರಶ್ನೆ

ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೂ ಇತರ ಯಾವ ರಾಜಕೀಯ ಚಳವಳಿಗೂ ಸೇರದೆ ಇದ್ದ ನೂರಾರು ಮಂದಿ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ನಮ್ಮಗಳನ್ನು ಆಗ ಸ್ನೇಹಧ್ವನಿಯಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂಥ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು, ಯಾವ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದೆ ರಾಜ್ಯದ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದಲ್ಲಿ ಹಿತಚಿಂತಕರಾಗಿದ್ದವರು ಆಗ ಇದ್ದರೆಂಬುದೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆ ಸರ್ ಕೆ. ಪಿ. ಪುಟ್ಟಣ್ಣಶೆಟ್ಟರವರು; ಬಹು ಮಂದಿ ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ಲಾಯರುಗಳು ಇದ್ದರು. ಈಗ ಅಂಥ ಪಕ್ಷಾತೀತ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರಿದ್ದರೆ ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಕೈಬೆರಳ ಮೇಲೆ ಎಣಿಸುವಷ್ಟು ಕೂಡ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನನಗನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಆ ಜನದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹೀಗೆ:

“ಈಗ ನಿಮಗೆ ಏನು ಕೊರತೆ? ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಈಗ ಕಡಮೆಯಾಗಿದೆ? ಏನನ್ನು ತಿದ್ದಿದರೆ ನಿಮಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗುತ್ತದೆ?”

ಇಂಥ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಜನ ಹಾಕಿದಾಗ ನನಗಂತೂ ಗಂಟಲು ಕಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು. ತೆರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚೆನ್ನೋಣವೆ? ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಲಂಚ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೆ? ಅಧಿಕಾರಸ್ಥರು ದಡ್ಡರು ಎನ್ನಬೇಕೆ? ನ್ಯಾಯದ ವಿಚಕ್ಷಣೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆ? ಬೆಟ್ಟಿಟ್ಟು ತೋರಿಸಬಹುದಾದ ದೋಷ ಯಾವುದೂ ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಜುಜುಬಿ ದೋಷಗಳಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಅಂಥ ಜುಜುಬಿದೋಷಗಳು ಯಾವ ಸರಕಾರ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ? ಎಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಥ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅಕ್ರಮಗಳು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ಚಿಲ್ಲರೆ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿದರೆ ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಇಂಡಿಯದ ಯಾವ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕಿಂತ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಬರಿದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇದು ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೆಂದು ತೋರಿತ್ತು.

ನಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ

ಆದರೆ ಚಳವಳಿಯನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿದ್ದೇವಲ್ಲ? ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೆದುರಿಸಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಪುಕಾರು ನಿರಾಧಾರವಾದದ್ದೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾದೀತೆ? ಕನ್ನಡದ ಒಂದು ಗಾದೆ ಇದೆಯಲ್ಲ– "ಒಲ್ಲದ ಗಂಡ ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಹುಡುಕಿದ" –ಎಂದು. ನಮಗಿದ್ದದ್ದು ಅದೊಂದೇ ಉಪಾಯ. ನಾವು ಹೇಳಿದೆವು: "ನಮಗೆ ಸಿಟಿಜನ್‌ಷಿಪ್ ರೈಟ್ಸ್ (Citizenship Rights) ಇಲ್ಲ; ಎಂದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕ ಪ್ರಜೆಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಹಕ್ಕುದಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲ" – ಎಂದು. ಹೀಗೆಂದರೆ ಏನು? ನೋಡಿ, ಪತ್ರಿಕಾನಿರ್ಬಂಧದ ಕಾನೂನಿದೆ. ಅದು ಪ್ರಜಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಎಗ್ಸಿಕ್ಯುಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಚುನಾಯಿತನಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಇಲ್ಲ. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ, ಸರಕಾರದ ಬಡ್ಜೆಟಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಜಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕನೆಯದಾಗಿ, ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಏನೇನೂ ಅಧಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲ. ನಾವು ಇಂಡಿಯದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಈಗ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇಂಡಿಯದ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕೈಯಿರಬೇಕು. ಐದನೆಯದಾಗಿ, ನಮ್ಮ ಹೈಕೋರ್ಟಿನ ಅಧಿಕಾರದ ಉನ್ನತಿ ಸಾಲದು. ನಮಗೆ ಹೈಕೋರ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಅಪೀಲು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಕೋರ್ಟು ಬೇಕು.

ಹಕ್ಕುದಾರಿಗಳು

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ಹಕ್ಕುದಾರಿಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತೋರಿದಂತೆ ಬೆಳಸುತ್ತ ಹೋದೆವು. ನಾವು ಹೇಳಿದ ಹಕ್ಕುದಾರಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕಸೂತ್ರದ ಹಕ್ಕುದಾರಿಗಳು (Theoretical Rights) ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅವು ಜನಸಾಮಾನ್ಯದ ನಿತ್ಯದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವಲ್ಲ. ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ದಿನದಿನವೂ ಬೇಕಾಗುವ ಅನುಕೂಲತೆಗಳು ಅನ್ನ, ಬಟ್ಟೆ, ದೀಪ, ನೀರು, ರಸ್ತೆಗಳು, ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು, ವೈದ್ಯಾನುಕೂಲ, ಪೊಲೀಸ್ ಉಸ್ತುವಾರಿ, ವ್ಯವಹಾರ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ, ಬೇಸಾಯಗಾರರಿಗೆ ಜಮೀನು, ಕೆರೆ, ಕುಂಟೆ, ಕಾಲುವೆ, ಸೇತುವೆ-ಇವು ಎಲ್ಲ ಜನಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲ ದಿನವೂ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಸೌಕರ್ಯ. ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೌಕರ್ಯಗಳ ಬಾಬಿನಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕೊರತೆಯಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹು ಕಾಲ ತಡವಾಗಿದ್ದರೆ, ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ದಿವಾನರ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. ಕೆಲವು ತಿಂಗಳೊಳಗಾಗಿ ಆ ಕೊರತೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಇವು ನಿತ್ಯಾನುಭವದ ಹಕ್ಕುದಾರಿಗಳು (Practical Rights).

ನಾವು ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದಾದರೋ Theoretical Rights. ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಕಾನೂನಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದ ನ್ಯಾಯವಾದ ಗುಣದೋಷವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾನೂನಿನಿಂದ ಭಂಗಪಟ್ಟ ಪತ್ರಿಕೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸರಕಾರದ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾವರ್ಗದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟದ ವಿಚಾರವೇನೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದೊಂದು ಸಣ್ಣ ಸುಧಾರಣೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಸರಕಾರದ ಪದ್ಧತಿ ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿ ಸರಕಾರವು ವಿರೂಪವಾಗಬೇಕಾದದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟು ಇಂಡಿಯದ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಜೆಯ ಕೈವಾಡ ಈಗಲೂ ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾರೋ ಒಬ್ಬರೋ ಇಬ್ಬರೋ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಜೆಗೆ ಅದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚೇನು? ಇನ್ನು ಹಣಕಾಸಿನ ವಿಚಾರ ನೋಡಿದರೆ ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಜೆಗೆ ತೆರಿಗೆಯ ಭಾರ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆಯೆ? ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಧಾನಸೌಧದ ಕಡೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ ದೆಹಲಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ಭವನದ ಕಡೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಖರ್ಚುವೆಚ್ಚ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದೆಯೆ, ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಿದೆಯೆ?

ಕಲಹ ಕಲ್ಯಾಣ

ಹೀಗೆ ಯಾವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಜನದ ಸದ್ಯದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅನುಕೂಲತೆ ಆಗಿರುವುದು ಕಾಣಬರುತ್ತಿಲ್ಲ.

ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಾದೆಯುಂಟು; 'ಕೇತ್ತಾಂಡ ಪ್ಪಟ್ಟಿಯಾರ್ ಕಿ ಕಲಹಮೇ ಕಲ್ಯಾಣಂ' ಎಂದು. ಅದರಂತೆ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳ ಕಲಹಕಲ್ಯಾಣವೇ ದೇಶದ ಪಾಡಾಗಿದೆ. ವೋಟಿನ ಬೇಟೆ, ಲಾಭದ ಲೋಲುಪತೆ, ಕಲಹ ಕಲ್ಯಾಣ-ಇವು ದೇಶಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಹೊಸ ರಾಜಕೀಯದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಸೌಭಾಗ್ಯ.

ಈ ಮೇಲಣ ವಿವೇಕವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತು-ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವಾಸ್ತವಾನುಭವದ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಪುಸ್ತಕಪಂಕ್ತಿಯೂ ವಾಸ್ತವಾನುಭವವೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಎಷ್ಟು ದೂರವೆಂಬುದು ಈಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಪುಸ್ತಕಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಕಂಡ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿ ವಾಸ್ತವಾನುಭವದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಅಸಹ್ಯವಾದದ್ದೇಕೆ? ನಿಜ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, ಮೋಸಹೋದವರು ನಾವು. ನಮ್ಮ ಹಟದಿಂದ ನಾವು ವಂಚಿತರಾದೆವು. ಅಧಿಕಾರ ಸಂಪತ್ತು ಎದುರು ಬಂದಾಗ ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವವು ಎಷ್ಟು ನೀಚವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರ ಕಲ್ಪನೆ ನಮಗೆ ಆಗ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಉತ್ಸಾಹ ಮನುಷ್ಯನೈಜವಾದ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ನಮ್ಮಿಂದ ಮರೆಯಿಸಿತು.

‘ರಾಮರಾಜ್ಯ’

ನಾವು ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಸಂತತಿಯವರಲ್ಲವೆ? ಸತ್ಯ ಶೌಚ ಸದಾಚಾರಗಳು ನಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವಗಳೇ ಎನ್ನಿಸುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಗಿತ್ತೆಂದು ಪುಣ್ಯ ಕಥೆಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಬಂದಮೇಲೂ ನಾವು ಹಾಗೆಯೆ ತಾನೆ ನಡೆದೇವು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣಗಳು ದೂರದ ಪೂರ್ವಕಾಲದವು ಎಂಬುದಾದರೆ, ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸತ್ಯ ಅಹಿಂಸೆ ಅಪರಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸಾರುತ್ತಿದ್ದಾರಲ್ಲ? ನಾವು ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಚಾಲನೆ ಮನು ಮಾಂಧಾತಾದಿಗಳ ಪ್ರಭುತ್ವದಂತೆಯೇ ಆಗಬೇಕು. ರಾಮರಾಜ್ಯವೇ ನಮ್ಮ ಧ್ಯೇಯವೆಂದಲ್ಲವೆ ಮಹಾತ್ಮರು ಸಾರಿದ್ದು? ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ಭುಜಗಳನ್ನೇ ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಗ್ಗಿದೆವು. ಆದರೆ–

> ಕನಕಪು ಸಿಂಹಾಸನಮುನ ।
> ಶುನಕಮು ಕೂರ್ಚುಂಡಬೆಟ್ಟಿ ಶುಭಲಗ್ನಮುನನ್ ।

ಈ ಮಾತಿನ ಸತ್ಯವನ್ನು ಮರೆತೆವು. ಅನುಭವ ಈಗ ಅದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದೆ. ಭಗವಂತನು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ

> ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತ್ವಾಂ ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ ।

ಎಂದಿದ್ದಾನಲ್ಲವೆ? ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಷ್ಟರದೋ ನಮ್ಮ ಸಾಧನೆ ಅಷ್ಟರದು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯ ಆಶಾಪ್ರೇರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೆಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ, ಆಶೆಗಳು ಬೆಳೆದು ಆತ್ಮಸಂಯಮ ಕುಗ್ಗುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ಹೆಬ್ಬಾವಿಗೆ ಹಸಿವು ಹೆಚ್ಚಿತಂತೆ. ಆ ಆತುರದಲ್ಲಿ ಅದು ತಿನ್ನಲು ಏನನ್ನೂ ಕಾಣದೆ ತನ್ನ ಬಾಲದ ತುದಿಯನ್ನೇ ಕಬಳಿಸಲಾರಂಭಿಸಿತಂತೆ. ಅರ್ಧ ಮೈಯನ್ನು ತಿಂದುಕೊಂಡಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಬಂದಿತು. ಆಗ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಹಾವೂ ಇಲ್ಲ, ಅದನ್ನು ತಿನ್ನುವವರೂ ಇಲ್ಲ. ನಾವು ಅದಕ್ಕಿಂತ ವಿವೇಕಿಗಳಲ್ಲವೆ?

ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ತಾವು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಆದರ್ಶವು ರಾಮರಾಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲವೆ? ರಾಮರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ್ ಇತ್ತೆ? ಚುನಾವಣೆಯಿತ್ತೆ? ಪಾರ್ಟಿ ಇತ್ತೆ? ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆ ಇತ್ತೆ? ಅದು ಹಳೆಯ ಕಂದಾಚಾರದ ಕಾಲ. ಆಗಿನವರು ಚಾಲಾಕು ಜನರಲ್ಲ, ಅವರು ನವನಾಗರಿಕರಲ್ಲ.

ಅವರೊಪ್ಪಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೧೯೬೯ರ ಜನ ಒಪ್ಪಲಾದೀತೆ? ಈಗ ರಾಮರಾಜ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಈಗ ಬೇರೆ ಯೋಜನೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದಿಂದ ಏಳ್ಗೆಯೇ?

ಎಷ್ಟೋ ದೇಶಗಳು ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದಿಂದ ಮೇಲ್ಮೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಕೇಳಿಯಾರು. ಈಗ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೪೯ರಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಾವ ದೇಶವೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ. ರಷ್ಯ, ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್, ಜರ್ಮನಿ, ಫ್ರಾನ್ಸ್, ಅಮೆರಿಕ ಈ ಯಾವ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಆಯಾ ದೇಶದ ಜನರು ಸಂತೃಪ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಇಂಡಿಯದ ಜನಕ್ಕೆ ಆದರ್ಶವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಿತಿ ಈಗ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಮಿಕ ಜನವರ್ಗ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನ ಸಂಸ್ಥೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಕದಲಿ ಚದರಿಹೋಗಿ ಜನರ ಜೀವನ ಕುಂಟುಕುಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಆಗಾಗ ಎಡವಿ ಮುಗ್ಗರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅದರಿಂದ ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೂ ಚಿಂತೆಗೀಡಾಗಿದೆ. ಅಮೆರಿಕದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇನ್ನೊಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹದಗೆಟ್ಟಿದೆ. ಫ್ರಾನ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂತತ ಸಂಕ್ಷೋಭೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ನಾಳೆಯೇನು? ನಾಳಿದ್ದೇನು? ಎಂಬ ಕಳವಳ ಜನದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿದೆ.

ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿ

ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯಕ್ಕಿಂತ ಅವು ಹೆಚ್ಚು ಚಟುವಟಿಕೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು ನಿಜ. ಆ ಚಟುವಟಿಕೆಗೆ ಕಾರಣ ಸರಕಾರವಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳು: (೧) ಜನದಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿರುವ ಉದ್ಯಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿ: (೨) ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸಂಪತ್ತು. ಈ ಎರಡನೆಯ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅಮೆರಿಕ ದೊಡ್ಡ ಉದಾಹರಣೆ. ಅಮೆರಿಕಕ್ಕೆ ಬಹು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಪ್ರದೇಶವೂ ನದೀಸಮುದ್ರಗಳ ಅನುಕೂಲತೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರಣ್ಯಸಂಪತ್ತೂ ಭೂಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಖನಿಜಸಂಪತ್ತೂ ಇವೆ. ಈ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಮೆರಿಕದ ಉದ್ಯಮಶೀಲರು ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಯಂತ್ರಕರ್ಮಗಳು ಅಮೆರಿಕದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಅಮೆರಿಕದ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿ. ಆದರೆ ಈ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಜನಜೀವನದ ಸೌಖ್ಯಸಮೃದ್ಧಿ ಬೆಳೆದಿದೆಯೆ?–ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಮತ್ತು ಅಮೆರಿಕದಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದ್ದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆ?

ದೇಶದ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪ ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯಗಳೆಂಬುದು ಸರಿ. ಆದರೆ ಅವುಗಳೇ ಜನಸೌಖ್ಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಯಂತ್ರಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಅರ್ಥಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಳೇ ಮನುಷ್ಯಜೀವನದ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಜನಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಘಾತಕವೇ ಆದೀತು. ಇದಕ್ಕೂ ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ಅಮೆರಿಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅಮೆರಿಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪಾತಕಗಳ ಮತ್ತು ಅಕಾರ್ಯಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯು ಈಗ ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ. ಇದು ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಪಟ್ಟಣಗಳ ವರದಿಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಿಡೋಣ.

ಜನದ ಶೀಲಸ್ವಭಾವ

ಯಾವ ದೇಶದ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಅದು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರ ಶೀಲಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡದ್ದಾಗಿ ಅವರ ಜೀವಿತಧ್ಯೇಯಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆಂದ ಮೇಲೆ, ನಮ್ಮ ಇಂಡಿಯ ದೇಶದ ಜನರ ಶೀಲ ಸ್ವಭಾವವೆಂಥಾದ್ದು? ಅವರ ಜೀವಿತಧ್ಯೇಯಗಳೇನು?–ಇವು ನಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಬೇಕಾದ ಮೊದಮೊದಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು.

ನಮ್ಮ ಜನರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನವನ್ನು ಜೀವನದ ಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡವರಲ್ಲ. ಅವರು ಪರವೆಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದುಂಟೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆ ಪರವು ಈ ಇಹಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೆಂದೂ ನಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರ ಪಾಲಿಗೆ ಇಹಜೀವನವು ಸಾಧನಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಹವು ಸಾಧನ: ಪರವು ಸಾಧ್ಯ, ಎಂದರೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದದ್ದು. ಬಾಯಾರಿದವನಿಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ನೀರು. ನೀರಿಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ಪಾತ್ರೆ. ಹೀಗೆ ನೀರಿನ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಒಂದು ಬೆಲೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪರಧ್ಯೇಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಹಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ. ಇಹ ಜೀವನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬೆಲೆ. ಇದು ಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವ.

ನಮ್ಮ ಜನದ ನಂಬಿಕೆ ಸರಿಯಾದದ್ದೆ, ಅಲ್ಲವೆ–ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ವಿಚಾರ. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಅದು ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜನಾಂಗವು ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಬೆಳಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ತಪ್ಪೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಮನಗಾಣಿಸುವುದೂ ಆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಅವರು ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೂ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಿಷಯ. ಅದು ನನ್ನಂಥ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಬಹುದೂರವಾದ ವಿಚಾರ. ನಾನು ಈಗ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಯಾವುದು ಇದೆಯೋ ಆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಆಧಾರ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಬೇಕೆನ್ನುವವನು. ನನ್ನಂಥವನ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇನೆಂದರೆ, ರಾಜಕೀಯವೆಂಬುದು ಇಂಡಿಯ ದೇಶದ ಜನಕ್ಕೆ ಜೀವನದ ಒಂದು ಕೊಂಚ ಭಾಗ ಮಾತ್ರವಾದೀತೇ ಹೊರತು ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವಾಗಲಾರದು.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಪರಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಇಹ. "ನಾಳೆ ಎಂಬುದು ಇದ್ದೀತು; ಈಹೊತ್ತೆಂಬುದು ಈಗ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ್ದು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಪರವನ್ನು ನೋಡೋಣ" –ಎಂಬುದು ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಮನೋಗತ. ಸಾಮಾನ್ಯ

ಜನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ರಾಜಕೀಯವು ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ನಿತ್ಯ ರಾಜಕೀಯ. ವರ್ಷದ ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತೈದು ದಿನವೂ, ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಂಜೆ ಮೂರು ಹೊತ್ತೂ ಸರಕಾರವೆಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ ಅದರ ಕೊಳಕನ್ನು ಒರಸುತ್ತ ಅದರ ಸೊಟ್ಟುಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುತ್ತ ಇರುವುದೇ ರಾಷ್ಟ್ರಕ ಜನದ ಕಸಬಾಗಿರಬೇಕು. ಹೊಟ್ಟೆಗೋಸ್ಕರ ಅನ್ನ, ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಅನ್ನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿತ್ಯ ರಾಜಕೀಯ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವೆಂಬುದು ಅದೇ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಸಬು. ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಕಸಬು. ಉಪಾಧ್ಯಾಯನೂ ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಕಾರ್ಮಿಕನೂ ವೈದ್ಯನೂ ಇಂಜಿನಿಯರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಸಬಿಗಾಗಿ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ದುಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಕೀಯಸ್ಥನಿಗಾದರೋ ಸರ್ವದಾ ಅದೇ ಅವನ ದುಡಿಮೆ. ಭಾಷಣ, ಘೋಷಣ, ತಂತ್ರ, ಉಪಾಯ, ಹಟ, ಛಲ, ವೈರ ಪೋಷಣೆ, ವೀರ ನಟನೆ-ಇವು ರಾಜಕೀಯಸ್ಥವೃತ್ತಿಯ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು.

ಭಾರತೀಯರ ಮನೋವೃತ್ತಿ

ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಿಂದುವಿನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗುವ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲ. ಅವನು "ಅಯ್ಯ, ಅಂಗೈಯಗಲದ ಹೊಟ್ಟೆಗೋಸ್ಕರ ಇಷ್ಟು ಪರದಾಟವೆ?" ಎನ್ನುವವನು. ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:

ಶಿಲಂ ಕಿಮನಲಂ ಭವೇ
ದನಲಮೌದರಂ ಬಾಧಿತುಂ ।
ಪಯಃಪ್ರಸೃತಿಪೂರಕಂ
ಕಿಮು ನ ಧಾರಕಂ ಸಾರಸಂ ॥

"ಬತ್ತದ ಪೈರಿನ ತಳದಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ಉದುರಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಅನ್ನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿಂದರೆ ಅದು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿನ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡಲು ಸಾಲದೊ? ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿಯೋ ಕೊಳದಲ್ಲಿಯೋ ಬೊಗಸೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುಡಿದರೆ ಅದು ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲಾರದೊ?"

ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಂಡಿಯ ದೇಶದ ಜನದ ಮನೋವೃತ್ತಿ. ಗ್ರೀಸ್ ದೇಶದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದ ಎಪಿಕ್ಯೂರಸ್ ಎಂಬವನೂ ಸ್ಟೋಯಿಕ್ ಪಂಗಡದವರೂ ಮಹಾಕವಿಯಾದ ಲುಕ್ರೀಷಸ್ ಎಂಬಾತನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಪತ್ಸಂತೃಪ್ತಿಯು ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಲಕ್ಷಣ. ಯೂರೋಪಿನ, ಅಮೆರಿಕದ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಕುಗ್ಗಿದೆ; ರಾಜಸ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ವಿಜ್ಞಾನವು ರಾಜಸಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕವಾಗಿದೆ. ರಾಜಸಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗತಕ್ಕದ್ದು ಕೇವಲ ಪ್ರಜಾರಾಜಕೀಯ. ನಿತ್ಯ ಅಸಂತೃಪ್ತಿಯೇ ಅದರ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣ. ದಿನದಿನವೂ ಒಂದು ಹೊಸ ತಕರಾರು ಏಳಬೇಕು, ಜನ ಎರಡು ಮೂರು ಕಕ್ಷಿಗಳಾಗಬೇಕು, ಹೋರಾಟವಾಗುತ್ತಿರಬೇಕು. ಮೆಜಾರಿಟಿಯ ತೀರ್ಮಾನ ಕೂಡ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಬೇಕು, ಅದನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಹೋರಾಟ. ಇದು ಅಲ್ಲಿಯ ನಿತ್ಯಜೀವನ. ಇದು ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವಂಥದಲ್ಲ. ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಸಬನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಯಾರಿಗೂ ಹಿತಕರವಲ್ಲ. ಅದು ರಾಜಕೀಯಸ್ಥನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಕೀಳುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಜನದ ಒಗ್ಗಟ್ಟನ್ನು ಮುರಿದು ಕಕ್ಷಿಪಕ್ಷಗಳ ಗೊಂದಲವನ್ನೆಬ್ಬಿಸುತ್ತದೆ. ಜನದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರದ ಚಿಂತನೆಯಿಂದ ಬೇರೆ

ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿ, ಲೌಕಿಕ ಲೋಭಗಳನ್ನು ಬೆಳಸಿ ಆತ್ಮದ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ದೇಶ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ; ಸಿದ್ಧವಾಗಬಾರದು.

ಹಾಗೆಂದರೆ ನಮಗೆ ಪ್ರಜಾರಾಜಕೀಯ ಸುತರಾಂ ಬೇಡವೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯವು ಪ್ರಜೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾದದ್ದೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವ. ರಾಜ್ಯದ ನೀತಿಗಳೂ ಕಾಯಿದೆ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳೂ ಜನಬಾಹುಳ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಜನಬಾಹುಳ್ಯದ ನಿಜವಾದ ಮನೋಗತವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ರಾಜಕೀಯ ಅವಶ್ಯವೋ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಜಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದದ್ದು. ಅದನ್ನು ಮೀರಿದ ಪ್ರಜಾರಾಜಕೀಯವು ವಿಪರೀತಕ್ಕೆಡೆಮಾಡೀತು.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವದ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಮೈಸೂರಿನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹಕ್ಕಿಯ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡೋಣ. ಹಕ್ಕಿಯ ನೋಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕುವುದು ಶಿಖರ ಗೋಪುರಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗ: ಕಟ್ಟಡಗಳ ಸಂದುಗೊಂದುಗಳೂ ಮೂಲೆ ಮೊಡಕುಗಳೂ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಕಾಣಬಾರವು. ರಾಜ್ಯವು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತೆ? ಅಭ್ಯುದಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತೆ? ಆಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ? ಆಗದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅದೇಕೆ ಹಾಗೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ನಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶ.

ಗಾತ್ರವು ಅಪಕೃತ

ರಾಜ್ಯವು ದೊಡ್ಡದೆ, ಚಿಕ್ಕದೆ–ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲ. ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಮೈಸೂರಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವಾದ ರಾಜ್ಯಗಳು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಇವೆ; ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣವಾದವೂ ಎಷ್ಟೋ ಇವೆ. ರಾಜ್ಯದ ಗಾತ್ರ ನಮಗೆ ಅಪ್ರಕೃತ. ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ರಾಜ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ್ರಮ, ರಾಜ್ಯದ ಕಾರ್ಯನೀತಿ, ರಾಜ್ಯಯಂತ್ರದ ಚಕ್ರ ಕೀಲುಗಳು, ಅವುಗಳ ಬಲಾಬಲ ಸ್ಥಾನಗಳು.

ಬೆಂಗಳೂರು ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜಿನ ಮಧ್ಯಗೋಪುರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಗಡಿಯಾರವಿರುತ್ತದಷ್ಟೆ? ಕಾಲೇಜಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಯ ಪುಟ್ಟ ಕೈಯ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟ ಗಡಿಯಾರ (Wrist Watch) ಇರುತ್ತದೆ. ಆ ದೊಡ್ಡ ಗಡಿಯಾರಕ್ಕಿಂತ ಇನ್ನೂ ದೊಡ್ಡ ಗಡಿಯಾರಗಳು ಬಿಗ್‌ಬೆನ್ (Big Ben) ಅಂಥವು ಎಷ್ಟೋ ಇವೆ. ಪ್ಯಾರಿಸ್ ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್ ಮೊದಲಾದ ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗೋಪುರ ಗಡಿಯಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗಡಿಯಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಭೇದವು ಗಾತ್ರ ಮಾತ್ರದ್ದು; ಯಂತ್ರ ಸ್ವರೂಪದ್ದಲ್ಲ. ಯಂತ್ರರಚನೆ ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವವನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದು. ಯಂತ್ರಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಗಳ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ. ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಚಿಕ್ಕ ಗಡಿಯಾರದ ನವುರು ನಾಜೂಕುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನವು. ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಾಗ ದೊಡ್ಡ ಗಡಿಯಾರಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ಗಡಿಯಾರ ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗರೂಕತೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಯಾಸವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯಯಂತ್ರದ ವಿಚಾರವೂ ಹಾಗೆಯೇ.

ದೊಡ್ಡ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುವವರಿಗೆ ಕಷ್ಟಗಳೂ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆಂದರೆ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯದವರಿಗೂ ಅವು ಬೇರೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಆನೆಯ ಹೊರೆ ಆನೆಗಿದ್ದರೆ ಇರುವೆಯ ಹೊರೆ ಇರುವೆಗೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟರ ಮೇಲೆ ಮೈಸೂರು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಅಧೀನ ರಾಜ್ಯ; ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಮೇಲಪ್ಪಣೆ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದದ್ದು. ಈ ಅಧಿಕಾರಮಿತಿಯನ್ನು ನಾವು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷದಷ್ಟು ದೀರ್ಘಕಾಲ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಬಾಳಿತೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯ.

ಮೈಸೂರಿನ ಸಾಧನೆ

ರಾಜ್ಯವು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎರಡು ಜಾತಿಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು: (೧) ದಿನಚರಿ, ಎಂದರೆ ಅಂದಂದಿನ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಡಳಿತ (Administration); (೨) ಪ್ರಗತಿ, ಎಂದರೆ ಪ್ರಜೆಯ ಕ್ಷೇಮಾಭ್ಯುದಯಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಕ್ಕೇರಿಸುವುದು. ಈ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಹಿತಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮೈಸೂರು ಕೃತಾರ್ಥವೆನಿಸಿತು. ಇಂಡಿಯದ ಯಾವ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೂ ಯಾವ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ಅದು ಎಂದೂ ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದದ್ದಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಕೆಲಕೆಲ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಗಿಂತ, ರಾಜ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂಬರಿದಿತ್ತು. ಇದು ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಾಧನೆ.

ನನ್ನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿ ೧೮೮೦ ರಿಂದ ೧೯೪೦ರ ವರೆಗಿನ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಚರಿತ್ರೆ ಇಂದಿನ ಪ್ರಜಾಭಿಮಾನಿಗಳ ಸಾವಧಾನ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜ್ಯಯಂತ್ರ ಈಗ ಅಷ್ಟು ಸುಗಮವಾಗಿಯೂ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಗತಿಸಾಧಕವಾಗಿಯೂ ಅಷ್ಟು ಸರ್ವಜನ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ.

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರದವರು ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಇದ್ದಾರು. ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜ್ಯನಿರ್ವಾಹದಲ್ಲಿ ಲೋಪದೋಷಗಳೇನೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅದು ಸರ್ವಾಂಗಸಮೀಚೀನವಾಗಿದ್ದದ್ದಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸರ್ವಾಂಗಸಮೀಚೀನವಾದ ಮನುಷ್ಯಸಂಸ್ಥೆ ಯಾವುದು?

ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಸಮಾಧಾನಗಳು ಎಂಥ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಸೀನಿಯಾರಿಟಿ ವಿಚಾರ, ಪ್ರೊಮೋಷನುಗಳು, ವರ್ಗಾವರ್ಗಿಗಳು, ದಿನಭತ್ಯಗಳು–ಇಂಥ ಬಾಬುಗಳ ಪುಕಾರು; ಜನವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮಗನಿಗೆ ಚಾಕರಿ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ, ತಮ್ಮ ಬಂಧುವಿಗೆ ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ, ತಮ್ಮ ನೆಂಟನಿಗೆ ಯಾವುದೋ ರಿಯಾಯತಿ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ–ಇಂಥ ಪುಕಾರುಗಳು, ಮುದುಕನ ಮೈನೋವುಗಳಂತೆ, ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಇದು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಲ್ಲ.

ರಾಜ್ಯವು ಒಂದು ಮನುಷ್ಯಸಂಸ್ಥೆ. ಮನುಷ್ಯಸಹಜವಾದ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಅವನ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ

ಸರಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ ಕೇಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ "ಇದು ಸರ್ವದೋಷವಿವರ್ಜಿತವಾಗಿದೆಯೆ? ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆ?" ಎಂದಲ್ಲ. ನಾವು ಕೇಳಬಹುದಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇದು: "ಈ ರಾಜ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟುಮಟ್ಟಿನ ದೋಷನಿವಾರಣೆಗೂ ಗುಣಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೂ ಸಾಧನೋಪಾಯಗಳುಂಟೆ?" –ಇದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ನಮ್ಮ ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜ್ಯಕ್ರಮವು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ನನ್ನ ಉತ್ತರ.

ದಿವಾನರ ಪಾತ್ರ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಯಂತ್ರದ ಮುಖ್ಯ ಚಾಲಕರಾಗಿದ್ದವರು ದಿವಾನರು, ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳು. ಯಾರ ಸಲಹೆಯಾದರೂ, ಯಾರ ಆಲೋಚನೆಯಾದರೂ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯ ಮೂಲಕ. ಒಂದಾನೊಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಹಾರಾಜರದೇ ಆಗಿರಲಿ, ಮಹಾಜನ ಸಭೆಯದೇ ಆಗಿರಲಿ, ಅಥವಾ ಆಡಳಿತಗಾರರದಾಗಲಿ, –ಅದು ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದಿಸಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ರೂಪಗೊಳಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ ದಿವಾನ, ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ. ಮತ್ತು ಯಾರ ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆಗಳಿಗೂ ಕಾದಿರದೆ ಸ್ವತಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ ಪ್ರಜಾಹಿತವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದವನು ದಿವಾನ, ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ. ಇದು ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣ.

ದಿವಾನರುಗಳ ಆಡಳಿತದ ವಿಚಕ್ಷಣೆ

೧೯೪೪ರ ಹಿಂದೆ ದಿವಾನ್ ಅಧಿಕಾರ ನಡಸಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಅವರವರ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯನಿಷ್ಠರು, ಸಮರ್ಥರು.

ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ (೧) ಪ್ರಗತಿ, (೨) ನಿತ್ಯ ನಿರ್ವಾಹ–ಎಂದು ಎರಡು ದರ್ಜೆಗಳೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರಚಾಲಕರಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ದರ್ಜೆಗಳುಂಟು; (೧) ರಾಜ್ಯವಿಚಕ್ಷಣರು (Statesmen); (೨) ನಿಯುಕ್ತನಿರ್ವಾಹಕರು (Administrators). ಹೀಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ವರು ರಾಜ್ಯವಿಚಕ್ಷಣರು: ರಂಗಾಚಾರ್ಲು, ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ, ಮಿರ್ಜಾ. ಇವರೂ ಮಿಕ್ಕ ಆರು ಮಂದಿ (ತಂಬೂಚೆಟ್ಟಿ, ಪಿ. ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ವಿ. ಪಿ. ಮಾಧವರಾವ್, ಟಿ. ಆನಂದರಾವ್, ಎ. ಆರ್. ಬ್ಯಾನರ್ಜಿ, ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರು) ‘ಅಡ್ಮಿನಿಸ್ಟ್ರೇಟರ್ಸ್’ ಎಂಬ ನಿಯುಕ್ತನಿರ್ವಾಹಕರ್ತರ ದರ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಉನ್ನತರಾದವರು.

ರಾಜ್ಯವಿಚಕ್ಷಣರು ನಾಲ್ವರೂ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ:

1. ರಂಗಾಚಾರ್ಲು :– ಪ್ರಜಾಪ್ರಬೋಧನೆ, ಸಂಪತ್ಪ್ರಗತಿ, ಆಡಳಿತ.
2. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್ :– ಸಂಪತ್ಪ್ರಗತಿ, ಆಡಳಿತ.
3. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ :– ಸಂಪತ್ಪ್ರಗತಿ, ಪ್ರಜಾಶಿಕ್ಷಣ, ಆಡಳಿತ.
4. ಮಿರ್ಜಾ ಇಸ್ಮೆಯಿಲ್ :– ಸಂಪತ್ಪ್ರಗತಿ: ಆಡಳಿತ; ಪ್ರಜಾಸಮಾಧಾನ.

ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತದ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ

ದಿನದಿನದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಂದಿಯೂ ದಕ್ಷರು ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವಿಧೇಯರು. ಲಂಚ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಗೂ ಅಕ್ರಮಗಳಿಗೂ ಅವರು ಯಾರೂ ಸಹನೆ ತೋರಿದವರಲ್ಲ; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ವಿಚಾರಣೆ ನಡಸಿ ತಕ್ಕ ದಂಡನೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು. ಅವರು ದೇವರೆಂಬ ಮಹಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಂಬಿದ್ದವರಾದದ್ದರಿಂದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲ, ಕಾನೂನು ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದವರು ಮತ್ತು ಅನುಭವದಿಂದ ಕಲಿತಿದ್ದವರು. ಹತ್ತು ಮಂದಿ ದಿವಾನರುಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಮಂದಿ ಪ್ರಗತಿಸಾಧಕರೆನ್ನಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ನಿಯುಕ್ತನಿರ್ವಾಹಕ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರತಕ್ಕವರಾದರೂ, ಅವರು ಪ್ರಗತಿವಿರೋಧಿಗಳಲ್ಲ; ಅವರೂ ಪ್ರಗತಿ ಸಹಾಯಕರೇ. ಆಡಳಿತವನ್ನು ಒಂದು ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದದ್ದೇ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯ.

ನಮ್ಮ ದಿನಚರಿಯಲ್ಲಿ ಊಟ ನಿದ್ದೆ ಹೇಗೋ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ದಿನದಿನದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತ ಹಾಗೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದು ಏನು ನಡೆಯಬೇಕಾದರೂ ಅಸಲು ಆಡಳಿತ ಮೊದಲು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು ಮುಖ್ಯ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದೆಂದರೆ ಏನು?

ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಜನದಿಂದ ಬರುವ ದೂರು ಕೋರಿಕೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರಕಾರ ತಾನಾಗಿ ನಡಸಬೇಕಾದ ಕೆಲಸಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ –

1. ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲನಿಯಮ;
2. ಬಹಿರಂಗವಾದ ವಿಚಾರಣೆ; ಬಹಿರಂಗವಾದ ನಡವಳಿಕೆ;
3. ಕಾನೂನು ಪ್ರಯೋಗ;
4. ಕಾನೂನು ಅವಕಾಶ ಕೊಡುವಷ್ಟು ಸಹಾಯಬುದ್ಧಿ;
5. ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ

–ಇವು ಒಳ್ಳೆಯ ಆಡಳಿತದ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಸರಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗೆ ಶಾಸನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದದ್ದು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ಸಲ್ಲಬೇಕು. ಇದು ಆಡಳಿತಗಾರನ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ನೀತಿಗೆ ಲೋಪ ತಾರದೆ ಜನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದು ಸರಕಾರ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಕಮಿಷನರುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಶಿಸ್ತಿನ ಮಟ್ಟ ಬಂದಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ದಿವಾನರುಗಳು ಆ ಮಟ್ಟವನ್ನಿಳಿಸದೆ

ಎತ್ತಿಹಿಡಿದರು; ಇನ್ನೂ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಸಿದರು. ಕೆಲವರು ಮಟ್ಟವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲಾಗದೆಹೋದರೂ, ಯಾರೂ ಆ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಕೀಳುಮಾಡಿದವರಲ್ಲ.

ನವೋತ್ಸಾಹದ ಒತ್ತಡ

ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಮಂತ್ರಿಗಳೂ ಅತಿಶಯದ ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧಕರೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಅಸಾಧ್ಯದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ. ಅದು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯೂ ಆಗದು. ದಿನಬೆಳಗಾದರೆ ಗ್ಲ್ಯಾಡ್‌ಸ್ಟನ್, ಮರುಬೆಳಗಾದರೆ ಬಿಸ್ಮಾರ್ಕ್. ಇಂದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ನಾಳೆ ಗಾಂಧಿ–ಹೀಗೆ ಮಹಾಪ್ರಗತಿ ವಿಚಕ್ಷಣರು ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಜನ ಹಾಗೆ ಸಂತತವಾಗಿ ಬೇಕಲ್ಲ? ಪ್ರಗತಿಯೆಂದರೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಒಂದು ಹೊಸ ಉತ್ಸಾಹ. ಹೊಸ ಉದ್ದೇಶವೂ ಹೊಸ ಉತ್ಸಾಹವೂ ಜನದ ಮೇಲೆ ಹೊಸ ಒತ್ತಡವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತವೆ; ಹೊಸ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಒತ್ತಡವನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾಗಲು ಜನಕ್ಕೆ ಕಾಲಾವಕಾಶ ಬೇಕು. ಈ ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಿಗಳು ಒದಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ಯೋನ್ಯಾನುಕೂಲತೆ

ಹೀಗೆ ಮೈಸೂರಿನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉನ್ನತದರ್ಶಿಗಳೂ ಆಡಳಿತಗಾರರೂ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಪರಿಪೂರಕರಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರಜಾವರ್ಗಕ್ಕೂ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಸರಕಾರವು ಜನದ ಶೀಲಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನರಿತದ್ದಾಗಿ, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಜನದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಜಾಜನವೂ ಪ್ರಗತಿ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಹಕರಿಸುವವರಾಗಬೇಕು. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಹಕಾರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರಬೇಕು. ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸರಕಾರ; ಆಗ ನಿಜವಾದ ಜನಪ್ರಗತಿ. ಇದು ಮೈಸೂರಿನ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಅನುಭವದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನೀತಿ.

ಪೈಪೋಟಿಯ ರಾಜಕೀಯ

ಈ ಪ್ರಜಾಶಕ್ತಿ–ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾನುಕೂಲತೆ ಕಳೆದ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಾರದ್ದಾಗಿದೆ. ನಾವು ಈಗ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಜಾಮಂಡಲದ ಇಬ್ಭಾಗ ಮುಬ್ಭಾಗಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಜನದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಎರಡು ಮೂರು ತಂಡಗಳು; ಆ ತಂಡಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯನಿತ್ಯ ಪೈಪೋಟಿ; ಈ ತಂಡ ಆ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಹುಳುಕು ಹುಡುಕುವುದು, ಆ ತಂಡ ಈ ತಂಡದ ಕೊಳಕನ್ನೆತ್ತಿ ತೋರಿಸುವುದು; ದಿನಬೆಳಗಾದರೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಪುಕಾರು; ದಿನದಿನವೂ ಒಳಸಂಚು; ದಿನದಿನವೂ ದೋಷಾರೋಪಣೆ; ದಿನದಿನವೂ ಕಿತ್ತಾಟ–ಇದು ದ್ವಿಪಕ್ಷದ ರಾಜಕೀಯ.

ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಪಕ್ಷಗಳು ಹಿಂದೆ ಸರ್ವಜನಸಮಾಜಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಕೆಲವು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನವಲಂಭಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಈಗ ಹಳೆಯ ಎರಡರ ಜೊತೆಗೆ ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವೊಂದು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ; ಇದು ಕಾರ್ಮಿಕ ಜನದ ಅಥವಾ ಸಮಾಜಸ್ವಾಮ್ಯವಾದಿಗಳ ಪಕ್ಷ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಅಥವಾ ಕನ್ಸರ್ವೆಟಿವ್ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಬರಲ್ ಅಥವಾ ಸುಧಾರಕ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಜನವರ್ಗಗಳೂ ಇದ್ದವು; ಶ್ರೀಮಂತರು, ಸಾಮಾನ್ಯರು, ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮಾಲೀಕರು, (ಕೂಲಿ) ಜೀತಗಾರರು–ಈ ನಾನಾ ಜನವರ್ಗಗಳೂ ಆ ಹಳೆಯ ಎರಡು ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಈಗ ಹೊಸದಾಗಿರುವ ಕಾರ್ಮಿಕ (ಸಮಾಜ) ಪಕ್ಷವಾದರೋ ಕೇವಲ ಜೀತಗಾರರ ಗುಂಪು: ಮಾಲೀಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು. ವೈಷಮ್ಯವೇ ಅದರ ತಳಹದಿ. ಹೀಗೆ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ರಾಜಕೀಯ ಈಗ ಹದಗೆಡುತ್ತಿದೆ. ಇಂಥಾದ್ದನ್ನು ನಾವು ಅನುಕರಣ ಮಾಡಿರುವುದು.

ಕಸಬು

ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಜನತೆಯ ದೃಷ್ಟಿ ಹಿಂದೆಬಿದ್ದು ಏಕಪಕ್ಷದೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಬಲಿಸುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಭವ. ಇನ್ನು ರಾಜಕೀಯವೆಂದರೆ ಅಧಿಕಾರಾಕಾಂಕ್ಷೆ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗುಂಪುಗಳು. ಗುಂಪುಗಳನ್ನು ನಡಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಯಕರು. ಆ ನಾಯಕರನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ಅನುಯಾಯಿಗಳು. ಹೀಗೆ ರಾಜಕೀಯವು ಒಂದು ಕಸಬಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ. ದಿನಬೆಳಗಾದರೆ ಒಂದು ಹೊಸ ರಗಳೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು; ಜನದ ಗಮನವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಾರ್ಟಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಪಾರ್ಟಿ ಬಲಪಟ್ಟಂತೆ ವೋಟು; ವೋಟು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಅಧಿಕಾರಪ್ರಾಪ್ತಿ.

ವೋಟೇ ರಾಜಕೀಯದ ಕೇಂದ್ರ; ಪಕ್ಷ ಘಟನೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ದಾರಿ. ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಣೆಯೇ ಪಕ್ಷದ ಜಯೋಪಾಯ. ಆದದ್ದರಿಂದ ದಿನದಿನವೂ ಹೊಸಹೊಸ ರಂಪ, ಹೊಸ ಹೊಸ ರಗಳೆ, ಹೊಸಹೊಸ ಗುಲ್ಲು.

ಹೀಗೆ ರಾಜಕೀಯವೇ ಎಲ್ಲ ಜನಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟು ದಿವಸದ ಉದ್ಯೋಗ. ಬೆಳಗಾದ ಕೂಡಲೆ, ಯಾವ ಯಾವ ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಸುದ್ದಿ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಗದ್ದಲ– ಎಂದು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಆ ಸುದ್ದಿಯ ತಪಶೀಲು ವಿಚಾರಣೆ, ಅದರ ಪೂರ್ವಾಪರವಿಚಾರ; ಸಂಜೆ ಸಭೆ, ಭಾಷಣ ಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಕೇಳುವುದು. ಮತ್ತೆ ಬೆಳಗಾಗ ಇದೇ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮುಂಬರಿಸಬೇಕಾದದ್ದು. ಹೀಗೆ ವಾರದಿಂದ ವಾರಕ್ಕೆ, ತಿಂಗಳಿಂದ ತಿಂಗಳಿಗೆ, ವರ್ಷದಿಂದ ವರ್ಷಕ್ಕೆ, ವರ್ಷದ ೩೬೫ ದಿವಸವೂ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ; ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಬಿಡುವಿಲ್ಲ.

1. ನಮ್ಮ ಜನ ಇಷ್ಟು ಒತ್ತಡವನ್ನು ತಡೆದಾರೆ?
2. ಇಷ್ಟು ಅವಶ್ಯವೆ?

ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಇಹಜೀವನವು ಮನುಷ್ಯಜೀವನದ ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ. ಇಹ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ. ನಮ್ಮ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜಕೀಯವೇ ಹೊರತು, ರಾಜಕೀಯಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಜನರು ರಾಜಕೀಯದಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಸ್ವಲ್ಪವನ್ನ, ಬಹುವನ್ನಲ್ಲ. ಆ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟುಮಟ್ಟಿನ ರಾಜಕೀಯ ಅವಶ್ಯವೋ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಿರಬೇಕು ರಾಜ್ಯದ ಹಗರಣ; ಅಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕೂಡದು.

ಪ್ರಜಾವಿಹಿತ ರಾಜ್ಯ

ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವು ನಮ್ಮ ಜೀವಿತಧ್ಯೇಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಜೀವನವು ದೇಹದ ಜೀವನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ನಮಗೆ ಅಂತರಂಗ ಜೀವನವೂ ಉಂಟು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಧರ್ಮ, ಜೀವಮೈತ್ರಿ, ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯ-ಕಲೆಗಳು-ಇವೆಲ್ಲ ಉತ್ತಮ ಜೀವಿತದ ಧ್ಯೇಯಗಳು. ರಾಜಕೀಯದ ಅವಾಂತರವು ಈ ಧ್ಯೇಯಗಳಿಗೆ ಹಾನಿ ತರುವಷ್ಟಾಗಬಾರದು. ವೋಟಿನ ರಾಜಕೀಯವು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕಿ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಬಲ್ಲದು. ಆದದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜಾರಾಜಕೀಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದಸದ್ವಿವೇಕಿಗಳು ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರಬೇಕು. ಪ್ರಜೆಯ ಅಖಂಡಭಾವನೆಯೇ ರಾಜ್ಯಸಂಸ್ಥೆಯ ತಳಹದಿ. ಪಕ್ಷ ಪರ್ಯಾಯ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಜೆಯನ್ನೊಡೆದು ನಿತ್ಯಕಲಹಕ್ಕೆ ದಾರಿಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ನಿತ್ಯಕ್ಷೋಭೆಯಿಂದ ಬದುಕಬೇಕಾದದ್ದು ಇಂದಿನ ಬದಲಾಬದಲಿಯ ಸರಕಾರ. ಉತಾವಣೆ, ಅಬ್ಬರ, ದೊಂಬಿ, ಕೂಗು, ಅನ್ಯೋನ್ಯ ದೋಷಾರೋಪಣೆ, ಸ್ವಪಕ್ಷ ವಿಕತ್ಥನೆ– ಇವು ಈ ಸರಕಾರದ ನಿತ್ಯಜೀವನ. ಇಂಥ ನಿತ್ಯ ಪ್ರಜಾಸಂಕ್ಷೋಭೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಸರಕಾರ ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರ. ಪ್ರಜೆಯ ಮನಸ್ಸು ಆಲೋಚಿಸಬೇಕು, ಚರ್ಚಿಸಬೇಕು, ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೇಳಬೇಕು; ಆದರೆ ಪಕ್ಷೋದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದೆ, ಪಕ್ಷಕೃತ್ರಿಮವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳಬೇಕು ಇಂಥಾ ಪ್ರಜಾವಿಹಿತ ರಾಜ್ಯ ನಮಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು.

ಆಡಳಿತ–ಅನುಭವ

೧೯೪೦ರ ವರೆಗಿನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ದಿವಾನರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮೊದಲು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದದ್ದು ಅವರೆಲ್ಲ ಆಡಳಿತದ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಪಳಗಿದ್ದವರೆಂಬ ಸಂಗತಿ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವಿಸಿಗೆ ಸೇರದವರಾದರೂ ಸರಕಾರಿ ಆಡಳಿತದ ಅನುಭವವನ್ನು ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಪಡೆದಿದ್ದವರು. ಮಿರ್ಜಾಸಾಹೇಬರು ಹುಜೂರ್ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಪಳಗಿದ್ದವರು.

ಆಡಳಿತವೆಂದರೆ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದು. ಆಡಳಿತಗಾರನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡಂಶಗಳುಳ್ಳದ್ದು:

1. ವಿಧಿನಿಯಮಗಳ ಕಾರಣಸಹಿತವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ;
2. ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವಾನುಭವಜನ್ಯವಾದ ಯೋಜನವಿಚಕ್ಷಣೆ.

ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ರೂಢಿಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ವಭಾವಾನುಭವವೆಂದರೆ ಎರಡಂಶ: (೧) ತಾನು ತನ್ನ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿ ಮೊದಲಾದ ಇತರರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು; (೨) ಆ ಇತರರನ್ನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಹೊಂದಿಕೆ ಅನುಭವದಿಂದಲೇ ಬರತಕ್ಕದ್ದು. “ಕೆಲವಂ ಮಾಳ್ಪವರಿಂದೆ ಕಂಡು” ಎಂಬುದು ಇದೇ.

ಈ ಬಹುಕಾಲದ ಅಭ್ಯಾಸ, ರೂಢಿ, ಅನುಭವ, ಪಳಗಿಕೆ-ಇದೇ ವಾತಾವರಣ. ಆಡಳಿತಗಾರನ ಶಕ್ತಿ ಚತುರತೆಗಳು ಪಕ್ವಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ವಾತಾವರಣ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ. ಈ ವಾತಾವರಣ ತಯಾರಿಯ ಬೆಲೆ ಎಂಥಾದ್ದೆಂಬುದು ಕಳೆದ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಮಿನಿಸ್ಟರುಗಳ ಕಾರ್ಯರೀತಿಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿದವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪಕ್ಷಪರ್ಯಾಯಕ್ರಮ

ಇಂಡಿಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಈಗ ತಂದುಕೊಂಡಿರುವ ರಾಜ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು 'ಡೆಮೋಕ್ರೆಸಿ' (Democracy)–ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವೆಂಬುದು ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಬಳಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಪದ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ನೋಡಿದರೆ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಗಳೂ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯಗಳೇ. ಪ್ರಜೆಯಿಲ್ಲದೆ ರಾಜ್ಯವಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ನಿರಾಕರಿಸಿದರೂ ರಾಜ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅದರ ಲಕ್ಷಣ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಲಾರದು.

ಲಕ್ಷಣಸ್ಪಷ್ಟತೆಗೋಸ್ಕರ 'ಸಭಾಮೂಲಕ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯ' ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟರಿ ಡೆಮೋಕ್ರೆಸಿ (Parliamentary Democracy) ಎನ್ನುವುದುಂಟು. ಸಭೆಯೆಂಬುದಾದರೋ ಬಹುಪಕ್ಷಾತ್ಮಕವಾದದ್ದು. ಪ್ರಜಾಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ನಾನಾ ಪಂಗಡಗಳೂ, ಗುಂಪುಗಳೂ, ತಂಡಗಳೂ, ಪಾರ್ಟಿಗಳೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ.

ಈ ಹತ್ತಾರು ಪಕ್ಷ ಕಕ್ಷಿಗಳ ಪೈಕಿ ಯಾವ ಪಕ್ಷದ ಜನ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯದೋ ಆ ಪಕ್ಷವು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಕ್ಕ ಪಕ್ಷಗಳು ಸರಕಾರದ ಹೊರಗಿದ್ದು ವಿರೋಧಿಸಿ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಾವು ಮೆಜಾರಿಟಿ (Majority) ಯಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಕಾದುಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಇಂಥಾದ್ದನ್ನು 'System of Ins and Outs' ಒಳಗು-ಹೊರಗುಗಳ ಪದ್ಧತಿ, ಬದಲಾಬದಲಿಯ ಪದ್ಧತಿ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಈ ಪಕ್ಷ ಪರ್ಯಾಯಕ್ರಮವೇ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಕೇಂದ್ರ ಭಾಗ. ಈ ಕ್ರಮ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದೀತೇ? ಚಿಂತಿಸಿ ನೋಡೋಣ.

ಇಂಡಿಯ ದೇಶದ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಏಕ-ಅನೇಕಗಳ ಸಂಘಟನೆಯಾಗಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದೇಶದ ಭೂವಿಸ್ತಾರ, ಪ್ರಜಾಬಾಹುಳ್ಯ, ನಾನಾ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಭೂಗುಣ ವಿವಿಧತೆ, ವಾಯುಗುಣ ವಿವಿಧತೆ, ಜನದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳು, ಆಡಳಿತದ ಸಂಸ್ಥೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಭೇದಗಳು-ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಂದ ಸಮಷ್ಟಿ ಸರಕಾರವು ಏಕವಾಗಿಯೂ ಅದರ ಒಳಗಡೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಸರಕಾರಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದೆ.

ದೇಶದ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ವಿದೇಶವ್ಯವಹಾರ, ಜನಪದಭಾವದ ಐಕಮತ್ಯ-ಇಂಥ ಸರ್ವ ಭಾರತದ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಷ್ಟಿ ಸರಕಾರವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಸರಕಾರಗಳ ಸಹಕಾರದೊಡನೆ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕು. ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಸರಕಾರ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಯೋಜನೆ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುವುದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ-ಸುಮಾರು ನೂರು ವರ್ಷಕಾಲ-ಇದ್ದದ್ದು ಅಂಥಾ ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಏರ್ಪಾಟು. ಅದು ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಸಾರ್ಥಕ ಪಟ್ಟದ್ದು ನಮ್ಮ ಅನುಭವದಲ್ಲಿದೆ.

ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಸಮಗ್ರ ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಘಟನೆಯನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಮಗಿಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದದ್ದು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರಿನದು ಅಂಥಾದ್ದು. ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರಿನ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅನುಭವದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಪಾಠಾಂಶಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ:

(೧) ಪ್ರದೇಶ ಮಿತಿ

ರಾಜ್ಯದ ವಿಸ್ತಾರವು ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗುವಷ್ಟು ಪರಿಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಮಾತೂ ಹೀಗೆಯೇ. ಕುಟುಂಬದ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಎಷ್ಟಿದ್ದರೆ ಸರಿ ಎಂಬುದು ಅನುಭವದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ಹಾಗೆ ಪ್ರದೇಶ ಮಿತಿ ಸಂಖ್ಯಾಮಿತಿಗಳಿರಬೇಕು. ಈ ಮಿತಿ ಅನುಭವದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಮಿತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದಾಗ ಆಡಳಿತ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಮಿತಿಗಿಂತ ಕಡಮೆಯಾದಾಗ ಆದಾಯವ್ಯಯಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿಸೀಮೆಗಳು ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನದಿಂದ ಒಂದು ದಿವಸದ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕುವಂತಿರಬೇಕು. ಆಡಳಿತಗಾರನ ತೋಳು ಗಡಿ ಮೇರೆಯನ್ನು ದಿನೇ ದಿನೇ ಮುಟ್ಟುವಂತಿರಬೇಕು. ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಆ ಅನುಕೂಲತೆ ಇತ್ತು.

(೨) ಜನದ ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆ

ರಾಜ್ಯದ ನಾನಾ ಜಿಲ್ಲೆ ನಾನಾ ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳ ಜನರಲ್ಲಿ– “ಇವರು ನಮ್ಮವರು”, “ಇವರೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಜನ” – ಎಂಬ ಮಮತೆ ಬಹುಕಾಲದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಬೆಳೆದದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಇಂಥ ಆತ್ಮೀಯ ಭಾವನೆ ಎಷ್ಟೋ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಮತ, ಜಾತಿ, ಭಾಷೆ, ಕಸಬು, ವ್ಯಾಪಾರ-ಇವೆಲ್ಲ ಅಭಿಮಾನಕಾರಣಗಳೇ. ಆದರೆ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಕಾರಣವೂ ಉಂಟು. ಅದು ಮಾನವಸಹಜವಾದ ಸ್ನೇಹ-ಸೌಜನ್ಯಗಳು. ಈ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಸ್ನೇಹಸೌಜನ್ಯಗಳ ಒಂದು ರೂಪವೇ ರಾಷ್ಟ್ರಕಾಭಿಮಾನ. ಅದೇ ‘ಸಿಟಿಜನ್ ಷಿಪ್’ (Citizenship). ಇದು ಕಾನೂನು ಕಾಯಿದೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದಾಗದೆ ನೈಜವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರಬೇಕು. ಜನದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಕಾಭಿಮಾನದ ಐಕಮತ್ಯ ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜನದ ಮನಸ್ಸು ಒಮ್ಮುಖವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರೊಡನೆ ಸರಕಾರ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ಬೇಗ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

(೩) ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ

ಹಿಂದಿನ ರಾಜರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಗವರ್ನರ್. ಮುಂದೆಯೂ ಗವರ್ನರ್ ಅಥವಾ ರಾಜಪ್ರಮುಖ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿ ಇರಬೇಕಾದದ್ದು. ಆತನನ್ನು ಸಮಗ್ರ ಭಾರತ ಸರಕಾರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು (ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟ್) ನಿಯಮಿಸಬೇಕಾದದ್ದು. ಗವರ್ನರ್ ಪದವಿಗೆ ಎಂಥವರನ್ನು ಆರಿಸಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬಗೆಗೆ ಈಗ ತಕ್ಕಷ್ಟು ನಿಯಮಗಳಿರುವಂತಿಲ್ಲ. ತಕ್ಕ ನಿಯಮಗಳಾಗಬೇಕು. ಗವರ್ನರು ಸಮಗ್ರ ಭಾರತ ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆ ಗವರ್ನರಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟ ವಿಧೇಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆತನು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ, ಎಚ್ಚರ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ, ಆತುರವನ್ನು ತಡೆದು ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರಬೇಕು. ಆತನ ಅಧಿಕಾರವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗದೆ ಇರಬೇಕು.

(೪) ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟ

ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಐದು. ಅವರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಜಾಸಭೆಯಿಂದ ಆರಿಸಿ ಬಂದವರು; ಇಬ್ಬರು ಆಡಳಿತ ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದವರು; ಒಬ್ಬರು ಗವರ್ನರಿಂದ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು. ಈ ಐದು ಮಂದಿ ತಮ್ಮಲ್ಲೊಬ್ಬಾತನನ್ನು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಆರಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಆತನನ್ನು ಗವರ್ನರು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಪದವಿಗೆ ನಿಯಮಿಸುವನು.

ಈ ಏರ್ಪಾಟಿನಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಗಳ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ. ಮಂತ್ರಿಗಳು ಗವರ್ನರಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರರು. ಗವರ್ನರು ಭಾರತಾಧ್ಯಕ್ಷರಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರರು. ಇಲ್ಲಿ 'ಜವಾಬ್ದಾರಿ' ಎಂದರೆ ದಂಡನಾರ್ಹತೆ-ಅಧಿಕಾರಚ್ಯುತಿಗೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದು.

ಇಷ್ಟು ಹೊರತು ಮಂತ್ರಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಿಚಾರದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕಾದವನು. ಅವನು ಕಾಟ ಪೋಟ ತಪಟೆಮಲ್ಲರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಪ್ರಜೆಗೇ ಹಾನಿ.

ಒಂದು ಸಾರಿ ನಿಯಮಿತನಾದಾತನು (ಗವರ್ನರ ಸಮ್ಮತಿಗೊಳಪಟ್ಟು) ಮೂರು ವರ್ಷಕಾಲ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು.

(೫) ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ

(i) ಮೊದಲು ಆಗಬೇಕಾದ ಸುಧಾರಣೆಗಳು ಎರಡು: (೧) ಮೆಂಬರುತನ ಒಂದು ಜೀವನೋಪಾಯವಾಗಬಾರದು. ಸಂಬಳ ಭತ್ಯಗಳ ದರ ಇಳಿಯಬೇಕು. ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ನಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ದೇಶಸೇವೆಗೆ ಬರಲು ಯಾರಿಗೆ ಅನುಕೂಲತೆಯಿಲ್ಲವೋ ಅಂಥವರು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಆ ಅನುಕೂಲತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಆಮೇಲೆ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದು. (೨) ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಲವನ್ನು ಕದಲಿಸಿಯೇನು, ಉರುಳಿಸಿಯೇನು ಎಂದು ಹೆದರಿಸಿ ಸ್ವಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶ ತಪ್ಪಬೇಕು.

(ii) **ಸಭಾಕರ್ತವ್ಯ:** ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯದ ಉಪಕ್ರಮವಲ್ಲ; ಅದು ಅನುಮೋದನೆ ಅಥವಾ ತಿರಸ್ಕರಣೆ. ಉಪಕ್ರಮವು ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದ ಕರ್ತವ್ಯ. ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟವು ಸೂಚಿಸಿದ್ದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ತಿದ್ದಿಕೆ ಸೂಚಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಕೆ ಕೊಡುವುದು–ಇದು ಸಭೆಯಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ ರಾಜ್ಯಸೇವೆ. ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸೂಚನೆ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದೂ ಸರಿ. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಅಂಗವಾಗಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ತನಿಖೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸುವುದೂ ಸಭೆಯ ಕಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸರಕಾರದ ವಿಮರ್ಶೆ ಮತ್ತು ಸರಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಸೂಚನೆ–ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಜಾಂಗಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲುವ ಅಧಿಕಾರಗಳು.

(iii) **ಬಹುಮತ (ಮೆಜಾರಿಟಿ) :** ಸಭೆಯ ವಿಷಯನಿರ್ಧಾರವು ಬಹುಮತದಿಂದ ಆಗತಕ್ಕದ್ದೆಂಬುದು ಸರಿ. ಆದರೆ ಬಹುಮತದ ಪ್ರಮಾಣ ಹೇಗಿರಬೇಕು? ೧೦೦ ರಲ್ಲಿ ೫೧ ಒಂದು ಕಡೆ, ೪೯ ಒಂದು ಕಡೆ ಆಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೫೧ರ ತೀರ್ಮಾನವೇ ಕಾರ್ಯಾರ್ಹವಾದದ್ದೆ? ಸಭೆಯ ಇಬ್ಬರು ದೇಶಕ್ಕೆ 'ಬಹು' ಅಥವಾ 'ಅಧಿಕ' ಆಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸಂದೇಹದ ಮಾತು. ಆ ಇಬ್ಬರು ಎಂಥವರೋ-ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ? ಆದದ್ದರಿಂದ ಬಹುಮತವು ನಿರ್ಧಾರವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಎರಡರಷ್ಟಾದರೂ (೨/೩) ಇರಬೇಕು. ಇಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆಯಾದ ಅಧಿಕಪಕ್ಷದ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದ ಐಚ್ಛಿಕ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಿಡಬಹುದು. ವಿಷಯವು ತುರ್ತಿನ (ಅರ್ಜೆಂಟ್) ಸ್ವಭಾವದ್ದಾದರೆ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಆ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ತುರ್ತು ಕೆಲಸ ನಡಸಬಹುದು, ಅಥವಾ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾರಿ ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಭೆಯ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಗೆ ತರಬಹುದು. ಈ ಏರ್ಪಾಟಿನಲ್ಲಿ

ಯಾವ ಆಲೋಚನೆಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಬಲವುಂಟೋ ಅದು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಯಾವುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು ಬಲವೋ ಅದು ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಬಲವೂ ವಿರೋಧವೂ ಸುಮಾರು ಸುಮಾರಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅದು-ಜರೂರಿನದಲ್ಲದಿದ್ದರೆ- ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರದ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ.

(iv) **ಸರಕಾರದ ನೀತಿ :** ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ (೧) ಸರಕಾರದ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಆಲೋಚನೆ ಸಂಕಲ್ಪಗಳು ಪ್ರಜಾಶೋಧನೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬಾರವು. (೨) ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ ಅನುಭವವೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಎರಡೂ ಮಿಳಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. (೩) ಮಂತ್ರಿಯು ಅಸಮರ್ಥನೋ ಅಸಭ್ಯನೋ ಆಗಿ ಕಂಡು ಬಂದಲ್ಲಿ ಗವರ್ನರು ಆತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಬೇರೆಯಾತನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. (೪) ಗವರ್ನರು ಅಧಿಕಾರಚ್ಯುತಿ ಮಾಡಿಸದಿದ್ದರೂ ಮೂರು ವರ್ಷದ (ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕರ ಅಥವಾ ಐದರ) ಅವಧಿ ಮುಗಿದಾಗ ಬೇರೆ ನಿಯಾಮಕಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತದೆ. (೫) ಗವರ್ನರು ಸಹ ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (೬) ಗವರ್ನರೂ ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಸಹ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಯ ಚರ್ಚೆ ನಿರ್ಣಯಗಳನ್ನೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

ಎಂಥ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅಧಿಕಾರಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪರಮ ನಿರ್ಧಾರಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನಾದರೊಬ್ಬರನ್ನು ನಂಬಬೇಕು; ನಂಬದೆ ಗತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಕಡೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯ ಗವರ್ನರು ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷ-ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋದಾರೆಂದರೆ, ಆಗ ದೈವವೇ ವಿರೋಧಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾದೀತು. ಅಂಥಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಏನು ಮಾಡಲಾದೀತು!

ಈ ಮೇಲಣ ಬಿನ್ನಹಗಳು ಕೇವಲ ಸೂಚನೆಗಳು, ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲ. ಈ ಸೂಚನೆಗಳು ವಿಚಾರ ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಪೀಠಿಕೆಯಾಗಬಹುದಾದವು; ಅವು ಪುನಃ ಪುನರ್ವಿಚಾರ ಶೋಧನೆಯಿಂದ ಪರಿಷ್ಕಾರ ಪಡೆಯಬೇಕಾದವು.

ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದುವ ರಾಜ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಇನ್ನೂ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಸಾರಿಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅದನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ; ಅದು ಎಂಥವರಿಗೂ ಅಸಾಧ್ಯವೇ. ಬಹುಜನದ ಬಹು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗತಕ್ಕದ್ದು. ಮತ್ತು ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೂ ಕಿಂಚಿನ್ಮಾತ್ರವೇ. ಅಂದಂದಿನ ಅನುಭವದಿಂದ ಆಗಾಗ ನಡೆಯುವ ಪರೀಕ್ಷೆಯೇ ಪರಿಷ್ಕರಣೆಗೆ ದಾರಿ; ಮತ್ತು ಪರಿಷ್ಕರಣೆ

ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗದು, ನಮ್ಮ ಅರೋಗ ದೃಢಕಾಯತೆಗೆ ಹೇಗೆ ಋತುಗತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅನ್ನ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳ ಬದಲಾವಣೆಯೋ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಾಂಗಕ್ಕೂ ಹಾಗೆ ಸಂದರ್ಭ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಬೇಕು. ವಿಚಾರ ಪರಿಷ್ಕರಣೆಯೇ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ದಾರಿ.

***

ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಮಿತವಾಗಿರಲಿ

ಸರಕಾರದ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಹೋಗುವುದು ಈಗ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೂ ಅಂಟಿರುವ ಉನ್ಮಾದ ವ್ಯಾಧಿ. ಪಕ್ಷರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಅಣ್ಣಪ್ಪನ ಪಕ್ಷವು ಜನಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಮಂಡಲವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವುದಾಗಿ ಚುನಾವಣೆಯ ಅವಸರದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮಯ್ಯನ ಪಕ್ಷವು "ಅದೇನು ಮಹಾ! ನಾನು ಎಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಿತ್ತು ತರುತ್ತೇನೆ; ನನಗೆ ವೋಟು ಕೊಟ್ಟು ನೋಡಿರಿ" ಎನ್ನುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೋಟಾಪೋಟಿ ನಡೆದು ಪಕ್ಷ-ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಸರಕಾರದ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೆರೆಯ ಅಂಗಳ ಹರಡಿದಷ್ಟೂ ನೀರಿನ ಆಳ ಕಡಮೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಮಕ್ಕಳು ಕೂಡ ಬಲ್ಲರು. ಸರಕಾರಕ್ಕಿರುವ ಶಕ್ತಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಎಷ್ಟೆಂದರೂ ಮಿತವಾದವೇ. ಆದದ್ದರಿಂದ ಆಡಳಿತದ ಹರವು ಹೆಚ್ಚಿದಷ್ಟೂ ಅದರ ಕೈಬಲ ಕುಗ್ಗುತ್ತದೆ; ವಿಚಕ್ಷಣೆ ಇಳಿಯುತ್ತದೆ; ತನಿಖೆಯೂ ಉಸ್ತುವಾರಿಯೂ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ; ಹತೋಟಿ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ; ಬೇಕೋಬಿಟ್ಟಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ; ಲಂಚ ರುಷುವತ್ತು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ; ಕಪಟಿಗಳಿಗೂ ಬಾಯಬಡಕರಿಗೂ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬುತ್ತದೆ; ಸರಕಾರದ ದಕ್ಷತೆ ನ್ಯೂನವಾಗುತ್ತದೆ; ಜನದ ನೀತಿಯು ಹದಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ವಸ್ವವೂ ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಸರಕಾರವು ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನದ ('ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯ' ನ)-ನೆಹ್ರು ಮಹಾಶಯನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ Common man–ಎಂಬಾತನ ನೆಮ್ಮದಿಯು ಸರಕಾರದ ಗುರಿಯಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅದು ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ಅತಿಸಾಹಸವನ್ನೂ ಬೇಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಅತಿಸಾಹಸ ಬೇಡವೆಂಬುದೇ ಜನಸಾಮಾನ್ಯದ ಬೇಡಿಕೆ. ಕಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ಬದಲು ಹಾಲು ಹರಿಯಲಿ ಎಂದು ಅವರು ಬೇಡುವುದಿಲ್ಲ; ಬಾಬಾಬುಡನ್‌ಗಿರಿಗೆ ಶಾಲು ಹೊದಿಸಿರಿ ಎಂದು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಋಷಿಗಳು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಷ್ಟನ್ನೇ ಇಂದೂ ನಾವು ಬೇಡುವುದು:

> ಕಾಲೇ ವರ್ಷತು ಪರ್ಜನ್ಯಃ
> ಪೃಥಿವೀ ಸಸ್ಯಶಾಲಿನೀ ।
> ದೇಶೋಽಯಂ ಕ್ಷೋಭರಹಿತಃ
> ಸಜ್ಜನಾಃ ಸಂತು ನಿರ್ಭಯಾಃ ॥

ನಿಜವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ

ಮಳೆಬೆಳೆಗಳನ್ನು ನಡಸುವುದು ಭಗವಂತನ ದಯೆ. ಆಮೇಲೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ನೆಮ್ಮದಿ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಸಹಾಯ. ರಾಜ್ಯವು ದುಷ್ಟರನ್ನೂ ಪುಂಡರನ್ನೂ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕು. ಅದೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.

ಸಂಪದಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಜಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸರಕಾರವು ಹೊರಲಾರದ ಹೊರೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಆ ಹೊರೆಯನ್ನು ಪ್ರಜಾಜನದ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸುವುದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಯ ನೈಜಶಕ್ತಿಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುವ ಅವಕಾಶವೇ ನಿಜವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ಪ್ರಜಾಜನದ ನೈಜಶಕ್ತಿಗಳ ಸ್ವತೋವಿಕಾಸಕ್ಕಾಗಿ-ಅವರ ಅನಿರ್ಬಂಧದ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ-ಸರಕಾರವು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವ ಅವಕಾಶಸೌಲಭ್ಯವೇ ನಿಜವಾದ ಪ್ರಜಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.

ಸಂಪತ್ಪ್ರಯತ್ನ

ಹಾಗಾದರೆ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿ ಬೇಡವೆ? ಬೇಡವೆಂದವರು ಯಾರು? ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಸಮಾಜಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವೂ ಬೇಕು; ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕು. ಆದರೆ ಅದು ಪ್ರಜಾಜನದ ಕಾರ್ಯ. ಅವರ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅವು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೋ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸಾಕು. ಜನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದರೆ ತಾನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಜನ ಸರಕಾರವನ್ನು ಬೇಡಿದಾಗ ಸರಕಾರವು ಸಹಾಯ ಕೊಡಲಿ. ಆದರೆ ಸರಕಾರವು ತಾನೇ ಸಂಪದ್ವಿಚಾರ ಸಮಾಜ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಕೈಹಾಕಿದಾಗ ಅದರ ಉದ್ದೇಶವು ಭಂಗವಾಗುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಜನಕ್ಕೆ ನೀತಿನಷ್ಟವೂ ಉಪದ್ರವವೂ ಉಂಟಾದೀತು. ಇದು ನಮ್ಮ ಕಳೆದ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಅನುಭವದಿಂದ ನಿದರ್ಶನಪಡುತ್ತಿರುವ ಸಂಗತಿ.

ಆಸ್ಕ್ವಿತ್ (Asquith) ಮಹಾಶಯನು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಒಂದು ನಿಯೋಗ ಸಮಿತಿ ಲಂಡನ್ನಿಗೆ ಬಂದು ಆತನನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿ ಹೀಗೆ ಬೇಡಿತು: "ಸ್ವಾಮಿ, ನೀವು ಇಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ್ ಸಭೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ನಾವೂ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ. ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಏಳುನೂರು ಮಂದಿ ಸದಸ್ಯರಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಮಂದಿಯಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನೀವು ಹಗಲೂ ಇರುಳೂ ಮಾತನಾಡುತ್ತೀರಿ. ಅಲ್ಲಿ ನಾವೂ ಹಗಲೂ ಇರುಳೂ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತದೆ; ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ, ಏನಿರಬಹುದು ಮರ್ಮ? ನೀವು ದಯಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನ ಮೂಲಕ ಕೆಲಸ ನಡೆಸುವುದರ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಕಲಿಸುವುದಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಯಾಣದ ವೆಚ್ಚ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಖರ್ಚುಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೊಟ್ಟೇವು" –ಎಂದು ಬೇಡಿದರು.

ಆಸ್ಕ್ವಿತ್ ರಾಜ್ಯಕುಶಲಿ ನಕ್ಕು "ನಮ್ಮ ದಾರಿ ನಮಗೆ ಸರಿ. ನಿಮಗೆ ಸರಿಯಾಗುವ ದಾರಿಯನ್ನು ನೀವೇ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು" ಎಂದನಂತೆ.

ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ

ಯೂರೋಪ್ ಅಮೆರಿಕಾಗಳಲ್ಲೂ ಇದೇ ಅನುಭವವಾಗಿದೆ. ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಟ್ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಜನ ಹಿಂದೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ ಪದ್ಧತಿಯೇ ವಾಸಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಚಿಂತಿಸತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ವಿಚಾರ ಹೇಗಾದರಾಗಲಿ, ಜೀವನೋದ್ದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಪುರುಷಾರ್ಥದ ತಾರತಮ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಭಾರತೀಯರಿಗೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಿಗೂ ರೂಢ ಮೂಲವಾದ ಭೇದವುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ನಮಗೆ ಸಹಸ್ರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯ ಮೇಲ್ಮೈಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಈಹೊತ್ತು ನಂಬಿಕೆಯಿರುವುದಾದರೆ ನಾವು ಸಂಪತ್ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಪೆಡಂಭೂತವಾಗಿ ಬೆಳಸಬಾರದು.

ಪೂರ್ವಿಕರು ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಎರಡು ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ: (೧) ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ, (೨) ಶಿಷ್ಟ ಪೋಷಣೆ. ಈ ಶಿಷ್ಟಪೋಷಣೆ ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯಧರ್ಮವಾದ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿ ಸೇರಿದೆ. ಸಾಧುವಾದ ಸಂಪತ್ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದದ್ದು ರಾಜ್ಯದ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಹೀಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಕಾರ್ಯಯೋಗ್ಯತೆ

ಈಗ ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡು ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಸಾಕು: ದುಷ್ಟದಮನ, ಶಿಷ್ಟಪಾಲನ. ಶಿಷ್ಟಪಾಲನೆಯ ಒಂದು ಅಂಗ ಶಿಷ್ಟ ಸಂಪತ್ಪೋಷಣೆ.

ಒಂದು ರಾಜ್ಯವು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಡಸಬೇಕಾದರೆ ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದದ್ದು ಮೊದಲು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. ಎರಡನೆಯದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಲೌಕಿಕ ವಿಚಕ್ಷಣೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತಾಗಿ ಲೋಕಾನುಭವವಿದ್ದರೆ ಸಾಕು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ಬೇಡವೆನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯೂ ಕಾರ್ಯಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಇವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮಂತ್ರಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಾಗಿ ಜನಾನುರಾಗಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಲೌಕಿಕ ವಿಚಕ್ಷಣೆಯೂ ಕಾರ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಪಕ್ಷ ಕಕ್ಷಿಗಳ ಹಂಗಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವರಾಗದೆ ಇದ್ದರು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಭುವಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಕಾರಣಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲ ದಶೆಯಿಂದ ಉಚ್ಛ್ರಾಯದ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು.

ಸಾರಾಂಶ ಸೂತ್ರಗಳು

1. ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ ನಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ನಮ್ಮ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂಥಾದ್ದಾಗಿರಬೇಕು.
2. ರಾಜಕೀಯವು ಮನುಷ್ಯಜೀವನದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಭಾಗ. ಭಾಗವೇ ಸಮಸ್ತವಲ್ಲ. ಆದದ್ದರಿಂದ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ನಾವು ಕೊಡಬಹುದಾದ ಗಮನ ಮಿತವಾದದ್ದು.
3. ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯವು ಪ್ರಜಾವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ದಿನಸಮಸ್ತದ ಕಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಭೆ, ಆ ಗದ್ದಲ. ಈ ಚರ್ಚೆ, ಆ ಘೋಷಣೆ-ಇದೇ ದಿನದಿನದ ಕಸಬಾಗುತ್ತದೆ.
4. ಅಧಿಕಾರದ ಆಶೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಕ್ಷಗಳು, ಕಕ್ಷಿಗಳು, ಗುಂಪುಗಳು, ಕೂಟಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಇವುಗಳು ಪೋಟಾಪೋಟಿ, ಸಂಚು, ಪಿತೂರಿ, ಮತ್ಸರ, ವೈಷಮ್ಯ-ಇವು ಹಬ್ಬಿ ನೀತಿಮರ್ಯಾದೆಗಳ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಇಳಿಸುತ್ತವೆ; ಜನತೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುತ್ತವೆ.
5. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಕ್ಷದ ನಾಯಕನೂ ವಾಚಾಳಿಯೂ, ತಾನು ಜನತೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಬಲ್ಲವನೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನತನಗೆ ಬೇಕಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ರಸ್ತೆ, ಸ್ಕೂಲು, ಕೆರೆ, ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಇಂಥ ಹೇಸಾನುಗಳನ್ನು ಹೇರಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸರಕಾರದ ವೆಚ್ಚ ಬೆಳೆದು ಜನಕ್ಕೆ ತೆರಿಗೆಯ ಹೊರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ.
6. ಹಾಗೆಯೇ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳೂ ಹುದ್ದೆಗಳೂ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆದು, ಖರ್ಚು ಹೆಚ್ಚಿ, ತೆರಿಗೆಯ ಹೊರೆ ಮಿತಿಮೀರುತ್ತದೆ.
7. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವೆಂದು ಬಂದದ್ದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಟಿರಾಜ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

    ತೋರ ಮಾಣಿಕವೆಂದು ಪಿಡಿದರೆ
    ಘೋರ ಕೆಂಡವಿದಾಯ್ತು ಶಿವಶಿವ ॥

8. ರಾಜ್ಯವು ಗಿಡದ ಹಾಗೆ, ಗೋಡೆಯ ಹಾಗಲ್ಲ. ಗಿಡ ತನ್ನೊಳಗಿನ ಸ್ವಂತ ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಗಿಡದ ಒಳಗಡೆ ಜೀವಾಳವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ನೀರೂ ಗೊಬ್ಬರವೂ ಬೇಲಿಯ ಗೋಡೆಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರವು. ಜನದ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಹೊರಗಣ ಸಭೆ ಸಮಿತಿಗಳೂ ಯಂತ್ರಸಂಧಾನಗಳೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರವು. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಾರೆಗಳಿಂದ ಗೋಡೆ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಜನತೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸಲಾಗದು. ಜನಾಭ್ಯುದಯ ಬೇಕೆನ್ನುವವರು ಮೊದಲು ಅವರ ಅಂತಸ್ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಬೇಕು. ಇದು ಸಾವಧಾನವಾದ, ಜಾಗರೂಕವಾದ

ಮತ್ತು ಬಹುಮುಖವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಜನದ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪಕ್ವಕ್ಕೆ ತಂದು ನೀತಿ ಬಲವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ.

9. ರಾಜ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡಿದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಳವಾಗಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಜನಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಇರಬೇಕು. ಅತಿ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯೂ ಅತಿ ಚಾಲೂಕೂ ಅವಶ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಇರಬಾರದು.
10. ರಾಜ್ಯವು ಅತಿಸಾಹಸಗಳಿಗೂ ಅತಿನವೀನಗಳಿಗೂ ಮನಸೋಲಬಾರದು. ಅದು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದರ ಪ್ರಗತಿ ಅದರ ಪೂರ್ವಚರಿತ್ರೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ತನ್ನ ಪೂರ್ವಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಳಚಿಹಾಕುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು.
11. ಸರ್ವಾಂಗಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಸರ್ವಶೋಭನಸಂಪನ್ನವಾದ ಸಮಾಜವನ್ನೂ ಕಟ್ಟಲಾದೀತೆನ್ನುವುದು ಭ್ರಾಂತಿಯ ಮಾತು. ರಾಜ್ಯವೂ ಸಮಾಜವೂ ಮನುಷ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯಮಯವಾದವು. ಮನುಷ್ಯಸಹಜವಾದ ಲೋಪಗಳೂ ದೋಷಗಳೂ ಸಮಾಜಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಾದರೂ ಪದೇಪದೇ ತಲೆಯೆತ್ತುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ-ನಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣೇ ಕ್ಷಣೇ ಕೊಳೆ ಏಳುತ್ತಿರುವಂತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡೇ ಪ್ರತೀಕಾರಗಳು: ಒಂದು, ಆಗಾಗ ತೊಳೆಯುವುದು; ಎರಡು, ತೊಳೆದರೂ ಹೋಗದ್ದನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. ಜನರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಸಹನೆಯನ್ನೂ ಕೊಂಚ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.
12. ಕ್ರಾಂತಿಯ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಕ್ರಾಂತಿಯೆಂಬುದು ರಾಜಸ, ರಾಕ್ಷಸ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಅದನ್ನುರುಳಿಸಿಯೇನು, ಇದನ್ನು ದಬ್ಬಿಯೇನು, ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿಯೇನು–ಈ ಬಗೆಯ ನಿತ್ಯಾವೇಶವೇ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಮನೋಭಾವ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅದು ಇರುವವರೆಗೂ ನೆಮ್ಮದಿ ತಲೆದೋರಲಾರದು.
13. ಸರಕಾರದ ಮುಖ್ಯ ಶಾಖೆಗಳು-ಶಾಸನರಚನೆ, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹ, ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಇವು-ಸಮಬಲಗಳಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಷ್ಕಾರಕಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಯಾವ ಒಂದು ರಾಜ್ಯಾಂಗವೂ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮೇಲ್ತಿದ್ದಾವಣೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬಾರದು.
14. ಯಾವ ಒಂದು ಶಾಖೆಯಾಗಲಿ ವಿಹಿತಕ್ರಮದಿಂದ ತಪ್ಪಿದಾಗಲೂ, ಒಂದು ಶಾಖೆಗೂ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೂ ಘರ್ಷಣೆ ಬಂದಾಗಲೂ ಯುಕ್ತವಾದ ಪರಿಷ್ಕಾರವನ್ನು ಆಗುಮಾಡಿಸಲು ರಾಜ್ಯಪ್ರಮುಖನು (ಗವರ್ನರ್) ತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿ ಪಡೆದಿರಬೇಕು.
15. ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿಶಾಖೆಯೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗವೂ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಗೌರವಿಸಬೇಕು. ಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂಬುದು ಬಹುಕಾಲದ ಜನಾಭಿಪ್ರಾಯ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೯೬೯ ರ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಆ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯ; ಸಂಪ್ರದಾಯವಾದರೋ ೧೯೬೮ ವರ್ಷಗಳ ಒಟ್ಟು ಪ್ರಜಾಭಿಪ್ರಾಯ.

16. ಧರ್ಮವು ಮನುಷ್ಯಚಮತ್ಕಾರಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದು. ದೈವವು ಮನುಷ್ಯಬಲಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದು. ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿಯೂ ಭಗವತ್ಸಂಸ್ಮರಣೆಯೂ ತಳಹದಿಯಾಗಿರಬೇಕು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಕುಂತೀದೇವಿ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿವಾದವು ಸರ್ವದಾ ನಮ್ಮ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದದ್ದು:

ಧರ್ಮೇ ತೇ ಧೀಯತಾಂ ಬುದ್ಧಿಃ
ಮನಸ್ತು ಮಹದಸ್ತು ಚ ॥

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೧
ಮಿರ್ಜಾರವರ ಸ್ನೇಹಪರತೆ

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಸಭಾವಾಗ್ಮಿಯೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆ. ಅವರು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಬರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಓದುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆದರೆ ಅವರ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಬರವಣಿಗೆಯ ಶೈಲಿ ಸುಂದರವಾದದ್ದು; ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷಾ ಮರ್ಯಾದೆ ಒಪ್ಪುವಂಥದು. ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಸರಳವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು ಲಲಿತವೂ ರಸವತ್ತೂ ಆದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಬರೆದ ಕಾಗದಗಳಲ್ಲಿ ಲಘುಹಾಸ್ಯವಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಇತರರು ತಯಾರು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕರಡನ್ನು ಅವರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಿದ್ದಿ ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮಿತ್ರಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ. ಆದರೆ ಆ ಸ್ವಲ್ಪವು ಬಹು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಅವರು ಅಶ್ಲೀಲ ಪದಗಳನ್ನು ಎಂದೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮುಖಭಾವ ಅಂಗಭಾವಗಳು ಗಂಭೀರವಾದವು. ಬೀದಿಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಇಳಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಹಾಸ್ಯವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಧುರ ಲಘು; ಅಟ್ಟಹಾಸದ ಬಗೆಯದಲ್ಲ.

ಹಾಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ

ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯರು ಮಾತಿನ ರಭಸದಲ್ಲಿ "ಅದನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದನ್ನು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆ" –ಎಂದರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಕೇಳಿದರು: "ಯಾವುದನ್ನು ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು?"

೧೯೪೭ರಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯದ ಹೊಸ ಸರಕಾರಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾದಾಗ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು ಹೋಗಿ "ನಿಮಗೆ ಗವರ್ನರ್ ಪದವಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರಂತೆ, ಬಹು ಸಂತೋಷ" –ಎಂದರು. ಮಿರ್ಜಾ ಹೇಳಿದರು: "ಹೌದು. I am the Governor of No. 2, Ali Asker Road. ಇದನ್ನು 'ಅವರು' ಕೊಡಲಿಲ್ಲ-ನಮ್ಮಪ್ಪ ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟದ್ದು".

ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಮೇಷ್ಟರಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು ಹೇಳಿದರು: "ನಿಮ್ಮ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಈಗ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಚಾರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ತಾವು ಹಿಂದೆ ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ 'ಭೂಮಿ ಗುಂಡಾಗಿದೆ' ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಭೂಮಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿದೆ' ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ." ಮಿರ್ಜಾ: "ಹೌದು ಹೌದು. ವಯಸ್ಸಾಗುತ್ತಾ ಆಗುತ್ತಾ, ಆರಡಿ ಉದ್ದ ಮೂರಡಿ ಅಗಲ ಇರುವ ಚಪ್ಪಟೆಯ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಹುಡುಕಬೇಕಾದದ್ದೇ!"

ಸನ್ಮಾನ

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಸನ್ಮಾನ ಸಮಾರಂಭಗಳು ನಡೆದವು. ಮೈಸೂರು ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ವಾರ್ಷಿಕ ಪೊಗದಿಯು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಡಮೆಯಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮಿತ್ರರು ಮ್ಯುಸಿಯಂ ಬಳಿಯ ಬ್ಯಾಂಬೂ ಐಲೆಂಡ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂತೋಷ ಕೂಟವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದೆವು.

ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬಹುಭಾರಿಯಾದದ್ದು ಲಾಲ್‌ಬಾಗಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂತೋಷೋತ್ಸವ. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅಂದು ಮುಖ್ಯ ಅತಿಥಿಯಾದ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ಗೇಟಿನ ಬಳಿ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಆತಿಥೇಯರು (Hosts) ಅವರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಮೆರೆವಣಿಗೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಆಗ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಫ್ರೇಸರ್ ಎಂಬಾತ ಇದ್ದ. ಮೆರೆವಣಿಗೆ ಉತ್ತರ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಸಣ್ಣ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಕೆ ತಿರುಗಿತು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರು ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ ಹೇಳಿದರು:

“ಈ ದಿವಸ ನನ್ನ ಜೀವಮಾನದ ಶಿಖರವನ್ನೇರಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ನಾನು ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಲು ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ. ಜನದ ಮೆಚ್ಚಿಕೆ ಇಷ್ಟು ದೊರೆತ ಮೇಲೆ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಆಶೆಪಡಬಾರದು. ಆದರೆ ಮಹಾರಾಜರು ಒಪ್ಪುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಅವರು ಬೇಡವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ನಾನು ಹೇಗೆ ಸಹಿಸುವುದು?”

ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಹೃದಯಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಮೆರೆವಣಿಗೆ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಸಭಾಕಾರ್ಯ.

ಪ್ರೀತಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯ

ನನ್ನ ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಬಿನ್ನಯಿಸಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಬೇಡುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಒಂದು ಸಾರಿ ತುಂಬಾ ಕಾಯಿಲೆ ಮಲಗಿದ್ದಾಗ ಮಿರ್ಜಾರವರು ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ದಯಮಾಡಿಸಿದರು. ನನಗೆ ಕೆಮ್ಮಲು ಬಲವಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಆಹಾರ ಏನೂ ಬೇಡವೆಂದು ಉಪವಾಸ ಮಲಗಿದ್ದೆ.

ಮಿರ್ಜಾರವರು ಬಂದು ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ನಾನು ಆಹಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಇತರರಿಂದ ಕೇಳಿ, "ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಇದೆಯೆ? ಇದ್ದರೆ ಕೊಂಚ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ" ಎಂದರು. ಮನೆಯೊಳಗಿನಿಂದ ಒಂದು ಬಟ್ಟಲು ಹಾಲು ತಂದರು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ಅದನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನನ್ನ ಬಾಯ ಬಳಿ ಹಿಡಿದು ಹೇಳಿದರು:

ಮಿರ್ಜಾ: "ನೀನು ಇದನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು."

ನಾನು: "ನನಗೆ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ."

ಮಿರ್ಜಾ: "ಈ ಬಟ್ಟಲು ಹಾಲು ನಿನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸೇರುವವರೆಗೆ ನಾನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಿಷ್ಟನ್ನು ನೀನು ಕುಡಿದು ನಿದ್ದೆ ಹೋಗಬೇಕು."

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಹಾಲಿನ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ನನ್ನ ತುಟಿಗೆ ಅದುಮಿದರು. ಇಂಥಾದ್ದು ಅವರು ನನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರೀತಿ.

ಪ್ರಥಮ ಪರಿಚಯ

ನನಗೆ ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರ ಪರಿಚಯವಾದದ್ದು ಬಹುಶಃ ೧೯೧೫ರಲ್ಲಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಾನು ಮಿರ್ಜಾರವರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅವರು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಾರೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ನನಗೆ ಮಿರ್ಜಾರವರಲ್ಲಿ ಕೆಲಸವೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದ್ದೆ. ಆಮೇಲೆ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಹೊಸತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಬಿ. ವೆಂಕಟನಾರಣಪ್ಪನವರು ಒಂದು ದಿನ ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದರು:

"ಮೊನ್ನೆ ನಾನು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ, ಸೆನೆಟ್ ಸಭೆಯ ಅಧಿವೇಶನಕ್ಕೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರೂ ನನ್ನಂತೆ ಸೆನೆಟ್ ಸದಸ್ಯರು. ಹಿಂದೆ ಅವರು ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ನಾನು ಅಲ್ಲಿ ಮೇಷ್ಟರಾಗಿದ್ದೆ. ಆಗಿನಿಂದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಭಿಮಾನವಿದೆ. ಮಿರ್ಜಾರವರು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು 'ನೀವು ಕರ್ಣಾಟಕ ಪತ್ರಿಕೆ ನಡಸುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಲ್ಲಿರಾ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ನಾನು 'ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲೆ' ಎಂದೆ. ಮಿರ್ಜಾರವರು 'ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಚಿಕ್ಕವರಂತೆ. ಅವರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ. ನೀವು ಅದಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆಯೆ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ನಾನು 'ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಭರವಸೆಕೊಟ್ಟೆ. ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ನೀವು ನಡಸಿಕೊಡಬೇಕು. ತಕರಾರು ಹೇಳಬೇಡಿ."

ನಾನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅವರು ಹೇಳಿದ ದಿವಸ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ. ಅವರ ಮನೆ ರಿಚ್‌ಮಂಡ್ ಟೌನ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. 'ಸಿಲ್ವರ್ ಓಕ್ ಲಾಡ್ಜ್' ಎಂದು ಮನೆಯ ಹೆಸರು. ಆ ಮನೆಯ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಲ್ವರ್ ಓಕ್ ಮರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಆ ಮನೆ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಪೂರ್ವಿಕರದು.

ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಭೇಟಿಯಿಂದ ನನಗೆ ತುಂಬ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಮಾತಿಗೆ ವಿಷಯ ಗಹನವಾದದ್ದೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಕೀಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಬರಿಯ ಲೋಕಾಭಿರಾಮದ ಮಾತು. ಆದರೆ ಅವರ ಮಾತಿನ ಸರಳವಾದ ರೀತಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ಸ್ನೇಹ, ಎಷ್ಟೋ ಕಾಲದಿಂದ ಬೆಳೆದಿದ್ದದ್ದೇನೋ ಎನ್ನಿಸುವಂಥ ಸಲಿಗೆ, ಕೊಂಚಕೊಂಚ ಲಘುಹಾಸ್ಯ-ಇವೆಲ್ಲ ನನಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡಿತು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ದಿವಾನರಾದಾರೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಆಗ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೋ ಎರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು, ಅವರು ನನಗೆ ಆಗ

ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಜ್ಞಾಪಕ. ಬಹುಶಃ ಅದು ಲಾರ್ಡ್ ಬ್ರೈಸ್ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜನಿಪುಣಿ ಬರೆದಿದ್ದ "ಮಾಡರ್ನ್ ಡೆಮಾಕ್ರಸೀಸ್" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡು ಸಂಪುಟ.

ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು ನನಗೂ ನಾನು ಅವರಿಗೂ ಹದಿನೈದಿಪ್ಪತ್ತು ದಿವಸಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಕಾಗದ ಬರೆಯುವುದು ರೂಢಿಗೆ ಬಂತು. ಆ ಕಾಗದಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ, ದೇಶ ಚರಿತ್ರೆ, ಮತಾಚಾರ, ಚಿತ್ರಕಲೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು ಲಘುಲಘುವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು.

ನಾನು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೆ.

ಹೀಗೆ ಬೆಳೆಯಿತು ನಮ್ಮ ಮೈತ್ರಿ.

ದಿವಾನ್ ಪದವಿ

ಮಿರ್ಜಾರವರು ದಿವಾನರಾದದ್ದು ೧೯೨೬ರಲ್ಲಿ. ಆ ಪದವೀನಿಯಾಮಕವನ್ನು ಬಹುಜನ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇದ್ದರು. ನಾನು ಹಾಗೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದವನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅದರಿಂದ ನನಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಅಭಿನಂದನ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದೆ. ಅದರ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "Dear and Respected Sir,.." ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದೆ. ಈಗ ದೊಡ್ಡ ಪದವಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ; ಹಿಂದಿನ ಸಲಿಗೆಯಿಂದ ಬರೆದರೆ ತಪ್ಪಾದೀತೋ ಏನೋ– ಎಂದು ಶಂಕೆಪಟ್ಟಿದ್ದೆ.

ಒಂದೆರಡು ವಾರ ಬಿಟ್ಟು, ನಾನು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಾಗ ಮಿರ್ಜಾರವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದೆ. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೊಠಡಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು. ನಾನು ಅವರಿಗೆ ಬರೆದಿದ್ದ ಕಾಗದವನ್ನು ನನ್ನ ಮುಂದಿರಿಸಿ "Respected" ಎಂಬ ಮಾತಿಗೂ "Sir" ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕೆಂಪುಶಾಯಿಯಿಂದ ಬಳೆಯ ಗುರುತುಹಾಕಿದ್ದದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಿದರು:

"I have now a bone to pick with you. What a thing to do with a Brahmin!" ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ "to pick a bone" ಎಂದರೆ ಜಗಳವಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇದೊಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಸಂಕೇತ. Bone ಎಂದರೆ ಮೂಳೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಡನೆ ಮೂಳೆಯ ವಿಷಯವೆ!

ಇದು ಅವರ ಹಾಸ್ಯದ ಒಂದು ಮಾದರಿ.
ಅವರು ಹೇಳಿದರು:

"ನೀನು ದಿಢೀರೆಂದು ನನ್ನ ಸ್ಥಾನ ಬದಲಾಯಿಸಿದ್ದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಳುಕಾಯಿತು. ಈ Respected, Sir, ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೀನು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ನೀನು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ನನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಬರೆಯಲು ಏನು ಅಡ್ಡಿ?"

ವಿರಸ

ನಲವತ್ತು ನಲವತ್ತೈದು ವರ್ಷ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸ್ನೇಹ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಸ್ನೇಹದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಹಿ ಹುಳಿಗಳ ಭಾಗ ಕಡಮೆಯೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಹಿಂದೂ-ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಗಲಾಟೆಗಳಿಂದ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವಿರಸ ಬಂದಿತ್ತು. ಕೆಲವು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಸ್ನೇಹ ಮುರಿದುಹೋದಂತೆಯೇ ಇತ್ತು. ಒಂದೆರಡು ಸಾರಿ ಅವರು ಬೇರೆ ಮಿತ್ರರಿಂದ ನನಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದರು. ದಿವಂಗತ ನವರತ್ನ ರಾಮರಾಯರೂ ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ಬೊಂಬಾಯಿಂದ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಬಂದಾಗ "ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಆಟದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತಂದಿದ್ದಾರೆ, ಅದನ್ನಾದರೂ ನೀನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದೇನಯ್ಯ?" -ಎಂದರು ನವರತ್ನ ರಾಮರಾಯರು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಏಕೋ ಸೆಟೆದುಕೊಂಡಿತ್ತು.

ಹೀಗಿದ್ದಾಗ ರೈಟ್ ಆನರಬಲ್ ವಿ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದರು. ಅವರಿಗೆ ಗಲಭೆಗಳ ವಿಚಾರವೂ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ನನಗೂ ನಡುವೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ವಿರಸದ ವಿಚಾರವೂ ತಿಳಿಯಿತು. ಅವರು ನನ್ನೊಡನೆ ಈ ಮಾತನ್ನೆತ್ತಲಿಲ್ಲ.

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಷಷ್ಟ್ಯಬ್ದಿ ಉತ್ಸವ ಬಂದಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಬಂಧುಗಳೂ ಇಷ್ಟಮಿತ್ರರೂ ಮದರಾಸು ಮಾಯಾವರು ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಿಂದ ಬಂದಿದ್ದರು. ಉತ್ಸವದ ದಿವಸ ಸಂಜೆ ಮಿರ್ಜಾರವರು ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ್ದರಂತೆ. ಸುಮಾರು ಐದು ಘಂಟೆಗೆ ಅವರು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಮನೆಗೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಡೇರಾದಲ್ಲಿ ಅವರೂ ಮಿತ್ರರೂ ಸೇರಿ ಸಂತೋಷದ ಮಾತುಕಥೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಮನೆಯ ಒಳಗಡೆ ಬೇರೆ ಮಿತ್ರರ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ತಾವಿದ್ದ ಕಡೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ "ಅಯ್ಯಾ, ಇಲ್ಲಿ ಬಾ. ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಯಾರೋ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ" ಎಂದರು. ಅವರು ಎರಡುಮೂರು ಸಲ ಕೂಗಿದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದೆ. ಎಷ್ಟೋ ತಿಂಗಳ ತರುವಾಯ ಆಗಲೇ ಮಿರ್ಜಾರವರೂ ನಾನೂ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡಿದ್ದು. ನೋಡಿದರೂ ಆಗ ಬಿಗಿದುಕೊಂಡೇ ಇದ್ದೆವು.

ಆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಸೆಂಚುರಿ ಕ್ಲಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಭೋಜನಕೂಟ ಏರ್ಪಾಟಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಭಾಷಣಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳಿದರು. ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸ್ನೇಹಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ನಾಲ್ಕು ಮಾತನ್ನಾಡಿದರು ಅದು ನನ್ನನ್ನೇ

ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ನನಗೆ ತೋರಿತು. “ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವೆಂಬುದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತು. ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ತಗಲುವುದುಂಟು. ರಾಜಕೀಯವಂತೂ ಕತ್ತಿಯಂತೆಯೇ: ಯಾವುದಕ್ಕೆ ತಗುಲಿದರೂ ಅದನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತದೆ. ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿದ್ದವರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ, ರೋಷದಿಂದಲೋ ಆವೇಶದಿಂದಲೋ ಹಟದಿಂದಲೋ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಭಂಗ ತಂದುಕೊಂಡು, ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ರಾಜಕೀಯಜೀವನ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಯಾವುದೂ ಹದಕ್ಕೆ ಬಂದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಪಕ್ವವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಉಸುರಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ತಪ್ಪು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತೇವೆ. ಸ್ನೇಹಿತರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಬಂದರೆ ಭೇದವನ್ನು ವಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸರಕಾರ ನಡಸುವವರು ನಾಲ್ಕಾರು ಹೊರಗಣ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಮನ್ನಣೆ ತೋರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರು ಯಾರನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ತಾಳ್ಮೆ, ಸಹನೆ–ಇವು ಸರಕಾರ ನಡಸುವವರಿಗೂ ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಕರ್ತವ್ಯ.”

ಈ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು.

ಕ್ಲಬ್ಬಿನಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೇಳಿದರು:

“ಏನಯ್ಯ? ನನ್ನ ಮಾತು ನಿನಗೆ ಸರಿತೋರಲಿಲ್ಲವೆ?”

ಹೀಗೆ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ನನಗೂ ಬಂದಿದ್ದ ಕಹಿ ಪ್ರಕರಣ ಆಗ್ಗೆ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು.

ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ

ಇಂಥ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಆಮೇಲೂ ಬಂದವು. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರೂ ನಾನೂ ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮಗಳಂತೆ ಇದ್ದೆವು. ಅವರು ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ತಿಂಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಆಪ್ತಮಿತ್ರರ ಮೂಲಕ ನನಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದರು: "ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಹುಚ್ಚನ್ನು ಆತ ತಲೆಗೆ ಅಂಟಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಸಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಇಲ್ಲಿರುವವರೆಗೂ ಅದು ನಡೆಯಲಾರದು. ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅದು ಹೊಂದಲಾರದು. ಈತ ಈ ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ ಹುಚ್ಚನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ನಡಸಲಿ. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಒತ್ತಾಸೆ ಕೊಟ್ಟೇನು."

ಹುಚ್ಚು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆಯೆ? ನನ್ನ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಪಟ್ಟಾಗಿ ನಿಂತೆ. ಅವರಿಗೆ ತುಂಬ ಅಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ತಮ್ಮ ಕಛೇರಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಬರಹೇಳಿದರು. ಸುಮಾರು ಸಂಜೆ ನಾಲ್ಕು ಘಂಟೆ. ನಾನು ಕೊಠಡಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ನನ್ನನ್ನು ಕೂಡಹೇಳಿ "ನೀನು ಈ ಕಾಗದದ ಕಟ್ಟನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರು. ಹತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳೊಳಗಾಗಿ ನಾನು ಕೆಲವು ಜರೂರಾದ ಕಾಗದಗಳಿಗೆ ಸಹಿಹಾಕಿ ಬರುತ್ತೇನೆ. ಆಮೇಲೆ ಮಾತನಾಡೋಣ" ಎಂದರು.

ನಾನು ಆ ಫೈಲನ್ನು ಓದಿದೆ. ಅದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಮ್ಯುನಿಸಿಪಲ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಯಾವುದೋ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಮಿರ್ಜಾರವರು ತುರ್ತು ಕಾಗದಗಳಿಗೆ ರುಜುಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ, ಗುಮಾಸ್ತನು ಹೊರಟು ಹೋದ ಬಳಿಕ ನನ್ನ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ ಕೇಳಿದರು;

ಮಿರ್ಜಾ: "ನಿನಗೆ ಇನ್ನೂ ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ ಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆಯೆ?"

ನಾನು: "ಅದರಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತವೇನು?

ಮಿರ್ಜಾ: "ಈ ಫೈಲನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ ಪದ್ಧತಿ ನಮ್ಮ ಜನಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ನಿನಗನಿಸಿದೆಯೆ?"

ನಾನು: "ಯಾರೋ ಒಬ್ಬರು ಕೆಟ್ಟರೆ, ಅಥವಾ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆ ಹಾಳಾದರೆ, ಅದರಿಂದ ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ ತತ್ತ್ವವೇ ಕೆಟ್ಟದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೆ?"

ಹೀಗೆ ವಾದ ಮುಂಬರಿಯಿತು.

ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಹಣ

ವಾದದಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರು ದೊಡ್ಡ ಗಂಟಲನ್ನೆತ್ತುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಪ್ಪ ದಪ್ಪ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಮನೋಗತವನ್ನು ಒಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುವರು. ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿ ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ವಾದವು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರದೆಂದು ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೇ ಕೈಬಿಡುವರು.

ಲೆಜಿಸ್ಲೆಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷಣ ಮಾಡುತ್ತ ನಾನು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದಾಗ, ಮಿರ್ಜಾರವರು ಅದಕ್ಕೆ ಗಮನಕೊಟ್ಟು ಒಂದು ಮಾತು ನುಡಿಯುವರು. ಆ ಕೂಡಲೆ ನನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಬಿ. ಕೆ. ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರು ನನ್ನ ಕೋಟಿನ ಬಾಲವನ್ನು ಜಗ್ಗಿ “ಉಕ್ಕಾರ್. ಉಕ್ಕಾರ್” ಎಂದು ಕೂಡಿಸುವರು. ನಾನು ಅದೇಕೆಂದು ಕೇಳಿ, “ನಾನು ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದು ಇನ್ನೂ ಇತ್ತು. ನೀವು ತಡೆದಿರಿ” ಎಂದದ್ದಕ್ಕೆ ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ “ಸಾಕಪ್ಪ ಅಷ್ಟು. ನಿನ್ನ ಪಾಯಿಂಟನ್ನು ಆತ ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಬಂದುಬಿಡಬಹುದು. ನಿನ್ನ ಪಾಯಿಂಟು ಬಂತಲ್ಲ. ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬಿಡು” ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಾಹಕತೆಯನ್ನು (Sensitiveness) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಮಾತು ಎಷ್ಟು ಅವಶ್ಯವೋ ಅಷ್ಟೇ ಇರಬೇಕು: ಹೆಚ್ಚಿರಬಾರದು. ಇದು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಪದ್ಧತಿ. ಗರುಡಾಚಾರ್ಯರದೂ ಹಾಗೆಯೇ.

ಬಹಿರಂಗ ವಾಗ್ವಾದ

ಮಿರ್ಜಾ ಸಾಹೇಬರು ೧೯೩೨ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ರೌಂಡ್ ಟೇಬಲ್ ಕಾನ್‌ಫೆರೆನ್ಸಿಗಾಗಿ ಲಂಡನ್ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬಂತು. ಆಗ ಅವರು ಜನಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಯುಕ್ತಕಂಡಂತೆ ಕಾನ್‌ಫೆರೆನ್ಸ್ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಯನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರು. ಈ ಬೆಂಗಳೂರು ಸಭೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ನಾವು ಕೆಲವರು ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಲಿಖಿತರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಒಂದು ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆಯನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿದೆವು. ಅದನ್ನು (ದಿವಂಗತ) ಡಿ. ಎಸ್. ಮಲ್ಲಪ್ಪನವರು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಓದಿದರು. ಅವರು ಓದುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ನಡು ನಡುವೆ ಮಿರ್ಜಾಸಾಹೇಬರೂ ಅವರ ಸಹಸಚಿವರಾದ ಮ್ಯಾಥನ್ ಸಾಹೇಬರೂ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಲ್ಲಪ್ಪನವರು ಓದಿ ಕುಳಿತ ಬಳಿಕ ನಾನು ಎದ್ದೆ. ಮಿರ್ಜಾರವರೂ, ಮ್ಯಾಥನ್‌ರವರೂ ಹಾಕಿದ್ದ ಸವಾಲುಗಳಿಗೆ ಜವಾಬುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ. ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮುಖ ಕೆಂಪೇರಿತು. ಮಾತುಗಳು ಬಿಸಿಯಾದವು.

ಇದನ್ನು ಆಗ ಸಭಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೇಂಟ್ ನಿಹಾಲ್ ಸಿಂಗ್ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪತ್ರಕರ್ತನು 'ಹಿಂದೂ' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮೇಲಣ ಬಹಿರಂಗ ವಾಗ್ವಾದದಿಂದ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೂ ನನಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಧಾನವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಎಷ್ಟೋ ನಡೆದವು.

ಮೈಸೂರಿಗೆ ತಕ್ಕ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ೧೯೩೮ರ ಸುಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಮಿರ್ಜಾ ಸರಕಾರವು ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿತು. ಆ ಸಮಿತಿಗೆ ಕೆ. ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರು. ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಎಂ. ಸಿ. ರಂಗಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರೂ, ಶ್ರೀಮತಿ ರುಕ್ಮಿಣಿಯಮ್ಮನವರೂ, ಎಸ್. ಹಿರಿಯಣ್ಣಯ್ಯನವರೂ, ಎನ್. ಎಸ್. ಸುಬ್ಬರಾಯರೂ, ಮಹಮದ್ ಇಮಾಂರವರೂ ಇತರರೂ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಸಮಿತಿಯು ಅನೇಕ ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ತನ್ನ ವರದಿಯನ್ನು ಸರಕಾರಕ್ಕೊಪ್ಪಿಸಿತು. ನಾನು ಆ ವರದಿಗೆ ಸಹಿ ಹಾಕಿದರೂ, ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪುರವಣಿಯನ್ನು (Appendix) ಸೇರಿಸಿದೆ. ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿತ್ತು: ಸಮಿತಿಯು

ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಶಿಫಾರಸು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸರಕಾರ ಈ ಕೂಡಲೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ವರ್ಷಗಳೊಳಗಾಗಿ ಆ ಪದ್ಧತಿಯು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಈ ನನ್ನ ಸಲಹೆ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ತೀವ್ರವಾದ ಅಸಮಾಧಾನವುಂಟುಮಾಡಿತು. ನನ್ನ ಸಲಹೆಗೆ ಪುರಸ್ಕಾರ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ.

ಮಾನವೀಯತೆ

ಆದರೆ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮಾನವೀಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತರುವ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭ ಬಂತು. ವರದಿಗೆ ನಾನು ಸಹಿಹಾಕಿದ ದಿವಸವೇ ಕಾಯಿಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದೆ. ಮಾರನೆಯ ದಿನವೇ ನನ್ನ ಕಾಯಿಲೆ ಟೈಫಾಯ್ಡ್ ಎಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಯಿತು. ನನ್ನನ್ನು ವಿಕ್ಟೋರಿಯ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಸಾಗಿಸಿದರು. ನನಗೆ ಮೈಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಮೇಲೆ ಪ್ರತಿ ದಿವಸವೂ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದವರು ಮೊದಲು ಮಿರ್ಜಾರವರು. ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ನನ್ನ ಕೋಣೆಯ ಹೊರಗಡೆ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಕಿಟಕಿಯ ಮೂಲಕ ನನ್ನನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರತಿದಿನದ ಸಂತೋಷ ನಾನು ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಬಿಟ್ಟು ಮನೆಗೆ ಬರುವವರೆಗೂ ನನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದಿತು.

***

ಈಗ ಒಂದು ಕಡೆಯ ದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೇನೆ.

ಮಿರ್ಜಾರವರು ವಿಶ್ರಾಂತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರವರು ಮಾಡತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಆ ದಿನ ಮಿರ್ಜಾರವರ ಮನೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಅವರ ಕಾರು ಬಂದಿತು. ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಒಂದು ಘಂಟೆ ಅಥವಾ ಒಂದೂವರೆ ಘಂಟೆ ಇರಬಹುದು. ಕಾರು ಮಿರ್ಜಾರವರ ಬಂಗಲೆಯ ಗೇಟಿನಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಅವರ ಆಫೀಸ್ ರೂಮಿನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ವೇಳೆಗೆ ಅವರು ಆ ರೂಮಿನ ಬಾಗಿಲ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ, ನನ್ನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ನಾನು ಕಾರಿನಿಂದ ಇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವರು ಷೇಕ್ ಹ್ಯಾಂಡ್ ಕೊಡಲು ಕೈ ಚಾಚಿ ನನ್ನ ಬಳಿ ಬಂದು, ನಗುಮುಖದಿಂದ ಹೇಳಿದರು:

ಮಿರ್ಜಾ: “You must be the happiest man in the world today.”

ನಾನು: “ಅದೇನು ಸಂದರ್ಭ?”

ಮಿರ್ಜಾ: “ಅಗೋ–ಕೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವೆ ರೇಡಿಯೊ? ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರು ನೀನು ಇಷ್ಟು ವರ್ಷವೂ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ ಬಂದಿತು. ಅದೇ ತಾನೆ

ನಿನ್ನ ತಪಸ್ಸು?”

ಆ ಮಾತು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ದಿನದಿನವೂ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣವೂ ನನ್ನೆದುರಿಗೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದೆ.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೨

ಸ್ವತಂತ್ರವೋ, ಅತಂತ್ರವೋ? [7]

ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನ್ ಸಾಹೇಬರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮರಾಠರು ಧಾಳಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಅಂದಿನ ಶೃಂಗೇರಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ದೂರು ಹೇಳಿಕೊಂಡರು. ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತ–

> ಹಸದ್ಭಿಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಕರ್ಮ
> ರುದದ್ಭಿರನುಭೂಯತೇ ॥

"ನಗುನಗುತ್ತಾ ಮಾಡಿದ್ದರ ಫಲವನ್ನು ಅಳಳುತ್ತ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ" -ಎಂದರಂತೆ.

ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡರೆ ಅದು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ನನಗೇನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗದು. ಅದು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಇಂಡಿಯದ ದೇಹವಿಚ್ಛೇದನದಲ್ಲಿ.

ಅಜೀರ್ಣ

ಇಲ್ವಲನೆಂಬ ರಕ್ಕಸನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಅವನ ಊಟವಾದ ಬಳಿಕ "ವಾತಾಪಿ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ. ವಾತಾಪಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತಿಂದ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದ; ಅಣ್ಣನು ತನ್ನ ಹೆಸರು ಹೇಳಿ ಕೂಗಿದ ಕೂಡಲೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ. ಈ ದುಷ್ಟತನವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಒಂದು ದಿನ ಇಲ್ವಲನ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಬಂದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ತುತ್ತನ್ನು ನುಂಗಿದೊಡನೆಯೇ "ವಾತಾಪೀ, ಜೀರ್ಣೋ ಭವ" ಎಂದರು. ವಾತಾಪಿಯ ಹುಟ್ಟಣಗಿಹೋಯಿತು.

ನಮ್ಮ ದೇಶವನ್ನು ಇಬ್ಭಾಗ ಮಾಡಲು ಕಾರಣರಾದ ನಾಯಕರು ತಾವು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೋ ಹೇಗೋ! ಭಾರತಮಾತೆಯ ಒಡಲನ್ನು ಒಡೆದದ್ದಾಯಿತು; ವಾತಾಪಿ ಮಾತ್ರ ಜೀರ್ಣವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಮಯೂರಧ್ವಜ ವೃತ್ತಾಂತ

ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಕಥೆ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮರಾಜನು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆಂದು ತನ್ನ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ ತಾಮ್ರಧ್ವಜರಾಜನು ಆ ಕುದುರೆಗೆ ತಡೆಗಟ್ಟಿದನಷ್ಟೆ? ತಾಮ್ರಧ್ವಜನು ಮಹಾಶೂರ. ಅವನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಗೆಲ್ಲಲಾಗದ್ದೆಂದು ಕೃಷ್ಣಭಗವಂತನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಕಪಟೋಪಾಯವೇ ಯುಕ್ತವಾದದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ. ಅವನೂ ಅರ್ಜುನನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷದಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರಧ್ವಜನ ತಂದೆ ಮಯೂರಧ್ವಜರಾಜನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೇಡಿಕೆ ಮಾಡಿದರು: ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗನನ್ನು ಒಂದು ಸಿಂಹ ಹಿಡಿಯಿತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹಂಬಲಿಸಿ ಬೇಡಿದ್ದರಿಂದ ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಮನಕರಗಿ ಅದು ಮಯೂರಧ್ವಜರಾಜನ ದೇಹಾರ್ಧವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟರೆ ತಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕುಮಾರನನ್ನು ಸಜೀವವಾಗಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿತು. ಈ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಮಯೂರಧ್ವಜರಾಜನು ಹೇಳಿದ. ಅದರಂತೆ ಆತನ ಪಟ್ಟದರಸಿ ಕುಮುದ್ವತಿಯೂ ಮಗ ತಾಮ್ರಧ್ವಜನೂ ಮಯೂರಧ್ವಜನ ದೇಹವನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ಕಾಲವರೆಗೂ ಗರಗಸದಿಂದ ಕುಯ್ದರಂತೆ. ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಕವಿ ಬಹು ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, ಕನ್ನಡ ಜೈಮಿನಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪರಿಪಾಕ

ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣಭಗವಂತನಿದ್ದ ಅಲ್ಲಿ, ದೇಹದ ಎರಡು ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ. ನಮ್ಮ ಕೃಷ್ಣನೆಲ್ಲಿ? ನಾವು ಕೃಷ್ಣನ ಹಾಗೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಮಹಾಪುರುಷನು ನಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯ ರಂಗವನ್ನು ತೊರೆದು ಪೂರ್ವಬಂಗಾಳದ ನವಖಾಲಿ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದ, ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಜನದ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು. ಆಗ ನಮ್ಮ ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರು ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಮನೋಗತವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮರೆತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಚರಿತ್ರೆ.

ಫಲಾನುಮೇಯಾಃ ಪ್ರಾರಂಭಾಃ

ಎಂದು ಕಾಳಿದಾಸನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಊಟ ಸವಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿದವರು ಎಂಥ ಸಮರ್ಥರು, ಪಾಕಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿದರು. ಎಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಪಾಕ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ನಾವು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಂತೆ. ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ಕವಳ ಕಹಿಕಹಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಪಚನಕರ್ತರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನೂ, ಪರಿಪಾಕ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ನಾವು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಅಂದು ವಿವೇಕ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿತ್ತು. ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಜಾರಿ ಅಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ನಂಬಿದೆವು. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಬೇರೆಯಾದರೆ ಆಗಿಕೊಳ್ಳಲಿ, ಇಲ್ಲಿ ನಾವುನಾವೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸೋಣ ಎಂದು ನಮ್ಮ ನಾಯಕರು ಅಧಿಕಾರ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಮನಸೋತರು. ಆದದ್ದೇನು? ಹಾವನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯೊಳಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡಂತಾಯಿತು.

ಒಂದು ನಡೆದ ಕಥೆ

ಮೂಗಾಂಡಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಕುಭಟ್ಟರೆಂಬವರು ಇದ್ದರು. ಅವರ ಹಿರಿಯ ಮಗ ರಾಮಭಟ್ಟ. ಕಿರಿಯ ಮಗ ಶಾಮಭಟ್ಟ. ಮಂಕುಭಟ್ಟರು ರಾಮಭಟ್ಟನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸೋದರಸೊಸೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆಕೆ ಬಡ ವೈದಿಕರ ಮಗಳು. ಶಾಮಭಟ್ಟನಿಗೆ ಶಿರಸ್ತೇದಾರ ಗುಂಡಭಟ್ಟರ ಮಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಗುಂಡಭಟ್ಟರು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಧನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಆಕೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಗುಂಡಮ್ಮ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಗುಂಡಮ್ಮನು ಗಂಡನ ಮನೆ ಸೇರಿದ ಆರು ತಿಂಗಳೊಳಗಾಗಿ ಮಂಕುಭಟ್ಟರು ಪರಂಧಾಮವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಆಗ ಬಂತು ಅವರ ಪತ್ನಿ ವೆಂಕಮ್ಮನವರ ವಿಧಿ.

ತಂದೆ ತೀರಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ಶಾಮಭಟ್ಟನು ಅಣ್ಣನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಬೇಕಾದ ಒತ್ತಾಯ ಬಂತು. ಎರಡು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಇತ್ತಲ್ಲ? ಅದು ಕೂಡುಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಿಯಾಯಿತು. ಮಂಕುಭಟ್ಟರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಗೋಡೆ ಎದ್ದು, ಮನೆ ಇಬ್ಭಾಗವಾಯಿತು. ಶಾಮಭಟ್ಟನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಹಣದಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಹೊರಟುಹೋದ. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಾಗವನ್ನು ಒಬ್ಬ ತಿಗಳರವನಿಗೆ ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟ. ತಾಯಿ ವೆಂಕಮ್ಮನಾದರೋ ಮುದುಕಿ: ಮಡಿ ಹಿಡಿದ ಮುದುಕಿ. ಆಕೆ ಹಿರಿಯ ಮಗನೊಡನೆ, ಆತನ ಹೆಂಡತಿ (ತಮ್ಮ ಸೋದರಸೊಸೆ) ಯೊಡನೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾಲ ತಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಆಕೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಹಿತ್ತಲ ಕಡೆ ಆರಹಾಕಿದ್ದ ಮಡಿಸೀರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಬರುವರು. ಅಲ್ಲಿ ತಿಗಳರವನು ಸಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೋಳಿಮರಿಗಳು ಹಿಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದದ್ದು ಕಾಲಿಗೆ ಅಂಟುತ್ತಿತ್ತು. ಕೋಳಿಯ ಗರಿಗಳೂ ಕಾಲಿಗೆ ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಗ ಆ ಮುದುಕಿ ಮತ್ತೆ ಬಚ್ಚಲ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ತಣ್ಣೀರು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಸೀರೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೂ ನೆನಸಿ ಒದ್ದೆ ಬಟ್ಟೆಯುಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವರು.

ಹೀಗೆ ಪದೇಪದೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಆಕೆಗೆ ಶೀತವ್ಯಾಧಿ ಜ್ವರ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಜನ ಶಾಮಭಟ್ಟನನ್ನು ಕಂಡಾಗ “ಏನಯ್ಯ? ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಹಿಂಸೆಯಾಗಿದೆ. ನಿನ್ನ ಮನೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಕೊಡಬಾರದೆ? ಮುದುಕಿ ಸಾಯುತ್ತಾಳಲ್ಲ?” ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಮಭಟ್ಟನು ಈ ಊರಿನವರ ದೂರನ್ನು

ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತನ್ನ ಭಾಗದ ಮನೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ, – ಹಮೀದ್‌ಖಾನರಿಗೆ ಮಾರಿದ.

ಈಗ ಚೆನ್ನಾಯಿತಲ್ಲ ಮುದುಕಿಯ ಪಾಡು? ಕೋಳಿ ಹಿಕ್ಕೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಮಾಂಸದ ವಾಸನೆಯೂ ಸೇರಿತು.

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ.

ಹುಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿ...

ದೇಶವು ಸ್ವತಂತ್ರಾಧಿಕಾರವನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತಲ್ಲ. ಬ್ರಿಟಿಷರು ಒಂದು ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಹೋದರು; ರಷ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡೆವು. ನಾವು ರಷ್ಯದಂತೆ ಆಗಬೇಕು. ರಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆ ಇದೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲೂ ಅದಾಗಬೇಕು. ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕವನ್ನು ನಡಸಲು ರಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿ ಇದೆ: ನಾವೂ ಅದನ್ನು ಅನುಕರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಂತು ಎರಡು ಹೊಸ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು;

1. ನಮ್ಮ ಬಂಡವಾಳವನ್ನು ಮೀರಿದ ಯೋಜನೆಗಳು;
2. ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಮ್–ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯ ಜನದ ಸರಕಾರದ ಸ್ವಾಮ್ಯ.

ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಾಗಬೇಕು. ಭಾರಿ ಭಾರಿ ಜಲಾಶಯಗಳಾಗಬೇಕು. ವಿದ್ಯುತ್ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಬೇಕು. ಇನ್ನೂ ಏನೇನೋ ಆಗಬೇಕು. ಗಂಧವಾಗಬೇಕು, ಗೊಬ್ಬರವಾಗಬೇಕು, ಉಕ್ಕು ಆಗಬೇಕು, ಕತ್ತಿ ಆಗಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಹಣವೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? ಎತ್ತು ಸಾಲ, ದೇಶದ ಒಳಗೆ ಸಾಲವೆತ್ತು, ಹೊರದೇಶಗಳಿಂದ ಸಾಲವೆತ್ತು, ಯಾರು ಸಾಲ ಕೊಡುತ್ತೇವೆಂದರೆ ಅವರಿಂದ ಸಾಲವೆತ್ತು. ಯಾರನ್ನು ಪುಸಲಾಯಿಸಿ ಸಾಲ ತೆಗೆಯಬಹುದೋ ಅವರಿಂದ ಸಾಲವೆತ್ತು. ಹೀಗೆ ಕೋಟಿ ಕೋಟಿಯಾಗಿ ಸಾಲದ ಹೊರೆ ಬೆಳೆದಿದೆ.

ಈ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ?

> ಸಾಲವನು ಕೊಂಬಾಗ ಹಾಲೋಗರುಂಬಂತೆ ।
> ಸಾಲಿಗನು ಬಂದು ಕೇಳ್ದಾಗಲಾದುರುಳನ ಕ ।
> ಪಾಲಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷ ಸರ್ವಜ್ಞ ॥

ಸಾಲವು ಸಾಲದೆಂದು ತೆರಿಗೆ ಸುಂಕ. ಇವುಗಳ ಹೊರೆಯೋ– ಜನಕ್ಕೆ ಬೆನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಇದು ಜನ ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ಹೇರಿಕೊಂಡಂತೆ ತಾನೆ? ನಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳೇ ಅಲ್ಲವೆ ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ 'ತಥಾಸ್ತು' ಹೇಳುವವರು? ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಪದ್ಧತಿಯ ಸುಖರಸವಲ್ಲವೆ ನಮ್ಮ ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವುದು?

ಹಣ ವೆಚ್ಚವಾದರಾಗಲಿ, ಅದು ಹೇಗೆ ವೆಚ್ಚವಾಯಿತು? ಎಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ? ಇದನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಹುಡುಕ ಹೊರಟರೆ ಎಷ್ಟೋ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಾವು.

ವ್ಯವಹಾರ ದಕ್ಷತೆ

ಕಳೆದ ೨೦ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಮನುಷ್ಯ ಬಡತನದಿಂದ ಸಿರಿತನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ? ಯಾವ ಯಾವ ಸರಕಾರಿ ಮನುಷ್ಯ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಬ್ಯಾಂಕು ಲೆಕ್ಕ ಇರಿಸಿದ್ದಾನೆ? ಇದು ಒಂದು ಭಾಗ. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯದ್ದು. ನಮ್ಮ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆಗಳ ಯಂತ್ರಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಪರಿಶ್ರಾಮಿಕ ವೃತ್ತಿಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ವ್ಯವಹಾರ ದಕ್ಷತೆಯನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ 'ನೋ-ಹೌ' (Know-how) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಾನುಭವದಿಂದಲೂ ಬರುವ ಯೋಗ್ಯತೆ. ನಮ್ಮ ಜನದಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿಶ್ರಾಮಿಕ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇನ್ನೂ ಬಾಲ್ಯದ ಮಟ್ಟದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಬಾಲಕಪ್ರಾಯರೆಂದು ಕರೆದರೆ ಅವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಾರೆ? ಅವರ ಜಾತಿ ಬಾಂಧವರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಾರೆ? ಒಂದಾನೊಂದು ಸರಕಾರಿ ಆಫೀಸಿನಿಂದ ಆ ಇಲಾಖೆಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಬಿಲ್-ಬಾಕಿ ಚೀಟಿ-ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಅಂಕಿ. ಆ ಅಂಕಿ ಮೂರೋ ಐದೋ ಎಂಟೋ ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟು ಮೊಬಲಗಿನ ತೇರೀಜುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೀಜುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆ. ಆಫೀಸಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಅದನ್ನು ತೋರಿಸಿದಾಗ ಆತ ನಸುನಗುತ್ತಾನೆ, ಗುಮಾಸ್ತನನ್ನು ಕರೆದು ಸರಿಮಾಡಿರೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಆಗುವುದು ಎಷ್ಟು ಸಾರಿ? ಎಷ್ಟು ಕಡೆ?

ಅಧಿಕಾರಿಯು ನಗುವ ನಗು ಅರ್ಥವತ್ತಾದದ್ದು.

ಈ ಪರಿಶ್ರಾಮಿಕ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡ ಕೇಡು ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅಯೋಗ್ಯತೆ.

ನನ್ನ ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತರು ಲಾಯರು. ಅವರ ಕಕ್ಷಿಗಾರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಾತ ದೊಡ್ಡ ಪೊಲೀಸ್ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಪೆನ್ಷನ್ ಪಡೆದಿರುವ ಮನುಷ್ಯ. ಈತ ಲಾಯರವರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೊಕದ್ದಮೆ ತಡವಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕುರಿತು ಪುಕಾರು ಮಾಡಿದ. ಲಾಯರು ಆತನನ್ನು ತಮ್ಮ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ತಾವು ಒಂದೆಡೆ ಕುಳಿತು, ಆ ಪೊಲೀಸ್ ಪೆನ್ಷನ್‌ದಾರನನ್ನು ಕೋರ್ಟಿನ ಗುಮಾಸ್ತಖಾನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಪೊಲೀಸ್ ಪೆನ್ಷನ್‌ದಾರನು ಗುಮಾಸ್ತಖಾನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಎಂಟು ಹತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ:

“ಸ್ವಾಮಿ, ನಾನು ಪೊಲೀಸ್ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿದ್ದವ. ಪೊಲೀಸಿನವರು ಲಂಚ ರುಷುವತ್ತು ತಿನ್ನುವವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಆದರೆ ಈ ಕೋರ್ಟಿನವರ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮದೇನಿದೆ? ಯಾವ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ನೋಡಿದರೂ ೫ ರೂಪಾಯಿ ನೋಟು, ೧೦ ರೂಪಾಯಿ ನೋಟು. ‘ನಮ್ಮ ಕೇಸು ಯಾವ ತಾರೀಖು?’ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಐದು ರೂಪಾಯಿ. ‘ನಮ್ಮ ಕಟ್ಟು ಎಲ್ಲಿದೆ?’ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ...”

ನಾನು ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಒಬ್ಬ ರೈತನನ್ನು ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದೆ:

ನಾನು: “ಏನಯ್ಯ–ಹೀಗೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುತ್ತಿಯಲ್ಲ?”

ಆತ: “ನಿಮ್ಮ ಮಿನಿಸ್ಟ್ರುಗಳು ಯೋಳಾಕಿಲ್ವಾ ಸ್ವಾಮಿ?”

ಕಾಲಜ್ಞಾನ

ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೊಬ್ಬರು ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರ್ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೇಲ್ಪದವಿಗೆ ಹತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತರಾದವರು. ಅವರದು ಭಾರಿ ಕುಟುಂಬ. ಆ ಸ್ನೇಹಿತರ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡಪ್ಪ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ತೀರಿಕೊಂಡವರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ವಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಆಸ್ತಿಯೆಲ್ಲ ತಮ್ಮನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹಳೆಯ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ದಾಖಲೆ ಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಯಾವ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕಮಿಷನರ್ ಹುದ್ದೆ ನಡಸಿದರೋ ಅದೇ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆ ಹುಡುಕಬೇಕಾಯಿತು. ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಹೋಗಿ ಕೇಳಿದಾಗ ಆಫೀಸಿನ ಗುಮಾಸ್ತವರ್ಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು "ಆ ದಾಖಲೆ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ; ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗಿದೆ" ಎಂದ. ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು "ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಏಕಯ್ಯ ಹೋಗುತ್ತದೆ? ನನಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಮ ತಿಳಿಯದೆ?" ಎಂದರು. ಗುಮಾಸ್ತನು "ಎಲ್ಲೋ ಹಳೆಯ ದಫ್ತರಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕು ಸ್ವಾಮಿ, ಹುಡುಕಲು ಬಹುಕಾಲ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂದ. ಹೋಗಿದ್ದವರು ಕಾಲಜ್ಞಾನಿಗಳು. ಅವರು ಜೇಬಿನಿಂದ ೨೦ ರೂ. ನೋಟನ್ನು ತೆಗೆದು, "ಹೌದಪ್ಪ-ದಿನದಿನದ ಕೆಲಸದ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ತೊಂದರೆ ಆಗುತ್ತದೆ, ಭಾನುವಾರ ಪುರಸತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಡು" ಎಂದು ಕಾಣಿಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು.

ಮಾರನೆಯ ಭಾನುವಾರವೇ ಕಾಗದ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಅವರೇ ಪುಣ್ಯವಂತರೆನ್ನಬೇಕು.

ಕೆಲವು ಮೂಲಪಾಠಗಳು

ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹಣ ಬೇಕು. ಆದರೆ ಎಷ್ಟು ಬೇಕೋ ಅಷ್ಟೇ ಇರಬೇಕು. ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸರಕಾರ ಕೈಹಾಕಬಾರದು. ಜನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ನೂರು. ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಕಾರ ಮಾಡಬಹುದಾದದ್ದು ಹತ್ತೇ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅದು ಕೈಹಾಕಬಾರದು. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ನೆವದಲ್ಲಿ ಹಣವನ್ನೆತ್ತಿದರೆ ಅದು ಪೋಲಾಗುವುದು ಖಂಡಿತ. ಸರಕಾರದ ಒಂದೊಂದು ಪೈಸೆಗೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಭಾಗಸ್ಥರು ಕಾದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಣ ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಪೋಲು ಹೆಚ್ಚು. ಪೋಲು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಅನೀತಿ ಹೆಚ್ಚು. ಹಣ ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಪೇಟೆಯ ಬೆಲೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಕೂಲಿ ಸಂಬಳ ಹೆಚ್ಚು. ಕೂಲಿ ಸಂಬಳ ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ದಿನಸಿಗಳ ಬೆಲೆ ಮತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚು. ಇವೆಲ್ಲ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪಾಠಗಳು.

ಪಾರ್ಟಿ ರಾಜ್ಯ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ಸವವೆಂದು ನಾವು ಯಾವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಭ್ರಮಪಡೋಣ? ಕಳೆದ ಇಪ್ಪತ್ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ರಾಜಕೀಯವು ಪಾರ್ಟಿಗಳ ಪರದಾಟವಾಗಿದೆ. ಕಳೆದ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಂತೂ ರಾಜಕೀಯವೆಂದರೆ ಪಾರ್ಟಿಗಳ ಪೋಟಾಪೋಟಿ, ಪಾರ್ಟಿಗಳ ಹಣಾಹಣಿ, ಪಾರ್ಟಿಗಳ ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟಿ.

ದೇಶ ಎಂದಿಗೆ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆಯೋ! ನನಗೆ ಆಗಿರುವ ನಷ್ಟಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ನೀತಿನಷ್ಟ ಅತ್ಯಂತ ಶೋಚನೀಯವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಜನ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯತನವನ್ನು ಕಾಣದೆ? ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯತನದಿಂದ ನಮ್ಮ ತೊಡಕುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆ? ಏನಾದರಾಗಲಿ, ಕಲಹ ಯಾವುದಾದರಿರಲಿ, ನಮ್ಮ ಕೈ ಬಾಯಿಗಳು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿರುವುದು ಮುಖ್ಯ. ನಮ್ಮ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರು ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತು ಇದು: “Fight if you must, but always with clean weapons.”

“ಹೋರಾಟ ಅವಶ್ಯವಾದರೆ ಹೋರಾಡಿ. ಆದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳು ಶುಚಿ ತಪ್ಪದಿರಲಿ.”

ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ

ನಮ್ಮ ಸರಕಾರದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ “ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟರಿ ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ” (Parliamentary Democracy) ಸಭೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರಜಾಧಿಕಾರ-ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಜಾಸಭೆಯು ಪ್ರಜೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ನಾನಾ ಪಕ್ಷಗಳಿಂದ, ನಾನಾ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ, ಸತ್ಯವೆಲ್ಲಿದೆ, ನ್ಯಾಯ ಹೇಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಲ್ಲದ್ದಾಗುತ್ತದೆ-ಇದು ತತ್ತ್ವ. ನಮ್ಮ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಅದು ಬರಿಯ ಪುಸ್ತಕತತ್ತ್ವವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಇರುವುದೇನು? ಸಭಾಭಂಗ, ಮರ್ಯಾದೋಲ್ಲಂಘನೆ, ಪಕ್ಷ-ವಿಪಕ್ಷಗಳ ಬದಲಾಬದಲಿ, ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ, ದೊಂಬಿ, ದಬಾದುಬಿ. ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಘೇರಾವ್, ಮಿಸುಕಿದರೆ ಬಂದ್. ಇಂಥಾದ್ದು ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ಪ್ರಜಾಸರಕಾರ. ನಮಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಫಲಾನುಭವವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಇಂಥ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸರಕಾರದಿಂದ.

ನಮ್ಮ ದೇಶನಾಯಕರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಳಿಸಿಲ್ಲ; ಅದನ್ನು ಪರತಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ; ಬಹುಶಃ ರಷ್ಯದ ತಂತ್ರ ಅಥವಾ ಚೀನದ ತಂತ್ರ; ಅಥವಾ ಅಮೆರಿಕದ ತಂತ್ರ; ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವುದೋ ಬೇರೆ ತಂತ್ರ. ಇದು ಭಾರತದ ತಂತ್ರವಂತೂ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ನಮಗೆ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಯಾವುದೂ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊಸ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೆದ್ದಿವೆ.

ಆತ್ಮಶಿಕ್ಷಣ

ಹಾಗಾದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೆಟ್ಟದ್ದೆ? ಹಾಗೆನ್ನುವವರು ಯಾರು? ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬೇಕು; ಅದು ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಆತ್ಮಶಿಕ್ಷಣೆಯೂ ಬೇಕು. ಜನಸಾಮಾನ್ಯನು ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತನ್ನ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಾನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವಾಗ ಎಂಥವನನ್ನು ಆರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ವಿವೇಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆರಿಸಿದ್ದಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಉಸ್ತುವಾರಿ ಇಡಬೇಕು. ಚುನಾವಣೆ, ಉಸ್ತುವಾರಿ–ಇವೆರಡೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕ ಪ್ರಜೆಗಿರುವ ಮೂಲ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು. ದೇಶವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆಯೆ?–ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಿರುವುದು ಪ್ರಜಾಜನದ ವಿವೇಕವರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ. ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಉಸ್ತುವಾರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ವಿವೇಕ ತೋರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅವರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಾರ್ಥಕಪಟ್ಟೀತು. ಉಸ್ತುವಾರಿ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣೆಯೂ ಸೇರಿದೆ. ಈ ಪ್ರತಿನಿಧಿಪ್ರೇರಣೆಯೇ ಸರ್ವಮೂಲವಾದದ್ದು. ಪ್ರಜಾಜನದ ಮನಸ್ಸೂ, ಬುದ್ಧಿಯೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಅನಂತರ ಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯು ಆ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಾಯ ಹಾಕಬೇಕು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಯು ಪ್ರಜಾಜನದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ನಡೆದಾಗ ಪ್ರಜೆಯು ಅಂಥವನನ್ನು ದಂಡಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಜನಜಾಗೃತಿ, ಜನವಿವೇಕ, ಜನಪ್ರೇರಣೆ, ಜನಾಧಿಕಾರ–ಈ ನಾಲ್ಕು ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನೂ ದೇಶದ ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ಆದಾಗ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾರ್ಥಕತೆ ಬಂದೀತು. ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, ಗೋಖಲೆಯವರೂ ಗಾಂಧಿಯವರೂ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ, ನಮ್ಮ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಜೀವನವು ಸತ್ತ್ವಗುಣಪ್ರಧಾನವಾಗಬೇಕು. ಇಂತು ಶಿವಂ.

1 ಮಹಾರಾಜರು ಬಹುಶಃ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಬಳಿಯೋ ಬಾಬಾಬುಡನ್‌ಗಿರಿಯ ಬಳಿಯೋ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದೇವರ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ಎದುರಿಗಿದ್ದ ಗುಡ್ಡದ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ದಪ್ಪದಪ್ಪ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದ ಈ ಪಂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರಂತೆ:

ರಾಜ ಬಾಲನಾಯಕ
ಮಂತ್ರಿ ಊಟನಾಯಕ
ಸಚಿವ ಸರದಾರನಾಯಕ
ರಾಜ್ಯ ಅನಾಯಕ
ನೀನೇ ನೋಡೋ ವಿನಾಯಕ.

ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜೂನಿಯಸ್ (Junius) ಎಂಬ ಕೃತಕ ಅಂಕಿತದಿಂದ ಒಬ್ಬಾತ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ. ಆತನು ಯಾರೆಂಬುದು ಈ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೂ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರಾಷ್ಟ್ರಕ ಮನೋವೃತ್ತಿ (Public spirit).

2 ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಕೃತಿಶ್ರೇಣಿ ೬, ಪುಟ ೪೯-೬೨

3 ಜ್ಞಾಪಕ ಚಿತ್ರಶಾಲೆ-೫.

4 ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಕೃತಿಶ್ರೇಣಿ-೬, ಪುಟ ೧೯-೨೫

5 ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಕೃತಿಶ್ರೇಣಿ: ೬, ಪುಟ ೩೪೭-೩೫೪

6 The States and Their People in the Indian Constitution.

–By D. V. Gundappa, 1931

7 ‘ಪ್ರಜಾವಾಣಿ’, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ಸವ ಪುರವಣಿ, ಆಗಸ್ಟ್ ೧೫, ೧೯೭೦